Introducere

Cea dintâi întrebare, cu care trebuie să se ocupe o expunere a istoriei literaturii române, este: *când începe aceasta literatura*? Dacă vorbim de literatura poporana, atunci trebuie să începem odată cu poporul român; dacă vorbim de literatura culta, trebuie să spunem ca începe mult mai târziu.

Literatura poporana formează deci prima diviziune cu care are să se ocupe istoria literaturii româneşti. Ea este, în mare parte, anterioara producţiilor carturaresti; dar cu greu se poate stabili locul pe care îl ocupa cronologiceşte dezvoltarea fiecărui gen din aceasta literatura.

În ce priveşte a doua diviziune, *literatura culta*, e nevoie a reaminti oarecare fapte din istoria poporului român.

Născut din coloniştii aduşi de Traian în Dacia şi din dacii ce vor mai fi rămas în provincie, poporul român nu-şi face alcătuiri politice şi bisericeşti decât după o lungă împreuna-vietuire a lui cu slavii. Din aceasta pricina, limba statului şi a bisericii a fost limba slavona, iar limba română se întrebuinţa numai în legăturile dintre particulari. Aceasta împrejurare nu trebuie să ne mire, nici să o socotim ca o atingere a mândriei noastre naţionale, căci aşa s-a întâmplat şi cu popoarele cele mai însemnate din apusul Europei, cu singura deosebire ca acolo se întrebuinţa limba latina, pe când la noi cea slavona. Deci limba proprie a francezilor, a germanilor, a italienilor se întrebuinţa şi ea numai în legăturile dintre particulari.

Din aceasta pricina şi învăţătura, câta se da, se da în limba slavona, precum în apus se da în limba latină. Din aceasta pricina, când învăţaţii noştri au voit să studieze trecutul poporului român au dat peste acte şi cărţi scrise în limba slavona.

Când încep românii să întrebuinţeze limba lor în afacerile statului, în biserică, în cărţi?

Pentru aceasta nu se poate fixa data nici măcar cu aproximaţie. Părăsirea limbii slavoneşti s-a făcut încet, încet.

Prin secolul al XVI-lea stăpânirea limbii slavone începe să slăbească mai ales din două pricini:

a) Slavonismul fiind o forma străina de închinare trebuia susţinut şi alimentat. Susţinerea se făcea de către călugării bulgari care imigrau în principate. Împuţinându-se mănăstirile slavoneşti de peste Dunăre, se împuţinează şi numărul celor ce aduceau la noi învăţătura

slavona. Ca şi un râu de munte, care îşi scade apele când pâraiele care se varsa într-însul seaca şi nu mai aduc puhoaie din munţi, tot asemenea aceasta înrâurire slavona şi-a scăzut, cu vremea, puterea, fiindcă nu se mai revarsau puhoaiele străinilor de peste Dunăre.

b) Pe măsura ce se împuţinează slavonii, care veneau la noi, încep să vie alţi străini, grecii. Relaţiile culturale cu grecii încep cu mult înainte de domnia lor politica şi ele dau prilej grecilor să lupte pentru dărâmarea influentei slavone, iar în aceasta lupta se vedeau silite a se margini la ajutorul dat limbii române, aşteptând ca, după înfrângerea slavonismului, să impună influenta lor.

După căderea Constantinopolului, se întâmpla şi în Ţările Române imigraţiune de greci, ca şi în Occident. Influenta lor se exercita în primul rând în politica, înconjurând pe domni; apoi în biserică. Aici însă avura sa lupte cu puternicul curent slavon şi, ca să-l dărâme, detera ajutor limbii române.

Aceasta slabire a curentului slavon făcea, negresit, din ce în ce mai grea întrebuinţarea limbii slavone între români, iar numărul românilor ştiutori de slavoneşte se împuţina din ce în ce. A trebuit deci să se nasca în lumea preotească în care era pe atunci închisa toată învăţătura vremii, ideea unor traduceri româneşti ale cărţilor religioase.

Realizarea acestei idei o vedem în cele mai vechi manuscrise româneşti, care s-au scris pe la finele secolului al XV-lea şi au ajuns la noi în copii ceva mai târzii. D. Iorga, în studiul sau asupra literaturii religioase, socoteste ca vechile manuscrise cunoscute sub numele de *Codicele Voronetean* şi *Psaltirea Scheiana* se datoresc influentei husiţilor. Din nenorocire, mişcarea aceasta n-a avut nicio urmare şi rămâne numai ca prima licărire a dezvoltării limbii româneşti ca limba scrisa.

Al doilea moment este pe la mijlocul secolului al XVI-lea, când apar şi primele tipărituri româneşti. În aceasta vreme (între anii 1508 – 1588) se vede ca s-au produs stăruinte mari din partea slavonilor pentru a-şi mai întări influenta lor în Ţările Române şi de aceea vedem că se tiparesc numai cărţi slavoneşti în prima jumătate a secolului XVI. Dar în aceasta vreme reforma religioasă pătrunde în Ardeal, pe de o parte prin saşii luterani, pe de alta prin ungurii calvini. Şi unii şi alţii se silesc să facă prozeliti printre români. În scopul acesta se tipareste la Sibiu în anul 1544 un Catechism, cunoscut sub numele de *Catechismul*

românesc.

Încercarea se vede că nu face să se prevada nicio izbânda, căci alta carte nu se mai tipareste la Sibiu. Tocmai peste 20 de ani o nouă ieşire în lupta se produce la Braşov, aci însă cu o mare forţa şi stăruinta.

Judele sasesc din Braşov, Ion Benker, stabileşte o tipografie, aduce aci pe tipograful Diaconul Coresi de la Târgoviste şi tipareste cărţi. Prin stăruintele lui apare la Braşov cea mai veche carte tipărita româneşte, pe care o cunoaştem până acum: este *Evanghelia* de la 1560 – 61. La 1563 se tipareste *Apostolul*; la 1568 se tipareste *Psaltirea*; la 1570 a doua *Psaltire*.

În acest timp calvinii încearcă să revina la atac şi tot prin Coresi, Forro Miclos tipareste un *Tâlc al Evangheliilor* la 1564.

Aceste lovituri date limbii slavone nu produseră însă un efect prea mare; suntem departe încă de introducerea limbii române în biserică, pentru ca chiar aceia care o loveau nu îndrăzneau să fie prea radicali şi tot ei tiparira în aceeaşi vreme şi cărţi slavone.

Astfel între anii 1508 – 1588 se tiparesc în Ţările Române 38 de cărţi (atâtea se cunosc), dintre care 28 slavone, 2 slavo-române şi numai 8 româneşti pe de-a-ntregul. Oricât de mic să fi fost însă succesul luptei contra slavonismului, mişcarea aceasta are o importantă foarte mare: ca toate traducerile şi tipăriturile s-au făcut de către Coresi, care venea din Muntenia sa trăiască în Transilvania, care făcea cărţi destinate a se citi şi în Transilvania şi în celelalte Tari Române; prin aceasta se întemeiază de la început unitatea de limba.

A treia epoca de activitate literara se începe tocmai pe la 1633. Este momentul unui nou atac al Calviniştilor; dar acum ei găsesc în faţa opoziţia ortodocşilor şi o reîmputernicire a slavonismului. Este epoca lui Matei Basarab (1632 – 1654) şi a lui Vasile Lupu (1634 – 1653). Nici acum nu se poate vorbi despre introducerea limbii române în biserică. Matei Basarab face apel la lumea slavona şi, prin Petru Movila, care era mitropolit la Kiev, aduce tipografi, întemeiază tipografii la Câmpulung, la Govora, la mănăstirea Dealului şi la Târgoviste; este imitat în activitatea sa de către Vasile Lupu. Şi unul şi altul tiparesc cărţi slavoneşti, lupta în contra propagandei din Ardeal şi sub auspiciile lor se ţine sinodul ortodox de la Iaşi (1542).

Faptele acestea au fost amintite de multe ori de către istoricii literaturii noastre, dar nu destul de accentuate, poate pentru ca ele

erau menite să distrugă legenda ca Matei şi Vasile au introdus limba română în biserică. Acela care le-a expus în mod complet şi cu toată documentarea necesara a fost d. I. Bianu în discursul de recepţiune la Academie.

În epoca de la 1633 până la 1656 se tiparesc 31 cărţi, din care 8 slavone, 3 slavo-române, 19 româneşti şi una greceasca. Iată cum grecismul, care ajuta ridicarea limbii române, începe să-şi facă şi el drum.

După vreo 20 de ani de amorţire urmează epoca lui Dosoftei (1671 – 1686), mitropolitul Moldovei, a cărui acţiune însă a fost cam risipita din pricina evenimentelor politice, care l-au influenţat direct şi pe el şi s-a mărginit mai ales în Moldova.

Când această activitate era aproape să se stingă, se începe în principatul vecin o mişcare şi mai puternică. Acum ajungem la momentul culminant al luptei limbii româneşti pentru a deveni stăpâna în Ţara Românească. Este epoca lui Serban Cantacuzino (1678 – 1688) şi a lui Brâncoveanu (1688 – 1714), este epoca mitropoliţilor Teodosie şi Antim. Aceştia au avut gloria ca în timpul lor să se desăvârşească introducerea limbii româneşti ca limba oficială a bisericii. În timpul lui Serban se introduce citirea în româneşte a *Evangheliei* şi a *Apostolului*, iar la 1713, pentru prima dată, se citeşte în bisericile Munteniei, *Liturghia* şi *Molitvelnicul* în limba ţării. În vremea aceasta se întemeiază tipografii la Snagov, la Buzau, la Râmnic, la Bucureşti.

În vremea aceasta, de la 1673 – 1716 se tiparesc 117 cărţi, din care 46 româneşti, 20 slavo-române şi numai 3 slavoneşti; însă şi 2 greco-române iar 41 greceşti pe de-a-ntregul.

Acestea au fost fazele prin care a trecut chestiunea introducerii limbii române în biserică.

Ele arata ca faptul aşa de important pentru dezvoltarea culturii noastre nu s-a întâmplat într-un anumit moment; ci ne aflam fata cu o serie de transformări încete: astfel ca de-abia prin al treilea deceniu al sec. XVII evoluţia era săvârşita. Detaliile se pot vedea în citata lucrare a domnului I. Bianu (Discurs de recepţiune, 1904).

Cu biserica, cu cărţile bisericeşti, se începe dar literatura românească.

Pentru noi cei de azi e greu să ne transportam cu mintea în vremile acelea şi să înţelegem durerea sufletească a românilor care se

duceau la biserică şi nu pricepeau nicio vorba din câte spunea preotul, dar ei trebuie să fi suferit adânc, şi, când aveau în mână o carte bisericească scrisa româneşte, mare trebuie să le fi fost bucuria.

Care e valoarea cărţilor ce ne-au rămas din acele vremuri? Constituie ele o literatura?

Cărţile acestea bisericeşti – psaltiri, evanghelii, cazanii, apostoli, molitvelnice, vieţile sfinţilor ş.a. –, sunt traduceri. Ca traduceri pot ele să intre în istoria *literaturii româneşti*?

Negresit ca prima condiţie a unei literaturi este originalitatea; nu poate exista o literatura numai din traduceri. Şi literatura religioasă a secolelor XVI-XVIII e reprezentata numai prin traduceri şi prin prea puţine prelucrări. Originale avem numai prefeţele şi epilogurile. În acestea autorii nemaifiind legaţi de fraza din originalul străin, vorbesc mai liber, cugetarea este a lor şi expresia este tot a lor.

Dar pe de altă parte, pentru existenţa unei literaturi se cere să existe o limbă literară.

Aci sta însemnătatea literaturii religioase. Ea a stabilit *unitatea limbii*. Acelaşi om traduce şi pentru românii din Transilvania şi pentru cei din principate. Adeseori acelaşi manuscris serva spre a tipări o ediţie în Ţara Românească şi alta în Transilvania. Ieromonahul Silvestru a tradus şi Biblia, publicata de mitropolitul Simion Stefan din Transilvania şi *Cazania*, tipărita la Govora de Matei Basarab.

Pentru ca asemenea comunicări de texte să fie cu putinţa, se cerea ca limba în care se traduceau acest texte să fie înţeleasa de românii din diferite provincii. Spre acest scop au lucrat traducătorii cărţilor româneşti chiar în mod conştient, căci iată ce zice mitropolitul Simion Stefan în prefaţa *Noului testament* din 1648:

„Aceasta încă vă rugăm să luaţi aminte, ca rumânii nu graiesc în toate ţările într-un chip, încă nici într-o ţară toţi într-un chip. Pentru aceia cu nevoie poate să scrie cineva să înţeleagă toţi, graind un lucru unii într-un chip, alţii într-alt chip. Au veşmânt, au vase, au altele multe, nu le numesc într-un chip. *Bine ştim ca cuvintele trebuie să fie ca banii*; *ca banii aceia sunt buni care îmbla în toate ţările, aşa* şi *cuvintele acelea sunt bune care le înţeleg toţi*.

Noi drept aceia *ne-am silit de cât am putut să izvodim aşa cum să înţeleagă toţi*; iara sa nu vor înţelege toţi, nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuia ce-au răsfirat rumanii printr-alte tari de s-au mestecat cuvintele cu alte limbi de nu graesc toţi într-un chip”.

Acestea sunt consideraţiile pe care ne întemeiem ca să începem istoria literaturii culte vechi prin *literatura religioasă*.

A doua parte a vechii literaturi o formează *literatura istorica*. Începând prin texte slavone, ea se înfăţişează în scrierile cronicarilor din sec. XVII şi XVIII cu însuşiri care fac uneori din ea un gen *literar*, dar mai adesea rămâne numai cu valoare de document pentru istorici.

Influenta greceasca devine din ce în ce mai puternică în secolul XVIII şi da înfăţişare particulara vieţii româneşti din principate, dar nu formează literatura noastră. În acest timp se naşte o mişcare culturala în Ardeal, care este cunoscuta sub numele de *scoala ardeleana* sau *latinista*.

Ea formează o epocă de tranziţiune, căci da oarecare elemente de viaţa pentru literatura fără însă a putea produce ea însăşi o literatura propriu-zisă.

Cu secolul XIX se adauga, pe lângă influenta greaca şi pe lângă puterea curentului latinist, influenta franceza. Pe la mijlocul acestui secol se descoperă literatura poporana şi se adauga o forţa noua în mişcarea literară. Astfel ajung românii să aibă o literatura care da la lumina genuri felurite şi atrage un număr de cititori din ce în ce mai important.

Literatura moderna are o perioadă de *încercări* între 1800 – 1830; după care urmează o epocă *eroica* între 1830 şi 1867. Un spirit nou, *critic*, se introduce de pe la 1867 şi da îndrumare literaturii până pe la 1890. În aceşti din urma 20 de ani se formează o *literatura nouă*, care se înfăţişează cu caractere proprii şi este de o mare complexitate fata de epocile anterioare.

În acest fel – după aceste diviziuni – vom înfăţişa istoria literaturii româneşti.

A. LITERATURA POPORANA

Literatura poporana este totalitatea producerilor literare cunoscute în masa poporului, fie ca ele sunt ale lui proprii, fie că sunt introduse pe calea scrierii şi devenite poporane.

Aceasta este definiţia obişnuita a literaturii poporane. Deşi se pare a fi destul de precisa, totuşi se vede adesea dându-se o întindere prea mare sferei acestei noţiuni şi unii cuprind sub rubrica aceasta toate manifestaţiunile spiritului poporan, chiar acele care nu formează opera de literatura cum sunt credinţele, datinile ş.a. În asemenea caz, termenul de „literatura poporana" se confunda cu cel de „folklore".

Acest cuvânt englezesc este nou în limba noastră. Pe cât ştiu socotesc ca Haşdeu l-a întrebuinţat pentru prima oară. Odată introdus, s-a răspândit foarte repede şi azi oricine a putut transcrie un colind sau o doina auzita într-un sat unde și-a petrecut vacanţa se numeşte „folklorist”.

Se poate afirma, cu oarecare dovezi, ca în Ţările Române, cu mult înainte de a fi făcut cel dintâi act de „folkloristica”, erau cunoscute şi preţuite producerile literare ale poporului. Se citează în mai toate părţile de literatura pasagii din cronicari, care spun ca la mesele domnitorilor sau cu prilejul primirii vreunui principe străin, lautarii cântau diferite cântece în româneşte. Faptul este confirmat şi de unii călători în memoriile lor. Nimeni nu s-a gândit să pună pe hârtie asemenea cântece.

Culegerea producţiilor poporane s-a început foarte târziu, cam atunci când în Franţa a devenit curenta aceasta îndeletnicire, căci Franţa a rămas mult în urma pe acest teren, deşi unii critici considera pe Montaigne ca precursor al folkloristicei moderne. E interesant să notam ca în Anglia în secolul XVIII, se dau la lumina multe producţii poporane care produc impresie în multe cercuri de cititori şi ca diferiţi poeţi iau teme din aceste producţiuni. Apoi, trecând preocuparea aceasta în Germania, vedem aci ca ea dobândeşte un caracter ştiinţific, întâia oară prin publicaţiile fraţilor Grimm (prima ediţie a basmelor 1812 – 1815), după ce filosoful Herder pe la 1778 aratase valoarea poetica a acestor producţiuni, pe care le numeşte *glasuri ale popoarelor*. Tocmai pe la 1840 prin culegerea, azi uitata, a lui *La Villemarque*, publicul francez cunoaşte pentru prima dată comorile geniului poporan francez. Aceasta culegere nu prezintă nicio fidelitate în reproducere dar e făcuta numai cu un scop de a atrage atenţia şi simpatia cititorilor din lumea culta.

Aceasta e epoca în care se publica pentru prima dată produceri ale poporului nostru. În 1845 apare la Stuttgart colecţia de basme adunate în Banat şi traduse în limba germană de fraţii Schott. În 1847 Anton Pann da la lumina *Povestea vorbei*, proverbe şi anecdote, şi de aceea am zis că era „folklorist... sans le savoir”. În 1852 apar în două broşuri baladele culese de Alecsandri. Acesta nu are punctul de vedere al lui Pann, care spunea ca scrierile sale sunt „de prin lume adunate şi la lume iarăşi date”, ci voieşte să scoată lucruri de la *o lume* pentru a le înfăţişa *altei lumi*.

Broşurile lui Alecsandri sunt primite cu multă bunăvoinţa mulţumita atmosferei ce se crease prin articolele lui Costache Negruzzi, de la care avem o colecţie de proverbe grupate într-un mod hazliu (Scrisoarea XII) şi mai ales prin articolele lui Alecu Russo. Acesta găseşte ca numai în poeziile poporane se afla „geniul românesc”, pe când celelalte produceri sunt „o amestecătura indigesta, o sumă de idei luate fără nicio sistema de la străini şi fără caracter original”.

Colecţia lui Alecsandri s-a publicat întregita în 1866 într-un frumos volum în chinat Doamnei Elena, care de curând întemeiase azilul „Elena Doamna”. În frunte reproduce un vechi articol în care, într-un stil poetic, arata însemnătatea poeziei po porane. Este acela care începe cu faimoasele cuvinte „Românul e născut poet”, care au dat naştere la atâtea glume, adesea fără sare, fiindcă Alecsandri se raportase la sensul generic, iar nu la înţelesul individual.

Aceasta colecţie a fost salutata printr-o recenziune elogioasa a lui Titu Maiorescu în tânăra pe atunci revista „Convorbiri literare”, în care se scot la iveala însuşirile estetice ale diferitelor bucăţi. Mai târziu ea a întâmpinat critice foarte aspre şi culegatorul a fost acuzat ca a „falsificat” opera poporului. Acuzaţia era gratuita fiindcă Alecsandri nu putea să aibă înaintea sa decât modelele franceze de culegeri din acel timp, care urmăreau numai punctul de vedere literar. Apoi buna sa credinţa nu putea fi pusă la îndoiala, întrucât însuşi o spusese şi în titlul cărţii şi într-o scrisoare în care între buintează comparaţia cu cei ce cauta diamantul în nisipul râurilor. Aceasta scrisoare e reprodusă de I. Crăciunescu în studiul sau *Le peuple roumain d’après ses chants nationaux*.

Multă vreme nici n-a fost la noi alta preocupare la culegatori şi în acelaşi spirit sunt făcute colecţiile, viu criticate, de colinde şi de balade ale lui At. M. Marienescu din 1859 şi 1867. Dreptul de a schimba şi a înlătura unele versuri se socoteste stabilit şi de alţi culegatori, care nu şi-au atras critici severe, cum e Miron Pompiliu, S. Fl. Marian, T. Burada ş.a. O înfăţişare mai ştiinţifică da colecţiei sale Teodorescu G. Dem., dar nici el nu merge până acolo să reproducă particularităţile de limba ale provinciei în care a cules fiecare bucata.

De la 1885 colecţiile se înmulţesc, încep a se publica şi studii asupra diferitelor ramuri de producţii poporane şi azi încă se realizează zilnic progrese pe această cale.

Trebuie să citim seria de publicaţiuni a Academiei: „Din viaţa poporului român; culegeri şi studii”; apoi „Sezatoarea”, revista speciala de folclor, sub conducerea domnului Artur Gorovei. Ca studii, afară de volumele relative la câte o ramură a literaturii poporane, despre care se pomeneşte în locurile cuvenite şi afară de cartea domnului Teodor Speranţia trebuie să cităm articolele răzleţe şi foarte variate ale lui G. Cosbuc. Între acestea este unul foarte interesant (tipărit în fruntea colecţiei de poezii poporane din Basarabia făcută de G. Madan) în care se ocupa de două chestii fundamentale: *Cum se fac* şi *cum se răspândesc* poeziile poporane.

În felul acesta literatura poporului nostru este scoasa la lumina şi cercetata. Să vedem acum şi în ce chip trebuie studiata. Care va fi clasificaţiunea materialului?

Cel dintâi care s-a văzut silit să facă o clasificare a fost Alecsandri. El aşază poeziile culese de el în două grupe: balade şi doine.

El însă avea un număr redus de specii. Când speciile cunoscute se înmulţesc, problema se complica şi aceasta problema o cercetează Teodorescu G. Dem. În colecţia sa. El examinează trei clasificări posibile: după *anotimpul* în care e obiceiul a se zice poezia, după *etatea* celui care o zice, după *genul literar* căruia aparţine. Din aceste trei, alege pe cea de a doua şi face două clase.

a) opere ale copilăriei, junetei şi adolescentei (Moş Ajun, Colinde, Stea şi Vicleim, Vasilca, Plugusor, Sorcova, Oraţii de nunta, Rugăciuni şi jocuri copilăresti, Lazarelul, Paparudele şi Caloianul, Ghicitorile, Glumele, Cântecele de lume);

b) opere ale maturităţii şi bătrânetii (Descântece, versuri din basme, Cântece Vechi).

De acest fundamentum divisionis m-am servit eu în manualul de literatura (1894), făcând trei grupe în loc de două: opere ale copilăriei, ale tinereţii, ale bătrânetii.

Socotesc însă că nu e fericit. De aceea, în manualul pentru seminarii (1910), am adoptat clasificarea pe genuri literare. E drept ca unele specii au caractere care le-ar putea trece când la un gen când la altul, dar multe sunt bine fixate. Am făcut deci patru grupe: a) *producţii lirice* (doinele, horele, colindele, bocetele); b) *producţii epice* (plugusorul, baladele, basmele); c) *producţii dramatice* (oratiile, steaua şi vicleimul) d) *producţii didactice* (anecdotele, proverbele, ghicitorile,

descântecele).

Toate aceste clasificări pornesc de la studierea *naturii* diferitelor produceri poporane, iar pentru cercetarea noastră ar trebui aflata şi o alta aşezare după *felul dezvoltării în timp*, o aşezare cronologica.

O asemenea clasificare s-a încercat, s-a schiţat de Aron Densuşianu în *Istoria literaturii* şi apoi de V. Onit, fostul profesor din Braşov.

Desigur ca poporul românesc, născut din urmaşii coloniştilor aduşi de Traian şi din ai dacilor supuşi, a trebuit să moştenească unele produceri ale spiritului poporan de la aceste popoare. Multe se vor fi pierdut în cursul timpului. Unele însă au rămas şi în anumite opere literare ale poporului trebuie să se poată găsi vechile idei, credinţe, obiceiuri etc.

Astfel din epoca romană s-au transmis *balade* şi *colinde* în care se desfăşoară mituri ale antichitaţii, cum e mitul soarelui şi al lunii. Cele două corpuri cereşti sunt personificate într-un frate şi o soră. Şi la antici soarele (Apolo) era frate cu luna (Diana), ba se poate ca numele însuşi al zeiţei să se fi transmis în forma *Simziana* (Sancta + Diana = sânziana).

Acest mit, care cuprinde şi multe cazuri de metamorfoza, se găseşte în multe colecţii. *Sora soarelui* se întâlneşte şi în multe colinde.

Colindul cu plugul (sau *plugusorul*) pomeneşte pe un Troian (care e forma sârbeasca a numelui Traian).

Doina e socotita ca un cuvânt dac şi deci înfăţişează elementul liric al poeziei poporane transmis de la daci. Tot din aceasta epoca sunt figurile zmeilor, care formează elementul caracteristic al majorităţii basmelor noastre.

Epoca slavona, adică de prin sec. VII până la 1300 a dat elementele câtorva balade în care poporul cânta cu un entuziasm deosebit pe câţiva eroi ca: *Mihu Copilul*, *Toma Alimos*, *Român Grue Grozovanul*, *Vulcan* ş.a. care sunt nişte tipuri de haiduci. Haiducii aceştia lupta contra duşmanilor din afară. Ei sunt cu totul deosebiţi de haiducii pe care îi cânta poporul mai ales în sec. XVIII. Aceştia lupta contra duşmanilor dinăuntru, a străinilor şi a boierilor apăsători.

Desigur ca în punctul de vedere cronologic propus de V. Onit este o mare parte de adevăr, dar chestiunea nu e destul de studiata. Ar fi trebuit o serie de monografii care să urmărească diferite figuri şi să

stabileasca transformările succesive ce iau în cursul timpului, căci se ştie ca poeziile acestea, care se transmit *oral*, schimba elemente vechi cu altele noi şi atribuie unor persoane ce au trăit într-o anumită epoca fapte ce s-au petrecut mai târziu sau mai înainte.

Ca exemplu am putea cita poezia *Mioriţa*, una din cele mai vechi şi mai frumoase ale literaturii noastre poporane. Pe lângă variantele publicate de Alecsandri şi Teodorescu şi cea completa publicata în „Luceafărul" în 1905, se mai găsesc în colecţia de materialuri folclorice, publicate sub direcţia lui Gr. G. Tocilescu, variante în care, pe lângă elementele prozaice, s-au introdus nume de funcţiuni şi de stări de lucruri cu totul moderne.

Interesanta este şi legenda mănăstirii Argesului. Este sigur ca aceasta legenda ne-a venit din Peninsula Balcanica. O găsim la alte popoare din partea locului şi la românii macedoneni. Într-unele poezii e vorba de un pod, în altele de o cetate, la a căror temelie s-au zidit femei, rude ale meşterilor. În balada românească se povesteşte cum s-a clădit mănăstirea Argesului. Istoriceşte ştim ca biserica episcopala s-a clădit în vremea lui Neagoe. Poporul atribuie clădirea ei unui Negru Voda, iar meşterul este *Manole* nu *Manea*. Al. Odobescu, într-un studiu al său, arata ca numele lui Manea s-a introdus în legenda în vremea secolului XVII când în adevăr a existat un meşter Manea, care a făcut multe reparaţii şi a clădit biserica de la Hurez, unde se afla şi portretul lui.

Din toate aceste pricini, în starea în care se afla acum ştiinţa folcloristica la noi, este peste putinţa a stabili cronologia literaturii poporane. De aceea suntem siliti a păstra împărţirea producerilor poporane, după *natura* lor.

I. LITERATURA POPORANA ORALĂ

Caracterele principale ale literaturii poporane sunt următoarele: e *anonima*, se transmite *din epoca în epoca*, *din tara în ţara*, fie pe cale *orală*, fie pe cale *scrisa*.

De aici se vede că trebuie să împărţim producerile poporane în două clase după modul de transmisiune: literatura *orală* şi literatura *scrisa*.

Vom studia întâi pe cea orală, împărţind-o precum am explicat, pe genuri.

PRODUCŢIUNI DE NATURA LIRICA

DOINELE

Doina este poezia lirica a poporului nostru. Subiectele ei sunt foarte variate; ele exprima aproape toată gama simţirilor omeneşti. Poporul însuşi are conştiinţa acestei varietăţi de subiecte şi deci a însemnătăţii doinei. Ideea se afla exprimata într-o poezie, pe care o luam din colecţia lui Alecsandri:

Doina, doina, cântec dulce!
Când te-aud nu m-aş mai duce.
Doina, doina, viers cu foc!
Când rasuni, eu stau în loc.
Bate vânt de primăvara.
Eu cânt doina pe afară.
De mă-ngân cu florile
Şi privighetorile.
Vine iarna viscoloasă.
Eu cânt doina-nchis în casă.
De-mi mai mângâi zilele.
Zilele şi nopţile.
Frunza-n codru când învie
Doina cânt de voinicie;
Cade frunza jos în vale.
Eu cânt doina cea de jale.
Doina zic, doina suspin.
Tot cu doina mă mai ţin.
Doina cânt, doina şoptesc.
Tot cu doina vieţuiesc.

Din aceste versuri se vede ca doina cânta *frumuseţile naturii*, *nevoile şi suferinţele* sateanului, *voinicia* sub toate formele şi în toate înţelesurile, apoi *tainele* sufleteşti. Cam acestea sunt şi grupele principale ce s-au stabilit de diferiţi culegatori.

Versul doinelor este în genere format din 8 silabe (cu rima penultima) sau cu 7 (cu rima ultima). Este mai regulat decât în alte producţiuni poetice ale poporului, deşi succesiunea accentelor ritmice nu este cea păzita de poezia culta de azi.

Greşelile ce le aflam în versurile acestea le găsim şi în versurile poeţilor din prima jumătate a secolului XIX şi chiar la Vasile Alecsandri.

Originea cuvântului *doina* nu e sigura. Haşdeu o credea dacica şi-l punea în legătura cu sanscritul *dhaina* (prin forma transilvăneana

daina) şi socotea ca însuşi felul acesta de poezie trebuie să fie moştenit de la daci. Romanii erau un popor cu totul prozaic; ei s-au făcut celebri prin jurisprudenţa şi prin arta militară, iar poezia lor e imitată de la greci. Dacii, din contra, erau un popor poetic, pentru că erau înruditţi cu tracii şi cu geţii, şi despre aceştia sunt dovezi istorice că aveau mari calităţi poetice. Înlănţuirea raţionamentelor lui Haşdeu este foarte atrăgătoare, dar încheierile nu pot fi definitive.

Doinele nu se recita, ci se cânta. Alecsandri reproduce aprecierea unui artist german. „Melodia lor e cu totul originala, câteodată sălbatica şi cuprinde uneori acordurile cele mai capricioase, cele mai bizare şi alteori foarte simple şi monotone. Ele au însă expresia dulce şi chiar dureroasa. Sunt pasagii misterioase, care fac să se presimtă dorinţe înfocate şi ascunse în fundul inimii”.

HORELE

Acestea alcătuiesc poezia glumeata şi satirica a poporului român. Sub numele de *hora* se înţeleg şi jocul şi cântecul scurt, în cadenţa jocului ce se zice de tineri. Cântecele de la hora poarta şi numele de *strigături* şi *chiuituri*. Ele constau din strofe de câte 4, 6 şi 8 versuri, întrerupte de zgomotoase onomatopee sau de chiote, care atâta agilitatea şi exprima veselia, gluma şi spiritul de satira. Trebuie să recunoaştem, însă, ca sarea acestor glume este foarte groasa. Chiar în colecţia lui Alecsandri, care a făcut alegere din acest punct de vedere, sunt puţine care să nu lovească bunul gust. În colecţia – puţin îngrijita – făcuta sub direcţia lui Gr. G. Tocilescu (*Materialuri folcloristice*) mare parte sunt triviale şi obscene.

Iată, din aceasta colecţie, una din cele care se pot reproduce.

Foaie verde de trifoi
Nu sunt fete ca la noi.
Da mai sunt în alte sate.
Da-s cu gurile căscate.

E pur şi simplu ordinară. Putem da însă, din colecţia lui Bibicescu, o strigătura, în care înţepatura satirica prezintă oarecare fructe:

Frunza verde, foaie lata.
Bine-i sta mândrei gatata
Tot cu haine de la şatra.
Da’ mai bine i-ar sadea
Dacă şi le-ar face ea!

Poezia e din Transilvania; de aceea avem ardelenismul *gatata* în loc de *gătită* şi *şatra* în loc de *prăvălie*.

COLINDELE

Numele de „colinde” ar trebui să se dea tuturor poeziilor poporane care se cânta ori se recita de către grupe mai mari sau mai mici, de tineri ori de copii, *colindând* pe la casele locuitorilor din sat. Poporul se serveşte de acest cuvânt numai pentru urarile care se cânta în noaptea dinspre Crăciun.

Aceste urari au subiecte foarte variate. În unele sunt amintiri istorice, în altele întâlnim credinţe religioase, în altele se reflecta obiceiuri gospodăreşti ori vânătoreşti. Ele sunt dintre cele mai vechi producţii populare şi tind să dispara. De aceea ele sunt mai numeroase în colecţiile vechi şi foarte puţine în ultima culegere, întreprinsa sub direcţia lui Tocilescu.

Aci versurile sunt mult mai neregulate decât în doine. Ele nu sunt legate de un ritm al jocului ca strigăturile, ci sunt mai mult recitate. Iată un pasaj dintr-un colind:

Voi patru colindatori.
Va alegeţi doi
Din voi.
Doi din voi mai tinerei
Şi săriti în cea grădina.
Rupeţi fir
De calomfir
Şi-o stebla de busuioc;
Treceţi
Mergeţi
La fântâna…

Nu numai că avem versuri *libere*, dar rima e aproape nebăgata în seamă.

În privinţa originii numelui, se pare că ar fi latinul *calendae*. Theodorescu G. Dem., care a publicat o monografie asupra colindelor, aminteşte ca slavii au şi ei o datina la fel cu a noastră, dar slavistii mărturisesc ca obiceiul lor e botezat cu un nume latin. E adevărat, că se poate pune alături de colindarea noastră sărbătoarea vestita la romani *festum calendarium*, care se făcea la Calendele lui Ianuarie (1 ianuarie) şi atunci, în noaptea precedenta, copiii mergeau din casa în casă, fluierând şi bătând într-o daera, iar locuitorii le dădeau daruri. O alta

dovada ca sărbătoarea Crăciunului este un obicei păgân, îmbrăcat cu haina creştineasca, este ca la Saturnale se taiau porci, cum se taie la noi de Crăciun. Apropierile acestea sunt interesante; ele pot avea chiar o mare parte de adevăr, dar etimologia latina a cuvântului nu e pe deplin dovedita.

BOCETELE

Acestea sunt elegiile poporului. Ele se mai numesc şi „versuri la morţi" şi exprima durerea ce simte familia pentru cel ce se duce. Interesant este însă de notat ca bocetele nu sunt spontane, ci circula variante din sat în sat şi din om în om, iar variantele nu se rostesc de cei care în adevăr simt durerea de a fi pierdut o fiinţa iubita, ci de femei, care au anume rolul de a jeli, de a boci.

Datina de a se cânta la morţi e veche. O găsim la evrei, la greci şi la romani. Aceştia obişnuiau să plătească anumite femei care să jelească pe mort. E de toată probabilitatea ca de la ei s-a moştenit şi la noi deprinderea. Lucrul e cu atât mai de crezut, cu cât şi alte datini ale noastre la înmormântări se potrivesc cu cele romane.

Chestiunea aceasta a fost cercetata întâi de *T. Burada* (în scrierea sa despre *Datinile la înmormântare*) şi apoi în studiul lui *S.* Fl. *Marian* premiat de Academia Româna (*Înmormântarea la români*).

PRODUCŢIUNI DE NATURA EPICA

PLUGUSORUL

„Plugusorul" este numele unei poezii ocazionale. Ea se recita în dimineaţa zilei de 1 ianuarie. Grupuri de tineri cutreiera, colinda satul, conducând un plug tras de 2 sau 4 boi, plesnind din bice şi sunând din clopote. Din când în când ei intra în curtea unui gospodar. Aici unul din ei „ura" sau recita povestea care formează poezia plugusorului. Ea se compune din strofe neegale, despărţite între ele prin exclamaţii ale grupului întreg:

Plecarăm într-o sfânta joi.
Cu plugul cu doisprezece boi.
Boii dinainte
Cu coarnele poleite.
Boii din mijloc
Cu coarnele de foc.
Boii de la roate
Cu coadele belciugate…
Trosniti, mai!…

şi corul:

Hai! Hai!

Versurile sunt neregulate: au diferite măsuri, diferite ritmuri. Variantele nu sunt prea numeroase: în toate se găsesc înşirate ocupaţiile agricultorului, de la aratul tarinei până la măcinatul grâului.

În varianta publicata de Alecsandri, aflam ca pe morar îl chema *Troian*, iar pe morarita *Dochiana*.

BALADELE

Aceste producţiuni poporane îndeplinesc cerinţele genului epic. Ele sunt poeme epice mai scurte sau mai întinse, care cuprind desfăşurarea unui *fapt*. Poporul le numeşte *cântece bătrâneşti*. Noi le numim *balade*, pentru că aşa li s-a zis de Alecsandri, care a publicat cel dintâi asemenea lucrări, dar unele din ele au întindere destul de mare, încât ar putea să fie numite chiar *poeme epice*. Câteva din ele, care povestesc originea poetica sau legendara a unei localităţi, a unei flori etc., sunt *legende*.

Deşi numărul lor trece de 50 în prima colecţie a lui Alecsandri, acesta n-a simţit nevoia sa le clasifice. Teodorescu G. Dem. Însă a făcut patru grupe: solare şi superstiţioase, istorice, haiduceşti şi domestice. Clasificarea lui a fost adoptata mai de toţi culegatorii ulteriori.

Ce sunt baladele solare şi cele superstiţioase? Teodorescu numeşte astfel cântecele care au de subiect legendele, moştenite chiar din vremea romană, despre soare şi luna, precum şi pe cele care poetizează diferite credinţe superstiţioase. Astfel este balada *Soarele și luna*, care se găseşte în colecţia lui Alecsandri sub acelaşi titlu. Se spune ca pământul era luminat odată numai de soare, ca soarele, fecior tânăr, voia sa se însoare, dar nu găsea altă fată potrivita pentru sine decât pe sora sa, Ileana, ca aceasta nu se învoia şi pentru a scăpa, se prefăcea în mreana şi apoi Dumnezeu o arunca pe cer şi o făcea luna. De atunci:

De atunci se trase
Şi de-atunci rămase
Ca ei se gonesc
Şi nu se-ntâlnesc;
Luna când luceşte.
Soarele sfinţeşte;
Soare când rasare
Luna intra-n mare.

Aceeaşi tema a încercării de căsătorie între frate şi sora este dezvoltata şi în balada *Iovan Iorgovan* (asemuitoare întrucâtva cu cea intitulată *Erculean* din colecţia Alecsandri).

Tema metamorfozelor, care se găseşte şi în aceste două poeme, formează fondul multor balade: astfel sunt *Trei lebede* (în colecţia Teodorescu), unde un fecior de împărat se duce la vânătoare şi găseşte trei lebede albe, care erau trei fete de împărat, schimbate în pasari; *Cucul şi turturica* (în colecţia Alecsandri) sau *Mierla şi Sturzul* (în colecţia Teodorescu), în care o pasare iubeşte pe cealaltă şi nu e iubita. Iubita, ca să scape, se preface în diferite animale sau obiecte şi aceeaşi transformare o suferă şi iubitul cuc (sau sturz), schimbându-se în ceva apropiat. Astfel mierla:

Peste cap se da
În balta cădea
Şi mi se făcea
Trestica
Pitica
Cu foaie înverzita
La vârf înflorita.
Atunci sturzul:
Peste cap se da
De mi se făcea
Mica pasarica
Uşoara şi mică.
De stat pe trestica.
Ca să scape, mierla:
Se făcea de-o *balta*
Cu papura-nalta
Cu papura groasa.
Nalta şi stufoasa.
Dar sturzul:
Peste cap se da
Şi mi se făcea
Salcie pletoasa.
Ce pe mal creştea
Pletele-şi lasa
Apa c-ajungea
Doar d-o săruta.

Zadarnic, căci mierla:
Floare se făcea
Pe câmpuri creştea.
Şi sturzul:
Roua că-mi cădea
Doar d-o săruta.

În felul acesta urmează metamorfozele: mierla *turta*, sturzul *vatrai*; mierla *vie*, sturzul *pândar*, mierla *pânza*, sturzul *chirigiu*, mierla *fântâna*, sturzul *ciutura*.

Chestiunea transformărilor a fost studiata de Haşdeu, care a pus în legătura baladele noastre cu balade similare din literatura poporana franceza, provensala, retoromana ş.a. şi a urmărit izvorul acesta până la literatura persana (*Cuvente den bătrâni*, vol. II).

A doua grupa o formează, în mod natural, baladele cu *subiecte istorice*. Şi la noi s-au petrecut evenimente de acelea care au zguduit adânc societatea şi care, la alte naţiuni, au dat naştere acelor măreţe epopei poporane, fala literaturilor lor; dar nu avem nici vreo epopee, nici măcar nu avem cântece, destul de numeroase asupra unui personaj, ca să se poată lega, măcar în mod artificial, şi să se poată forma o epopee. Avem în cântecele noastre amintiri din epoca romană? Nu se pot dovedi. Urmele aflate de At. M. Marienescu în baladele culese de el, ca „fetisoare sabinioase", sunt socotite ca lipsite de seriozitate, cum e considerata şi interpretarea expresiei Ler din colinde, care a fost explicata de unii fără temei, ca înfăţişând pe Aurelius-Aurelianus. Mai serioasa poate fi pomenirea lui Traian într-o varianta a plugusorului.

În baladele câte s-au publicat până acum, numele istoric cel mai vechi este al lui Negru Voda, care ia locul lui Neagoe în legenda mănăstirii Argesului. Pentru aceasta povestire se cunosc trei variante principale: una publicata de Alecsandri, alta de Teodorescu G. Dem., a treia de C. Mateescu.

Dintre domnitori găsim pe *Mihnea Voda* (în Dobrisanu, col. Teodorescu), pe *Radu Serban* (balada cu acelaşi nume, col. Teodorescu), pe *Matei Basarab* (idem), pe *Ion Voda cel Cumplit* (Iancu Mare, col. Teodorescu), *Lapusneanu* (Bogdan, col. Alecsandri) *Ştefan cel Mare* (Movila lui Burcel, col. Alecsandri), *Brâncoveanu* ş.a.

Mai dese sunt numele de boieri în balade: Calomfireşti, Buzeşti, Balaceni ş.a. În privinţa aceasta Gr. Tocilescu publica un mic studiu, cercetând cum s-a oglindit în fantezia populara lupta lui Bălăceanu în

contra domnitorului Brâncoveanu. Se ştie ca Aga Bălăceanu, ginerele lui Serban Cantacuzino şi partizan al unei uniri cu austriecii, a venit chiar în Bucureşti cu armata austriacă în anul 1689. Poporul vorbeşte de:

Doi domni, cu două oşti:
O oaste mi-este nemţeasca.
O oaste mi-este turceasca.

Ostile se iau la lupta. Brâncoveanu vede pe ai săi slabind şi îndeamnă pe oamenii săi să ucida pe Bălăceanu. La apelul sau răspunde numai un căpitan, Costin, fin al lui Bălăceanu. Domnitorul îi făgăduieşte:

Ca să-i dea el domnia
Domnia şi mosia.

Costin s-a dus în tabara nasului sau şi, cu înşelăciune, l-a ucis:

Frumos capul i-l tăia
În suliţa i-l sprijinea
Şi pe cal încaleca
La Brâncoveanu mergea.

Când se întoarce însă cu trofeul său, domnitorul nu numai că nu-i da nimic, dar porunceşte de-i taie şi lui capul:

Chip gealatului făcea
Şi-i dete capu-alăturea.

Tocilescu notează ca şi prezenta unui Costin în oastea lui Brâncoveanu şi tăierea capului lui Bălăceanu sunt fapte atestate de cronicari.

E păcat ca forma în care se înfăţişează toate variantele câte s-au publicat despre Bălăceanu este în vadita decadenta; nu numai ca imaginile sunt palide sau banale, nu numai ca versurile sunt rău construite, dar întâlnim expresii obscene.

Baladele *haiduceşti* sunt cele mai numeroase. Haiducii sunt eroii cei mai apropiaţi de popor. Ei nu sunt *hoţi* sau *tâlhari*, în înţelesul de azi, ci sunt înfăţişaţi ca nişte luptători pentru drepturile poporului. Poezia poporana îi arata ca nişte oameni puternici şi generosi şi admira în ei hotărârea de care poporul se simţea incapabil în acele vremuri când tirania îi plecase la pământ şi când mulţimea de nenorociri îl făcea să creadă că e ursit să sufere veşnic. Vom observa ca *miraculosul* nu figurează în aceste balade, dar *supraomenescul* caracterizează mai pe toţi eroii aceştia; ei sunt oameni, însă cu însuşiri

de uriaşi. Astfel *Mihu* se întâlneşte cu o ceata de unguri şi după ce învinge în lupta dreapta pe căpetenia lor, cere tovarăşilor acestuia să-i ridice şaua şi armele, dar niciunul nu poate, întocmai ca în episodul cu arcul lui Ulise din *Odiseea*. *Stanislav* este şi mai minunat. Prins de turci pe când dormea, e legat cu frânghii, ba i se atârna şi o piatră de moara de gât şi astfel este prăvălit în Dunăre. El doarme cât doarme şi apoi se deşteapta şi izbuteşte să se ridice la suprafaţa cu piatra cu tot şi astfel să fie va zut de cineva de pe ţărm şi ajutat să iasă.

Baladele haiduceşti se pot deosebi în două grupe: unele, cele *mai vechi*, arata pe haiduci luptându-se împotriva străinilor, mai ales împotriva turcilor, altele, cele *mai noi*, îi arata luptându-se împotriva bogaţilor.

Cuprinsul acestor balade nu prezintă o varietate mare.

Câteva înfăţişează lupte ale haiducilor contra ciobanilor, cum sunt baladele *Dolca* şi *Salga* din col. Alecsandri, *Fulga* din col. Teodorescu ş.a.

Uneori se lupta haiducii între ei. Aşa se întâmpla cu *Toma Alimos*.

Haiduc din tara de jos.
Nalt la stat.
Mare la sfat.
Şi viteaz cum n-a mai stat.

Pe când şedea sa se odihnească, vine un alt haiduc, Manea:

Manea slutul
Şi urâtul.
Manea grosul
Şi-artagosul
Venea, mare, ca vântul.
Ca vântul şi ca gândul.
Cu parul lăsat în vânt.
Cu maciuca de pământ.

Manea, prin înşelăciune, se apropie de Toma, îi taie pântecele şi fuge. Toma îşi aduna matele, îşi strânge mijlocul cu brâul şi aleargă calare după el, îl ajunge şi-i taie capul.

În povestea aceasta nu se vede bine cauza urii dintre cei doi antagonişti. În alta însă, *Vidra*, care figurează în multe colecţii, se vede ca haiducii

Stoian şoimanul, popa vechi.

Cu potcapul pe urechi şi
Păunasul codrilor.

Voinicul voinicilor se lupta pentru o femeie, pentru Vidra. Lupta lor este întocmai ca în basme:

Ei de brie s-apucara
Şi la lupta se luară.
Zi de vara până-n seara.
Când în loc mi se-nvârtea.
Când în vale s-aducea.
Niciunul nu dovedea!
Dar Stoian mereu slabea
Brâul lui se descingea.
Stoian popa s-aprindea
Şi făcea el ce făcea
Pe Păun că-l aducea
Şi-n pământ că mi-l izbea
Ca pământul despica.
Până-n brâu că mi-l baga.
Baltagu-apoi ridica.
Capul lui Păun zbura.

Luptele haiducilor contra străinilor sunt încercări de a scăpa din închisoare ori expediţii de răzbunare. Cei mai vestiţi haiduci sunt *Badiul*, *Golea*, *Bâcul*, *Agus*, *Vâlcan*, *Stanislav*. E curios numele acesta străin între celelalte, dar colecţiile ne dau multe variante relative la acest erou. Cele mai frumoase sunt în colecţia Teodorescu. În toate se vede că a făcut incursiuni prin oraşele turceşti de peste Dunăre şi cum o ceata de turci vine să-l caute, pun mâna pe el prin trădarea unei slugi, un grec, şi-l arunca în Dunăre; el scapa şi se duce înot la Dristor (Silistra). Aci, intra prin prăvălii ca să cum pere un palos, dar nu găseşte niciunul bun, pentru ca pe toate le frângea:

La genunche le punea.
În genunche le-ndoia.
Palose că se frângea.

După multă căutare, descoperă la un ovrei un vechi palos al său pe care i-l furaseră turcii. Supărat, taie pe ovrei, apoi porneşte prin oraş să caute pe turci. E plină de plasticitate naraţiunea acestei expediţii:

Palosu în mâna lua.

Pe ulita c-apuca.
În cafenele intra.
Iar turcii:
Care pe sub pat intra.
Cafele ca răsturna.
Ciubuce că-şi arunca.
Mesii-n urma că-şi lasa
Chiselele că-şi pierdea.
Iar Stanislav îi câtă.
De sub pat că mi-i scotea
Şi cu palos îi tăia.
Niciunul nu rămânea.

Este interesant de relevat ca tipurile de haiduci care se lupta cu boierii şi cu funcţionarii administrativi sunt cântaţi în poeme mai puţin reuşite. Despre *Jianu* şi *Tunsu* publica Alecsandri două bucăţi, însă acestea sunt mai mult poezii lirice decât epice, pe de o parte printr-o întindere restrânsa, pe de alta prin lipsa elementului narativ. Alte nume ce se întâlnesc mai des sunt: *Ghita Cătănuţa*, *Bolboceanu*, *Gheorghelas Balan*, *Busuioc*… Fondul baladelor îl formează mai puţin faptele haiduceşti propriu-zise, care sunt amintite sau lăudate în termeni generali:

Bate ciocoii la scară.
Cerând bani de cheltuiala

Şi haine de primeneala, cât mai ales luptele cu potera, care prezintă pentru imaginaţia poporului momentele cele mai interesante, întrucât aici se vede iscusinţa cea mai mare şi vitejia fără seaman a haiducului.

Cea mai izbutită balada, cel puţin în unele variante (publicate de Teodorescu), este a lui *Corbea*. Hot vestit, el a fost prins de voda Stefanita şi pus la închisoare unde şade ani de zile:

Sade-n apa
Până-n sapa
Şi-n noroi
Până-n turloi.
Cu lacăte pe la uşă.
Cu mâini dalbe în cătuşe.
Iar la gât pecetluit
Cu cinci litere de argint.

Cum n-am văzut de când sunt.

B. Delavrancea a studiat într-o conferinţă a sa acest mic giuvaier, în care se pot întâlni cele mai frumoase exemple de imagini poetice. Vom releva câteva din ele.

Când mama celui închis se apropie de fereastra temniţei, îl întreabă:

— Corbeo, maica, aici eşti?
Corbeo, maica, mai trăieşti?
Corbea dac-o auzea.
Glasul că-i înţelegea
Şi din gura-i răspundea:
— Maica, maiculita mea.
Maica, parca tot sunt viu…

Şi apoi descrie suferinţele din închisoare:

Aicea când am intrat
Ce-am văzut când m-am uitat?
Bâjbâiau serpoaicele
Şi erau ca acele.
Broastele ca nucile.
Năpârci ca undrelele.
Acum sunt serpoaicele.
Maica, sunt ca grinzile.
Broastele ca plostile
Şi năpârci ca butile.
Pe toate că le-am rabdat
Şi pe toate le-aş rabda
De n-ar fi una mai rea:
C-o dracoaica
De serpoaica.
Bat-o Maica Precista.
S-a încuibat în barba mea.
Ea maica, că mi-a ouat.
Ouăle şi le-a lăsat
În fundul salvarului.
Fundul pozunarului.
În sânul meu c-a clocit
Şi puii şi-a colacit.
În sânul meu ca şi-i creste

Şi de coaste ma ciupeste.

Ca să scape din închisoare, Corbea imaginează o cursă pentru domn, pe care-l ştia mare iubitor de cai. Trimite pe mama sa să aducă un cal de-ai să-i şi să-l plimbe pe dinaintea palatului domnesc. Domnitorul îl vede şi vrea să-l cumpere, dar baba spune că-l da numai în schimbul liberarii lui Corbea. Domnitorul se consulta cu divanul şi făgăduieşte, cu gândul să nu se ţină de vorba. Ia calul, dar cine să-l încalece? Niciun ostaş nu poate şi de aceea domnitorul da porunca să-l aducă pe Corbea:

Corbea în curte când intra.
Cocoane se spăimânta.
Boierii cruce-şi făcea
De urât ce mi-l vedea;
Barba-i bate genunchiul.
Chica-i bate călcâiul.
Barba şi mustăţile
Îi acopăr mâinile:
Genele, sprâncenele
I-nfasoara braţele.

Corbea obţine de la domn să i se dezlege mâna stângă, să i se rada barba, să i se potrivească chica, să fie îmbrăcat în haine frumoase. Ca măsura de prevedere, se închid porţile şi se străjuiesc zidurile, dar Corbea se repede cu calul său, sare peste zid şi fuge.

În colecţia lui Teodorescu se găseşte o categorie speciala: a baladelor *domestice*. Prin acestea el înţelege acele care „poetizează instituţiunile, modul de a trăi şi fazele vieţii”. În ele găsim, „alături cu veselia nunţilor, adevărate tragedii sângeroase, produse de pasiuni puternice”. El publica 24 bucăţi de acest fel, care sunt mai puţin interesante decât cele din grupele celelalte. Se poate cita în mod deosebit *Chira*. Aici e vorba de o fată din Brăila, pe care o rapeste un arap şi pe care o scapa fraţii ei înotând în Dunăre până ajung vasul cu care plecase răpitorul. Are şi Alecsandri o bucată cu acelaşi titlu, dar deznodământul e deosebit: aici vedem ca fraţii ei o ucid, cu toate protestările ei, crezând-o ca a fugit de bunăvoie cu arapul.

În lecţiile ţinute la „Cursurile de vara din Valeni” (Valeni 1910), dl. Iorga studiază baladele, căutând a fixa câteva cicluri. Domnia sa se ocupa de cele care se raportează la diferiţi domni, stabilind ca niciuna nu aminteşte vreun domnitor anterior secolului XVI; apoi, în treacăt,

apreciază pe cele haiduceşti din care cele mai interesante se opresc la epoca lui Tudor Vladimirescu.

BASMELE

Basmele (*basm* sau *basn*, din paleoslavic…) sau poveştile sunt naraţiuni ale unor întâmplări închipuite, nişte epopei în proza, în care miraculosul are întrebuinţare excesivă şi care ne înfăţişează o lume de superstiţii strâns legate cu viaţa sufletească a taranului. În ele vedem în toate amănuntele mitologia poporului nostru.

Eroul principal al basmului este omul. Acţiunile lui însă sunt provocate, ajutate sau împiedicate de fiinţe supranaturale, unele bune, altele rele. Deznodământul basmului este, în general, favorabil celui bun, care, deşi suferă la început, dar tot izbuteşte a-şi arata până la urma dreptatea. Curiozitatea, neîncrederea în vorbele cuiva, dorinţa de a izbândi mai cu înlesnire, căutarea unei fiinţe iubite, încercarea de a distruge pe un vrăjmaş, invidia: cam acestea pricinuiesc acele peripetii complicate ale basmelor.

În marele număr al basmelor româneşti s-ar putea deosebi câteva categorii sau cicluri, care la rândul lor sunt susceptibile de diviziuni, cuprinzând, se înţelege, fiece diviziune o serie mai mult sau mai puţin întinsa de variante.

O asemenea împărţire a încercat *Lazar Saineanu*, în scrierea sa premiata la concursul publicat de Academia Româna în 1894. E o lucrare conştiincioasa, bazată pe un bogat material, atât românesc cât şi străin.

Autorul a deosebit trei mari secţiuni: basme pur fantastice, basme eticofantastice şi basme religioase.

Basmele *pur fantastice* sunt acelea în care elementul fundamental este metamorfoza sau descinderea în infern şi ridicarea în aer sau dorinţa de isprăvi a unor indivizi extraordinari. Aici vedem fiinţe supraumane (un sfânt, o zâna) luând forme pământeşti, de obicei de animale (porc, şarpe, broasca), spre a vieţui cu o fiinţă iubita de pe pământ. (Ex. *Şarpele moşului* din colecţia *Stăncescu*). Vedem fiinţe omeneşti transformate în plante în urma unui blestem. (Ex. *Fata din Dafin* din col. *I. Fundescu*). Vedem eroi care suferă o serie de transformări, ca să scape de persecuţia unui duşman sau a unui zmeu. (Ex. *Patru cel frumos* din *Sezatoarea*). Descinderile în infern, idee pe care o întâlnim şi la cei vechi, în *Odiseea*, în Eneida, în isprăvile lui Alexandru cel Mare, se fac de obicei, ca şi ridicarea în regiuni aeriene,

pentru căutarea unei ființe iubite (ex. *Cei trei feciori ai babei* din *Sezatoarea*). Tot în gruparea descinderilor și ascensiunilor intra și așa-numitele deceuri. *Deceul* este un basm care cuprinde o sumă de întrebări curioase și răspunsurile potrivite (Ex. *Vizor, craiul serpilor*, din colecția *Pop Reteganul*). Isprăvile eroice se îndeplinesc în genere de voinici, care poartă numele de „Feți-Frumoși", uneori și de femei războinice. Isprăvile acestea sunt felurite: sau se cauta o apă miraculoasa care să redea viața sau se cauta o fecioară cu părul de aur, ce se numește de regula „Ileana Cosânzeana" (Ex.: *Harap-Alb* din *Creanga*).

Basmele *etico-fantastice* cuprind, pe lângă partea minunata, pe lângă isprăvile eroice, ce se afla și în celelalte basme, un învățamânt etic. Aci vedem doi frați care se iubesc unul pe altul și se sacrifica unul pentru altul (Ex. *Omul de piatra* din col. *Ispirescu*) sau dimpotrivă, trei frați, doi dușmani celui mai mic, în care se personifica vitejia, isteția, dragostea, sinceritatea (Ex.: *Pasarea măiastra* din col. *Ispirescu*).

Un învățamânt teribil se da omului prin acele povestiri: ni se înfățișează animale recunoscătoare fata de oameni ingrați (Ex.: *Ros – Împărat și Alb-Împarat* din col. *N.D. Popescu*).

În alte povestiri ni se înfățișează crima incestului sau persecutarea copiilor de către muma vitrega (Ex.: *Fata moșului și fata babei* din col. *Ispirescu*).

Basmele *religioase* ne înfățișează pe Dumnezeu sau pe sfinți ori pe Diavol cu spiritele infernale, trăind printre oameni. Tema generală este facerea de bine de către ființele divine bune și persecuția de către cele rele: încă pe când puterea celor dintâi ni se prezintă ca nemărginita, a celorlalte e pusă greu la încercare și mai totdeauna virtutea diavoleasca este învinsa de istețimea omului (Ex. *Azima mergătoare* din col. *Pop Reteganul*).

Originea basmelor, ca și a miturilor antice, a fost foarte mult discutata în cursul timpului și s-au format teorii diverse pentru explicarea ei. Basmele au fost considerate de unii ca creațiuni artificiale ale poeților, de alții ca exprimarea unor înalte adevăruri sub forma alegorica.

Teoria veche a simbolismului miturilor a fost combătută de Ottfried Müller, care le considera ca producții spontane ale imaginației copilăresti a oamenilor. Frații Grimm au socotit basmele ca niște ecouri ale miturilor indo-europene și mai târziu Max Müller și apoi

Adalbert Kuhn au limitat şi mai mult teoria fraţilor Grimm, cel dintâi susţinând ca în toate miturile se simbolizează acţiunile principiului luminos, deci soarele joacă rolul de căpetenie, celălalt susţinând ca miturile personifica fenomenele atmosferice, deci furtuna şi ploaia au rolul principal. Benfey crede ca basmele sunt producţii exclusive ale spiritului indian, de unde s-au răspândit în lumea întreagă. B.P. Haşdeu a formulat o nouă teorie, după care originea elementului supranatural din basme se găseşte în vis; realitatea visului este transmisa de basm în realitatea vegherii.

PRODUCŢII DE NATURA DRAMATICA

ORATIILE DE NUNTA

Citind cineva într-o colecţie oarecare o poezie din grupul *oratiilor*, cu greu ar putea găsi motivul pentru care ea s-ar aşeza între producţiile de natura dramatica. Trebuie să cunoaştem cadrul în care se desfăşoară aceste „oraţii" pentru a afla caracterul dramatic al unora din ele. Zic „al unora", fiindcă o parte dintr-însele sunt poezii curat lirice sau glumete.

Căsătoria este pentru taranul nostru o împrejurare foarte însemnata din viaţa şi pe care el o îndeplineşte cu o sumă de formalităţi moştenite de la strămoşi.

Iarna, când un tânăr vrea să se însoare, trimite sau merge el cu un „petitor" sau „staroste". Acest fapt variază în detalii după localitate, dar se petrece în genere cu solemnitate mare, fiind părinţii fetei pregătiţi de mai înainte despre venirea petitori lor. După ce s-a hotărât nunta în principiu, părinţii fetei merg în satul tânărului, ca să cerceteze despre starea şi purtarea lui, şi apoi se hotărăşte o zi pentru „logodna" sau „încredinţare".

În acea zi, tânărul, însoţit de rude şi prieteni, pleacă la casa fetei şi acolo unul din prietenii lui, numit „colacer", sau „conăcar", recita o „oratie", care consta dintr-o alegorie despre un împărat care a plecat la vânătoare şi a rătăcit până în locurile acele.

După ce au intrat în casă, se cercetează zestrea şi apoi un popa sau un bătrân face încredinţarea, schimbând inelele tinerilor. Urmează apoi masa şi joc.

De atunci tânărul devine „mire" sau „ginere" şi fata „mireasa".

Încă de vineri sau sâmbăta înaintea nunţii se aleg doi tineri „chemători", care merg din casa în casa şi poftesc la nunta pe săteni, rostind câte o „oratie" şi închinând cu vin din plosca pe care o poartă

cu dânşii.

În ziua nunţii porneşte mirele cu toate rudele şi cu prietenii din sat, ca să meargă la casa socrilor mici şi să aducă mireasa. Cortegiul se opreşte la o distanţă oarecare şi pornesc numai „vorniceii”. Aceştia găsesc lume multă strânsa în casa socrilor şi le ies înainte unul sau doi vornicei din partea miresei. După ziua buna şi după un schimb de glume, unul din vorniceii mirelui recita cuvenita oratie. Vorbeşte ca un trimis al unui „tânăr împărat”, care a plecat la vânătoare şi a dat peste „o urma de fiara” şi căutând-o a găsit la casa aceea o floare

Care-nfloreste.

Dar nu rodeste şi ei au venit pentru ca să ia floarea. Urmează un dialog între vornicei şi e apoi chemat întregul cortegiu şi primit cu mare solemnitate.

Dialogurile acestea şi luptele simulate care se dau între reprezentanţii mirelui şi ai miresei, alergarile cu caii peste câmp, iată slabul element *dramatic*, care ne îndreptăţeşte a clasa în acest gen oratiile de nunta.

Obiceiurile diferă de la un ţinut la altul.

În unele localităţi se face masa şi joc şi înainte de a porni la biserică, în altele nu.

Mergerea la biserica o întâlnim însă în toate părţile, pentru ca taranul pe aceasta pune baza căsătoriei, iar formele de la primarie le socoteste ca un lucru fără interes, pe care îl face de nevoie.

După întoarcerea de la biserica se aşază „la masa cu dar”, adică la care toţi mesenii trebuie să aducă ceva bani spre a ajuta la punerea temeliei unei noi căsnicii.

STEAUA

Cu toţii am văzut în serile de la Crăciun până la Bobotează, trecând seara pe strada grupe de copii cu steaua şi invitând lumea să-i cheme:

Cine primeşte steaua frumoasa
Şi luminoasa
Cu colţuri multe şi mărunte
De la naşterea lui Hristos dăruite?

Intrând în casă, ei intonează diferite cântece.

Elementele principale din care se compun cântecele de stea sunt trei: 1) Cântece despre persoane şi evenimente biblice, de exemplu: Versul lui Adam, Trei crai de la răsărit; 2) Psalmi versificaţi; 3) Cântece

numite eshatologice, despre moarte, iad, rai etc. Acestea din urmă sunt mai noi şi introducerea lor între cântecele de stea se explica prin legătura stabilita de religii între păcatul originar al lui Adam şi între Hristos, care vine în lume ca s-o mântuiască şi să-i asigure un trai bun după moarte.

Anton Pann a publicat în numeroase ediţii colecţii de cântece de acestea, pe de o parte versificând cântecele auzite de el, pe de alta copiind şi modificând versuri din manuscrise anterioare şi însoţindu-le cu note muzicale.

Cântecele de stea se găsesc la toate popoarele creştine, atât la cele romanice cât şi la cele germanice, precum şi la slavi şi la greci. Ale noastre se aseamănă mai mult cu cele slave. Ele fac astăzi parte din literatura poporana nescrisa, dar, după cercetările făcute, mai ales de M. Gaster, rezulta că au mai mult origine literara decât poporana, au fost, adică, introduse prin scris.

Cântecele de stea înfăţişează un element dramatic mai precis decât oratiile; ele se cânta în cor. Şi corul, născut în teatrul grec, dispare la romani, pentru a reapărea iarăşi în Evul mediu în serviciul religios creştin, cu care se leagă de aproape literatura poetica şi muzicala a Stelei.

VICLEIMUL

Cu acesta ne aflam pe deplin în genul dramatic, căci sub numele de *Vicleim* (Betleem) se înţelege o reprezentaţie dramatica în toată forma, în care se înfăţişează scena din istoria naşterii lui Hristos şi a creştinismului, cum şi din şirul persecuţiilor îndurate de primii creştini. Acest nume se da şi totalităţii actorilor care joaca şi care merg pe strada cântând.

În Moldova şi Transilvania numele de „Vicleim" e înlocuit prin „Irozi".

Vicleimul are o parte religioasă şi una profana.

Partea religioasă este o acţiune în care intra ca persoane principale: Irod împăratul, un ofiţer şi cei trei crai de la răsărit. În unele variante e şi un prunc, în altele un cioban şi un arap.

Mersul acţiunii e următorul: Irod primeşte de la ofiţeri vesti din împăratie. I se raportează ca s-au prins trei oameni străini, care se aduc înaintea lui şi la întrebările făcute, răspund că sunt trei crai: Gaspar, Melhior şi Baltazar, care au plecat, călăuziti de o stea, să caute pe împărat. După aceea Irod le spune cunoscutele versuri despre

tăierea celor 14.000 de prunci:

Toţi prunci, măruntei copii
De doi ani şi mai în jos
Împreună cu Hristos.

După o mică sfada împăratul porunceşte să-i ducă la închisoare, dar, speriat de blestemele lor, le da drumul şi ei pleacă sa se închine lui Hristos.

Aici se fineste actul I.

În actul II se aduce un copil, care profetizează împăratului tot ce are să se întâmple lui Hristos: botez, răstignire, înviere, înălţare.

Reprezentaţia se sfârşeşte cu mărturisirea lui Irod că nu are nicio putere fata de Hristos.

Partea profana este *jocul păpuşilor*. Într-o cutie mare pe care o poartă doi băieţi, este înfăţişata grădina palatului lui Irod. Moş Ionica, îngrijitorul curţii, şi Paiata stau tot timpul în scena şi pe acolo defilează diferite tipuri, care dau naştere la o serie de scene în care se satirizează deosebite întâmplări sau obiceiuri din localitatea de unde e culeasa varianta. Aşa vedem o bătălie între un iaurgiu şi un bragagiu, privelişte ce se întâlneşte des prin Bucureşti, vedem o satira la adresa vieţii orăşeneşti din timpul trecerii ruşilor; vedem satira contra ţiganilor hoţi, contra evreilor fricoşi, contra popilor şi dascălilor care nu-şi îndeplinesc bine datoria, contra groparului beat, contra femeilor ce se sulimenesc etc.

Neapărat, satira nu e niciodată fina. Acele glume nerafinate, dar lipsite şi de ob sce uitate, sunt caracteristice spiritului poporan, nu numai la români, dar la toate po poarele, pentru ca aproape identica cu a noastră este originea teatrului poporan la celelalte naţiuni.

Să vedem deci originea.

De timpuriu a început să se serbeze în biserica din Galia şi Egipt, naşterea Mântuitorului, care serbare s-a adoptat de către întreaga biserica occidentala şi orientala. După aceea s-au introdus şi ceremonii alegorice.

Se ştie ca religiile păgâne ale grecilor şi romanilor aveau în ele un foarte însemnat element dramatic. Creştinismul îl ataca cu cea mai mare violenta şi Sf. Părinţi spun ca jocurile şi reprezentaţiile cuprind idolatria şi superstiţia. Când deveni creştinismul religie de stat, toate ideile sale fura puse în aplicare şi deci teatrul fu uitat şi dispreţuit.

Nu trecu însă multă vreme şi chiar preoţii simţiră cât de

necesare sunt formele externe pompoase pentru răspândirea credinţei şi se văzură nevoiţi să recurgă la mijloacele dărâmate ale păgânismului. Un ritual bogat, veşminte împodobite, cruci, icoane, obiecte de artă, procesiuni cu diferite prilejuri se introduseră cu încetul în cultul creştin.

De aci nu fu decât un pas până la *reprezentarea* în biserica a naşterii Domnului. Se punea iesle şi veneau cei trei crai cu daruri. Din vorbele acestora se născu dialogul cu cântece, regele Irod în aceste reprezentări.

La noi cântecele acestea au venit pe două căi: 1) prin Bizanţ, adică prin originale slavone prelucrate după bizantine, reprezentând tradiţia orientala şi care au trecut din literatura scrisa în cea nescrisa; 2) prin saşi, adică saşii din Transilvania au introdus la ei odată cu protestantismul şi „Irozii" după texte germane din sec. XVI, prelucrate după texte latine mai vechi şi reprezentând tradiţia occidentala, apoi prin secolul trecut de la saşi le-am luat şi noi. Înainte nu existau şi dovada e faptul ca în lucrarea lui Cantemir (*Descrierea Moldovei*) nu aflam nimic relativ la aceste producţii.

La partea religioasă s-a alipit – într-un timp ce nu putem determina – şi partea profana a păpuşilor. Probabil ca aceasta a avut o existenta separata, pentru ca Sulzer nu vorbeşte despre Irozi, dar pomeneşte jocul păpuşilor.

PRODUCŢII DE NATURA DIDACTICA

ANECDOTELE ŞI SATIRELE

Poporul are numai vorba *snoava*, ca să numească şi *anecdota* şi *satira*, dacă e în proza. Satirelor în versuri le zice *glume*. În unele parţi se întrebuinţează vorba *povesti* în loc de snoave.

În poporul nostru circula puţine anecdote *istorice*; cele mai multe sunt *satirice*. Ele cuprind povestirea scurta a unui fapt, cu o încheiere în care scânteiază gluma sau înţepatura (*la pointe*). *Ispirescu* le-a dat în proza, căutând să se apropie cât mai mult de forma în care se zic. *Anton Pann* le-a pus în legătura cu proverbele şi le-a versificat, publicându-le sub titlul de *Povestea vorbei*. Tot în versuri le-a scris dl. *T. Speranţia*, dar domnia sa le-a dat o dezvoltare mai mare decât au în gura poporului şi a introdus sau episoade secundare sau descripţii amănunţite. De aceea trebuie să socotim colecţiile d-sale ca lucrări personale, deosebite de spiritul poporului, mai ales ca în volumele din urmă sunt introduse şi subiecte de prin cărţi şi ziare. Din punctul de

vedere al unei fidelitati relative de reproducere se pot lua colecţiile publicate de *Dumitru Stăncescu* şi de *S*. Fl. *Marian*.

Cu privire la fond se pot forma două grupe: satira la adresa *popoarelor conlocuitoare sau vecine*; *satira sociala*.

Dintre toţi străinii cu care poporul nostru a fost în contact în decursul vremurilor, desigur ca ţiganii ocupa locul de căpetenie în producerile spiritului satiric poporan. Poporul român în snoavele şi glumele sale în versuri, considera pe ţigan că este isteţ din fire, dar că vrea să se arate prost pentru a se folosi de aceasta situaţie. Fiind sărac şi trăind sau ca rob sau ca rătăcitor, hrănindu-se din ce putea aduna, jucând ursul sau îndeplinind alte îndeletniciri puţin însemnate, ţiganul are puţine trebuinţe. Haine, obiecte uzuale, lucruri de mâncare mai bune nu se găsesc la ţigani, ba chiar nu le cunosc şi satira poporana spune ca nu ştiu ce e *bostanul* despre care un român zice că e un *ou de cal*, nu ştiu ce e *peştele* şi de aceea, la Blagovestenie, ei mănâncă broaste, pe care le numesc

Caracaticioare
Cu patru picioare.

Ţiganul – din satirele poporane – e hoţ, deşi adesea se lauda cu cinstea; e leneş; e fricos, însă îi place să-şi laude curajul. Viaţa de nesiguranţa şi de săracie, pe care a dus-o, îl face să trăiască cu iluzii şi visuri.

Asemenea idei se reflecta în anecdotele şi snoavele despre ţigani. Mai este însă una foarte curioasa: ca ţiganii şi-au mâncat biserica. Ei şi-au clădit-o astfel:

Se gândira, se sfătuiră.
Să facă d-o sfânta mănăstire.
S-o facă din lemn? Putrezeşte.
S-o facă din fier? Rugineste.
S-o facă de oţel? Plesneşte.
S-o facă din zid? Mucezeşte.
S-o facă de caz! Când o bate vântul
Are să curgă untul.

La un Paste însă, s-au supărat pe popa şi după ce l-au bătut şi-au mâncat biserica. Satira este rezumata şi într-un proverb ce se zice adesea: „Şi-a mâncat credinţa, ca ţiganul biserica”. De unde să vină povestea aceasta? Au crezut unii că e originala; ca, adică, observând poporul ca ţiganii nu au biserica lor, nici preotul lor, au voit să-şi

explice faptul şi au dat răspuns ca şi-au mâncat-o. D-l M. Gaster socoteste că s-a introdus pe calea scrierii şi a trecut în literatura orală. Originea ei ar fi legenda despre un trib arab, care şi-a făcut un idol dintr-o coca de curmale şi de lapte şi l-a mâncat.

După anecdotele şi satirele privitoare la ţigani, cele mai numeroase sunt cele despre evrei. Punctele de plecare ale acestor povestiri sunt trei: deosebirea fundamentală între religia evreului şi a românului; spiritul comercial şi de economie, care au contrastat cu nepăsarea românului; frica.

Asupra acestei parţi a satirei poporane dl. *Schwartzfeld* a scris o broşură (*Evreii în literatura populara română*) în care rezuma şi explica din punct de vedere evreiesc diferitele povestiri relative la evrei. Acolo găsim şi satira care pune în legătura pe evreu cu Diavolul.

Iese dracul din tăciuni
Cu jidanul de perciuni
Iese dracul din curechi
Cu jidanul de urechi.

În al treilea rând vin sârbii şi bulgarii. În genere poporul confunda aceste două neamuri şi le satirizează în acelaşi mod. De obicei sârbul sau bulgarul se considera ca tipul prostiei. Ei pornesc să ia Ţarigradul cu prazul, ei vor să scoată luna din put etc.

Satirele cu privire la unguri şi saşi se găsesc la românii de peste munţi. Ungurul e prost, e fricos şi foarte fudul. Sasul este un tip analog cu al sârbului din poezia poporana de dincoace.

Despre nemţi sunt foarte puţine anecdote. Trăsătura caracteristica este beţia; de acolo şi expresia metaforica despre cel ce se îmbata: „A luat luleaua neamţului”.

Grecii se întâlnesc în unele balade ca tipuri de intriganţi şi trădători ai stăpânului (Stanislav Viteazul din col. Teodorescu), dar în colecţiile publicate până acum se afla puţine anecdote relative la ei.

Satira *sociala* este foarte bogata. Trebuie să notam însă ca pentru a o cunoaşte nu ne putem margini numai la anecdote şi la glume în versuri, trebuie să cuprindem şi multe strigături, care au în vedere defecte şi vicii de-ale diferitelor categorii şi grupuri sociale.

Vom găsi multe satire la adresa femeilor leneşe, a celor necinstite, a celor iubitoare de petreceri. Iată un exemplu din cele mai reuşite:

La mândruta jucăuşa

E gunoiul după uşa.
La mândruta-n joc barbata
Curtea nu e maturata;
La mândruta-n joc voinica
Spala oala, tu, pisica!

Taranul râde şi de femeile ce se sulimenesc şi de cele cicălitoare; dar despre babe are un număr foarte mare de anecdote.

Bărbaţii leneşi, brutali cu sotiile lor, beţivii sunt şi ei obiectul satirei poporane. Din anecdotele privitoare la beţie au scos Anton Pan şi dl. Speranţia un material foarte bogat.

Dintre satirele ce s-ar putea numi *profesionale*, mai numeroase sunt cele relative la preoţi. Poporul nostru tine foarte mult la religie, dar de vreme ce „cele sfinte nu se spurca", îndata ce a văzut un păcat cât de mic la popa, îl exagerează şi-l împodobeşte în toate chipurile, cum îi dictează fecunda lui imaginaţie.

Zgârciţii, ambiţiosii, lăudărosii găsesc şi ei, în literatura poporului, satire care îl privesc.

PROVERBELE

Proverbele sunt producţiile poporane cele mai întrebuinţate şi care intra foarte des în vorbirea şi scrierea orăşanului ştiutor de carte.

Definiţia proverbului nu e uşor de dat. Se zice de obicei că e o sentinţa scurta, care a devenit populara, trecând în uzul comun şi în care se vede înţelepciunea unui popor. Aşa fiind el e sinonim cu *adagiul*, *apoftegma*, *aforismul*, *preceptul*, *maxima*.

Cea mai veche colecţie de proverbe este cea cuprinsă în Vechiul Testament şi atribuita lui Solomon. Aceasta şi alte colecţii de acelaşi fel au fost cunoscute în vechea noastră literatura: parte din ele au intrat şi în popor, dar el le-a numit cu numele grecesc de *parimii* sau cu cel slavon de *pilde*. Cuvântul din urma însemna şi *alegorie*, ca şi expresia „Hristos vorbea în pilde". Pentru ceea ce se înţelege în literatura prin „proverbe", poporul întrebuinţează mai ales vorba „zicătoare". Zic „mai ales" fiindcă se aude câteodată şi vorba „pilda" şi alte expresii mai complicate.

În ce priveşte pe scriitori, dl. I. Zanne (în prefaţa primului volum al colecţiei sale de proverbe) înşira peste zece numiri deosebite. Din acea înşirare se vede ca primul autor care a întrebuinţat cuvântul proverb este Dimitrie Tichindeal, fabulist bănăţean, ca unul care a fost în contact cu cultura latina.

Proverbele sunt o parte foarte preţioasa a literaturii poporane, pe de o parte, pentru ca vedem în ele ideile stratului poporan, pe de alta pentru că se păstrează nemodificate ca forma şi ne dau exemple vechi de limba.

După construcţia sintactica, se deosebesc *proverbe propriu-zise* şi *locuţiuni proverbiale*. Proverbele propriu-zise sunt fraze sau propoziţii întregi:

Nu aduce anul, ce aduce ceasul.

Obrazul subţire cu mare cheltuiala se ţine.

Locuţiunile sunt frânturi de propoziţii compuse dintr-un verb care se schimba după numărul şi persoana ceruta de convorbire. În colecţii ele se scriu cu verbul la infinitiv.

A fi lup bătrân.

A avea urechi de lup.

A sta drept, ca funia în traista.

După stil, iarăşi avem de o parte *pildele* şi de alta *maximele*.

Maximele sunt proverbele care formulează un adevăr sau o constatare de fapt, ca şi maximele din literatura culta şi uneori sunt chiar introduse din aceasta în popor.

Cu cine te aduni, te asemeni.

Fa bine să-ţi auzi rău.

Pildele sunt adevărate numai în sens figurat şi acestea sunt cele mai numeroase din proverbele poporului nostru.

Lemnul strâmb focul îl îndreaptă.

Mai bine azi un ou decât la Paşti un bou.

În privinţa ideilor cuprinse într-însele, avem o mare varietate. Ca să se conducă cineva în acest haos al miilor de proverbe, se cere o clasificare sigura. Lucrul e greu, totuşi el a fost încercat de primul culegator de proverbe, care şi-a tipărit culegerea. E vorba de *Anton Pann* de la care avem *Povestea vorbei*, 1847. El le aşază după ideea generală la care se raporta: despre *mâncare*, despre *băutura*, despre *minciuna*, despre *lauda* etc. D-l *Zanne* găseşte ca clasificarea aceasta are neajunsul de a sili pe culegator să repete de mai multe ori acelaşi proverb şi încearcă o alta mult mai complicata şi cu oarecare însuşiri ştiinţifice, deşi nu pe deplin reuşita.

Domnia sa le împarte în cinci mari categorii: *natura fizica* (meteorologie, animale, plante), *omul*, *viaţa fizică a omului*, viaţa *sociala*, *viaţa intelectuală şi morala*. La acestea se adauga proverbele

istorice şi cele relative la *credinţe şi obiceiuri*.

În aceeaşi publicaţie se da la lumina şi prima culegere de proverbe, făcută de *Iordache Golescu* în 1845 şi păstrata în manuscris.

Unele proverbe arata amintiri istorice:

Cât lumea şi Ardealul (= niciodată)

Coltuc de la Babic (= nimic. Babic era un vestit brutar în Bucureşti)

Trăieşte ca Bimbasa Sava (= în belşug. Căpitan de arnauţi pe vremea zaverei).

Altele ne arata părerea poporului despre stări sociale:

Dacă face puiul aripi, la cuib nu-l mai găseşti.

Obrazul subţire cu mare cheltuiala se ţine.

Despre viaţa de familie:

Bărbat bun şi usturoi dulce nu se poate.

Poate lungi şi minte scurta.

Numai tu ştii unde te strânge ciubota.

Despre aparenta înşelătoare:

Haina nu face pe om mai de treabă.

Cine se reazima pe umbra, greşeşte.

Despre ambiţiosi:

Şoarecele nu încape pe gaura şi şi-a legat o tigva de coada, precum şi despre diferite viciuri, defecte, porniri sufleteşti ale omului.

Nu orice proverb este o regulă de purtare. Unele sunt simple constatări de fapt; altele sunt satire concentrate; altele sunt prescurtări ale unor anecdote.

Când se zice:

Capul plecat, de sabie nu e tăiat.

Linge mâna pe care nu poţi s-o musti.

Caprelor, vedeţi voi mugurul de colo? tot voi o să-l mâncaţi, nu trebuie să se înţeleagă ca poporul recomanda să fii umilit, să fii linguşitor şi vânzător, să fii înşelător: el a văzut fapte, le-a judecat şi a formulat asupra-le aprecieri exprimate în stilul plastic al proverbelor.

În ce priveşte proverbele care se trag din anecdote, dl. I. Zanne are grija sa publice şi anecdota respectiva. Aşa proverbul: „Ba e tunsa, ba e rasa”, se explica prin cearta dintre un bătrân şi o nevastă cicălitoare. Trecând pe lângă o livada cosita de curând, el zice: „parcă ar fi rasa”, ea „parcă ar fi tunsa”. Femeia susţine comparaţia sa cu atâta tărie, încât chiar când soţul o afunda în râu, ea nemaiputând vorbi

ridica mâna deasupra capului şi face cu degetul semnul mişcării foarfecelor.

GHICITORILE

Dacă ne luam după înţelesul cuvântului, ghicitoare înseamnă „ceea ce trebuie ghicit”. În popor se mai întrebuinţează şi expresia de cimilitura. D-l *Artur Gorovei*, în prefaţa colecţiei sale publicata de Academie în 1898, susţine că trebuie să se deosebeasca bine cele două cuvinte: ca *ghicitoare* este orice fel de chestiune pusă spre a fi dezlegata, deci acesta e un nume generic; şi ghicitorile se împart în: *întrebări* şi *cimilituri*. În Moldova şi în Ardeal, domnia sa a aflat expresia de cimilitura, pentru o categorie de ghicitori, dar afirmaţia d-sale e contestata, între alţii, de dl. G. Pascu, care susţine ca în Muntenia şi în unele judeţe moldovene nu se observa distincţia aceasta şi cei doi termeni sunt echivalenti.

Întrebările cu răspunsuri sunt de natura religioasă şi au pătruns, desigur, în popor pe calea scrierii. Un exemplu:

Cine nu s-a născut şi a murit? (Adam)

Ce este unul? (Unul este Dumnezeu care stăpâneşte cerul şi pământul).

Cimiliturile (sau ghicitorile propriu-zise) sunt produceri poporane, unele originale, altele venite, cine ştie cum, din alte literaturi. Ele sunt jocuri ciudate, cu care petrec tinerii mai ales iarna, la sezatori; sunt metafore sau grupe de metafore, a căror însemnare nu e evidenta, pentru ca comparaţia pe baza căreia se construieşte metafora este, în mod voit, incompleta.

Când zicem:

Sacsori albi

Sub streaşina roşie şi înţelegem dintii, vedem că se compara dintii cu nişte saci, iar gingiile cu o streaşina. Apropierea aceasta de elemente ale văzului, adică comparaţia dintre punct de vedere al *culorii* (*albi*-dinţii, *alb*-sacul, *roşie* gingia, *roşie* streaşina) –, este neobişnuita, pentru ca dacă sacii sunt de obicei albi, streaşina foarte rar e roşie.

În ghicitoarea care arata *biserica*:

Tuna vagauna

Ciorile s-aduna comparaţia consta în apropierea de elemente ale auzului amestecate cu ale văzului: a) Precum răsuna vaile, vagaunile când tuna, tot aşa răsuna satul când se trag clopotele (element al

auzului). b) Precum se aduna ciorile pe câte un arbore, aşa se aduna credincioşii, când suna clopotele (element poate şi vizual, poate şi auditiv, întrucât ciorile şi credincioşii se întâlnesc cu oarecare zgomot).

Câteodată ghicitoarea aduna câteva însuşiri de natura fizica şi morala, ale obiectului ce trebuie ghicit, ori se fac comparaţii foarte complicate şi din sfere de cu getare foarte depărtate. Aşa *carbunele* este arătat prin următoarea:

Pe apa înoată
Şi în pământ nu putrezeşte.

Ceara trebuie s-o ghiceşti prin următoarea chestiune:

Am o rochiţa
O spal în foc
Şi-o usuc în apa pentru ca ceara se întăreste în apa şi se înmoaie la foc.

Cea mai veche colecţie de ghicitori este a lui *Anton Pann*, intercalata în povestirea: *O sezatoare la tara sau călătoria lui* Moş *Albu*, din 1851. D-l Gorovei citează o broşusa contemporana publicata de dr. T. Stamati în Iaşi. De atunci multe culegeri separate sau amestecate cu alte producţii poporane au văzut lumina tiparului până la cea din urma a domnului Gorovei, despre care am pomenit de mai multe ori. Acest gen ciudat de literatura distractiva a fost studiat de către dl. G. Pascu în două volume (1909, 1911), din care ultimul e publicat de Academia Româna.

DESCÂNTECELE

În genere, speciile de poezii poporane care alcătuiesc genul *didactic* se depărtează puţin câte puţin de poezia propriu-zisa şi acest ultim paragraf cuprinde un fel de lucrări care sunt poetice numai prin faptul că se exprima în versuri, în nişte versuri foarte libere şi foarte neregulate.

Poporul, precum are poezia sa, modul sau propriu de a-şi exprima nevoile şi bucuriile, tot astfel pentru boli are medicina sa speciala. Aceasta medicina consta în întrebuinţarea unor anumite ierburi, unor masaje şi mai cu seamă unor versuri care se recita cu ocazia aceasta şi se numesc *descântece*.

Cu aceste mijloace poporul socoteste că se poate vindeca de diferite boli trupeşti şi sufleteşti. Tot prin ele se poate apara de efectul farmecelor şi de persecuţia duhurilor rele, în existenta cărora are o

mare credinţa.

Recitarea descântecelor este însoţita de anumite obiceiuri, ce trebuie neapărat să se practice, căci altminteri scade puterea descântecului. Aşa, de exemplu, pentru brânca, babele ţin în mâna cârpa aprinsa sau câlţi şi recita descântecul de trei ori.

În privinţa originii, s-a emis părerea ca cele mai multe din descântece şi mijloacele de vindecare sunt moştenite de la romani. Găsim uneori cuvinte al căror sens nu-l înţelegem şi unele, alăturându-se cu vechea mitologie italica, devin clare. Găsim apoi identităţi în unele leacuri. Aşa e întrebuinţarea verzei la durerea de cap, care se găseşte menţionata de Pliniu. Tot aşa cu întrebuinţarea pătlaginei la umflături, despre care vorbeşte iarăşi Pliniu. Pe lângă acestea aveau şi romanii versuri de recitat, păstrate prin tradiţie şi nepricepute de cei ce le spuneau. Se poate însă ca multe din remediile acestea ale medicinei populare să se fi introdus pe calea scrierii în secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea, cum crede M. Gaster.

Se înţelege ca nu vom insista asupra acestor chestiuni, căci ele ies din domeniul literaturii. Trebuie numai să lămurim câţiva termeni.

Obişnuit zicem *descântece* tuturor producţiilor poporane, care sunt în legătura cu bolile trupeşti sau sufleteşti şi prin care se cheamă un duh bun sau un duh rău în folosul sau împotriva unei persoane. Raposatul *S*. Fl. *Marian* în comunicarea făcuta Academiei Române la 24 martie 1893, atrage atenţia ca aceasta întrebuinţare da termenului un înţeles prea general şi în parte greşit. Poporul înţelege prin *descântec* numai poezia prin care se urmăreşte *vindecarea* unei boli trupeşti a unui om sau a unui animal. Aşa: descântec de *buba rea*, de *albeata*, de *bube dulci*, de *brânca* ş.a. Pentru *deochi* sunt mai ales, foarte multe variante. Vom da, ca exemplu, pe cea culeasa de Alecsandri:

Fugi deochi
Dintre ochi
Că te-ajunge-o vaca neagră.
Cu coarnele să te spargă.
Să te-azvârle peste mare.
În pustiu, în depărtare.
Acolo să pieri.
Ca ziua de ieri.
Ca roua de floare.
Ca spuma de soare.

Iar capul cel deocheat
Să rămâie luminat şi curat
De boala scăpat.

Dar afară de bolile trupeşti care vin de la Dumnezeu, omul trebuie să se apere şi de rele care vin din răutatea semenilor săi: prin *vraja*, prin *fapt*, prin *datatura* sau *făcătura*. Aceste cuvinte sunt întrebuinţate de popor, ca să arate lucrarea unui vrăjitor sau a unei vrăjitoare. Lucrarea are de scop să silească pe cineva a face un lucru pe care nu-l voieşte şi care foloseşte altei persoane sau să desparta pe doi soţi ori pe doi iubiţi sau să aducă boala vitelor cuiva, cu o vorbă să-l nenorocească. Cea mai curioasa dintre vrăji este *înfigerea cuţitului*.

Eu nu înfig acest cuţit
Nici în lut, nici în pământ.

Ci-l înfig în inima celui ce mi-i împărţit, zice fata părăsita de iubitul ei, înfigând cuţitul în pământ şi recita un şir lung de versuri de acest fel.

Farmecele sau *farmecele* sunt poezii care au de scop să facă pe cineva a părea frumos şi a fi plăcut de o anumită fiinţa.

Împotriva vrăjilor şi a farmecelor lupta poporul prin alte descântece numite *desfaceri*, care trebuie să desfaca ceea ce s-a *făcut* de vrăjitor sau de duşman.

De aici urmează ca S. Fl. Marian făcea patru grupe cu patru numiri deosebite: *descântece-vraji-farmece-desfaceri*; socotesc totuşi ca pentru înlesnire se poate da primului cuvânt şi sensul generic pe care l-am avut în vedere, când l-am pus în fruntea acestui paragraf.

II. LITERATURA POPORANA SCRISA

Literatura poporana scrisa a avut norocul să fie studiata cu multă răbdare şi cu metoda ştiinţifică de către Haşdeu în vol. al II-lea al operei sale *Cuvente den bătrâni* (1880) şi de M. Gaster în cartea *Literatura populara română* (1883).

Haşdeu numeşte producţiile acestea „cărţi poporane” şi cauta a formula deosebirea dintre cele două ramuri ale literaturii poporane. El pune de o parte literatura orală sau nescrisa: opera a unui întreg popor, a unei ginti sau chiar a omenirii. Când se compune pentru prima oară o doina, ea nu mai e a autorului; ea zboară libera până o prinde un al doilea, apoi un al treilea şi aşa mai departe, în aceeaşi tara sau dintr-o ţară în alta şi fiecare individ adauga de la dânsul sau suprima ceva. De altă parte pune Haşdeu literatura scrisa, care oricât

de anonima ar fi, este o opera individuala; ea se fixează prin scriere din momentul naşterii.

Spontaneitatea primei categorii şi lipsa de spontaneitate la cea de a doua formează pentru Haşdeu distincţia esenţiala: „Un sentiment involuntar şi iată o doina; o întâmplare, o catastrofă şi iată o balada; un fenomen, o credinţă, un joc de cuvinte şi iată o legendă, un basm; o pateala şi iată un proverb; o asociaţie de idei, o analogie neaşteptata şi iată o ghicitoare”. Din contra, cartea poporana presupune o tendinţa, o intenţie.

Pornit pe această cale, Haşdeu găseşte ca în literatura orală predomneste elementul liric, pe când în cea scrisa predomneste elementul didactic, deşi o analiza amănunţita ar arăta, de exemplu, prezenta elementului epic în ambele ramuri ale literaturii poporane.

Haşdeu margineste studiul sau la un manuscris cu diferite cărţi poporane din sec. XVI şi în jurul acestuia grupează o sumă de articole speciale, de un interes deosebit.

Gaster îşi propune, din contra, să îmbrăţişeze întregul domeniu al literaturii poporane scrise şi să arate legătura dintre aceasta şi cea orală. O clasificare ingenioasa, care nu poate însă satisface pe deplin, înlesneşte cercetarea. Se deosebesc trei grupe: literatura estetica sau romantica, povestiri despre diferiţi eroi populari; literatura religioasă, care cuprinde toate lucrările în legătura cu ideea religioasă; literatura etica, care arata ideile poporului despre bine şi rău. Tot în grupa cărţilor religioase pune Gaster şi pe cele de prevestire şi noroc.

În cele ce urmează am adoptat clasificarea aceasta, cu două mici modificări: am numit prima categorie literatura eroica şi am format o grupa deosebita din cărţile de prevestire şi de noroc.

LITERATURA EROICA

În grupa aceasta Gaster aşază 13 lucrări de literatura poporana propriu-zisa şi câteva de autori cunoscuţi. Nu-i putem face o vina din aceasta, căci domnia sa nu face aceeaşi deosebire ca Haşdeu între ce este poporan şi popular. Noi, fiindcă am adoptat şi norma şi numirea propusa de Haşdeu, vom vorbi aici de scrierile curat poporane, lăsând pe celelalte pentru capitolele respective.

Avem dar, următoarele cărţi de literatura eroica: *Alexandria*, *Varlaam şi Ioasaf*, *Syndipa*, *Bertoldo*, *Halima*, *Archir şi Anadam*, *Ghenoveva*, *Iliodor*, *Filerot şi Antuza*, *Dracul şi Femeia*, *Til-Buh-Oglinda*. Unele din ele sunt foarte răspândite şi ştiute de toată lumea; altele

sunt mai puţin cunoscute. Vom spune câte ceva despre fiecare din ele.

ALEXANDRIA

Faptele lui Alexandru cel Mare au avut un nemărginit ecou printre popoarele Orientului. Imaginaţia lor a dat naştere la felurite povesti, care au format un corp şi s-au răspândit apoi şi în Occident.

Nu se cunoaşte redacţia prima a romanului lui Alexandru. Este sigur însă că s-a născut în Egipt, ca eroul este înfăţişat ca fiu al lui Netinav, „împăratul Eghipetului". Aceasta redacţie primitiva s-a atribuit – pentru a se da mai mult crezământ redacţiilor ulterioare – lui Callisthenes, scriitor grec, care a însoţit pe marele cuceritor în expediţiile sale şi a fost chiar omorât din porunca lui Alexandru. Din Egipt, romanul a trecut în Bizanţ şi de-acolo în Italia, unde s-a redactat în latineste de către un scriitor puţin cunoscut, Valerius, prin sec. al IV-lea d.Hr. Prin lucrarea aceasta şi prin o nouă traducere latineasca din greceste, făcută de un cleric Leo (sec. X) se răspândeşte povestea faptelor lui Alexandru în tot apusul. Desigur ca în Spania s-a amestecat cu povestiri venite prin arabi.

Din Bizanţ romanul lui Alexandru s-a răspândit, pe de altă parte, în Orient şi a venit şi în ţara noastră; pe ce cale? Gaster socoteste două izvoare: unul bizantin şi altul slavon. Monografia publicata (1910) de N. Cartojan studiază redacţia cea mai veche după slavoneşte, cuprinsa într-un codex miscellaneus scos la lumina în 1883 de I. Bianu, care l-a şi numit Codex Neagoeanus. Manuscrisul e scris de Popa Ion din Sânpetru în anul 1622 şi se arata ca o copie a unei mai vechi traduceri.

Cu redacţia după slavoneşte s-a amestecat mai târziu o alta luata din limba neogreaca şi care reprezintă o forma bizantină.

În felul acesta s-au născut o sumă de variante româneşti ce s-au răspândit foarte repede. În sec. al XVII-lea, când pomeneşte Miron Costin despre *Vita Alecsandri magni* a lui Q. Curtius Rufus, atrage atenţia ca aceasta nu trebuie confundata cu alte Alexandrii mincinoase, adică formate din povestiri populare.

Natural, romanul acesta a circulat întâi în manuscris. În colecţia Academiei sunt 15 asemenea manuscrise. Cea mai veche tipăritura este din 1713, citată de Del Chiaro, dar nu se găseşte niciun exemplar. După aceasta se cunoaşte o ediţie din 1794 (Sibiu). De atunci încoace ediţiile se înmulţesc, dar ele nu sunt retipariri ale aceleiaşi cărţi, şi multe din ele reprezintă redacţiuni deosebite. E curios de notat ca în multe ediţii moderne s-au păstrat expresii slavoneşti, cum este

formula de salutare pe care o retine Heliade Rădulescu (*Dispoziţiile* şi *încercările mele de poezie*) când ne spune cum a auzit citindu-se prima oară *Alexandria* şi cum cititorul ajunsese până la: „mira tebe braţe”.

Iată punctele esenţiale ale romanului lui Alexandru:

Pe când împăratea în Egipet Netinav, veni Darie împăratul împotriva lui, îl bătu şi supuse tara. Atunci împăratul, întristat, spuse sfetnicilor săi că va dispărea şi se va întoarce odată, ca tânăr de 30 de ani şi va scoate neamul sau din robie. Dispărând, se duse în Macedonia la craiul Filip, care era mâhnit că nu avea copii. Acolo el deveni tatăl unui copil al împăratesei Olimpiada. Acel copil fu botezat Alexandru, care omorî pe Netinav fără să ştie că-i e tata şi care se făcu foarte viteaz şi dobândi învăţătura multă. Înainte de a se urca pe tron el făcu multe isprăvi vitejeşti, precum este un război cu tătarii ş.a. După moartea tatălui său, luând domnia, deşi era foarte tânăr, el nesocoti ameninţările lui Darie şi porni cu oaste împotriva-i. În cale trecu pe lângă diferite cetăţi pe care le supuse: Anita (Atena), Râmul (Roma) s.a. Trecu prin ţară lesească, printr-o ţară unde erau pasari cu obraz de femeie şi cu par ca de porc mistreţ, ajunse la marea alba şi zidi cetatea Alexandria, se duse la Troada (Troia), în Ierusalim, în Eghipet; în sfârşit ajunse la Darie şi după multe lupte, îl învinse şi-i lua domnia. De acolo străbătu în ţara furnicilor uriaşe şi în alte tari care de care mai ciudate, până în India, în ţara lui Por Împărat, dar muri otrăvit de un om al său, în Ţara Ierusalimului.

Aceste puncte principale au în jurul lor felurite episoade: în unele miraculosul are rol de căpetenie, în altele se găsesc aluzii la evenimente istorice cu mult ulterioare epocii lui Alexandru.

VARLAAM ŞI IOASAF

Romanul despre aceste două persoane celebrează triumful creştinătăţii asupra păgânitaţii şi s-a răspândit foarte mult la popoarele Europei, mai ales din pricina parabolelor felurite ce conţine. Povestea este atribuita Sfântului Ioan din Damasc, care a scris-o în sec. VIII în limba siriaca, din care s-a tradus în greceste, în slavoneşte şi astfel a ajuns la noi, unde cea mai veche redacţiune este din mijlocul sec. XVII (1648), făcută de Udriste Nasturel.

Traducerea aceasta s-a tipărit de generalul P.V. Nasturel în 1904.

Iată cuprinsul: Împăratul Avenir din India dobândi un copil Ioasaf, şi vrăjitorii citira în stele că se va face creştin. Împăratul vrea

să-l crească departe de orice influente exterioare, dar un glas de sus îndeamnă pe pustnicul Varlaam, care petrecea în pustiu, să se ducă să convertească pe Ioasaf. El pleacă şi izbuteşte. Împăratul, înfuriat, voind să-i schimbe credinţa, pune pe doi filosofi ai împăratiei să discute în faţa unui sobor, unul susţinând, celălalt combatând creştinismul şi susţinătorul să se dea învins în faţa argumentelor celuilalt. Se întâmpla însă ca susţinătorul apara cu atâta căldura creştinismul încât rezultatul acestei încercări fu chiar creştinarea împăratului. Bătrânul lasa tronul lui Ioasaf, dar acesta se duse în pustiu şi trai cu Varlaam.

Cine sunt aceşti sfinţi? Din studiile făcute de specialişti rezulta ca cele mai multe momente ale vieţii lui Ioasaf reproduc biografia lui Buddha. Dr. Gaster observa însă ca nu atât aceasta parte biografică a interesat pe cititori, ci mai mult diferitele episoade şi pilde, care au dobândit cu timpul existenta individuala şi, cu modificări de amănunt, au trecut în povestirea faptelor atribuite altor eroi ai imaginaţiei populare.

ISTORIA SYNDIPII FILOSOFULUI

E o poveste indiana, dar originalul indian nu se cunoaşte. Cele mai vechi redacţiuni cunoscute sunt: persana şi siriaca, de pe un text arab. La noi s-a introdus prin greci. Cel mai vechi manuscris e de la finele sec. XVIII (1779), iar cel mai vechi text tipărit e din 1802 (Sibiu).

Un împărat avea un fecior. Filosoful Syndipa s-a legat că-l va învaţa în şase luni toate învăţăturile. La sfârşitul studiului, filosoful trimise pe tânăr la tatăl sau, recomandându-i să tacă şapte zile. Muţenia fiului mira pe împărat, care însărcina pe cea mai vicleana din cele şapte femei ale sale să-l decidă a vorbi. Ea îi propune să omoare pe bătrân şi să-i devină sotie. Băiatul zise că-i va răspunde peste şapte zile. Atunci ea se zgârie pe fata, îşi rupse hainele şi acuza pe tânăr de criminal, din care cauza împăratul îl osândi la moarte. În aceasta împrejurare intervin cei 7 filosofi sfetnici ai împăratiei şi în fiecare zi spune unul o pilda, la care răspunde femeia. Astfel trec şapte zile, tânărul vorbeşte şi sotia e pedepsita.

HALIMA

E o colecţie de povesti poporane, de origine arabă, dar îmbogăţita în cursul veacurilor cu anecdote din alte izvoare deosebite. Europa a cunoscut-o mai întâi la începu tul secolului al XVIII-lea (1704), prin traducerea lui Galland. La noi s-a introdus prin două căi: 1) printr-un izvor grec alcătuit din două colecţii vechi arabe (*1001 de*

nopţi… şi 1001 de zile), tradus de Ion Gherasim Gorjan (1835 – 1838); 2) printr-o traducere nemţeasca după Galland, prelucrata de Ioan Barac (1836).

Fondul acestei cărţi este foarte simplu. Un împărat îşi omora totdeauna nevasta a doua zi după nunta, fiindcă cea dintâi nu-i fusese credincioasa. Cea din urmă, numita „Halima”, cere voie împăratului să-i spună o poveste şi trece din una în alta şi astfel trec 1001 de nopţi, după care timp împăratul o iartă şi trăieşte cu ea în fericire.

Partea importanta însă o formează tocmai acele povesti.

Şi acestea s-au răspândit separate şi au servit de izvoare multor nuvele şi povestiri din diferite literaturi.

Ce lucru curios trebuie să mai notam aici, ca Gorjan, în epilogul redacţiei sale, pune în legătura povestea Halimalei cu istoria românească, într-un chip foarte naiv:

„Cu drept cuvânt se lauda Halima pentru fapta ei. Însă fapta lui Mircea Voda pe la anul 1393, care prin armele sale comandate cu multă înţelepciune şi vitejie împotriva lui sultan Baiazid, este cu mii de ori mai mare, mai slavita şi mai vrednica de pomenit în tot minutul, căci a nimicit legislatia numitului sultan, prin care îndatora tara noastră, ca pe tot anul pe vremea viitoare, să dea Porţii câte 500 de copii şi zece mii de galbeni. Prin cererea lui Aidin nu se stârpea neamul omenesc, iara prin a lui Baiazid s-ar fi prefăcut tara noastră de mult în provincie sau pasalâc, plin numai de turci şi toţi românii în Osmani şi Ibraimi. Mare eşti, Mirceo, slavit în toţi vecii! Şi nu suntem vrednici de a te pomeni după cuviinţa”.

ARCHIR ŞI ANADAM

Aceasta povestire face parte din ciclul de povesti al Halimalei, dar a venit la noi independent printr-un izvor slav. Cel mai vechi manuscris e din sec. al XVII-lea, publicat de Cipariu: *Istoria lui Archirie*; altul de la finele sec. al XVIII (1784): *Istoria lui Sangrid împărat ce stăpânea tara Dorului*. În secolul nostru, Anton Pann publica: *Înţeleptul Archir şi nepotul sau Anadam* (1850).

Un împărat avea un sfetnic, Archir. Acesta crescu şi învaţa pe nepotul sau Anadam şi-l duse la împăratie în locul lui. Nepotul se gândi într-o zi să piardă pe unchi, ca să-i moşteneasca averea. De aceea, printr-o scrisoare cu pecete împărateasca, făcu pe Archir să vină, din oraşul în care sta, în capitala, cu un număr de trupe. Atunci Anadam îl acuza că s-a răsculat şi nenorocitul fu osândit la moarte, dar armaşul

împăratesc nu-l omorî, ci-l ascunse în casa sa. Pete câtăva vreme împăratul din Eghipet dete ştire împăratului cestuilalt să-i trimită nişte meşteri care să-i facă o cetate, nici în cer, nici pe pământ şi meşterii să vină, nici îmbrăcaţi, nici dezbrăcati ca dacă n-o face aşa, îl rapune cu oastea. Atunci Archir se arata şi îl scoate din încurcătura. Îmbraca nişte meşteri în plase, merge la Eghipet şi pune într-o cutie un copil, căruia îi da o frigare cu carne în mână, leagă cutia de picioarele a doi vulturi şi astfel se ridica în sus şi cerinţa împăratului e satisfăcută. Povestirea cuprinde la fine întrebări şi răspunsuri, de acelea care se găsesc şi în literatura orală.

După aceasta Împăratul Faraon începu să întrebe pe Archir, zicând: – Cu cinema potrivesc eu întru slava împăratiei mele?

— Cu soarele. Îl întreba iarăşi: – Dar boierii mei? răspunse el: – Cu razele soarelui.

— Bine, îi zise împăratul, dar ce copac este acela, care are douăsprezece ramuri, fiecare ramura având câte patru cuiburi şi în cuiburi câte şapte oua, pe o parte albe şi pe o parte negre? Archir răspunse: – Copacul este anul, cele douaspezece ramuri sunt lunile lui, iar ouăle pe o parte albe sunt zilele săptămânii şi pe o parte negre sunt nopţile. Împăratul îl întreba iarăşi: – În care luna omul bea şi mănâncă mai puţin? Archir răspunse: – În luna lui februarie, că este mai mică decât toate. Împăratul zise: – Sa te mai întreb una: – Ce este aceea, dintr-un însufleţit iese un neînsufleţit şi dintr-un neînsufleţit iese un însufleţit? Archir răspunse: Este oul, când îl oua găina este neînsufleţit şi când îl cloceste iese un însufleţit.

GHENOVEVA DE BRABANT

Povestea Ghenovevei este de origine franca şi aparţine ciclului de legende relative la familia lui Carol cel Mare. La noi s-a introdus prin traducerea lui Plesoianu, pe la mijlocul secolului trecut (1838) – dintr-un text francez, prelucrat din nemţeşte. În scurt timp deveni populara.

Identica în fond cu aceasta e o variantă din sec. XVII cu titlul: *Povestea pentru împărateasa ţării frânceşti ce i-au tăiat masteha-sa mâinile*.

Cavalerul Sijefre ia în căsătorie pe Ghenoveva. Năvălind maurienii în Franţa, el e nevoit să plece în război. În lipsa, vataful curţii scrie stăpânului sau ca Ghenoveva e necredincioasa şi ea este osândita la moarte. Înainte de plecare, ea încredinţează unei servitoare

devotate o scrisoare, pe care s-o dea bărbatului sau când se va întoarce de la război; apoi fu dusă de calai în pădure împreună cu copilul. Calailor le fu mila şi n-o omorâră, ci o lăsară libera. Ghenoveva trai în pădure cu fiul său, hrănindu-se cu buruieni, până când, odată, mergând Sijerfe la vânătoare, o descoperă şi o aduce acasă, fiindcă se încredinţase de nevinovăţia ei.

BERTOLDO

Bertoldo e o traducere după un text grecesc (mss. 1779), care traduce şi el textul italienesc al lui Giulio Cesare della Croce (tip. 1620).

FILEROT ŞI ANTUZA

Filerot şi Antuza reprezintă o prelucrare a povestirii greceşti a lui Vincenzio Cornaro (1630 – 1650). Manuscrisul românesc cel mai vechi e din 1800.

DRACUL ŞI FEMEIA

Dracul şi femeia s-a tipărit întâi în 1851.

E vorba de un drac, care a fost trimis să trăiască pe pământ şi cunoaşte astfel toate isprăvile femeilor şi concluzia e ca: femeia a îmbătrânit pe dracu'...

Prototipul povestirii e într-o colecţie indiana, care a ajuns – nu se ştie pe ce cale – în Italia, aici a fost o redacţie latineasca; din ea Machiavelli a prelucrat scrierea lui Belfegor. Nu se poate spune ce cale a urmat povestirea lui Machiavelli ca să intre în literatura românească. Dr. Gaster aminteşte două basme care au acelaşi subiect. Noi putem aminti nuvela lui Caragiale, *Chir Ianulea*.

TIL-BUH-OGLINDA

Aceasta ciudata numire este titlul unei povestiri care s-a tipărit a doua oară în Braşov, în 1846. E o traducere din nemţeşte şi titlul însuşi traduce vorba germana *Eulenspiegel*, un erou comic popular. Să se observe ca din acest nume propriu s-a format vorba franceza *espiegle*, precum *calembour* s-a format din numele *Kahlenberg*, iarăşi un erou popular.

LITERATURA RELIGIOASĂ

Sub aceasta rubrica se cuprinde aşa-numita literatura bisericească apocrifa, adică povesti anonime despre diferite întrebări, la care nu răspunde Biblia şi aşa-numitele pseudepigrafe, cărţi atribuite persoanelor biblice. Ele ne-au venit prin slavi, care le-au luat de la bizantini şi multe din ele au fost răspândite de secta religioasă a bogomililor.

Dr. Gaster începe cu zidirea lumii şi cercetează comentariile eretice asupra diferitelor puncte, aşa cum se oglindesc în literatura slavilor din sud: Adam şi Eva, dracii, Cain şi Abel, Melhisedec, Avraam, Moise, Solomon, din Vechiul Testament, Hristos, Pilat, Apocalipsul Apostolului Pavel, Epistolia Maicii Domnului, Minunile sf. Sisoe, Vasile cel Nou, din Noul Testament. Unele din aceste legende se găsesc în colindele româneşti, în basme, în manuscrise de întrebări şi răspunsuri, în descântece sau în broşuri speciale.

Vom vorbi aici despre cele mai răspândite dintre ele.

MELHISEDEC

Legenda aceasta s-a tipărit întâia oară în 1812 în Iaşi.

Trăia la hotarele Palestinei un fecior de împărat păgân, închinător la idoli. El a avut doi fii: Melhi şi Melhisedec. Tatăl trimise pe Melhisedec să aducă oi de la cireada, pentru jertfa. Tânărul umblând pe câmp, se pătrunse de puterea lui Dumnezeu şi voi să întoarcă pe tatăl sau de la cultul idolilor. Acesta se înfurie şi vru să-l jertfeasca zeilor. Intervenind soţia sa, traseră sorti şi cazu să fie jertfit Melhi. Melhisedec se duse atunci la muntele Tavorului şi se ruga lui Dumnezeu să prapadeasca cetatea şi aşa se făcu. Şi stete şapte ani Melhisedec acolo şi i se făcu pe spate o coaja ca de broasca, şi-l afla, mai târziu, Avraam şi fiindcă nu mai rămăsese nimeni din neamul lui Melhisedec, i s-a zis că e fără mama şi tata.

APOCALIPSUL APOSTOLULUI PAVEL

E vorba despre vedenia ce a avut Apostolul Pavel, care a văzut locasul sfinţilor şi cum iese sufletul din om. Îngerul sta la capul omului şi când îi iese sufletul îi zice de trei ori: vezi, suflete, să cunoşti acest trup, căci cu el te vei împreună la vremea judedatii. Dacă e bun îl plimba prin iad ca să vadă ce e acolo şi apoi îl duce în rai, unde se aşază într-un pat sub un pom şi aşteaptă ziua judecaţii.

Se ştiu două redacţiuni româneşti: una pe scurt publicata de Haşdeu în *Cuvinte den bătrâni* (vol. II); alta pe larg, dar din acesta cunoaşte dr. Gaster numai un fragment.

EPISTOLIA MAICII DOMNULUI

E una din cărţile poporane cele mai răspândite la noi până în ziua de azi, pentru că se crede ca ea are putere de talisman, aşa că au obişnuit s-o cumpere chiar oamenii care nu ştiu citi, de vreme ce, pentru a-şi face efectul e destul s-o pui sub perna unui copil sau unui bolnav.

În cele mai multe ediţiuni se cuprind, sub acest titlu, trei cărţi deosebite: Călătoria Maicii Domnului la Iad, Visul Maicii Domnului şi Epistolia lui Hristos. Ele se afla tipărite şi separat fiecare.

a) Cea mai veche redacţiune românească a Călătoriei este cea publicata de Haşdeu în *Cuvente den bătrâni* şi datează din sec. al XVI-lea.

Sfânta Maria se ruga de Dumnezeu să trimită pe arhanghelul Mihail pe pământ. Când se coborî îl întreba: câte munci sunt şi unde se muncesc oamenii? Arhanghelul o duse în iad ca să vadă unde şi cum se muncesc oamenii. Urmează de scrierea muncilor: unul spânzurat de picioare şi mâncat de viermi, pentru ca a cumpărat aur prin înşelăciune; o femeie spânzurata de urechi pentru ca a ascultat pe la vecini şi a învrăjbit oamenii; spânzurati de limba mincinoşii şi clevetitorii ş.a. Maica Domnului s-a rugat lui Dumnezeu să-i ierte şi li s-a îngăduit să locuiască în rai din ziua de Paşti până la duminica mare.

b) Redacţiunea cea mai veche a Visului se găseşte într-un manuscris nepublicat încă şi citat de dr. Gaster ca datând din 1874. E o povestire scurta, în care se vede ca Maica Domnului adormind, a văzut în vis pe fiul sau judecat, bătut, răstignit, iar Hristos i-a spus ca toate acestea are să le patimească pentru norodul omenesc.

c) Epistola lui Hristos, numita şi Legenda Duminicii, înfăţişează cea mai veche redacţie în citata colecţie studiata de Haşdeu.

Într-o zi a căzut o piatră din cer, mica la vedere, dar grea la ridicare. Patriarhul Ierusalimului a adunat vladicii şi a făcut rugăciuni ca să afle ce este. Un glas din cer le-a spus să desfaca piatra. Desfăcând-o au găsit închisa epistola prin care Hristos cearta pe oameni, pentru ca nu respecta ziua duminicii. Le cere deci să se îndrepte şi faga duieşte răsplata celor ce vor urma sfatul şi pedepse grozave celor ce nu-l vor asculta.

LEGENDA SFINTEI VINERI

Şi pentru aceasta, redacţia cea mai veche e publicata de Haşdeu. Textul e o copie după un original scris probabil în regiunea Braşovului, întrucât se poate judeca după particularităţile de limba.

Sf. Vineri, identica cu sf. Paraschiva, era fiica unor părinţi care multă vreme doriseră să aibă copii şi cărora îngerii le prevestise că vor dobândi unul. Când se făcu mare, pleca din casa părintească pentru a propovădui creştinismul. Ajungând la un împărat păgân, fu pusă la chinuri: dar ea scapa neatinsa din toate încercările şi ajunse de boteza

şi pe oamenii împăratului şi chiar pe împărat. Aşa se mai întâmpla şi în alte cetăţi, până când i se împlini şi ei soarta şi muri pentru credinţa. De aceea ziua de vineri trebuie serbata cu post şi rugăciune.

MINUNILE SF. SISOE

Tot aşa de răspândită ca Epistolia Maicii Domnului este povestea sfântului Sisoe sau Sisin. E compusa din două letende: Avestita, aripa Satanei şi Minunile sf. Sisoe.

Avestita, aripa Satanei, este întâmpinata de Arhanghelul Mihail tocmai în momentul când vrea să se ducă să omoare pruncul ce avea să nasca Fecioara Maria. O apuca de par, o bate şi o sileşte să spună cele 19 nume şi să dea încredinţare ca unde se vor găsi scrise aceste nume nu se va apropia.

Sfântul Sisoe avea o soră, muma a şase copii, dintre care pe cinci îi luase Diavolul. Când intra sfântul în casă, se strecura şi Diavolul şi peste noapte fura şi celălalt copil. Sfântul alerga după el şi aflându-l îl sili să dea pe cei şase copii: ba chiar îl făcu să dea încredinţare ca unde se va citi povestea aceasta şi se va pomeni numele lui Sisoe, nu se va apropia.

Se vede ca aceste legende au un element comun: încredinţarea ce da Dracul că nu se va apropia de un anumit loc. Acest element comun explica contopirea celor trei legende.

Redacţiunea veche, din sec. al XVI-lea pe care o publica Haşdeu, cuprinde povestea simpla a Sfântului Sisoe. Redacţia moderna este contopita. Aci vorbeşte Sf. Sisoe, care a văzut cum a pedepsit Arhanghelul pe Avestita. Reproducem încheierea: „Eu mă fac musca – zice duhul necurat – eu mă fac păianjene, eu mă fac ogar şi toate nălucirile, văzute şi nevăzute şi merg de smintesc femeile şi iau copiii şi am 19 nume… Dar unde se vor găsi numirile mele scrise nu mă voi apropia de 7 mile de loc de acea casă, nici de nimeni câţi vor fi în acea casă, până va fi cerul şi pământul”.

CĂRŢILE DE PREVESTIRE ŞI DE NOROC

Cărţile acestea au avut şi au încă în pătura poporului un mare succes. Anual se desfac mii de exemplare. Succesul se întemeiază pe aceasta eterna dorinţa a omului de a şti ce are să se întâmple în viitor.

Pornite din credinţa Chaldeenilor, ele dobândesc forma definitiva în Egipt şi de aci pornesc în toată lumea, dar nicăieri nu găsira un teren aşa de potrivit, ca în vechiul Bizanţ. De aici, prin slavi, ajunseră şi la noi.

În studiul lui Gaster se deosebesc 7 feluri de cărţi de prevestire şi 5 feluri de cărţi de noroc. Ele se înfăţişează prin manuscrise şi tipărituri din sec. al XVIII şi apoi în tipărituri care reproduc cam acelaşi tip în sec. al XIX-lea.

ASTROLOGHIE

Astrologhia cuprinde prevestiri de natura meteorologica şi relative la temperatura. Toate aceste împrejurări depind de planeta care stăpâneşte anul. Fiind şapte planete (în care intra şi Soarele şi Luna), se înţelege că se va forma un fel de cerc, astfel ca după o perioadă de 7 ani se vor repeta împrejurările climaterice şi meteorologice.

Aceste astrologii nu se răspândesc în forma izolată, ci ca anexe la calendare.

GROMOVNIC

Gromovnic (de la cuvântul slav *grom*, tunet) explica ce anunţa tunetul şi fulgerul în diferite luni şi în diferite împrejurări. Textul cel mai vechi e din sec. XVII.

Iată câteva exemple:

De va tuna în numărul (zodia) Leului, în oameni mari va fi moarte şi grânelor stricăciune, iar într-alta hrana va fi roada. Şi în latura dinspre apus va fi durere în oameni şi mai vârstos zgaibe, pecingeni şi râie şi în oamenii cei mai mari foarte rău va fi. Iarna va fi mare şi ploioasa şi cei mai înţelepţi vor avea paguba.

Iarna de va tuna sau va fulgera spre miazazi, atunci ploi vor fi multe, şi va fi foamete: vaile şi pâraiele se vor umple de apa şi marea se va tulbura şi în boieri va fi betesug; celor ce vor merge la Roma pe apa, pământul îşi va da roade. Întru acele laturi, unde va tuna, va fi pâine multă, unt de vaca şi alte fructe vor fi multe.

TREPETNIC

Trepetnicul arata întâmplările viitoare după bătăile membrelor corpului. Câteva exemple:

Ochiul drept de să vă daţi, ce vei gândi, pe voie-ţi va fi. Ochiul stâng şi sprânceana stânga de să vă daţi, o dată amândouă, o mânie iute despre o parte îţi va veni şi apoi iar se va potoli.

Coada ochiului stâng de să vă daţi, o voie rea sau o gâlceavă vei avea.

Geana stânga de să vă daţi, cearta şi gâlceava vei avea.

Coada ochiului drept de să vă daţi, dobânda vei avea.

Parul genii deasupra la ochiul drept de să vă daţi, veselie vei avea.

Parul genii deasupra la ochiul stâng de să vă daţi, un prieten neştiut îţi va veni.

Parul genii la ochiul stâng dedesubt de să vă daţi, vei avea cinste de la un puternic.

CĂRŢI DE ZODII

Ca să-ţi afli viitorul, e bun mijloc, zice poporul, să cauţi în zodie. Toate zilele anului formează grupe, care se găsesc sub stăpânirea unei zodii. Sunt 12 semne ale zodiacului, corespunzătoare pentru cele 12 luni.

După ce vei găsi în ce zodie eşti născut, vei citi pagina cuvenita şi vei afla viitorul. Iată, de exemplu, ce se prevesteşte celui născut între 13 septembrie şi 13 octombrie, adică în zodia cumpenei: „Va fi de treaba, frumos, curat, iubitor de dreptate, graitor de adevăr, dacă *obiceiurile cele rele nu-i vor schimba firea*; milostiv, iubitor de muieri, vesel şi iubitor de muzică; cu inima deschisă, viaţa lui plină de tot darul; sângeros, iute la mânie şi îndata se va întoarce…

CĂRŢI DE VISE

Dr. Gaster pune explicările viselor între cărţile de noroc; cred că s-ar putea socoti tot aşa de bine ca fiind carte de prevestire.

În vremuri foarte vechi, visul a impresionat pe om şi vedem în nenumărate povestiri istorice sau legendare cazuri despre valoarea viselor, ca anunţare a faptelor ce au să vină. Am putea începe cu visul lui Faraon, pe care-l explica Iosif. De aceea s-au născut, de timpuriu, producţiuni care să înlesneasca pe om a pătrunde în această lume a viselor.

La noi poate vor fi circulat oral asemenea explicări, dar nu găsim niciun manuscris vechi şi cea mai veche tipăritura e din 1836: *Tâlcuirea viselor*, tradusa din ruseşte de Lesviodax. Iată câteva exemple:

Capre – întristăciune până în suflet.

Cap (tăiere) – moartea unei rude.

Carbune – bani.

Carne de pasare – dobânda, folos.

Carte de joc – neplăcere.

Căruţa cu 2 roate – boala.

Casa – căsătorie.

Cas, brânza – nenorocire.

LITERATURA ETICA

În rubrica aceasta aşază Gaster câteva cărţi poporane, dintre care unele sunt în strânsa legătura cu literatura nescrisa, prin aceea ca s-au făcut între ele împrumuturi reciproce.

VIAŢA ŞI PILDELE LUI ISOP

Probabil că e de origine arabă. Cel mai vechi manuscris în care aflam aceasta e de la începutul sec. al XVIII-lea (1705). Cuprinde viaţa fabulistului şi o sumă de fabule, care variază în manuscrisele şi ediţiile de mai în urmă.

Esop sau Isop era un sclav frigian, care din tinereţe a dat semne de mare deşteptăciune, ceea ce contrasta cu chipul sau de o urâciune neobişnuita. Fiind vândut unui neguţător, a fost trimis cu mai mulţi tovarăşi să ducă mai mulţi saci cu diferite obiecte dintr-un loc într-altul. Esop a luat în spinare sacul cu pâini, ce era mai greu decât toate celelalte. Tovarăşii au râs de el, dar, pe măsura ce mergeau, pâinile se mâncau şi povara lui Esop se micşora din ce în ce, pe când a celorlalţi rămânea la fel. Cumpărat de către filosoful Xant, el se arata mai isteţ decât acesta şi dobândeşte libertatea. Ajungând la împăratul Vavilonului lua de suflet un copil, care mai târziu îl pârî pe nedrept împăratului că e un vânzător. În primejdie să-şi piardă viaţa, scapa prin isteţimea sa. Aceasta e biografia lui Esop.

Pildele sale sunt maxime şi mici fabule.

FLOAREA DARURILOR

Tipărita întâia oară la începutul sec. al XVIII-lea (1700) cuprinde maxime ale filosofilor şi sfinţilor: Socrate, Aristotel, Ovidie, Sf. Isidor, Sf. Augustin, Toma Achinatul (Toma d'Aquino).

PILDE FILOZOFESTI

E o colecţie de maxime, „după limba cea proasta greceasca, tălmacite rumâneşte”. Prima ediţie e de la începutul secolului trecut (1713), a doua de la finele aceluiaşi secol (1783). Sunt mai ales precepte religioase:

Frica lui Dumnezeu iaste săvârşirea cea mai mare şi netemerea cea mai mare greşeala;

Frica lui Dumnezeu curăţeşte inima;

Eu mă tem de Dumnezeu şi după Dumnezeu nu mă tem de altul fără numai de cel ce nu se teme de Dumnezeu.

B. LITERATURA CULTA

Sec. XVI-XVIII

I. LITERATURA VECHE

1. LITERATURA RELIGIOASĂ

Am arătat în introducerea acestei lucrări, pe ce motive ne întemeiem ca să începem cu literatura religioasă şi în ce măsura socotim ca ea intra în cadrul unei literaturi.

În primul rând cărţile acestea sunt preţioase pentru cei ce vor să studieze faptele prin care a trecut limba noastră. Pentru cei ce nu se ocupa special cu asemenea chestiuni, pot să prezinte interes câteva observări generale. Vom aminti aici, pentru acei doritori de a cunoaşte lucrurile cu de-amanuntul, ca despre mişcările culturale ale românilor, între 1504 – 1714, a scris o carte I.G. Zbiera (Cernauţi, 1897), iar asupra literaturii religioase până la 1688 a publicat un volum N. Iorga (1904).

SECOLUL XVI

Care sunt cele mai vechi scrieri româneşti? Avem un număr de manuscrise şi mai multe tipărituri. Pentru acestea din urma cunoaştem data, dar pentru cele mai multe manuscrise nu avem nicio siguranţa. Toţi cercetătorii trecutului nostru sunt învoiţi asupra faptului că nu posedam nimic anterior secolului XVI. Mai e stabilit ca între manuscrise trebuie să căutam textele cele mai vechi.

Prima grupa o formează trei: *Codicele voronetean*, *Psaltirea voroneteana* şi *Psaltirea scheiana*. Câtestrele se găsesc azi în Colecţia Academiei (nr. 448, 693, 449).

Mănăstirea Voronet din Bucovina este una din mănăstirile zidite cam în vremea lui Ştefan cel Mare. Acolo s-au păstrat multe cărţi bisericeşti şi slavone şi româneşti. Între ele, a aflat în 1871, Gr. Cretu, o cărticica de 170 pagini, format mic, scris de mâna cu o caligrafie îngrijita, artistica pe unele locuri. E însă greu de citit, deoarece cuvintele nu sunt despărţite unele de altele şi unele litere sunt unite câte două sau trei într-un singur semn (ligatura).

Manuscrisul acesta a fost numit „Codicele voronetean” şi aşa este cunoscut; dar socotesc ca numirea este improprie. În adevăr, cuvântul latinesc codex, întrebuinţat pentru vechile manuscrise din occident, pe care l-am luat şi noi, înlocuindu-l uneori prin cel slavon de zbornic, înseamnă un manuscris, care conţine scrieri de un cuprins variat. Aci însă cuprinsul nu e deloc variat, fiindcă sunt numai faptele şi epistolele apostolilor. I se putea zice mai bine cum i-a şi zis într-un loc

dl. Iorga: Apostolul de la Voronet. Sub acest nume de Apostol sau de Praxapostol sau de Paxiu, înţeleg clericii noştri cartea care cuprinde faptele apostolilor şi epistolele lor. Ele fac parte din Noul Testament, iar acesta are pe lângă cele 4 evanghelii (Matei, Marcu, Luca şi Ion), faptele apostolilor şi epistolele: 14 ale lui Pavel, 1 a lui Iacob, 2 ale lui Petru, 3 ale lui Ion, 4 ale lui Iuda şi la urma Apocalipsul Sf. Ion Teologul (adică arătarea lui Hristos în faţa acestui apostol).

Foile rămase din manuscrisul de la Voronet cuprind fragmente din faptele apostolilor, din epistola lui Iacob, din prima şi a doua epistola a lui Petru.

Se vede de aici că nu este lucrare originala, dar prezintă interes pentru vechi mea limbii.

Cât era de veche aceasta limba? Părerile au fost deosebite. Studii speciale s-au scris atunci de I. Bumbac şi I. Nădejde. Cel dintâi credea că e un text din secolul X. Ce bucurie pe toţi cei ce se interesau de trecutul limbii române! Vom şti, citind acest manuscris, cum vorbeau strămoşii pe la anul 900. Bucuria aceasta a trebuit să dispara însă, fiindcă studiul făcut de I.G. Zbiera, care a publicat întregul manuscris în 1885 (cu transcriere şi cu alte două texte de apostol mai noua, pentru a înlesni comparaţia), a dovedit ca materialiceşte era imposibil să fie aşa de vechi cum se credea. Argumentele sale cam de natura tehnica, raportându-se în primul rând la hârtie, şi arătau ca manuscrisul nu poate fi decât din secolul XVI. Comparându-se însă limba acestui text cu textele tipărite, despre care se ştia pozitiv că sunt din acest veac, s-a văzut ca deosebirile sunt prea mari şi astăzi după alte cercetări, publicate de G. Cretu, I. Bogdan, N. Iorga ş.a., se considera stabilit ca textul nostru nu este chiar traducerea din slavoneşte ci o copie de pe un text mai vechi.

Asupra *Psaltirii de la Voronet* s-au publicat cercetări de dl. Ovidiu Densuşianu (Anuar. Semin. filol. 1898), iar textul se găseşte în „Revista p. istorie", fundata de Tocilescu (an. XI, p. Îl de Giuglea).

Cealaltă Psaltire, care a făcut parte din biblioteca de la mosia Scheia a lui D.C. Sturdza, a avut buna soarta de a fi publicata de dl. I. Bianu, în 1889, în nişte condiţii excepţionale: fiecare pagina este fotografiata şi reprodusa în facsimile, alături de transcrierea în litere latine. Aceasta procedare, care are numai cusurul că este foarte costisitoare este cel din urma cuvânt al perfecţiunii; căci textul poate fi studiat, ca şi când ar avea înainte originalul, de orice cercetător şi în

orice parte a lumii.

Manuscrisul acesta este mai puţin artistic, literele sunt mai grosolane. Cuvintele sunt mai adesea despărţite. Formatul e mic şi textul are 530 pagini. El cuprinde întreaga colecţie de imnuri religioase sau psalmi ai marelui rege-poet David.

O ediţie ştiinţifică cu studii, text şi glosar a dat dl. I. Candrea (2 vol., 1916).

Între aceste trei manuscrise sunt asemănari foarte însemnate de aceea se socoteste ca traducerea prima a fost scrisa în acelaşi timp şi în acelaşi loc. Unii au socotit ca locul trebuie să fie Ardealul. D-l Iorga crede că e Maramuresul şi ca timpul e secolul XV.

Caracterul cel mai însemnat al limbii în care sunt scrise aceste manuscrise sunt prezenta sunetului *r* sau nr. În locul lui *n* intervocalic. Aşa se zice: *care* în loc de *cine*, *pâare* în loc *de pâine*, *pâine* ş.a. Aceasta particularitate trăieşte până azi în puţine cuvinte în Maramures, în mai multe cuvinte în Ţara Moţilor (Munţii Apuseni ai Transilvaniei) şi în foarte multe vorbe din dialectul istriano-român.

Aceeaşi deosebire de sunete se găseşte şi în alt manuscris, care e cunoscut sub numele de *Codex Sturdzanus* şi se păstrează în colecţia Academiei sub nr. 447. E o cărticica de formatul cărţilor în 8, pe care înainte de 1879 D.A. Sturdza a pus-o la dispoziţia lui B.P. Haşdeu, care s-a decis să-l studieze şi i-a dat numirea ce i-a rămas până azi.

Haşdeu publica în 1880 acest manuscris cu studii istorice, lingvistice şi literare (*Cuvente den bătrâni*, vol. II). El stabileşte ca între 1580 – 1620 a trăit în satul Mihaciu din Ardeal (fostul scaun al Ariesului, azi Comitatul Turda-Aries, cercul Vântul de Sus) un preot care îşi zice singur Popa Grigore şi care a adunat câteva cărţi poporane, a copiat el unele şi a tradus însuşi din slavoneşte. Se pot face deci două grupe: unele scrise între 1550 şi 1580 de diferite persoane şi numai adunate de Popa Grigore; altele între 1580 şi 1619, scris de el.

Cele anterioare anului 1580 sunt următoarele:

a) *Rugăciunea de scoaterea Dracului*. Credinţa ca Dracul intra în unii oameni şi-i chinuieşte era foarte răspândită printre români în secolele trecute. De asemenea, nenorocirea se scapa cineva recitându-i-se de către preoţi anumite rugăciuni, care aveau darul să alunge pe Necuratul. Aci aflam povestea (cunoscută de la literatura poporana) a sfântului Sisoe;

b) *Călătoria Maicii Domnului în Iad* sau „Cuvântu' de îmblare pre

la munci sfânta Maria vria sa vadza cum se muncesc rodul creştinescu”. (Cunoscută de la literatura poporana.)

c) *Apocalipsul Apostolului Pavel* sau „Cuvântul sfântului Pavel apostolu de la ieşirea sufletelor”. Povesteşte cum a văzut ieşind sufletul omului, cum se pedepsesc oamenii răi în Iad şi cum se răsplatesc cei buni în Rai.

d) *Cugetari în ora morţii*. Este o compoziţiune fără titlu în text, în care ni se înfăţişează cugetarile ce ar putea să aibă un creştin când vede moartea apropiindu-se şi-şi ia rămas bun de la familie şi amici; cere o îngăduiala de câtăva vreme, dar neputând-o capătă de la Arhanghel, vorbeşte despre învierea morţilor şi judecata de pe urma şi despărţirea celor buni de cei răi.

Textele scrise după 1580 sunt următoarele:

a) *Legenda Duminicii*. Cuprinde epistolia lui Hristos pentru paza Duminicii (cunoscută de la literatura poporana);

b) *Încercări de traducere din slavoneşte*, fragment, după un text religios, atribuit sf. Ion Chrisostom;

c) *Întrebare creştineasca*. Pe la 1560 s-a tipărit în Braşov de către autoritatea saseasca un catechism în limba română. Acest text – care astăzi nu se mai găseşte – devenind se vede rar pe timpul Popii Grigore, el l-a copiat (pe la 1607) şi i-a dat titlul de „întrebare creştineasca”;

d) o *predica*. Se explica Tatăl nostru, nu în chip original, ci cu obişnuitele cuvinte din textele religioase; dar are o importantă foarte mare prin mulţimea arhaismelor şi a particularităţilor de tot felul ale limbii din acest timp. Este numita de obicei prin cuvintele iniţiale „Frati dragi”;

e) *Legenda Sfintei Vineri*. Sfânta Vineri, identica cu Sfânta Paraschiva, este dintre cele mai populare figuri de sfinţi, din cauza episoadelor romantice ce conţine povestea vieţii ei, care în unele parţi se aseamănă cu miracolul basmelor. Textul acesta este o copie de pe un original scris probabil în regiunea Braşovului, întrucât se poate judeca după particularităţile limbii;

f) *Fragment dintr-o conjuraţie*. Sub acest titlu se cuprind vreo 7 – 8 rânduri dintr-o rugăciune, prin care se alunga dracii;

g) *Legenda lui Avraam*. Povesteşte cum a venit fulgerul să ia sufletul acestuia şi cum şi-a dat patriarhul sfârşitul;

h) *Fragment liturgic*. Nu e scris de Popa Grigore, ci de alta

persoana. Cuprinde ceva dintr-o zi de duminica dimineaţa din postul Paştilor;

I) o *predica*. Scrisa de alta persoana, nu de Popa Grigore, este importanta prin faptul că nu reproduce cuvinte obişnuite din cărţi, ci pare a fi originala. Este numita de obicei, spre a se deosebi de cealaltă, prin cuvintele iniţiale: „Zise Domnul”.

Popa Grigore, culegatorul şi traducătorul de cărţi poporane, se vede că era un preot care nu se ridica, prin învăţătura, mai presus de poporanii săi. Numai aşa se explica prezenta unor texte eretice între predici religioase. Haşdeu da atenţie deosebita acestor eresuri şi emite părerea ca cele mai multe dintre credinţele eretice cuprinse în colecţia preotului din Mahaciu, se datoresc secţiei bogomililor.

Ce este aceasta?

Creştinismul a avut să lupte cu o sumă de secte, pe care diferitele concilii le-au osândit şi ale căror cărţi au fost arse. Cu toate acestea, eresurile s-au răspândit mai mult în ţările în care cunoştinţele dogmatice erau mai puţin întinse. Între numeroasele eresuri creştine a fost şi bogomilismul.

Iată, în câteva cuvinte în ce consta aceasta credinţa:

Dumnezeu a avut doi fii: pe Satanail şi pe Mihail (identic cu Hristos). Fiul cel mare, Satanail, s-a răsculat contra tatălui şi a devenit elementul rău. Hristos l-a învins, l-a aruncat în Iad şi i-a luat terminaţia *il*, lăsându-l „Satana”. Pământul şi cu tot ce se afla pe dânsul, împreună cu omul, este creaţia lui Satanail; dar Dumnezeu a dat omului şi o parte de la dânsul, adică sufletul. De aceea în om sunt două elemente veşnic în lupta. Religia ortodoxă cu toate dogmele ei era considerata ca opera a Satanei. Cine e cu adevărat credincios trebuie să respingă toate acestea şi să caute a întări elementul divin. De aceea bogomolicii primeau numai pe „Tatăl nostru” dintre toate rugăciunile şi încolo aveau altele ale lor, duceau o viaţă ascetica, mâncau numai vegetale, nu admiteau liturghia, posteau lunea, miercurea şi vinerea şi fiecare credincios se considera preot.

Se vede din aceasta scurta expunere că avem aici credinţa dualistica, asiatica, lupta între principiul binelui şi al răului, pe care o aflam în religia persana. Acolo, în Asia, s-a format secta Maniheilor sau Pavlicianilor, numita aşa după fondatorul Manes şi după apostolul Pavel, ale cărui învăţături le aveau ei în cea mai mare cinste. De acolo s-a strecurat în Tracia prin secolul VIII şi a intrat într-o noua faza,

devenind doctrina bogomilica. Acest nume s-a dat de la Popa Bogomil (călugăreşte Ieremia), care trăia pe timpul împăratului bulgar Petre (927 – 968) şi care „a răspândit în Bulgaria eresul maniheic”.

De la Dunăre de jos credinţele bogomilice au luat drumul prin Italia şi au ajuns până în Franţa de sud, unde se forma secta Albigenşilor, contra căreia vedem pe regele Philippe-Auguste (1223) trimiţând armata. În genere, în Europa credincioşii bogomilismului erau numiţi bulgari, sub diverse forme: bulgari, bugari, bougres (în limba franceza a rămas vorba *bougre*, schimbându-şi sensul din „eretic” în „om ticălos”).

Sunt motive puternice pentru a se susţine ca doctrinele acestea au trecut şi de-a stânga Dunării. Haşdeu aduce următoarele argumente:

1. Mărturia sasului Reicherstorffer (sec. XVI), care spune ca moldovenii au cea mai mare veneraţie pentru apostolul Pavel.

2. Încredinţarea unui boier moldovean (sec. XVI) ca Petru Rareş este creştin de legea „Sancti Pauli”.

3. Existenta (în sec. XVII) unor români în Transilvania, care considerau pe apostolul Pavel mai presus de toţi sfinţii.

4. Transmiterea până azi a proverbului sasesc „L-a părăsit ca Sf. Pavel pe români”, proverb ce se găseşte şi la unguri.

La acestea Zbiera adauga expresia „oameni buni”, ce se întrebuinţează în popor şi pe care o alătura cu „bons hommes”, nume ce-şi dau unii altora sectarii bogomilici din Italia şi Franţa.

Trecând la români, doctrinele de care ne ocupam se întinseră repede din două cauze: toleranta clerului român, necunoştinţa deplină a dogmelor ortodoxe. Astfel, românul crede ca, pe lângă păcatul originar cu care se naşte omul, îi este scris să facă alte păcate. Trebuie dar să mai răscumpere din ele cât va putea şi în acest scop aleargă la ajutorul sfinţilor şi spre a avea mai multe ajutoare, creează sau introduce sfinţi deosebiţi de-ai creştinismului. Aşa avem: Sf. Vineri, Sf. Duminica, Sf. Miercuri, Sf. Soare ş.a. Apoi, viaţa viitoare frământa spiritul românului. Iadul cu munci i se înfăţişează cu culorile cele mai înfiorătoare şi diavolul joaca un mare rol în viaţa lui. Pe când îngerul, ce-i sta pe umărul drept, îl îndeamnă la bine, diavolul îl pune să facă rău. Diavolul se întrupează în diferite animale şi persecuta pe om; tot el produce diferite boli sufleteşti şi trupeşti, de care nu poate scapa omul decât prin descântece şi rugăciuni.

Tot de la bogomili pare a se fi păstrat la români postul de lunea, înlăturarea de către tarani a carnii de vita mare, zilele de peste din posturile cele mari, precum şi admiraţiunea pentru viaţa ascetica.

Chestiunea influentei bogomililor nu este însă aşa de sigura. Într-o colecţie de *Studii bizantino-române* publicata de D. Rousso în 1907 se cercetează unele texte socotite bogomilice de către Haşdeu şi se combat opiniile acestuia. Argumentele acestea sunt de două categorii: de o parte arata ca textul *Cugetari în ora morţii* socotit bogomilic, deci eretic, este o reproducere din rânduiala înmormântării stabilita de biserica ortodoxă; de alta, compara unele credinţe bogomilice cu pasagii din textul studiat şi arata ca ele sunt în contradicţie şi deci textul nu poate fi bogomilic.

Critica aceasta se prezintă cu destul temei. Ea stinge numai în parte concluziile lui Haşdeu, care ne îndeamnă a crede ca multe din textele mahacene sunt bogomilice.

Mai avem încă două manuscrise din secolul XVI.

Unul a fost descoperit de Haşdeu în biblioteca din Belgrad şi publicat în *Cuvente den bătrâni* (vol. I). Este un fragment (vers. 3 – 41, cap. XXVI) din Levitic.

Se ştie ca Vechiul Testament cuprinde trei grupe de cărţi din care cea mai în semnata e formată din cele cinci cărţi ale lui Moise sau Pentateucul: Facerea, Exodul, Leviticul, Numerii, Deuteronomul.

Haşdeu socoteste ca cele două pagini aflate de el sunt cel mai vechi text biblic în limba română şi ca s-ar fi scris pe la 1560 în Oltenia. Cu totul alta este părerea domnului Iosif Popovici (în rev. „Cosânzeana” din Oraştie), care le socoteste ca un rest din traducerea întregii biblii care s-a tipărit în Oraştie, sub titlul de *Palia* în 1582.

Alt manuscris din acest secol este *Evangheliarul* lui Radu Gramaticul, care se găseşte în biblioteca British Museum din Londra. A fost semnalat de un scriitor rus în 1878 şi cercetat de Haşdeu, care a publicat asupra-i un studiu urmat de extrase, în „Columna lui Traian” (1882 şi 1883). Are 276 foi format în 8 mic şi cuprinde cele 4 evanghelii precum şi câteva pagini slavoneşti.

Într-o notiţa slavonească de la finele manuscrisului, „Radu Gramaticul, fiul lui Draghici din Maniceşti pe lângă oraşul Ruşi pe râul Vede” spune ca, fiind fugit în satul Novaiceni pe râul Osma, a aflat ca Patrascu-Voda (Petru Cercel) este la Rodos şi s-a dus acolo ca unul ce-i era devotat. Patrascu i-a zis să scrie evanghelia; el a început-o la 3

iunie şi a sfârşit-o la 14 iulie 7082 (1574). Petru Cercel (domn în Ţara Românească între anii 1583 şi 1585) a purtat cu sine manuscrisul prin toate ţările pe unde a călătorit, după ce pierduse tronul, şi l-a lăsat moştenire fiului sau Marcu. De la acesta, nu se ştie cum, a ajuns în 1721 în posesia unui german şi în fine a căzut în mâna vestitului iubitor de cărţi R. Harley, a cărui biblioteca se găseşte la numitul muzeu din Londra.

Timpul scurt pe care zice Radu că l-a întrebuinţat ca să sfârşească lucrarea face, cu drept cuvânt, pe Haşdeu să afirme ca nu poate fi vorba de o traducere a lui Radu însuşi, ci de o copie. Nu posedam textul de pe care a copiat el, dar dl. N. Iorga socoteste că trebuie să fie acelaşi cu textul pe care l-a reprodus Coresi când a tipărit în 1560 – 61 *Evanghelia*.

În ce priveşte tipăriturile din sec. XVI, sarcina cercetătorului este mult uşurata prin preţioasa lucrare: *Bibliografia rom*ânească *veche* de I. Bianu şi N. Hodos, pe care o publica Academia româna din anul 1898. Cercetarea a ajuns la anul 1817 şi trebuie să se oprească la 1830.

Din această lucrare se vede ca cea mai veche tipăritura din principatele române ce se cunoaşte până azi este o leturghie slavona din 1508; iar cartea românească cea mai veche este din 1560 – 61; o evanghelie tipărita de diaconul Coresi. Cu numele lui trebuie să începem lista vechilor tipărituri.

Nu avem cunoştinţe pozitive despre acest Coresi. Se pare că este neam de grec din insula Chyios, ca familia lui venise mai de mult în Muntenia şi se rumânizase. Într-un articol publicat de N. Hodos (în *Prinos adresat domnului D.A. Sturdza*, 1903) se stabileşte chiar spiţa neamului din care rezulta ca tipograful nostru este fiul unui Coresi gramatic, care făcuse o biserică în 1544. Pozitiv este ca diaconul Coresi trăia în Târgoviste şi se ocupa de meşteşugul tipografiei. Nu ştim sigur dacă a plecat de nevoie din tara (cum crede dl. Iorga) sau dacă a fost chemat la Braşov de judele de acolo Hans Benkner. Ştim însă ca acolo a tipărit o serie întreagă de cărţi, care alcătuiesc tipărituri româneşti.

Se cunosc de la Coresi 15 lucrări, dintre care şase româneşti, una cu text slavon şi cu text român, iar restul slavone pe de-a-ntregul.

Cea mai veche tipăritura este din 1560 – 61, colecţiunea celor 4 evanghelii, *Tetraevanghelul*, tradus în colaboraţiune cu Teodor Diacul. Exemplarul cel mai complet se găseşte în Biblioteca Academiei.

În această lucrare sunt numai textele evanghelice. Biserica noastră însă a avut totdeauna trebuinţa de explicări ale acestor texte.

Ar fi fost desigur de un mare interes pentru istoria limbii şi a literaturii noastre ca explicările să se fi scris de-a dreptul în româneşte; din nenorocire ele sunt numai traduceri şi din aceasta pricina au şi o importantă mai mică.

Explicările evangheliilor formează ceea ce se numeşte Cazanie. Cei vechi întrebuinţau şi numele de Tâlcul evangheliilor sau Evanghelie cu învăţătura sau Evanghelie învăţătoare.

Coresi a făcut două scrieri de acest fel, care sunt cunoscute de specialişti sub numele de *Cazania* l-a şi *Cazania* 2-a, prima tipărita pe la 1564, după informaţia data de Cipariu (căci acum nu se mai găseşte niciun exemplar din această carte); a doua la 1580 – 81.

În serviciul bisericesc, scrierea complementara a evangheliei este Apostolul adică faptele ucenicilor lui Hristos.

Colecţiunea acestor fapte se numea la cei vechi Praxiu, Praxapostol sau şi cu numele simplu de astăzi Apostol.

Coresi a tipărit o asemenea lucrare pe la 1563.

Pe lângă aceste cărţi pur creştineşti, biserica noastră ca şi cea catolică a admis pentru serviciu şi din cărţile ebraice antecrestine. Cea mai importantă este desigur *Psaltirea*, adică colecţiunea acelor minunate imnuri ale lui David care n-au fost în nicio literatura ajunse până acum. În literatura noastră veche Pasitirile sunt între cele mai numeroase lucrări.

De la Coresi avem 3: una cu text român şi cu text slavon, cunoscuta sub numele de *Psaltirea slavo-româna*, tipărita la 1577 şi reprodusa în ediţiunea Academiei de Haşdeu; două numai cu text românesc, una tipărita în 1568, alta în 1570.

Diaconul Coresi avea şi un fiu numit Serban. Acesta a tipărit la 1588 în limba slavona un Liturghier.

Locul tiparirii cărţilor lui Coresi a fost Braşovul, fapt stabilit de publicaţia bibliografica a Academiei, pe când până aci se credea ca unele lucrări ale lui Coresi s-au tipărit la Sas-Sebes.

Rostul acestor tipărituri a fost explicat ca un efect al propagandei protestante (sub forma calvina şi luterana). Doctrinele reformate plecând de la ideea lui Luther, cereau ca tot serviciul divin să se facă în limba fiecărui popor, iar nu în limba latina, cum se făcea în părţile catolice. În ţările ortodoxe locul latinei era ţinut de slavona şi

deci se putea aplica aceeaşi teorie; şi de aceea zice Coresi, în epilogul evangheliarului, ca a scris cartea pe româneşte ca „să înţeleagă rumânii cine-s (care sunt) creştini” şi citează din Apostolul Pavel: „În sfânta biserica mai bine a grai cinci cuvente cu înţelese decât zece mii de cuvente neînţelese ÎN LIMBA STRĂINA”.

Apoi să adăugam faptul ca lucrările lui Coresi s-au tipărit din îndemnul şi cu cheltuielile magistraţilor orăşeneşti protestanţi: Hans Benkner (Hanes Beagner, zice el) şi Lucas Hirscher (Lucaci Hrajila) din Braşov şi a calvinului Forro Miklós.

Ar fi încă o chestiune de cercetat dacă Coresi este traducător sau numai tipăritor? Un răspuns categoric nu se poate da pentru toate cărţile lui. D. Iorga crede ca el s-a folosit de manuscrise transmise din Moldova şi datorită propagandei husiţilor. În ce priveşte Molitvenicul adaus la Cazania I, este ca şi sigur cum observa N. Hodos (în citatul sau articol) că a fost tradus de cineva din ungureşte şi revăzut numai de Coresi, care introduce câteva muntenisme.

Contemporana cu tipăriturile lui Coresi este o *Evanghelie slavo-româna*, semnalata de Karataev şi I. Bogdan, care s-ar fi tipărit în Ţara Românească. Publicaţia bibliografica a Academiei îi pune data 1580. E păcat ca exemplarul păstrat la Petersburg în biblioteca publica e incomplet.

Cea mai veche este aşa-numita *Palia de la Oraştie*, primul text biblic ce se cunoaşte în limba română. Cuprinde din cărţile lui Moise: Facerea şi Ieşirea.

Tiparirea s-a făcut în anul 1582, dar se pare că se tradusese mai mult decât se tiparise şi din aceasta s-a rătăcit o copie pe 2 foi, despre care am vorbit mai sus.

Din prefaţa cărţii, se vede ca traducerea s-a făcut de episcopul Mihail Tordas, care s-a asociat cu dascălul Efrem Zacan, cu Stefan Herce, preot din Caransebeş, cu Moise Pestisel, preot din Lugoj, şi cu protopopul Achirie din Hunedoara. În privinţa limbii din care au tradus, sunt două păreri. D. Iorga, sprijinit pe cuvintele din prefaţa „cu mare munca scoasem (scoaseram) din limba jidoveasca şi greceasca şi sârbeasca”, zice că s-a tradus din slavoneşte. D. Iosif Popovici, în studiul publicat în „Analele Academiei” (Tom. XXXIII) susţine că s-a tradus şi din ungureşte.

Asupra tuturor acestor cărţi cea mai recentă este studiul domnului G. Pascu (*Istoria literaturii şi limbii române în sec. XVI*, Buc.

1921).

SECOLUL XVII

În secolul XVII literatura religioasă ia o dezvoltare foarte însemnata. Numărul manuscriselor cât şi al tipăriturilor, ce cunoaştem din acest timp, este aşa de mare, încât nu se mai cere să le înşiram pe toate. Vom vorbi numai de cele mai însemnate şi vom face cunoscut şi figurile acelor bărbaţi ai bisericii care au lucrat în aceasta direcţiune.

Bibliografia românească veche ne arata 83 de tipărituri în acest secol, în ţările române. Mai toate sunt de natura religioasă. Cele româneşti ne dau cărţile fundamentale ale bisericii creştine. Din acest timp avem cea dintâi biblie completa: este aşa-numita *Biblie a lui Serban* din 1688. *Psalmii lui David* apar în Transilvania, într-o traducere tipărita la Balgrad (Alba-Iulia) în 1651 şi în Moldova în cele două traduceri ale lui Dosoftei. *Noul Testament* cu text simplu sau cu comentarii (cazanii) este însă cartea cea mai răspândită, dar din toate traducţiile şi ediţiile câte se cunosc, niciuna nu e tipărita în Moldova. În schimb, în Moldova apare cea dintâi culegere de *Vieţi ale sfinţilor*, în marea lucrare în 4 volume datorită mitropolitului Dosoftei şi tipărita la Iaşi între anii 1682 – 1686. Cărţile de ritual (Liturghii, Ceasloave, Molitfelnice) ocupa un loc în semnat şi se găsesc tipărite în câteşitrele principatele.

Se ştie ca în secolul XVII biserica româna este tulburata de propaganda calvina şi luterana. Propaganda aceasta pe care a studiat-o amănunţit episcopul Melchisedec (în opera sa: *Biserica ortodoxă în lupta cu protestantismul*, 1890) s-a manifestat prin cărţi şi aceste cărţi au provocat polemici. Literatura româna a timpului s-a îmbogăţit deci prin câteva catehisme şi răspunsuri de combatere sau de apărare. E păcat ca din *Catehismul calvinesc* tipărit la Balgrad (Alba-Iulia) în 1640 nu se afla niciun exemplar. Din *Răspunsurile* la acest catehism, tipărite de mitropolitul Varlaam în 1650 este unul la Academie, dar nu e încă studiat. Posedam şi replica făcută de calvini în cartea *Scutul catehismului* tipărita la Alba-Iulia în 1656 (pe care Barit a retiparit-o în 1879 la Sibiu).

Literatura religioasă este mai variata în acest secol, căci, afară de cărţile pe care le pomenirăm până aci – se mai publica – însă tot numai traduceri – o colecţie de propovedanii la morţi de către Popa Ion din Vânt în 1683; explicarea celor 7 taine, tipărita la Iaşi în 1644; o poveste despre cei 40 de mucenici, tipărita în Alba-Iulia în 1689 s.a.

Din toate aceste cărţi vom alege pe cele mai însemnate.

ÎN TRANSILVANIA

Ieromonahul Silvestru, despre care nu avem cunoştinţe biografice, a tradus *Cazania* (Evanghelie învăţătoare) *de la Govora*, din ruseşte, din porunca lui Matei Basarab şi după îndemnul mitropolitului şi al episcopilor. Aceasta traducere a fost tipărita la mănăstirea Govora în 1642 de către Preda.

Tot el a început, din porunca lui Racotzi, principele Transilvaniei, să traduca *Noul testament sau împăcarea cu legea noua a lui Hristos*, însă murind nu a putut termina lucrarea, care s-a completat şi s-a tipărit mai târziu de mitropolitul Simion Stefan, în anul 1648.

Mitropolitul Simion Stefan (1643 – 1651), a dat mare îndemn tipariri şi traducerii de cărţi bisericeşti, în timpul cât a pastorit.

Tiparind *Noul Testament* al lui Silvestru, el face o declaraţiune de mulţumire către George Racotzi, principele Transilvaniei, apoi o prefaţa către cititor. Aici ne spune ca, îndata după moartea lui Silvestru, a cercetat lucrarea acestuia şi a aflat o sumă de greşeli, provenite din pricina ca traducătorul raposat nu ştia bine greceste. De aceea a luat texte greceşti, latineşti şi slavoneşti şi a completat lucrarea pe care ar voi s-o vadă citita de toţi românii, nu numai de cei din Transilvania.

Popa Ion din Vânt a lăsat următoarele lucrări traduse şi tipărite:

Sicriul de aur, tipărit în Sassebes, 1863, după porunca principelui Mihail Apari. În dedicaţiunea către principe, prezintă lucrarea din partea sa şi din a tuturor protopopilor şi „cu tot saborul românilor din Ardeal". Această carte e o colecţiune de predici, care trebuie rostite de preoţi la diferite înmormântări.

Cărare prescurt pe fapte bune îndreptătoare. Se cunoaşte un singur exemplar şi aceluia îi lipseşte titlul. E un mic tractat de morala practica, pornind cu deosebire din preocupaţiune religioasă, formulat în întrebări şi răspunsuri. S-a tipărit în 1685.

Popa Ion din Sân-Petru, a copiat la 1620 trei cărţi poporane: *Alexandria*, *Floarea Darurilor şi Rojdanicul*.

Manuscrisul, numit „Codex Neagoeanus", fiindcă e proprietatea domnului Profesor Neagoe, a fost cercetat de dl. I. Bianu în „Columna lui Traian" (1883) unde a publicat şi extrase.

Acest preot nu poate fi socotit ca traducător din slavoneşte, fiindcă nu spune că le-a tradus şi apoi, în vreo patruzeci de zile, cât

mărturiseşte însuşi ca a întrebuinţat, nu se putea face traducerea şi prescrierea pe curat.

Episcopul Sava (1659 – 1676) s-a distins prin convocarea unui sobor, la care au luat parte protopopii. Aici s-au formulat o serie de dispoziţiuni privitoare la îndatoririle preoţilor: Aşezământurile Vladicai Sava pentru folosul preoţilor, a bisericilor şi a creştinilor" (1675), manuscris ce se găseşte în Arhiva Fagarasului.

ÎN MUNTENIA

În principatul Ţării Româneşti a înflorit literatura religioasă mai ales în jumătatea a doua a secolului. Cei mai însemnaţi reprezentanţi ai acestei mişcări sunt următorii:

Teodosie, care ajunse mitropolit la 1668, dar peste câţiva ani (1672) fu scos şi închis la Cozia de către Grigore Ghica. Venind la tron Serban Cantacuzino, îl instala iar în scaun. A pastorit între 1679 – 1708.

El tipari la Bucureşti, în 1682, *Evanghelia* şi în 1683 *Apostolul*, care fu trimis bisericilor din tara pentru trebuinţa slujbei şi, ca să combata direcţiunea calvina din Ardeal, publica o *Leturghie slavo-româna* (Bucureşti, 1680) în care numai tipicul e românesc, iar rugăciunile sunt slavoneşti. Această carte fu tradusa de ieromonahul Inochentie.

Melhisedec Ieromonahul a tradus din greceste o carte pe care a intitulat-o: *Învăţături peste toate zilele*. El spune în prefaţa că a găsit cartea greceasca foarte importanta şi pentru ca românii nu cunosc toţi aceasta limba şi, zice el, „ca să nu mă arat adins mines iubitoriu", a tradus-o şi a tipărit-o în Câmpulung cu cheltuiala mănăstirii la care era egumen în 1642.

Meletie Machidonul a tipărit aşa-numita *Cazanie de la Mănăstirea Dealului*, în 1644, prelucrata după cartea pe care mai înainte a publicat-o mitropolitul Varlaam la Iaşi. El ne spune că e făcuta cu bunăvoinţa domnului Matei Basarab, a mitropolitului Teofil şi a episcopilor.

Udriste Nasturel, cumnatul lui Matei Basarab, este unul din boierii care s-au ocupat mai mult cu mişcarea literara de atunci. El a îndemnat să se traduca şi să se tipăreasca lucrări bisericeşti şi a tradus însuşi povestea lui *Varlaam şi a lui Ioasaf* din slavoneşte, dar n-a tipărit-o.

Varlaam, „arhiepiscop şi mitropolit al Târgovistei şi al scaunului

Bucureştilor, exarh plaiului şi a toată Ungro-Vlahia” (1673 – 1679), este iniţiatorul tiparirii unei interesante lucrări bisericeşti *Cheia înţelesului*. El mărturiseşte în prefaţa ca urând lenea şi fiind doritor de munca a organizat o tipografie în Bucureşti, aducând „dascăli de tipografie” şi apoi s-a gândit ce carte ar fi mai buna, ca să înceapă seria de lucrări ce trebuiau date românilor. A găsit o carte culeasa dintre multe scripturi sfinte şi scrisa ruseşte de Joanichie Galetovski, arhimandritul Cernigovului. Îndata, cu multă cheltuiala, a adus dascăli învăţaţi – dar nu se spune numele nici unuia – şi au pus de au tradus-o româneşte. Aceasta este *Cheia înţelesului*, adică învăţături religioase morale, explicând texte din evanghelie, deci tot o cazanie. A tipărit-o în 1678.

Mitrofan, fost epliscop al Huşilor (1683 – 1690), cazând în dizgratia lui Cantemir, a fost nevoit să plece din Moldova şi să vie în Muntenia, unde-l vedem ocupând episcopia Buzaului şi bucurându-se de multă trecere şi simpatie.

De la dânsul posedam un manuscris intitulat *Albina*, copie, pe la 1688, de pe un manuscris anterior moldovenesc, cuprinzând o serie de capitole de natura morala-religioasă alcătuite din sentinţe ale Sfinţilor Părinţi şi chiar ale autorilor clasici greci.

În acest timp se face o lucrare de mare însemnătate. Serban Cantacuzino, [om] politic cu visuri şi ambiţiuni mari, era în acelaşi timp şi mare susţinător al literaturii naţionale. Sub domnia lui se traduse aşa-numita *Biblie a lui Serban*, importanta şi din punct de vedere literar şi din cel ortografic şi care se tipari în timpul lui Brâncoveanu în 1688.

Traducerea acestei biblii a fost făcută de mai multe persoane însemnate din acea vreme. Din titlu şi din prefaţa aflam următoarele:

Pe când Serban Cantacuzino era domn, nepotul sau Constantin Brâncoveanu îl îndemna sa tipărească o biblie. Domnitorul cheamă pe arhiereul Ghermano de Nisis (de la Nis) şi hotărăşte să traduca textul elen, tipărit la Frankfurt. Elenistul acesta însă moare şi atunci cheamă „ai noştri oameni ai locului nu numai pedepsiţi (învăţaţi) întru a noastră limba, ce şi de limba eleneasca având ştiinţa”. Aceştia se servesc şi de ediţiunea septiiaginta (a celor 70) şi de o traducere slavona. Cine au fost aceşti colaboratori? La finele cărţii se pomenesc trei nume: Serban şi fratele sau Radu (Greceni) şi episcopul Huşilor Mitrofan; însă despre ei se adauga că au deslușit şi au îndreptat

cuvintele româneşti deci trebuie să mai fie şi alţii. Care anume? Haşdeu credea ca traducătorul întregii lucrări este Nicolae Milescu dar părerea aceasta a fost combătută de V.A. Urechea şi tot ca nefondata o foloseşte şi dl. N. Iorga. Domnia sa propune ca traducător principal pe stolnicul Constantin Cantacuzino, şi presupune că l-a ajutat Sevastian Kymenites, directorul şcolii greceşti din Bucureşti, care au fost călăuziti de Dosofteiu, patriarhul Ierusalimului, care scrie şi o prefaţa. Sigur este ca nu toată opera s-a tradus în mod efectiv din nou, ci s-au întrebuinţat şi „alte izvoare vechi”. D-l Iorga zice ca mai ales două cărţi s-au utilizat: *Noul Testament* al lui Simion Stefan din Ardeal şi *Psaltirea* în proza a lui Dosoftei din Moldova.

Prin aceste împrejurări biblia de care vorbim se prezintă ca un simbol al unităţii limbii şi al unităţii neamului.

Fraţii Greceanu ne-au lăsat pe lângă aceasta, şi alte lucrări. Astfel Serban a tipărit (la 1693) o *Evanghelie elineasca şi românească* iar împreună cu Radu a tipărit (la 1691) o colecţiune de reflexiuni morale-religioase ale Sf. Ioan Chrisostomul, sub titlul: *Margaritare, adică cuvinte de multe feluri a lui Zlatoustu*.

ÎN MOLDOVA

Literatura religioasă a Moldovei este foarte bogata în secolul XVII şi se ilustrează prin numele a doi mari prelaţi: mitropoliţii Varlaam şi Dosoftei.

Varlaam a fost un călugăr cu cunoştinţe teologice şi de o mare energie. Fiu de satean din Putna, cum zice dl. Iorga, el izbuti să se ridice deodată la treapta de mitropolit, căci nu-l aflam în listele episcopilor eparhioti. Nu cunoaştem anul naşterii şi învăţăturile sale, dar ştim că s-a ridicat pe scaunul arhiepiscopal în 1632 şi că a fost în legături foarte strânse cu Vasile Lupu, încât, în 1655, după ce amicul sau fu răsturnat de Gheorghe Stefan, se retrase şi el la mănăstirea Secul, unde rămase până la moarte.

Nici împrejurările vieţii sale nu sunt cunoscute cu siguranţa.

De la Varlaam ne-au rămas două lucrări:

a) *Cartea românească de învăţătura duminicilor de peste an*… (cazanie) tradusa din slavoneşte şi tipărita la Iaşi 1643.

b) *Răspunsuri la Catechismul calvinesc*, lucrare tipărita la Suceava (1645), din care până la timpul din urma se cunoştea numai prefaţa, reprodusă de Sincai în cronica sa (tom III la anul 1645). Mai era încă o dovadă în faptul că e pomenita în a doua ediţiune a

Catechismului calvinesc. Acum am aflat de la dl. Bianu că exista la Academie un exemplar.

Iată ce zice Varlaam în prefaţa, între altele:

„Tâmplându-mi-se estimpu a fi în părţile Tarei Româneşti şi vorbind mai vârstos cu oarecare boiarin Udriste Nasturel carele în mijlocul altor cărţi noua ce mi-au arătat, adusu-mi-au şi cartulie mica, Catechismul creştinesc, care o am aflat plină de otrava de moarte sufleteasca... pentru care lucru am chemat sobor dintr-amândouă părţile şi din Ţara Românească şi din Ţara Moldovei... Am socotit că am o datorie mare să fac răspuns şi să arăt strâmbătura şi tâlcul cel rău al lor ce tâlcuiesc rău şi strâmbează scriptura sfânta".

Din prima ediţiune a *Catechismului calvinesc* nu se cunoaşte niciun exemplar. Din a doua (tip. 1656) este la Academie un exemplar. S-a retiparit într-o ediţie moderna cu litere latine (1879).

Acest catechism cuprinde două parţi: 1) replica la răspunsul lui Varlaam şi 2) ca techismul propriu-zis.

Mitropolitul Dosoftei era neam de boier mic sau de neguţător. D-l Iorga crede ca familia lui era greaca şi ca el s-a născut pe la 1624. S-a călugărit de tânăr poate la mănăstirea Probata (jud. Suceava), unde ştim sigur ca a trăit câtăva vreme şi a dobândit cunoştinţe serioase mai ales de limbi. Cronicarul Neculce ne spune că ştia multe limbi: „elineşte, latineste, slavoneşte şi alte". Şi adauga: „Adânc din cărţi ştia; şi deplin călugăr şi cucernic şi blând ca un miel; în ţara noastră pe acele vremuri nu se afla om ca acela".

Reputaţia aceasta de care se bucura explica cum ajunge la o vârsta tânăra episcop al Huşilor (1658 – 1660) de unde trece la episcopia Romanului, unde sta până în 1671, când se înalţa la scaunul metropolitan.

Legăturile sale cu domnitorul Stefan Petriceico îl silesc să urmeze soarta acestuia, când e răsturnat, şi peste puţin părăseşte scaunul ducându-se în Polonia. Mai târziu, sub Duca, primeşte din nou pastoria (1675) şi sta câţiva ani, până la vremea lui Constantin Cantemir care-l persecuta pentru legăturile lui cu lesii. Atunci părăseşte din nou scaunul şi se expatriază pentru tot restul vieţii sale. A trăit la Zolkiew, la Moscova, la Taganroc, unde a şi murit în 1711.

De la Dosoftei avem un număr mare de lucrări. El este mai mare carturar decât înaintaşul sau Varlaam. Negresit, tot traduceri sunt şi operele sale, dar nu numai că avem nişte traduceri ceva mai libere, dar

el este cel dintâi care scrie versuri româneşti, traducând psaltirea. Înainte de el nu putem înregistra alte versuri decât stihuri ale peceţilor, pe când Dosoftei ne da o lucrare lunga de mai multe mii de versuri.

Psaltirea în versuri s-a tipărit în anul 1673 în tipografia mănăstirii Uniev din Podolia. Ediţie noua, ajutându-se şi de manuscrisul original, a publicat dl. I. Bianu în 1887. Lucrarea e precedata şi de un studiu introductiv.

Aceasta este opera cea mai preţuita a mitropolitului moldovean. Ea însă n-a exercitat o influenţa tot aşa de mare, cum au exercitat psaltirile versificate în alte tari creştine, pentru ca citirea ei nu s-a introdus în biserică. Trebuie să observam însă, ca unii psalmi au trecut în literatura poporana şi au devenit cântece de stea sau bocete.

Versificaţia lui Dosoftei ne arata toate greutăţile începătorilor. Se pot deosebi mai ales trei feluri de versuri: unele de 8 silabe în felul versurilor poporane însă având totdeauna numai rima penultima, cum sunt aproape toate rimele lui Dosoftei.

Slobozi, Doamne, ’n urechi sfinte.
Graiu cu de jale cuvinte.
Iată Domnul i să ştie
Că-i Dumnezeu în vecie…

altele de la 10 silabe, fără emistih, cu construcţie greoaie şi amestecate câteodată cu câte un vers de 11;

Cu urgia cea neastâmpărata
Ce-i ca focul peste voi varsata.
Muta-ţi, Doamne, pe păgâni mânia
Şi peste dânşii îţi varsa urgia…

altele de 12 silabe, cu construcţie obişnuita din punct de vedere al măsurii şi cu cenzura după 6:

Tacut-am ca mutul şi nu i-aş mai zice
Să-i cuvintez bine, ca ce sta cu price.
De mi se-nnoeste durerea cu boli.
Jalea mea şi tânga nu se mai potoale.

Noţiunea ritmului e tot atât de puţin cunoscuta lui Dosoftei ca şi primilor poeţi ai noştri de la începutul sec. XIX.

D-l Iorga observa, cu drept cuvânt, ca în altă parte se poate vedea meritul literar al psaltirii de care vorbim: în libertatea cu care traduce. În adevăr, cu cât se depărtează de original, cu atât e nevoit să

pună şi idei şi imagini de la sine – am putea zice: originale.

Iată un exemplu: În loc de „Minunate-s înălţările marii, minunat este întru cele înalte Domnul” zice:

Minunata-i unda marii.
Ce-i mai mare craiul ţării.
Ca pe toţi craiul potoale
Ca spuma marii cea moale.

Tot la Uniev a tipărit în 1673 *Acatistul Nascătoarei de Dumnezeu*, o mică lucrare de 43 de foi, cu câteva titluri slavoneşti, fiind lucrarea însăşi tradusa din slavoneşte.

A treia lucrare, *Dumnezeiască Liturghie*, tradusa din greceste, o tipareste în Iaşi în anul 1679. Tot la Iaşi tipareste în 1680 alta traducere a psaltirii, de asta data în proza şi însoţita de textul slavon; după care urmează un *Molitvenic* în 1681 *şi Parimiile* în 1683.

Peste un an începe, tot în Iaşi, să tipărească marea sa lucrare în 4 volume: *Vieţile Sfinţilor*, pe care o termina în 1686.

Este, împreună cu *Psaltirea în versuri*, cea mai importantă opera a lui Dosoftei. Stilul înfrumuseţat de expresiuni colorate, energice, duioase; sentimentul cu care povesteşte adânca satisfacţie sufletească a celor ce se dau jertfa pentru ideea creştinismului, modul dibaci cu care conduce acţiunea, fac din această lucrare – deşi nu pe deplin originala – o scriere în care se vede un talent şi care astăzi încă se poate citi cu interes.

Ultimele lucrări ale lui Dosoftei sunt mai puţin importante din punctul de vedere literar; o colecţiune de rugăciuni şi sfaturi liturgice, 1683, un octoih, tipărit probabil tot în 1683, dar din care nu se găseşte niciun exemplar. După plecarea sa din tara nu se mai afla nimic tipărit de dânsul.

Amănunte biografice asupra lui Dosoftei se găsesc în broşura domnului Dinulescu, iar valoarea literara e stabilita în cartea de istoria literaturii religioase a domnului Iorga.

CĂRŢILE DE LEGI

Nicolae Bălcescu în studiul sau asupra izvoarelor istoriei românilor, publicat în 1845 în „Magazinul istoric”, adopta părerea lui Cantemir, ca prima colecţie de legi a făcut-o Alexandru cel Bun. Faptul nu e dovedit prin nimic şi, chiar de ar fi, ar fi scrisa în slavoneşte.

Noi nu posedam decât legiuirile lui Matei Basarab şi Vasile Lupu.

De la Matei Basarab, avem două cărţi de legi:

a) *Pravila de la Govora*, zisa *cea mica* tipărita în mănăstirea Govora, în 1640.

Din prefaţa rezulta că s-a tradus din slavoneşte de către Mihail Moxalie, după îndemnul episcopului Teofil al Râmnicului, iar tiparirea s-a făcut de către ieromonahul Stefan din Ohrida şi Meletie Macedoneanul, egumenul mănăstirii Govora.

Este o legiuire bisericească, vorbeşte despre spovedanie şi împărtăşanie, despre căsătorii şi alte chestiuni de acest fel.

În acelaşi an a apărut şi o ediţiune în Transilvania, având în frunte numele lui Ghenadie, mitropolitul din Ardeal.

b) *Îndreptarea legii*, zisa *pravila cea mare*, tipărita în Târgoviste în anul 1652.

Din titlu şi prefaţa se vede ca traducerea s-a făcut „de pre limba elineasca pre limba proasta românească" de către Daniil Panoneanul care şi iscăleste una din prefeţe. A doua prefaţa o semnează mitropolitul Stefan.

De la Vasile Lupu a rămas o singură colecţie de legi intitulată *Cartea românească de învăţătura de la pravilele împăratesti*, tipărita în 1646 în Iaşi. În prefaţa se spune ca a tradus Evstraţie biv vei logofat „din scrisoarea greceasca pre limba românească să poată înţelege toţi".

Ambii condici se caracterizează prin faptul că sunt simple traducţiuni şi compilari din autori străini, fără să se ţină seama de trebuinţele ţării. Din cercetarea lor rezulta că este neexacta afirmaţiunea lui Cantemir, primită şi de N. Bălcescu, ca Vasile şi Matei au combinat pravilele străine cu obiceiul pământului. Chiar în prescripţiunile relative la tarani sunt copiate capitole din colecţiunea lui Harmenopol.

Dar nu numai în acest fapt sta asemănarea dintre codicele lui Matei şi al lui Vasile; ele cuprind aceeaşi materie, împărţita în aceleaşi paragrafe, cu aceeaşi redacţiune – chiar cuvintele sunt aceleaşi. Tot ce se găseşte în pravila lui Vasile se afla şi în a lui Matei; aceasta însă e de cinci ori mai mare.

Asemănarea atât de pronunţata şi împrejurarea ca pravila lui Vasile se prezintă ca un extract din a lui Matei par curioase, când vedem ca cea din Muntenia e tipărita în 1652, iar cea din Moldova la 1646. Ipoteza a doua traduceri deosebite e greu de sus ţinut din cauza asemănarii cuvintelor; dar nu e destul de documentata nici explicarea

domnului Xenopol, care crede că s-a făcut o singură traducere în Muntenia din care s-au extras capitolele ce alcătuiesc condica lui Vasile, şi, dintr-o pricina necunoscuta până acum, s-a întârziat tiparirea pravilei lui Matei. D-l Zbiera socoteste ca Eustraţie a făcut el întâi o traducere mare, care se găseşte în manuscris şi după aceea a luat dintr-însa şi traducătorul muntean şi el însuşi în volumul de pravile ce poartă numele lui Vasile Lupu.

Primele capitole din cea munteana cuprind idei generale: despre lege, despre dreptate, despre datoria judecătorului. Urmează o serie de prescripţiuni relative la viaţa privata şi publica a arhiereilor, preoţilor, călugărilor; apoi regulile logodnei, ale nunţii şi ale divorţului, cu felurite şi ciudate amănunte.

O altă parte a pravilei s-ar putea numi codice penal. Aici se prevăd pedepse pentru insulte şi bătăi, pentru omoruri, pentru furturi, pentru bigamie etc. Urmează o sumă de reguli relative la relaţiunile dintre plugari din toate punctele de vedere. Între ele se afla consfinţita dispoziţiunea pe care, prin hrisov, o dăduse Mihai-Viteazul şi care, spune, ca taranul e laget de pământ. Iată principalul articol în aceasta chestiune:

„Când va fugi taranul de la locul şi de la stăpânul său, nime nicaiurea sa nu-l primească; iar de-l va şi primi deodată, de sârg să-l întoarcă înapoi la satul lui de unde iaste; iar de va fi având vreo treaba ca aceea cu dâns acesta ce l-au primit ca să aibă a-şi spune treaba către domnul acelui sat; iara de va meştersugui într-alt chip şi va calca pravila aceasta, ca să plătească la domnie… litre de argint şi… litre buiarinului aceluia a cui va fi taranul şi în acest chip să aibă îndemânare de la domnie ca să întoarcă taranul să-l ducă de unde au fost iara ei să rămâie cu toată paguba şi cheltuiala”.

Codicele lui Vasile este alcătuit din două parţi: întâi, o serie de dispoziţiuni penale relative la calcarile de hotar, la furturi, tâlhharii etc., împreună cu alte articole privitoare la viaţa agricola; al doilea, prescripţiuni despre căsătorie şi divorţ, despre adulter, omor etc.

Pentru a ne face idee de deprinderile oamenilor din acel timp, vom reproduce câteva dispoziţii care privesc purtarea dintre soţi. Capitolul are un titlu foarte sugestiv: „Cum şi când poate bărbatul să-şi bată muierea şi în ce chip”. Soţul nu se pedepseste, dacă o va bate „prevină ei” sau „dacă o va bate puţintel”. Sunt însă cazuri când soţul se pedepseste:

„Cela ce va fi vrăjmaş şi cumplit spre muierea lui bătând-o fără de vina sau o va bate cu vrăjmaşie pentru puţintea vina, se va certa într-acesta chip: să piarza a treia parte den darurile ce-i va fi dăruit muierea, iara de nu-i va fi dat daruri se va certa să dea muierii sale a patra parte din câtu-i va fi zestrea...”

Pedeapsa mai poate primi soţul când o va bate fără de măsura şi cu vrăjmaşie. Cazuistica bizantină pe care o găsim aici e foarte interesanta. Iată cum se defineşte lipsa de măsura şi vrăjmaşia:

„Fără măsura şi cum nu să cade şi cu vrăjmaşie se cheamă bătaie când se face cu toiagul mai vârtos când să vă svarâma lemnul sau să facă cu acesta rane să meargă sânge sau când o va lovi cu lemnul în obraz sau în cap; atuncea de-a pururea se va certa bărbatul pentru vrăjmaşia lui.

De-şi va bate nestine muierea cu pumnul sau cu palma nu se cheamă că este vrăjmaşie asupra ei, de o ar bate cât de mult şi de des”.

Asupra acestor colecţiuni de legi s-au publicat în anii din urma mai multe studii din punct de vedere juridic şi istoric, dintre care însemnam: studiul domnului I. Peretz despre *Pravila de la Govora* (Buc. 1911) şi al domnului St. Longinescu despre *Pravila lui Vasile Lupu* (Bucureşti, 1909).

Amănunte se pot găsi şi în *Istoria dreptului român* a domnului St. Longinescu (Buc. 1908) care a început să publice textele legilor vechi în paralel cu izvoarele lor. Până acum a apărut primul volum din aceasta colecţie (Buc. 1912), în care se da Condica lui Vasile.

SECOLUL XVIII

Secolul XVIII este, fără îndoială, cel mai trist pentru Principatele Române, pentru ca dominaţia greceasca ajunge culmea prin stăpânirea politica; nu este însă o epocă lipsită de cultură. Domnii fanarioti fac scoale greceşti, dau decrete şi scriu legi în greceste. Limba greceasca devine limba clasei înalte din principate şi nu rareori găsim membri de mari familii boiereşti ale ţarilor traducând din diverse literaturi în greceste sau chiar făcând lucrări originale în aceasta limba.

Cultura româna se margineste la scoale alipite pe lângă cele greceşti şi socotite cu totul inferioare – iar ca producţiune literara, cele mai însemnate scrieri sunt cele religioase.

Aceasta literatura a fost cu de-a-manuntul studiata de dl. Iorga în 2 volume. (*Istoria literaturii române în sec. XVIII*, 1901). Aci se stabilesc două epoci: a lui Cantemir şi a lui Chesarie, care corespund

celor două jumatati ale veacului.

În prima jumătate, dezvoltarea literaturii religioase este mai înfloritoare în Muntenia când trăiesc mitropolitul Antim şi episcopul Damaschin.

În a doua jumătate s-a produs şi în Moldova o mişcare mai însemnata, astfel că avem aci pe cei doi mitropoliţi Iacob I şi II şi pe Vartolomeu Mazareanul, iar în Muntenia pe mitropolitul Grigore şi pe episcopul Chesarie.

Numărul cărţilor româneşti tipărite este destul de mare, iar centrele principale ale acestei activităţi sunt în Moldova, Iasii, iar în Muntenia, Bucureştii, Râmnicul şi Buzaul, la care trebuie să adăugam şi tipografia din mănăstirea Snagovului.

Tipăriturile acestea sunt, în primul rând, cărţi fundamentale ale religiei creştine (Psaltiri, Evanghelii, Cazanii, Apostoli) şi cărţi de ritual (Molitvenice, Penticostare, Octoihuri, Liturghii, Ceaslovuri, Acatiste, Mineie); dar este interesant de notat ca acum apar şi cărţi de citit, cărţi literare propriu-zise, însă de literatura pur religioasă şi, bineînţeles, traduceri: culegeri de discursuri religioase, explicări ale celor 7 taine, sfătuiri pentru cei greşiţi care vor să se îndrepteze, vieţi ale pustnicilor, chestiuni dogmatice tratate în întrebări şi răspunsuri etc. Tot acum se tiparesc cărţi de literatura poporana, gromovnice, pilde filozofeşti.

Vom însemna aci numele cele mai însemnate ale traducătorilor şi ale ierarhilor care au cheltuit pentru tiparirea cărţilor ori au dat îndemn pentru lucrarea lor.

ÎN MUNTENIA

Filoteiu Sfântagoretul este un călugăr care, precum arata numele ce i se da, s-a dus şi a trăit multă vreme la o mănăstire din Sfântul Munte. El este traducătorul a două opere: *Învăţături creştineşti* şi *Floarea darurilor*, ambele scrise în greceste.

În timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu se organizează la mănăstirea Snagov o tipografie. Aci George Radovici – precum spune în dedicaţia către domn – găsind o traducere, făcută de Filotei, o tipareste în 1700 în Snagov şi da în acelaşi timp câteva instrucţiuni cititorilor, cum să se serve de carte.

Un mare prelat în prima jumătate a secolului XVIII este Damaschin, episcop al Buzaului (1703 – 1708) şi mai târziu al Râmnicului (1708 – 1725), care a tipărit în Buzau „prin osteneala sa”

Apostolul din 1704 şi *învăţătura despre şapte taine* în Râmnic, în 1724. El este autorul acelei vestite cărţi *Mâna lui Damaschin* (aşezarea rânduielilor bisericeşti de peste an) pe care o tipareste Ioan Halmaghi la Sibiu în 1793 şi o lauda foarte mult, „căci tot meşteşugul ei pe mâna se arata şi este izvodita cu mare meşteşug de P.O.S. Damaschin, episcopul Râmnicului”.

Dar cel mai însemnat prelat din prima parte a secolului XVIII este fără îndoiala mitropolitul Antim, căci nu numai activitatea sa literara bisericească, dar viaţa sa însăşi e plină de interes.

Aceasta viaţa a fost cercetata de către Emile Picot, fost profesor de limba română la şcoala de limbi orientale din Paris (*Notice biographique et bibliographique sur l'imprimeur Anthime* [*d'Ivire*] *mètropilitain de Valachie*, Paris, 1886) şi de către St. Dinulescu (Viaţa *şi activitatea mitropolitului Antim Ivireanul*, Cernauţi, 1886).

Născut în provincia Caucaziei numita Iberia (cu forma greceasca Iviria), în tinereţe căzuse sclav la turci, dar prin inteligenta şi talentele sale, deveni liber şi ajunse – nu ştim prin ce împrejurări – în Ţara Românească, unde probabil învaţa arta tipografica, pe lângă meşteşugul picturii şi al xilografiei, pe care le cunoştea dinainte.

Pe la 1690, voind Const. Brâncoveanu să perfecţioneze tipografia Mitropoliei, aduse în Bucureşti pe Antim, numit atunci Andrei. Acesta se călugări aci şi organiza tipografia, scoţând ucenici români. În acest timp s-a ocupat şi cu studiul limbii patriei sale adoptive, pe care ajunsese în cele din urmă s-o cunoască aproape ca un român născut.

În 1696 îl aflam egumen al Snagovului, unde stabili o nouă tipografie. Ajunse la 1705 episcop al Râmnicului şi întemeie în Râmnicul Vâlcii prima tipografie. În 1708, murind mitropolitul Teodosie, fu chemat Antim la scaun, în Bucureşti, unde zidi biserica păstrata până azi cu numele lui.

El ura domnia turceasca şi făcea parte din partidul care simpatiza cu Rusia. Din aceasta pricina avea mulţi duşmani în ţara şi la Constantinopol. Aceştia îl acuzară către Brâncoveanu că face risipa cu banii statului şi urmăreşte detronarea domnului. Antim ştiu atât de bine să se apere, în două scrisori adresate lui Brâncoveanu, încât toate acuzările fura dovedite false şi rămase în cinste până la finele domniei acestuia.

După Stefan Cantacuzino, venind la tron Nicolae Mavrocordat,

pozițiunea lui Antim deveni foarte critica. Domnul cauta numai un prilej ca să scape de dânsul. Răspândindu-se vorba ca austriecii au intrat în țara, Mavrocordat fugi la Giurgiu, iar Antim rămase în capitală. Îndata ce se întoarse, domnul care – aflase ca știrea era exagerata și avea și 200 de tătari – acuza pe Antim de conspirator, obținu de la patriarh degradarea lui și-l exila. Pe drum, păzitorii, din porunca domnului, îl omorâră, aruncându-l într-un râu (1716).

Antim ca tipograf la Snagov, ca episcop și ca mitropolit a tipărit, sub îngrijirea sa ori cu a sa cheltuiala, multe cărți bisericești românești și grecești dintre care pe unele le-a tradus el însuși. Astfel avem o *Psaltire* (1694, București), două *Evanghelii* (1697, Snagov, 1703 București), un *Molitvelnic* (Râmnic, 1706) și o *Liturghie* (Târgoviste, 1713), un *Octoih* (Târgoviste, 1712) și un *Ceaslov* (Târgoviste, 1715) precum și cărți cu bucăți alese din scriitorii bisericești (*Anthologhion*, Râmnic, 1705) sau cu maxime religioase (*Floarea Darurilor*, Snagov, 1700) s.a. Dar de la el ne-au rămas și lucrări originale: predici rostite la diferite ocaziuni. Acestea n-au fost tipărite în timpul vieții lui, ci s-au păstrat în manuscris (mss. Academiei no. 524.525.549) și au văzut lumina la finele secolului XIX (publ. de I. Bianu, 1886 și de C. Erbiceanu, 1888).

Negresit aceste predici, care s-au numit cu vorba greceasca didahii, sunt în parte imitate și uneori traduse, dar tot se găsesc pasagii originale care ne dau observații asupra stărilor de lucruri din Țara Românească în acel timp.

În aceeași vreme cu prelații de care vorbirăm, a trăit brașoveanul Teodor Corbea, care a tipărit în 1720 o *Psaltire în versuri*, a doua după a lui Dosoftei.

În a doua jumătate a secolului XVIII trăiește marele mitropolit Grigorie, care ocupa scaunul Ungro-Vlahiei de la 1760 până la 1784. În zilele lui s-au adus și s-au așezat în catedrala din București moaștele Sf. Dumitru Basarabov, a cărui sărbătoare se ține la 27 octombrie. Un mare număr de cărți se găsesc notate în bibliografia de Bianu și Hodos ca fiind tipărite cu cheltuiala ori cu îndemnul acestui vrednic pastor.

Ucenic al său și călugărit de dânsul este Chesarie episcopul Râmnicului, care învața carte greceasca, ruseasca și chiar franțuzeasca. După ce stătu 12 ani ca protosinghel la mitropolia din București, fu numit în 1771 vicar al episcopiei Râmnicului, iar în 1773 ales episcop titular al acestui scaun, pe care îl ocupa până la 1780 când își dete

sfârşitul.

În citata istorie a literaturii a domnului Iorga (secolul XVIII, vol. I), ni se dau multe amănunte asupra vieţii acestui prelat. El a înfiinţat două scoli: una în Bucureşti la metohul episcopiei şi alta la Craiova. Lui i se datoresc ediţiuni noi ale cărţilor tipărite mai înainte la Râmnic şi mai ales o colecţie completa de *Mineie* (12 volume, 1776 – 1780).

ÎN MOLDOVA

Moldova a rămas mai în urmă cu activitatea literara-religioasă a sec. XVIII. Unii au explicat aceasta prin faptul că fusese prea mare figura lui Dosoftei şi prea rodnica activitatea lui, încât a fost de ajuns ca să mulţumeasca pe credincioşi încă multă vreme după moartea sa şi să îndestuleze trebuinţa de cărţi a bisericii. Poate să fie şi aceasta, poate să fie şi împrejurarea pe care o notează dl. Iorga, ca persoanele ce au stat în fruntea bisericii, s-au ocupat prea puţin de dezvoltarea culturii naţionale şi de limpezirea limbii bisericeşti.

S-au distins numai doi din tot şirul de 13 mitropoliţi din acest veac: Iacob I zis Putneanul (1750 – 1758) care publica un act sinodic, prin care se opreau străinii să ocupe scaunul arhipastoresc al Moldovei şi Iacob II Stamate (1792 – 1803).

Iacob Putneanul, după ce fu silit a părăsi scaunul, petrecu 18 ani la mănăstirea Putna. Acolo se ocupa de cultura religioasă şi din aceasta scoala socoteste dl. Iorga ca a ieşit scriitorul bisericesc, cunoscut sub numele de Arhimandritul Vartolomei Mazareanul. Acesta a ocupat ranguri bisericeşti înalte, a fost trimis în Rusia cu diferite prilejuri. Mai târziu, după ce Bucovina trecu sub Austria, el rămase ca dascăl al unei şcoli româneşti de învăţătura bisericească la Putna.

Nu se ştie când a murit, dar în 1800 se afla bătrân, ca egumen, la mănăstirea Precista din Roman.

Activitatea literara a acestui arhimandrit a fost bogata. Ea a fost cercetata de V.A. Urechea şi asupra ei a insistat dl. Iorga în a sa *Istorie a literaturii din sec. XVIII* (vol. I). Un studiu recent asupra lui Mazareanu, datorit Par. D. Dan din Bucovina, s-a publicat de Academie (în 1911).

Vartolomeiu a tradus cărţi religioase din slavoneşte şi din ruseşte, dar se vede ca nu s-au tipărit, căci în *Bibliografia* de Bianu şi Hodos nu se întâlneşte numele lui. A tradus şi opere profane; a scris o relaţie a unei călătorii în Rusia; a copiat multe cronici ale Moldovei.

Lui i se atribuie şi *Panegiricul lui Ştefan cel Mare*, o opera retorica foarte interesanta. Aceasta opera a apărut întâia data în

revista „Arhiva Românească” a lui Kogalniceanu (vol. I, 1841), după o copie, căci originalul s-a pierdut. De atunci s-a reprodus de mai multe ori: într-o broşura în 1860 (Iaşi, Berman); în „Revista Româna” (1862) cu o introducere de Radu Ionescu; într-o broşura a domnului I. Bianu, care i-a dat numele de *Cuvânt de pomenire*. Kogalniceanu declara ca nu poate descoperi pe autor, dar crede ca a scris pe la 1740. D-l Iorga socoteste ca Mazareanu e autorul şi aduce o sumă de argumente pentru a-şi sprijini aceasta părere (*Ist. lit. sec. XVIII* vol. I, pag. 540).

D-l O. Densuşianu zice („Viaţa Noua” V, no. 13) că e la mijloc o mistificare literara: persoana care a dat lui Kogalniceanu manuscrisul l-a făcut să publice drept scriere veche o lucrare nouă, într-un stil ce cauta a imita pe scriitori.

Lucrarea cuprinde o introducere şi 3 parţi.

În introducere dezvolta cuvintele psalmistului „omul ca iarba; zilele lui…”

Partea întâia vorbeşte despre neamul lui Stefan şi despre vitejiile lui şi încheie zicând:

„Care domn mai mari biruinte au făcut şi aceste în deosebite vremi şi locuri, cu deosebire neamuri? Ca fulgerul de la răsărit la apus au străluminat. Martori sunt lesii, care cu sângele lor pământul nostru au roşit. Martori ungurii, care pe satele şi cetăţile lor de foc potopite le-au văzut. Martori sunt tătarii, care cu iuţeala fugii lor de fierul lui n-au scăpat. Martori sunt turcii, care în fuga lor nu putura afla mântuire. Martori sunt toate neamurile de primprejur care ascuţitul sabiei lui au cercat”.

În partea a doua, autorul arata pe Stefan ca om drept:

„Dreptatea pe scaun împărţea şi nu ea lui, ci el ei supus şi slujitor era”.

Iar în partea a treia este arătata puterea credinţei care stăpânea sufletul vechiului domnitor. El a zidit lăcaşuri pentru închinăciune, a făcut milostenii, a învăţat pe oameni să umble în calea Domnului şi viaţa lui cuvioasa şi moartea lui creştineasca se vor pomeni de-a pururi de neamul românesc, care-l va plânge în veci. Şi, amintindu-şi mărimea faptelor lui, generaţii după generaţii se vor întreba:

„Acest viteaz nebiruit, acest Domn vestit, acest stăpânitor puternic, au doară tarâna va să se facă? Într-acest mormânt să se închiză toate vredniciile lui?”

Pe lângă pasagiile care privesc anume pe eroul Moldovei,

cuvântarea e plină de reflexiuni, de meditaţii religioase asupra vieţii omeneşti. Tonul în care e scris oscilează între panegiric şi necrolog. Sunt pasagii care îndreptăţesc a crede ca acel care a scris şi-a închipuit că se afla chiar în faţa mormântului în ziua înmormântării; sunt altele, care arata ca a trecut timp de la moartea lui până la vremea când scrie autorul. Iată un exemplu din acestea din urmă:

„Chiar şi până astăzi, după atâtea veacuri, se ţine tara aceasta cu dreptele lui aşezări".

2. LITERATURA ISTORICA

Producţiuni istorice în româneşte nu întâlnim mai înainte de secolul XVII şi cel mai vechi scriitor este Grigore Ureche; dar nu se poate admite ca acesta să fi apărut deodată, fiindcă opera lui înfăţişează o stare de progres foarte simţitor şi fiindcă el însuşi indica nişte producţiuni anterioare. Haşdeu a aflat într-o traducere polona o cronica anterioara lui Ureche, dar tocmai aproape de sfârşitul secolului XIX s-au făcut alte descoperiri, care ne arata ca istoriografia română începe în secolul XVI şi se scrie întâi în limba slavona.

În biblioteca din Kiev, s-a găsit un zbornic slavon ce conţine, pe lângă multe materii de natura religioasă, şi un număr de 50 file având ca titlu: *Povestirea în scurt despre domnii moldoveneşti*. *Aceasta scrisoare au scris-o Isaia din Slatina*. Descoperirea aceasta s-a completat prin aflarea în biblioteca clubului bulgar din Tulcea a unui codice, cuprinzând şi el, între materii de natura religioasă, o cronica cu titlul: *Acesta este letopisetul de când cu voia lui Dumnezeu s-a început tara moldoveneasca*.

Chestiunea aceasta se poate studia în cele două publicaţii ale lui I. Bogdan (*Vechile cronice moldoveneşti până la Ureche*, Buc. 1891 şi *Cronice inedite, atingătoare de Istoria Românilor* Buc., 1895), privitoare la istoriografia slavona, cum şi în cele două „excursuri" ale domnului N. Iorga la finele istoriei literatutrii în secolul XVIII (vol. II). Un rezumat clar se găseşte şi în prima parte a discursului de recepţie în Academie a lui I. Bogdan (*Istoriografia româna şi problemele ei actuale*, Buc., 1905).

SECOLUL XVI

Istoriografia, adică genul literar care ne păstrează faptele trecutului, s-a început prin simple pomelnice prin mănăstiri şi prin însemnări foarte scurte ale evenimentelor din acele mănăstiri. Aceste pomelnice şi aceste însemnări cu totul locale dobândesc o importantă generală prin faptul că cititorii, care, natural, trebuie să aibă pomelnice

speciale, sunt mai ales domnitori ai ţarilor, astfel ca, dacă nu aflam altceva, aflam măcar date cronologice.

Însemnările acestea devin din ce în ce mai complete şi ajungem la cronicile primitive.

Dezvoltarea lor se poate urmări mai bine în Moldova decât în Muntenia.

ÎN MOLDOVA

1. Cea mai veche cronică moldoveneasca, însă scrisa slavoneşte, este Cronica de la Bistriţa. Se cunoaşte o parte din ea cuprinsă în zbornicul de la Tulcea. Aceasta s-a publicat însoţita de traducere româna de I. Bogdan. Iată începutul acestei cronici.

«În anul 6867 (1359) veni Dragoş Voda din tara ungureasca de la Maramures la vânat de zimbru şi domni 2 ani. După el domni fiul sau Sas Voievod 4 ani. După acesta domni fiul sau Latco Voievod 8 ani. După el domni Bogdan Voievod 6 ani. Petru Voievod, fiul lui Musat, domni 12 ani. Iar după el domni fratele sau Roman Voievod, fiul lui Musat, domni 12 ani. Iar după el domni fratele sau, Roman Voievod 3 ani. După acesta domni fratele sau Stefan Voievod 7 ani. Iar după el domni Iuga Voievod 2 ani”.

Partea care urmează este intitulată „ţării moldoveneşti” singura cronica unde se da acest nume domnitorilor noştri. De aci încolo, adică de la Alexandru cel Bun, se dau mai multe amănunte, ceea ce da drept a se crede ca din vremea acestuia încep letopisetele moldoveneşti şi de aci încolo se copiază şi se completează – şi una din aceste copii este şi manuscrisul numit *Cronica de la Bistriţa*.

Aceasta cronica merge până la războiul lui Bogdan cu Radu cel Frumos (1506). Partea cea mai dezvoltată este domnia lui Ştefan cel Mare.

2. Cronica de la Putna, publicata tot de I. Bogdan, cu traducere, pare a fi formată din două bucăţi: prima mai pe scurt de la Dragoş (1359) până la Petru Aron (1456); alta mai pe larg, de la suirea lui Ştefan cel Mare (1457) până la Petru, fiul lui Bogdan Chiorul (1525).

Partea întâia e mai mult o simplă genealogie, spunând al cui fiu era fiecare domn şi câţi ani a stat pe tron. Ea are valoare pentru că e una din cele mai vechi însemnări istorice moldoveneşti şi ne arata cum se făceau acestea. I. Bogdan o atribuie unui călugăr numit Azarie, bazându-se pe faptul ca un adnotator al lui Ureche da nişte notiţe care se găsesc în aceasta cronica şi zice că le-a găsit într-un letopiset

sârbesc (adică slavon) al lui Azarie călugărul.

Cronica de la Putna a fost tradusa în limba polona de Nicolae Brzeski, un sol trimis de regele Sigismund al Poloniei la Poartă, dar reţinut în Iaşi de către Alexandru Lapusneanu, care se temea să nu reclame contra lui.

Traducerea lui Brzeski s-a numit *Cronica moldo-polona* pentru ca a tradus povestirea evenimentelor de la 1359 şi până la 1525, iar de aci şi până la 1566 a adaus de la sine. Lucrarea aceasta a fost publicata de Wojcki (1844) şi tradusa de Haşdeu în „Arhiva istorica”.

3. Cronica lui Macarie, a fost descoperita şi publicata cu traducere româna de I. Bogdan. Macarie a fost egumen la mănăstirea Neamţului şi mai târziu episcop al Romanului. Şi-a început cronica pe când era egumen, după îndemnul lui Petru Rareş şi al marelui logofat Teodor. Ea cuprinde istoria Moldovei de la moartea lui Ştefan cel Mare (1504) până la instalarea lui Petru Rareş, în a doua domnie (1541). Se pot deosebi două parţi: partea până la Rareş e o compilaţiune după analele putnene; istoria lui Rareş e partea principala.

El a căutat să imite pe scriitorii slavoni şi în special traducerea slavona a scriitorului bizantin Manasses, care scrie cu multă pompa retorica. Imitaţiunea a mers aşa departe, încât a luat expresiuni, comparaţiuni, reflexiuni şi de multe ori le-a pus în cronica sa în locuri în care nu erau nicidecum potrivite. Afară de aceasta, valoarea cronicii e mica şi prin faptul că se arata foarte partinitor pentru Petru Rareş, căruia îi da cu belşug toate laudele şi merge uneori până la denaturarea faptelor pentru a putea să vorbească bine despre dânsul.

4. Tot lui I. Bogdan se datoreşte şi publicarea Cronicei lui Eftimie. Eftimie a fost egumen la mănăstirea Neamţului şi a scris cronica din porunca lui Alexandru Lapusneanu. El a fost influenţat de Macarie, dar nu a dat atâta importanta ca dânsul modului de expunere, ci s-a preocupat mai mult de fapte. Lucrarea lui, care merge de la 1541 pânja la 1553, continuând pe Macarie, e importanta pentru noi, pe de o parte fiindcă n-a fost folosita de Ureche, pe de alta fiindcă ne da lămuriri în privinţa fiilor lui Petru Rareş, despre care avem puţine cunoştinţe.

Natural, Lapusneanu este zugravit în culorile cele mai favorabile. Când vorbeşte despre suirea lui pe tron, îl numeşte:

„Viteazul şi prea înţeleptul ostaş, minunatul Alexandru care ca o stea strălucitoare şi-a îndreptat cursul sau spre tara sa”.

Iar când arata impresia ce-a produs-o asupra poporului, zice:

„Veneau din toate locurile oamenii să se îndulceasca de vederea fetii lui, de bunătatea, de blândeţea şi de frumuseţea lui şi se uitau la chipul voievodului ca la chipul lui Hristos”...

ÎN MUNTENIA

În Muntenia se vor fi scris, de asemenea, pomelnice şi scurte însemnări cronologice, dar nu s-au păstrat. Lucrări mai lungi nu s-au putut scrie: aceasta este, cel puţin, părerea domnului Iorga în cercetarea asupra vechilor cronice muntene (excursul II în vol. II al *Istor. lit. sec. XVIII*).

Se pomenesc totuşi două lucrări din secolul XVI: o *biografie a patriarhului Nifon* şi o *istorie a lui Mihai Viteazul*.

Grecul Nifon, gonit de turci din situaţia de patriarh al Constantinopolului, a locuit în Ţara Românească în vremea lui Radu (domn între 1495 – 1508) şi a cercat să organizeze episcopatul român, dar, certându-se cu domnul, a fost silit să plece din tara şi s-a dus la Muntele Athos, unde a şi murit. Neagoe, care avea o adevărată adoraţie pentru acest cuvios călugăr, când ajunge domn (1512 – 1521), aduce cu mare pompă moaştele lui şi le îngroapa la mănăstirea Dealului. Când se sfinţeşte biserica de la Argeş, vine şi superiorul mănăstirii din Muntele Athos, Gavril, cu mai mulţi călugări. Acest Gavril este autorul biografiei lui Nifon pe care a scris-o greceste şi a trimis-o lui Neagoe. D-l Iorga presupune ca Neagoe însuși a tradus-o în slavoneşte şi în aceasta forma a fost cunoscuta pe la începutul secolului XVII. Nu ştim când şi de cine s-a tradus în româneşte; dar se cunosc două traduceri: una publicata de Haşdeu („Arhiva istorica” vol. I, partea 2-a, pag. 132) – alta de C. Erbiceanu (Bucureşti, 1888).

În anul 1599 s-a tipărit la Gorlici o carte latineasca despre faptele lui Mihai (*Brevis et vera descriptio rerum ab illoust, duce Ion Michaele gestarum*...) scrisa de Baltasar Walther din Silezia. Autorul ne spune în prefaţa ca în 1597 se afla la curtea lui Mihai în Târgoviste. Acolo a aflat o scurta descriere a faptelor eroului creştinătăţii făcută de cancelar (adică de logofat, dar nu-i spune numele) şi aprobata de domn. Un polon care se afla la Curte, Taranoviu (Taranovski) a tradus-o în polona şi de pe aceasta traducere el a dat-o pe latineste. Poate ca prima redacţie a logofatului Teodosie a fost românească, dacă n-a fost slavona. Ea nu s-a găsit până acum. Cartea latineasca ea însăşi este foarte rara, dar a reprodus-o cu traducere Papiu Ilarian în „Tezaur

de monumente istorice" (Bucureşti, 1862, vol. I).

Slavona a fost, desigur, redacţia primitiva a *învăţăturilor lui Neagoe către fiul sau Teodosie*, dar nu e sigur dacă va fi compus el însuşi sau altcineva, care a atribuit-o piosului domnitor al Ţării Româneşti. Pentru paternitatea lui Neagoe se pronunţa dl. Iorga (în *Istoria literaturii bisericeşti*); pentru un autor deosebit argumentează dl. D. Rousso (*Studii bizantino-române*, 1907). O redacţie românească s-a publicat în 1843 într-un volum separat; alta a fost data la lumina de Haşdeu (în „Arhiva istorica", vol. I, partea I-a).

Aceasta îndoiala în privinţa autorului şi epocii ne obliga a menţiona o alta chestiune în legătura cu vechea noastră istoriografie. E vorba de aşa-zisa *Cronica a lui Huru*, care constituie cea mai interesantă încercare de mistificare literară.

În 1857 apare, în tipografia lui Asachi din Iaşi o broşură intitulată *Fragment istoric scris în vechea limba română din 1495*. Chiar din detaliile titlului se vede ca pe vremea lui Ştefan cel Mare un spatar numit Petre Clanau a găsit în anul 1495 şi a tradus în româneşte o cronica, pe care un oarecare Huru a copiat-o în anul 1280 de pe un original mai vechi, scris de Arbore Campodux. Îşi poate închipui oricine vâlva produsă de aceasta publicaţie: întâi, vei avea un document românesc din vremea lui Ştefan cel Mare şi apoi, vei avea informaţii sigure despre traiul românilor înainte de întemeierea principatelor scrise de un contemporan. Îndata ce s-a dat la lumina lucrarea, domnitorul Moldovei a numit o comisiune compusa din mai mulţi istorici şi alţi oameni de seama (între care M. Kogalniceanu, A. Laurian, C. Negruzzi). Aceştia făcură un raport prin care afirmară ca lucrarea este apocrifa. O întâmplare mai curioasa a fost faptul ca cei ce dăduseră la lumina manuscrisul au declarat că l-au pierdut, astfel ca studii asupra condiţiilor materiale nu s-au mai putut face. S-au făcut însă alte câteva studii asupra limbii şi ideilor cuprinse în el şi concluzia a fost că ne aflam în faţa unei falsificări. Se presupune ca autorul este G. Saulescu, care l-ar fi lucrat cu ştirea lui Asachi.

Dacă ar vrea cineva să citească azi acest text, l-ar găsi cu greu, căci se tiparise în puţine exemplare. S-a reprodus însă în „Revista Româna" (Buc., an. I, 1861).

SECOLUL XVII

Cunoscând astfel ce dezvoltare a avut istoriografia în ţările noastre înainte de Ureche, ne explicam mai bine lucrarea lui şi

înţelegem şi citaţiile ce face despre cronicile de care s-a servit. Cu el se începe epoca adevărata a cronicarilor, care prezintă un interes deosebit din mai multe puncte de vedere. Sunt producţiuni originale, pe când scrierile religioase sunt toate traduceri. Ele nu numai ne arata evenimentele şi ne înlesnesc cunoaşterea trecutului, dar dau la iveală, direct sau indirect, ideile personale ale scriitorilor, precum şi ale categoriilor sociale din care făceau ei parte. Studiate cu de-amanuntul, cronicile au dat şi material literar propriu-zis, întrucât s-au aflat multe pasagii pline de calităţi stilistice deosebite.

Pe de altă parte trebuie să observam ca scrierile istorice au avut mai puţina influenta asupra contemporanilor lor decât cele religioase, din pricina ca acestea din urma se tipăreau în sute de exemplare şi se răspândeau prin oraşe şi prin sate, pe când cronicile se păstrau în manuscrise şi numai câţiva boieri şi domni puteau să aibă la îndemâna oameni care să le copieze.

Copiile acestea sunt foarte preţioase, dar ele nu reprezintă totdeauna forma adevărata pe care le-a dat-o autorul. Copistul nu făcea o simplă lucrare mecanica, ci era uneori un adevărat compilator şi adnotator. El cauta, spre slujba domnului sau a boierului care-l însărcinase cu aceasta, să completeze povestirea trecutului ţării şi lua adeseori din două sau trei manuscrise anterioare lipind unul cu altul sau se ţinea de unul şi adauga din altele informaţii care nu se găseau în cel dintâi.

În Moldova cronicarii, în majoritatea cazurilor, au cunoştinţa unii de alţii şi se prezintă chiar ca continuatori; astfel că avem un şir aproape neîntrerupt pentru tot trecutul acestui principat de la primele timpuri până la finele secolului XVIII.

Grigore Ureche începe cu anul 1359, pe care-l socoteste el ca data întemeierii principatului Moldovei şi merge până la 1594. Miron Costin urmează de aici până la 1661. De la acest an continua şi fiul sau Nicolae (1662 – 1711) şi Neculce (1662 – 1743) şi Mustea (1661 – 1729) şi Amiras (1662 – 1733), aşa că avem informaţii neîntrerupte pentru acest principat până la 1743. Tot cu o parte din aceasta vreme se ocupa Axente Uricarul (1711 – 1716) şi mai departe merg Ienache Kogalniceanu (1733 – 1774) şi Ion Canta (1741 – 1774).

De la 1774 cronica moldoveneasca tace.

În Muntenia nu aflam aceeaşi continuitate. Scriitorii nu au legătura între ei şi aproape niciunul nu se da urmaşul altuia; în schimb,

genul acesta literar se cultiva aici până la mijlocul secolului XIX. Constantin Căpitanul începe cu anul 1290, pe care-l socoteste ca dată a întemeierii principatului de dincoace de Milcov şi merge până la 1688. Urmează Radu Greceanu, care scrie până la 1714, şi Radu Popescu a cărui cronica îmbrăţişează evenimentele dintre 1700 şi 1729. Aci avem o întrerupere, căci cronicarul următor e Dionisie Eclesiarhul, care începe numai cu anul 1764 şi merge până la 1814. Întâmplările de la finele secolului XVII se găsesc povestite în scrierile Stolnicului Dumitrache (1786 – 1789), iar în secolul XIX avem cronicile lui Zilot Românul, care se ocupa mai ales cu evenimentele dintre 1800 – 1823.

Mai sunt şi alte deosebiri între cronicarii moldoveni şi cei munteni, observate de toţi cei ce s-au ocupat cu istoria literaturii noastre. Se afirma superioritatea moldovenilor: erau şi oameni mai învăţaţi, căci unii din ei urmasera cursuri în şcolile poloneze, cunoşteau limbi străine şi se serveau de izvoare străine pe lângă cele interne; erau, cei mai mulţi, oameni de o condiţie sociala mai ridicata decât muntenii, în fine, o parte din ei arata o mare imparţialitate scriind din interesul pentru tara şi, natural, pentru clasa din care făceau parte, iar nu pentru a slavi pe anume domnitor sau pentru a susţine interesele unei familii.

Se impune deci să vorbim îndeosebi de toţi aceşti cronicari.

ÎN MOLDOVA

Se cunosc prea puţine amănunte biografice despre autorul primei cronici române a Moldovei, despre Ureche, ba a fost o vreme în care se discuta dacă acest autor este Grigore Ureche sau tatăl sau Nestor Ureche.

O scurta explicare asupra acestui punct. Cronica lui Sincai, deşi nu citează direct din Ureche, zice, când vorbeşte despre el: „Ureche Vornicul". Kogalniceanu de la prima sa ediţiune a cronicilor (1852), numeşte pe acest scriitor „Gricore Ureche Vornicul". Iată însă ca Haşdeu – în revista sa „Din Moldova" (Iaşi, 1862), emite părerea ca „Ureche", autorul cronicii, a trăit în secolul XVI şi că este Nestor, nu Grigore. Părerea lui a fost reluata şi dezvoltata cu argumente de Aron Densuşianu în *Istoria literaturii* (Iaşi, 1885), argumente primite şi de I. Nădejde (*Istoria literaturii*, Iaşi, 1886). În manualul meu din 1894 am căutat a combate aceste argumente, susţinând ca autorul adevărat este Grigore. I.G. Zbiera, care în 1884 publicase o interesanta contribuţie la biografia acestui Grigore, socotindu-l ca autorul cronicii, arata

oarecare îndoiala în volumul asupra „mişcărilor culturale” (Cernauţi, 1897), I. Bogdan (*Vechile cro nici*, Buc., 1892) deşi zice ca „cu izvoarele ce avem la dispoziţie o dezlegare definitivă a chestiunii paternităţii lui Ureche este foarte grea”, crede totuşi ca „încercarea domnului Densuşianu” este „nefondata”. Mai hotărât pentru Grigore s-au pronunţat: V.A. Ureche, Al. Xenopol (*Istoria Românilor*, vol. IV) şi mai ales N. Iorga (*Ist. lit. În sec. XVIII*, vol. II, excursul I). Aşadar să vorbim despre Grigore.

Grigore Ureche s-a născut pe la 1590 dintr-o veche familie boierească. Fiu al lui Nestor Ureche, el a făcut studii în Polonia şi ocupa diferite funcţiuni însemnate în ţara, ajungând până la demnitatea de mare vornic al ţării de jos. De la 1646 nu se mai pomeneşte nimic despre dânsul.

Grigore Ureche e autorul unei importante lucrări: *Domnii* ţării *Moldovei şi viaţa lor*, pe care n-o cunoaştem în original, ci în copii ulterioare.

Ea s-a publicat prima dată în ediţia I a colecţiei lui Kogalniceanu (tom. I, 1852) şi în ediţia II (tom. I, 1872). O ediţie critica s-a tipărit în 1912 de G. Popovici, dar nu s-a dat publicităţii. O alta de către comisiunea istorica a României, însă sub numele lui Simion Dascălul.

Aşa cum a publicat-o Kogalniceanu, cronica începe cu o prefaţa (Predoslovie), în care ne spune motivele ce l-au îndemnat să scrie: „ca să nu se înece anii cei trecuţi”. Ne spune, de asemenea, că s-a servit de izvoare străine, mai ales de istorici poloni (citează pe I. Bielski şi M. Paskowski), cum şi de izvoare indigene, care sunt cronica putneana şi cronica lui Macarie şi ca a scris numai pe baza izvoarelor: „cum am aflat, aşa am arătat”.

După prefaţa, urmează introducerea: „Pentru descalecatul ţării Moldovei” (întemeierea principatului, unde vorbeşte şi de originea latina a poporului şi a limbii româneşti. „De la Râm ne tragem”, zice el şi aduce chiar exemple de cuvinte ca: *pâne-panis*, *carne-caro*, *găina-gallina*, *muiare-mulier* ş.a. Apoi vine cronica propriu-zisa, alcătuita din 33 de capitole, unele având mai multe paragrafe. Ne povesteşte istoria Moldovei de la 6867 (1359) până la 7102 (1594), adică de la întemeiere până la mijlocul domniei a doua a lui Aron-voda, zis cel rău (1592 – 1595).

Despre primii domnitori scrie pe scurt, mulţumindu-se a-i înşira unul după altul cu arătarea anilor cât au domnit ca şi vechile însemnări

analiştice. Mai pe larg scrie de la Alexandru-Voda „cel bun şi bătrân” şi urmează astfel cu povestirea despre cei mai mulţi domnitori.

Înşirarea faptelor o întrerupe adesea cu reflexiuni de natura generală, adesea banale, câteodată interesante. Uneori îşi propune a da caracteristica pe scurt a persoanelor, cum este acel cunoscut pasagiu despre Ştefan cel Mare:

„Era acest Stefan Voda om nu mare la stat, mânios şi de graba varsa sânge nevinovat! de multe ori la ospete omora fără judeţ; era întreg la minte, nelenevos şi lucrul sau ştia să-l acopere; şi unde nu cugetai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meşter; unde era nevoie, însuşi se vâra, ca văzându-l ai săi să nu îndărăpteze. Şi pentru aceea, rar războiu’ de nu biruia. Aşijderea şi unde-l biruia alţii, nu pierdea nadejdea; ca ştiindu-se căzut jos se ridica deasupra biruitorilor”.

Limba lui este destul de curata, fraza nu e prea greoaie, aşa ca, în mare parte, cronica se poate citi cu interes. Stilul este adesea vioi şi denota oarecare talent literar acolo unde povestirea îi permite o exprimare mai libera. Astfel este paragraful pe care-l intitulează el însuşi, ori poate un copist: „Învăţătura şi mustrare celor mai mari”, unde vorbeşte despre puţinul simt de dreptate al unor domnitori şi al unora dintre boieri.

Cronica lui Ureche s-a răspândit prin numeroase copii. Unele din acestea înfăţişează şi completari de amănunt şi adăugiri mai mari. Dintre acestea trebuie citate trei lucrări: a lui Evstraţie Logofatul, a lui Simion Dascălul şi a lui Misail Călugărul.

Părţile deosebite de textul lui Ureche ale acestor adnotatori au fost publicate de Kogalniceanu în apendicele volumului I al colecţiei sale (no. 1, no. 7, no. 9).

Simion dascălul, pe care dl. Iorga îl crede că era dascăl românesc la şcoala de la Trei Ierarhi, a făcut adaose mai numeroase decât ceilalţi (vezi mss. Acad. no. 174). El, dacă Miron Costin e bine informat, a copiat pe Evstraţie. D-l Iorga însă considera ca informaţia nu e sigura şi deci contesta celorlalţi doi titlul de adnotatori ai lui Ureche, rămânând numai Simion. (op. citata asupra sec. XVIII, vol. II, 562). C. Giurescu socotea ca acest Simion este autorul adevărat al cronicii cunoscute sub numele lui Ureche.

Alt adnotator este logofatul Evstraţie din timpul lui Vasile Lupu. E acela care se arata ca traducător al condicii de legi a acestui domnitor.

Despre călugărul Misail nu avem nicio cunoştinţa biografică, dar el trebuie să fi scris în urma celorlalţi doi.

Adnotarile comune au între ele şi un capitol despre „Ijderenia (originea) moldovenilor". Acolo spun ei ca pe vremea unui craiu unguresc „Laslau" au venit tătari prin „locurile acestea" şi craiul a cerut ajutor de la „Traian, împăratul Râmului, iar Traian i-a trimis pe toţi tâlharii din puşcării cu condiţia ca să nu-i mai întoarcă şi, după ce au învins pe tătari, romanii aceia au rămas pe aci şi au dat naştere poporului moldovenesc".

Miron Costin, membru al uneia din cele mai vechi familii boiereşti din Moldova, s-a născut la 1633. Cariera sa politica începe sub Gheorghe Stefan, când îl găsim sluger. De aci încolo, sub diferiţi domni, el ocupa funcţiunile cele mai importante, mare comis, mare vornic, mare logofat şi exercita o înrâurire directa în conducerea afacerilor ţării. În timpul lui Petriceico, Costin fu trimis în interes diplomatic în tabara turcilor la Nistru şi cu acest prilej rosti către vizir acele faimoase cuvinte: „Suntem noi moldovenii bucuroşi să se lateasca împărăţia în toate părţile cât mai mult, iar peste tara noastră nu ne pare bine să se lateasca".

Tot sub Petriceico turcii intra în lupta cu polonii şi domnul voieşte să treacă în partea acestor din urmă. Costin însă convinge pe ceilalţi boieri care toţi se opun domnului, pentru ca vedeau ca soluţiunea cea mai bună a crizei era unirea cu turcii, iar nu cu polonii, care au şi fost învinşi.

Se înţelege ca Dumitrascu Cantacuzino, care vine la tron îndata după acest eveniment – în urma căderii lui Petriceico – cauta să ia lângă sine pe Costin. Acesta devenea din ce în ce mai influent, era agent de frunte în tratativele diplomatice între turci şi poloni şi, izbuti astfel să răstoarne pe Dumitrascu, socotindu-l uzurpator. Anton Roset, care urmează în domnie, încarca pe Costin cu cele mai mari onoruri, dar – din motive pe care nu le putem şti – vedem că e răsturnat tocmai de Costin şi înlocuit cu Constantin Duca. Acest Duca, după spusa tuturor cronicarilor, era un domn foarte rău şi Miron Costin a avut să plătească scump greşeala, de care se caia acum. După ce Duca se întoarse de la împresurarea Vienei (1683), fu atacat de poloni şi luat prizonier împreună cu Miron Costin şi cu alţi boieri.

Costineştii stau de aci înainte retrasi în Polonia şi numai pe la începutul domniei lui Constantin Cantemir se întorc în ţara şi vedem ca

atât Miron cât şi fratele sau Velisco Vornicul ocupa funcţiuni.

Intrigile de la curte, neînţelegerile dintre Costineşti şi Rosetesti, care aveau mare influenta pe lângă domn, făcură pe cei dintâi să devie adversari ai lui Cantemir. Povestesc cronicarii ca Miron îi zicea: „Mai des cu paharele şi mai rar cu orânduielile, că-i vrea să-ţi dai Maria-Ta seama odată şi n ei putea”. În curând Costineştii fura scosi din funcţiuni şi Velisco, luând parte la un complot, care avea de scop răsturnarea domnului, fu prins, adus la Iaşi, bătut şi omorât. Crezând atunci ca şi Miron va fi fiind amestecat, Cantemir trimise la mosia acestuia să-l prindă – când se dusese ca să-şi înmormânteze sotia – şi astfel în decembrie 1691 acest mare bărbat al ţării fu omorât.

Miron Costin a scris şi proza şi versuri. Scrierile sale s-au tipărit într-o ediţie completa a Academiei Române, sub îngrijirea lui V.A. Urechea (2 vol., Buc., 1886). Se pare ca editorul a atribuit cronicarului şi unele scrieri ce nu sunt ale lui, cum e *Istoria de craie ungureasca*, pe care dl. Iorga o socoteste scrisa în sec. XVIII de un anonim al cărui nume, în starea actuală a cercetărilor, nu se poate preciza.

Cunoscând opera lui Grigore Ureche, Costin îşi propune să scrie o istorie completa a neamului, începând chiar de la origine. Aceasta o vedem în prefaţa („Predoslovie”) *Cărţii pentru descalecatul dintâi*. Prin „descalecatul dintâi” cronicarii înţeleg colonizarea Daciei, păstrând termenul de „descalecatul al doilea” pentru „întemeierea principatelor”.

Încredinţat ca acest descalecat a fost făcut „de Traian împăratul Râmului”, el, deşi vede greutăţile lucrării, simte în inima durere şi „biruie gândul” sa se apuce de muncă. E recunoscător fata de memoria lui Ureche Vornicul „carele au făcut den dragostea ţării letopisetul său”; dar observa pe de o parte ca predecesorul sau a început numai de la al doilea descalecat, pe de alta vede ca adnotatorii aceluia au scris „ocari şi basne” şi de aceea se crede dator nu numai să cerceteze trecutul neamului său, dar să ridice glasul spre a-l apara. „Nici este saga a scrie ocara veşnica unui neam, zice el, ca scrisoarea iaste veşnica şi când ocarâm întru vreo zi pre cineva, iaste cu greu a rabda, dara încă şi în veci!”

După aceasta prefaţa, el înşira autorii străini de care s-a servit şi apoi ne da lucrarea în care cercetează origina poporului român. După ce vorbeşte de romani şi de daci, despre războaiele lui Traian, despre podul clădit de acesta „căruia cu ochii noştri am privit pragurile prin

apa limpede a Dunării când am mers cu Dabija Voda cu ostile la Uivar", el arata cum s-a colonizat provincia Daciei, unde s-au adus oameni „cu sutele de mii, pentru a face colonie romană adecă descalecarea Râmului". E interesant ca aminteşte aci „un neam ce le zicem cotovlahi", care locuieşte „în ţările greceşti", pe care-i considera coloni romani, dar nu ca o frântura a neamului românesc. Costin are cunoştinţa că au rămas pe pământul principatelor cetăţi din timpul romanilor şi ştie ca Aurelian a desfiinţat organizarea oficială a provinciei, dar crede ca a „ridicat" pe oameni „de prin oraşe şi de prin sate şi i-au trecut Dunărea de cea parte în Dobroge". Încheierea lui, este, natural, dovedirea absurditatei fabulei lui Simion Dascălul, căci „între Traian împăratul şi între Laslau craiul opt sute de ani sunt".

Făgăduiala data în prefaţa acestei cărţi nu poate s-o ţie Miron Costin. Aceasta ne explica el în prefaţa („Voroava") celei de a doua lucrări în proza: *Letopisetul ţării Moldovei de la Aron Voda, de unde e părăsit de Ureche Vornicul din Ţara de Jos, izvodit de Miron Costin biv-vel vornic ţării de jos*. Sosind „cumplite vremi" el nu se mai poate ocupa cu istoria, căci „la acest fel de scrisoare gând slobod şi fără valuri trebuiaste", iar el sta „de grija şi suspinuri" şi vede „cumpăna mare" şi pentru tara şi pentru sine; de aceea părăseşte ideea de a scrie întreaga istorie a Moldovei şi se margineste a urma de unde lăsase Ureche, începând cu sfârşitul domniei lui Aron (1594).

Letopisetul acesta merge până la moartea lui Stefanita Voda (Stefan X-lea) la anul 1661. Se ocupa în primul rând de istoria patriei sale, atingând din când în când şi evenimentele din Muntenia şi din Transilvania.

Letopisetul acesta are foarte multe merite: poate sluji ca opera de consultat, nu e o simplă înşirare de fapte, pentru ca în cursul povestirii sunt presărate aprecieri judicioase, e o compunere literara cu multe calităţi – într-o vorba, e cel mai însemnat dintre toate letopisetele române.

Pe când se afla pribeag prin Polonia, el scrie: *Despre poporul Moldovei şi al Ţării Româneşti* poema în versuri polone în trei cânturi. E dedicata regelui Ioan III Sobieski şi poarta data de 1684. Se pare ca lucrarea lui Costin s-a păstrat în manuscris, căci se cunoaşte drept prima ediţie acea data de contele I. Dunin-Borkowski în anul 1856. În anul 1867 un refugiat polon a dăruit un exemplar din această carte bibliotecii statului din Bucureşti. De pe acest exemplar a tradus

Haşdeu, iar Kogalniceanu a reprodus şi textul şi traducerea în vol. III al ediţiei a 2-a a colecţiei sale. Astăzi exemplarul de care se vorbeşte aci nu se mai găseşte.

Iată cum începe:

„Voi să-ţi descriu patria lacramata şi pe bietii locuitori ai pământului românesc, colonizaţi odată în ambele Dacii până la şanţul lui Traian şi dezbinati apoi prin îndelungul şir de secoli în următoarele trei ramuri: Ardealul, Tara Oltului sau Munteneasca, Moldova. În câteşitrele poporul se faleste cu numele de român şi nici nu se poate îndoi cineva cum că se trage din Roma”.

Fondul este cam acelaşi ca în cartea descalecatului. El insista asupra dovezilor ce în timpul sau se puteau da pentru latinitatea poporului român şi adesea se ocupa de limba, citând ca şi Ureche, cuvinte ca: *homo-omul*, *frons-fruntea*, *meus-al meu* ş.a. ba chiar stăruie asupra faptului că s-au păstrat de popor numele de *roman* în *român* şi ca moldoveanul nu te întreabă: ştii *moldoveneşte*? ci ştii *rumâneşte*?

Poema se termina cu întemeierea principatului şi cu descrierea frumuseţilor şi bogăţiei ţării, pe care „n-o întrece nici Egiptul cu toată a sa fala”.

Cam aceleaşi chestiuni se găsesc dezvoltate într-o alta scriere polona în proza, pe care a descoperit-o şi publicat-o I. Bogdan (*Cronici inedite*, Buc., 1895, pag. 141), *Cronica ţării Moldovei şi a Munteniei*. Aci avem o lucrare mai sistematica, împărţita în capitole. Începe cu Dacia, vorbeşte de colonizare şi despre întemeierea principatelor şi da lămuriri asupra vechilor numiri ale principatelor, asupra titlurilor domneşti. Pasagii destul de întinse sunt consacrate geografiei, limbii, religiei.

D-l Iorga crede ca aceste două lucrări polone sunt anterioare cărţii descalecatului, cu care se aseamănă în privinţa materiei.

Afară de scrierile sale istorice, avem de la Miron Costin şi o lucrare poetica de 128 de versuri: *Viaţa lumii*. Se găseşte în ediţia completa a lui V.A. Urechie.

E o poezie filozofica-teologica în care dezvolta vorbele eclesiastului „desertaciunea deşertăciunilor, toate sunt deşertăciuni”. Lumea e guvernata prin voia întâmplării, tot este supus pieirii:

Nu-i nimica sa stea-n veci, toate trec în lume
Toate-s nestatatoare, toate-s neste spume.

Unde sunt împaraţii care au stăpânit popoarele? Unde sunt

înţelepţii, cugetătorii cei mari? Totul piere, întâmplarea neaşteptata distruge clădirile ce ni se par noua că au să trăiască în veci. În faţa acestei privelişti, pe care poetul şi-o pune înainte, nu-l cuprinde însă deznădejdea – ca pe pesimiştii moderni –, căci crede în Dumnezeu şi în răsplata faptelor bune:

Una fapta ce-ţi rămâne buna te lateste.
În cer cu fericire în veci te măreşte.

Lucrarea este precedata de o prefaţa şi de o mică lămurire asupra versificaţiei: „Înţelesul stihilor cum trebuie să se citească". El spune ca a scris poema pentru a arăta că se poate face şi în limba română „acest fel de scrisoare ce se cheamă stihuri".

Din tot ce ne-a rămas de la Miron Costin, se înţelege ca cea mai importantă parte o formează opera istorica. Acestei opere el i-a consacrat toată vremea câta i-o lăsau libera treburile ţării şi din tinereţe chiar i-a dat o atenţie deosebită. De aceea este interesant să arătăm modul cum considera el scrierile istorice şi importanta ce le da.

Letopisetele au de scop să ne facă a cunoaşte viitorul prin cunoaşterea trecutului. Fiecare cititor – domn, boier, slujitor –, găseşte în istorie pilde şi învăţăminte. În ce priveşte istoria naţionala, scrie ca să arate ce fel este neamul românesc şi care sunt faptele lui, luând îndemn de la Ureche, pe care-l lauda ca „numai lui de aceasta tara i-au fost mila, să nu rămâie în întunericul neştiinţei". Costin pune un mare preţ pe scrierile istorice şi nu voieşte ca ele să se margineasca numai la războaie şi la schimbări de domni, ci să se ocupe de faptele interne, de rivalităţi dintre partide şi state şi alte de-amaruntul lucruri de casa"; el crede necesar să se studieze şi istoria ţarilor vecine, căci numai aşa se pot înţelege multe întâmplări din patrie. Cine scrie istorie trebuie să se fi ocupat mult şi să controleze tot ce înaintează, să nu se slujească de izvoare pe care nu se poate pune baza, să le cerceteze cu sinceritate şi mai presus de toate să iubească adevărul, pe care niciun fel de consideraţie nu trebuie să-l ascunza.

Miron Costin era om foarte învăţat, ştia limba polona, latina, poate şi ungara.

Judecata lui Cantemir, care făcea pe Costin cel mai mare istoric al Moldovei, o aflam şi azi foarte întemeiata, căci în adevăr el e cronicarul cel mai însemnat, cu care numai Neculce se poate alătura, dar căruia îi lipseşte cultura pe care a avut-o Miron.

Povestirea lui Miron Costin a fost continuata de alţi doi

cronicari, care au lăsat materialul lor în posesia fiului lui Miron. Aceştia sunt Dubau şi Damian.

Tudosie Dubau a ocupat funcţiuni din ce în ce mai mari, a fost odată tovarăş în luptele politice cu Miron Costin, când au răsturnat pe Antonie Ruset (1678); dar mai târziu îl vedem în buni termeni cu Constantin Cantemir şi luând postul de mare logofat.

Vasile Damian a fost o persoană mai obscura, a ocupat funcţiuni modeste, ca aceea de logofat al treilea. Cronica lui, de care s-a servit Nicolae Costin, s-a publicat de N. Iorga în *Studii şi documente* (vol. III).

Contemporan cu Miron Costin a fost Nicolae Milescu.

Născut pe la 1625, Nicolae Milescu se duse încă de tânăr la Constantinopole, unde învaţa cu Gabriel Vlasios: teologia, filosofia, literatura; iar în Italia studie ştiinţele naturale.

Venind în ţara, el ocupa diferite posturi, ajungând să-şi creeze o situaţie politica strălucita. Fu amic cu Vasile Lupu, cu George Ghica, cu Stefanita fiul lui Lupu. În timpul domniei acestuia însă, el încearcă să provoace o schimbare de domn. Faptul fu descoperit şi voda porunci să i se taie nasul, porunca executata, precum ne spune Neculce, chiar cu hangerul domnului. Atunci se duse prin străinătate ca să încerce a se vindeca şi – tot după spusa lui Neculce – „a găsit acolo un doftor de-i tot slobozea sângele din obraz şi-l botea la nas şi aşa, din zi în zi, sângele se închega de i-au crescut nasul la loc; iar când au venit aici în ţara numai de abia s-au fost cunoscând nasul că-i tăiat”.

A fost câtva timp agentul lui Grigore Ghica – domnul Munteniei – la Constantinopol, dar l-a trădat în interesul lui Serban Cantacuzino.

Mai târziu fu trimis de George Stefan la Stockholm, apoi se duse în Rusia, unde intra în relaţiuni cu oamenii cei mai de frunte, scrise ruseşte, greceste, traduse diferite cărţi.

La 1674, fiind trimis de ţarul Rusiei în China, se duse la Peking, unde învaţa şi chinezeşte. Călătoria a ţinut vreo trei ani. Întorcându-se a făcut o descriere a călătoriei şi a Chinei.

Muri în 1714.

Milescu a scris mult, dar a publicat puţin. În *Introducere în istoria limbii şi literaturii* de Al. Philippide se citează 19 scrieri, dintre care o mare parte se găsesc în diferite arhive şi biblioteci din Rusia. Scrierile acestea sunt foarte variate: religioase, istorice, geografice ş.a. E păcat ca toate sunt în limbi străine: greceste, ruseşte, slavoneşte.

E adevărat ca locul sau nu e tocmai potrivit aci, dar tot aşa de

puţin potrivit ar fi fost la literatura religioasă, din cauza varietăţii operei sale.

ÎN MUNTENIA

Cea mai veche cronică munteneasca este a lui Moxa.

Mihail Moxa sau Moxalie a trăit în prima jumătate a secolului XVII şi a lucrat la pravila cea mică a lui Matei Basarab. El a scris şi o cronica rămasa multă vreme necunoscuta. Un profesor rus, Gregorovici, a cumpărat-o în Bucureşti şi a publicat o parte din ea în anul 1859. De la el manuscrisul (în 8 – 101 foi) a ajuns în muzeul Rumiantzov din Moscova. Acolo l-a copiat Grigore Tocilescu în anul 1877 şi a trimis copia lui Haşdeu, care a publicat-o în *Cuvente den bătrâni*, (vol. I, 1878).

Titlul este: *De-nceputul lumiei de-ntâiu*. E un fel de istorie universala.

Începând de la facerea lumii, vorbind de asirieni, egipteni, persi, trecând apoi la romani, face istoria republicii pe scurt; apoi înşira împaraţii de Apus şi de Răsărit, până la stabilirea domniei turceşti în Europa şi termina cu primele lupte ale turcilor cu românii la 1489.

Într-un pasagiu al cronicii, autorul ne spune că se numeşte Moxa, că e călugăr şi a scris în anul 1620 servindu-se de izvoade slavoneşti.

Lucrarea lui e o compilatie după diferiţi scriitori, dintre care cel mai însemnat este Constantinos Manasses, bizantinul, în traducere slavona. Deşi limba e încărcata cu slavonisme, lucrarea e însemnata prin faptul că e cea mai veche cronică scrisa româneşte din câte cunoaştem până acum.

Cronici privitoare la trecutul principatului ni s-au păstrat numai amestecate în compilaţiile din a doua jumătate a secolului XVII. Aceste compilaţii au ieşit din interesele a două familii sau grupe de familii boiereşti din Ţara Românească. Lucrul l-a observat pentru prima dată N. Bălcescu şi apoi l-au cercetat I.G. Zbiera (Mişcări *culturale*) şi N. Iorga (excursul II din *Ist. lit. rom. sec. XVIII*, vol. II). Dorinţa de a fi glorificate, de a-şi atribui partea frumoasă în luptele şi intrigile pentru domnie, care aduc aşa de dese schimbări de domni în acest secol; iată punctul de plecare, raţiunea de a fi, am putea zice, a cronicilor pe care le cunoştea sub numele lui Stoica Ludescu, Constantin Căpitanul şi Radu Greceanu. Ludescu scrie pentru familia Cantacuzinilor, Căpitanul scrie pentru Baleni, duşmanii acestora, iar Greceanu scrie în special

pentru gloria lui Brâncoveanu.

Stoica Ludescu a fost un om de casă, „sluga bătrâna” zice el, al familiei Cantacuzinilor. El a scris istoria principatului până în anul 1688. Paternitatea lui Ludescu a stabilit-o dl. N. Iorga („Analele Academiei”, XXI, 334); iar indicaţii biografice da în *Istoria literaturii*, *sec. XVIII* (volumul II).

Cronica aceasta nu e publicata decât în parte în „Magazinul istoric” IV, 231, fără nume de autor. Se afla în colecţiunea Academiei (mss. no. 180 şi 196).

Sub numele lui Constantin Căpitanul s-a publicat pentru prima dată o cronica în „Magazin istoric” al lui Laurian şi Bălcescu (vol. I, 1845). Aron Densuşianu (în *Istoria literaturii*) afirma pentru prima dată ca sub acest nume trebuie să fie înţeles Constantin Căpitanul Filipescu. Această afirmaţie o contesta I.G. Zbiera (*Mişcări culturale*), care crede ca nu poate fi vorba de acest boier, iar acest Constantin nu e autor al cronicii, ci simplu copist, lucru pe care-l bănuia şi Bălcescu în 1845. D-l N. Iorga primeşte părerea domnului Densuşianu, socoteste ca nu poate fi pusă la îndoiala şi chiar publica o ediţie a cronicii, dând şi portretul lui Constantin Căpitanul Filipescu (Buc. 1902).

Acest Constantin Filipescu, născut pe la anul 1655, a fost om cu oarecare învăţătura, dar mai mult cu cunoştinţa de oameni, fiind de tânăr ocupat în funcţiuni la Curte. Persoana de încredere a lui Serban Cantacuzino, a fost trimis de acesta în Ardeal, să se întoarcă cu ginerele lui, cu Grigore Baleanu. Totuşi în cronica sa, îl vorbeşte de rău foarte des. A murit, zice dl. Iorga (*Ist. sec. XVIII*, vol. II) în 1696.

Cronica cunoscuta sub numele lui începe cu domnia lui Radu Negru, pe care o stabileşte la anul 1290. În acest prim capitol el spune ca „moşii şi strămoşii românilor venise de la Roma”. După Radu, pune pe Mihail Voda, Dan Voda, Alexandru Voda şi ajunge la Mircea Voda. Astfel urmează cu povestirea faptelor domnitorilor, luându-se de pe izvoare interne şi mai rar străine, până la anul 1688.

Radu Greceanu a ocupat funcţiuni şi s-a îndeletnicit cu lucrări literare pe timpul lui Serban Cantacuzino şi pe timpul lui Brâncoveanu. De la dânsul au rămas diferite lucrări religioase: *Margaritare* adică cuvinte de multe realuri a lui Zlatoust (Gura de aur), traduse de Serban şi Radu Greceanu, care se tipareste în 1691; *Pravoslavnica mărturisre*, care se tipareste în 1692.

Însemnătatea cea mai mare a căpătat-o el prin operele istorice.

Voind să facă istoria generală a Ţării Româneşti, a compilat cronicile anterioare şi paralel cu această lucrare a căutat să stabileasca cronologia ţării după „pisanii, hrisoave şi letopisete”. Manuscrisul original, care purta titlul: *Letopisetul de la descalecarea cea dintâi a românilor şi aşezarea lor în Ţara Românească*, s-a pierdut şi compilaţiunea cronicilor a fost tradusa în nemţeşte de Filstich (care a fost pe la 1727 – 30 director al gimnaziului saxon din Braşov); iar stabilirea cronologiei se afla într-un manuscris, ce se ocupa de anii 1215 – 1667. D-l N. Iorga crede ca cronologia e pe nedrept pusă pe socoteala lui Greceanu şi ca autorul este stolnicul Constantin Cantacuzino.

În timpul lui Brâncoveanu şi-a întrerupt lucrarea generală istorica, pentru a se ocupa în special de faptele acestui domnitor, pe care le-a povestit în scrierea intitulată: *Începătura istoriei* vieţii *Luminatului şi prea creştinului domnului Ţării Româneşti, Io Constantin B. Basarab V.V. de când Dumnezeu cu domnia l-au încoronat*. Ca funcţionar al domnului se înţelege ca nu putea să fie nepartinitor şi în adevăr îl vedem adesea uitându-şi datoria de istoric, luând greşeli ale domnului şi vorbind cu ura de duşmanii lui personali. Scrierea lui merge până la 1714, căderea lui Brâncoveanu.

Cronica aceasta s-a publicat în „Magazin istoric” (vol. II) şi într-un volum deosebit (Buc., 1906) sub îngrijirea lui Stefan Greceanu.

Asupra lui Radu Greceanu s-a publicat un mic studiu, de către editorul cronicei (Buc., 1904). Sunt însă o sumă de puncte obscure în activitatea lui istorica.

SECOLUL XVIII

ÎN MOLDOVA

Nicolae Costin (1660 – 1712) fiul lui Miron. A studiat în şcolile polone şi şi-a căpătat renume de bărbat foarte învăţat. Pe lângă acest fapt, familia din care făcea parte şi înrudirea cu Duca-Vodă i-au asigurat o poziţiune strălucita în stat. Sub cinci domni a ocupat poziţiunile cele mai înalte; vornic de tara de sus şi de jos, hatman, mare logofat – iar în alte timpuri, cum a fost după căderea lui Duca, s-a văzut nevoit să fugă din tara, ca să scape de persecuţiunea adversarilor săi politici. Ca şi tatăl sau, Nicolae Costin era preţuit în afacerile diplomatice. Astfel vedem ca, în timpul pregătirilor de război între Petru cel Mare şi Carol XII, venind în Moldova ambasadorul Franţei, marchizul Desalleurs, Costin a fost trimis ca să-l întâmpine. În alt rând,

venind Pototki, voievodul Galiţiei, tot el i-a ieşit înainte.

De la dânsul avem o scrisoare filosofica şi scrieri istorice.

Cea dintâi poartă numele de *Ceasornicul domnilor* şi este o lucrare filosofica, morala şi politica. Până acum nu s-a tipărit, ci se afla în două copii: una în biblioteca statului din Iaşi, de la începutul secolului trecut (mss. 6), alta de la începutul secolului nostru, în biblioteca seminarului din Iaşi (Veniamin). Extrase se pot citi în: *Gaster*, *Literatura populara*, 1883. Apendice.

Operele istorice sunt două:

Cartea descalecatului de-ntâiu, precedata de o prefaţa în care autorul arata importanta istoriei, „ca istoria deşteapta şi pre cei leneşi şi neştiuti spre mari lucruri”. El începe cu zidirea lumii, vorbeşte despre Turnul Babel, despre seminţiile celor trei fii ai lui Noe, toate după biblie. După aceasta copiază, aproape vorba cu vorba, capitole întregi din scrierea tatălui său, intercalând parţi luate din diferiţi autori, care nu au nicio importantă pentru chestiune. Se vede din multele citaţiuni ce face, o deosebită erudiţiune, dar expunerea e greoaie.

Letopisetul ţării Moldovei de la Stefan sân Vasile Voda, de unde este părăsit de Miron Costin Logofatul, de pre izvoadele lui Vasile Damian ce au fost Treti-Logofăt, a lui Tudosie Dubau Logofatul şi altora cuprinde evenimentele de la 1661 până la 1711. Începe cu suirea pe tron a lui Evstraţie Dabija (1661 – 1665) şi merge până la finele domniei lui Dumitru Cantemir (iunie 1711). Ultimele capitole se ocupa cu diferitele caimacamii, a lui Lupu Vornicul şi a lui Ion Mavrocordat, care ţine locul fratelui sau Nicolae, numit titular pe ziua de 6 noiembrie 1711 şi suit în scaun a doua oară la 19 noiembrie.

Despre cei doi cronicari, care au procurat o parte din materialul lui Nicolae Costin, aflam informaţii în *Mişcări culturale* de I.G. Zbiera şi apoi în *Istoria literaturii* de N. Yoga (sec. XVIII, vol. II, Excursul I).

Costin avea un om de casa pe Axinte care, sub Racovita Voda, a fost uricar. Acesta ne-a lăsat o cronica despre a doua domnie a lui Mavrocordat (1711 – 1715). Scrierea lui pierde din valoare prin faptul că e lucrata cu scop vadit de a plăcea domnului şi prin urmare nu putea să aibă spirit de independenta, nici în expunerea evenimentelor, nici în judecarea lor.

Ioan Neculce a fost boier mare şi a ocupat diferite funcţiuni însemnate. S-a născut la 1672. Sub Antioh Cantemir a înaintat până la

rangul de spatar şi, după ce a stat retras câtăva vreme, a fost făcut mare hatman de către Dumitru Cantemir, la trecerea acestuia de partea lui Petru cel Mare şi a luat parte la războiul ruşilor cu turcii. Pierzând ruşii războiul, Neculce a trecut cu Cantemir în Rusia şi a stat acolo câţiva ani, până la 1719 şi întorcându-se a trăit la mosia sa, ocupând numai o dată, sub Constantin Mavrocordat, funcţiunea de vornic. A murit după 1744, lucru ce se dovedeşte prin ultimele cuvinte ale cronicii lui, unde spune ca Const. Mavrocordat, fiind scos din domnia Moldovei, nu a stat mazilit niciun an întreg, ci a fost numit în Muntenia, ceea ce s-a întâmplat la anul 1744.

Neculce a fost un militar distins şi Petru cel Mare l-a preţuit mult şi i-a arătat o deosebită simpatie. Tot aşa era privit şi de familia lui Cantemir şi de ceilalţi boieri; de aceea când a voit să se întoarcă în ţara, cu multă greutate a scăpat de insistentele lor. El însă a ţinut cu orice preţ să-şi vadă tara şi nu s-a temut că i se va întâmpla vreo nenorocire, vreo persecuţie, ci – precum însuşi zice – şi-a pus nadejdea în Dumnezeu, care din toate l-a scăpat.

Lucrarea de căpetenie a lui Neculce – în afară de compilarea cronicilor anterioare – este *Letopisetul ţării Moldovei de la Dabija* W. *Până la domnia lui Ion Mavrocordat* W. Cuprinde evenimentele din 1662 până la 1743, la care a fost mai totdeauna partas sau le-a cunoscut de aproape.

În prefaţa ne spune ca până la Duca-Vodă s-a slujit de diferitele izvoare ce a aflat pe la unii şi alţii, „iar de la Duca-Vodă cel bătrân înainte până unde s-o vedea, la domnia lui Ion Voda Mavrocordat, nici de pre un izvor a nimănui, ce am scris singur dintru a mea ştiinţa, câte s-au tâmplat de au fost în viaţa mea. Nu mi-au trebuit istoric străin să cetesc şi să scriu că au fost scrise în inima mea”.

Letopisetul este precedat de câteva file ce poarta titlul: „O seama de cuvinte ce sunt auzite din om în om, de oameni vechi şi bătrâni şi în letopisete nu sunt scrise…”. Aci se cuprind o sumă de tradiţiuni relative la diferiţi domni şi care au format subiectele legendelor şi poemelor din literatura noastră moderna, precum: *Daniil Sihastru* de Bolintineanu, *Aprodul Purice* de Negruzzi, *Altarul mănăstirii Putna* de Alecsandri, *Cupa lui Stefan* de Bolintineanul, *Dumbrava roşie* de Alecsandri, *Visul lui Petru Rareş* de Alecsandri ş.a.

Neculce nu era prea învăţat, dar era om cu bun simţ, cu pricepere de a judeca lucrurile, câştigata prin amestecul direct în

afacerile statului şi cu un deosebit talent de a povesti. Se poate zice ca el e cel mai literat din toţi cronicarii Moldovei. El ştie foarte adesea să găsească cuvântul just pentru a zugravi o situaţie sau pe un om. Stilul lui nu e bombastic, ca al analiştilor ce scriau slavoneşte, ci dimpotrivă simplu şi, prin aceasta, foarte atrăgător. Epitetul bine găsit are câteodată valoare artistica. Cine vrea să afle modele de stil din cronicarii moldoveni, trebuie să caute în primul rând în Neculce, apoi în Miron Costin şi Grigore Ureche.

Aproape toţi domnii, despre care vorbeşte în cursul cronicii sale, au câte un scurt portret sau câte o caracteristică. De la el aflam ca Dumitrascu Cantacuzino (1684 – 85), era „om nestatator la voroava (vorba), amăgitor, geambaş de cai de la Fanar din Ţarigrad”, Constantin Cantemir (1685 – 1693), „carte nu ştia, ci numai iscălitura învăţase de o făcea; practica buna avea: mânca bine şi bea bine. La stat nu era mare, era gros, burduhos, ruman la fata, buzat, barba îi era alba ca zăpada”. Fiul acestuia, Antioh Voda (1695 – 1700) era om mare la trup, chipeş, la minte aşezat, judecător drept; nu prea era carturar, numai nici era prost. Minciunile nu le iubea; la avere nu era lacom; era şi credincios la jurământ. Mânie avea straşnica; de multe ori racnea tare, cam cu graba”. E interesant să observam imparţialitatea cu care vorbeşte despre Dumitru Cantemir, pe care-l iubise într-atât încât plecase cu dânsul din tara. Când ajunge la domnia acestuia, aminteşte purtarea rea ce avusese în timpul domniei lui Antioh. Despre Grigore Ghica prima domnie (1726 – 1733), aflam de la Neculce ca „era de stat cam mic şi subţire, uscat, numai era cu toane; la unele se arata prea harnic, bun şi vrednic, milostiv şi răbdător, dar era şi cam grabnic la mânie, dar apoi curând se întorcea”.

Cunoscând aceasta deprindere a lui, să căutam ce va zice despre Petru cel Mare, căci ştim ca la venirea împăratului Rusiei în Iaşi el era funcţionar înalt şi legat de aproape cu domnitorul. Vom afla, în adevăr, şi portretul tarului: „Om mare, mai înalt decât toţi oamenii, iara nu gros, rotund la fata şi cam oaches şi cam arunca câteodată din cap, fluturând”.

Dar nu nu numai pe indivizi îi plăcea lui Neculce să-i caracterizeze, ci şi grupurile, naţiunile. Despre tătari ne spune că sunt lupi apucatori, iar despre greci are un faimos pasagiu, din care reproducem aci câteva rânduri:

«La grec mila, sau omenie, sau dreptate, sau neviclesug, sau frica

lui Dumnezeu, nici unele de acestea nu sunt. Numai când nu poate să facă rău se arata cu blândeţe, iar inima şi firea tot cât ar putea este să facă răutate».

Cu Neculce se termina seria marilor cronicari ai Moldovei. Mai scriu însă şi alţii.

Între aceştia e şi Ienache Kogalniceanu. Despre el ne da informaţii biografice Mihail Kogalniceanu în ediţia prima a colecţiei sale de cronici.

Fiu al lui Vasile Kogalniceanu, căpitan al ţinutului Iaşilor, născut la 10 octombrie 1730. La vârsta de 16 ani a intrat în slujba domnului ca copil de casa. Copiii de casa erau un corp de trupa compus numai din fii de boieri. La 1749, sub Constantin Racovita, ia prima slujba de comis al treilea. Cu acesta trece în Ţara Românească (1753) şi sta cu el, fiind înaintat în slujba, acolo, până când acesta reia domnia Moldovei, când se întoarce acasă, unde e şi înaintat vataf al copiilor de casa şi apoi vataf de aprozi. Atât de mult a ţinut Kogalniceanu la domnul său, încât în 1757, când Racovita este mazilit, se duce cu el la Constantinopol şi şade acolo ani îndelungaţi până la încheierea păcii de la Kuciuk-Kainargi (1774) şi tot acolo îşi scrie cronica.

A mai servit sub Grigore Ghica (1774 – 1777) în timpul în care s-a pierdut Bucovina şi mai târziu s-a retras din serviciul public la mosia sa din ţinutul Fălciu, unde a murit în anul 1795.

Cronica lui începe cu prima domnie a lui Constantin Mavrocordat (1733) şi sfârşeşte cu a patra domnie a aceluiaşi domn şi cu ocupaţia ruseasca (1744). E curios de observat ca despre Racovita, protectorul său, vorbeşte cu indiferenta, ba chiar în privinţa primei domnii îi adresează critici foarte severe. Din unele pasagii ar rezulta nemulţumirea sa personala pentru că i-au fost preferaţi alţii la înaintare în slujba.

M. Kogalniceanu îi atribuie şi două bucăţi de versuri în care vorbeşte despre uciderea boierilor Ion Cuza şi Manolache Bogdan în 1778 de către Constantin Moruz. D-l Iorga contesta paternitatea lui Kogalniceanu şi socoteste ca altul – un anonim – este autorul.

Alte cronici contemporane cu a lui Kogalniceanu mai sunt:

a) una datorită unui mic boier Alexandru Amiras, tradusa de acesta şi în greceste şi tipărita la Paris în 1827, care povesteşte evenimentele de la domnia lui Evstraţie Dabija (1661 – 1665) până la domnia lui Grigore Ghica (1726 – 1733);

b) alta atribuita lui Nicolae Mustea, uricar care tratează aceeaşi epoca, numai că se opreşte la anul 1729;

c) a treia a lui Ion Canta. Acest boier, despre care aflam date biografice în *Istoria literaturii române* de N. Iorga (sec. XVIII, vol. I), a fost un membru al familiei Cantacuzino, care obişnuia să-şi scrie numele prescurtat, a ocupat funcţiuni însemnate, ajungând până la aceea de spatar (1769) şi apoi de stolnic. El povesteşte întâmplările din Moldova, de la a doua până la a 4-a domnie a lui Constantin Mavrocordat (1741 – 1769).

Câtestrele aceste cronici se găsesc publicate în vol. III al colecţiei lui M. Kogalniceanu.

În aceasta colecţie s-a publicat şi o alta lucrare din aceeaşi epoca, însă nu o cronica, ci o *Condica de obiceiuri*, scrisa în 1762 de Ghiorgachi al doilea logofat. Lucrarea e făcuta din porunca lui Grigore Calimach (1761 – 1764) şi arata diferitele ceremonii ce se obişnuiau în Moldova, la suirea pe tron a domnitorilor, la Crăciun, la Sf. Bobotează, la înviere, la schimbarea mitropolitului, la primirea oaspeţilor străini ş.a. Amănunte biografice se arata în *Istoria literaturii* de N. Iorga (sec. XVIII, vol. I).

Dumitru Cantemir, născut în 1673, a fost fiul lui Constantin Cantemir, care a domnit în Moldova (1685 – 1693). După ce a învăţat în ţara cu un dascăl renumit pe timpul acela Ieremia Cacavelas, fu trimis la Constantinopol ca ostatec în locul fratelui sau Antioh. Aci asculta o sumă de învăţaţi, veniţi din Occident, învaţa limba turceasca, introduse notele de muzica la turci şi compuse chiar cântări religioase foarte preţuite de turci. Cu chipul acesta îşi câştiga multe simpatii printre oamenii sus-puşi de la Poarta.

La moartea tatălui său, fu ales domn de boieri, dar nu fu confirmat de Poarta şi continua a şedea la Constantinopol.

Când, la 1710, Petru cel Mare declara război Turciei, Cantemir fu rugat să primească domnia Moldovei, socotit ca destoinic în conducerea armatei, cât şi ca om de încredere al guvernului otoman. Contrar tuturor obiceiurilor, în loc să-i ceară bani, turcii i-au dat un ajutor bănesc spre a se stabili la domnie.

Supărat ca, peste câtva timp, i s-au cerut sumele de care fusese cruţat la instalare, s-a hotărât să dea o lovitură grozava turcilor, aliindu-se cu ruşii. Pe când lucra la podul ce i se ordonase să facă peste Dunăre, el îndemna pe Petru cel Mare să treacă cu armata în Moldova;

se vede însă ca acesta nu l-a ascultat şi a trecut mai târziu. Câtăva vreme Cantemir s-a părut prieten ambelor părţi, dar în curând a trebuit să ia pe fata partea Rusiei, după ce făcuse un tractat prin care îşi asigura pentru familia sa domnia ereditara în Moldova.

Soarta armelor dete victorie turcilor şi Cantemir, cu o sumă de boieri partizani, fugi în Rusia, unde împăratul îl primi cu toată cinstea, îi dărui câteva moşii, îl investi cu funcţiuni şi titluri înalte. Aci se căsători şi el a doua oară cu o prinţesa rusa. Aci îşi trecu el restul vieţii până la moarte, 1723.

Cantemir a fost un om foarte învăţat. Cunoştea multe limbi europene şi orientale şi prin lucrările sale se făcu cunoscut în toată Europa astfel ca Academia din Berlin (Societas Regia Berlinensis) îl alese membru la 1714.

Cantemir a lăsat un mare număr de opere, dintre care cele mai însemnate s-au tipărit de Academia Româna în 8 volume (1872 – 1901).

În volumul al 7-lea se afla şi o biografie.

Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea sau giudetul sufletului cu trupul, e o lucrare scrisa în româneşte şi greceste, când era tânăr şi tipărita la Iaşi, 1698. Ne înfăţişează o filosofie teologica ascetica, susţinând ca toate sunt pieritoare pe lume, toate înşelătoare, ca adevărata fericire e numai când omul se retrage din lume şi trăieşte în frica lui Dumnezeu.

Hronicul vechimii Romano-Moldovlahilor, întâi pre limba latineasca izvodit, iara acum pre limba românească, scos cu truda şi osteninta lui Dimitrie Cantemir Voievodul şi de mosie domn al Moldovei şi a svintei rossieneşti împaraţii cniaz. În şanţ Petersburg Anul 7225 (*1717*) nu este o cronica, precum ar arăta titlul, ci o lucrare istorica în care studiază stăruinta românilor în Dacia şi viaţa lor până la întemeierea principatelor. După trei cărţi în „prolegomena" în care vorbeşte despre daci, despre romani şi despre originea românilor, respingând „bazna unui Misail şi Simeon" de care se ocupa şi Miron Costin în cartea descalecatului, urmează hronicul „vechimii Romano-Moldovlachilor", adică partea principala a operei. Aci vorbeşte de colonizarea Daciei, şi apoi, pentru epoca fiecărui împărat, arata dovezi de stăruinta românilor. Despre strămutarea lui Aurelian zice ca românii chiar dacă s-au dus în „Misia", dar curând s-au întors în „Dachia". Face apoi istoricul năvălirilor barbare, al imperiului

româno-bulgar și ajunge până la ceea ce numesc cronicarii „descalecarea a doua”, adică fundarea principatelor. Se înţelege ca, fata cu cunoştinţele istorice şi arheologice de azi, scrierea lui Cantemir cuprinde multe erori; dar, dacă ţinem seama de timpul în care a scris-o, trebuie să admiram vastitatea cercetărilor şi priceperea în utilizarea unui mare număr de izvoare.

Prima ediţie a acestei scrieri s-a tipărit în anii 1833 – 36, din iniţiativa mitropolitului Veniamin Costache, care a stăruit de Kisselef şi a obţinut chiar manuscrisul original al lucrării care se afla într-o arhiva din Moscova. Imprimarea s-a făcut sub îngrijirea lui G. Saulescu. Această ediţie având multe greşeli (schimbări de cuvinte, omisiuni de pasagii), Academia Româna a hotărât a publica o a doua ediţie tot după manuscrisul original. Ea a apărut în 1901 în vol. VIII al scrierilor lui Cantemir, sub îngrijirea lui Gr. Tocilescu.

Istoria imperiului otoman, scrisa latineste (în 1715 – 1716, după părerea domnului N. Iorga), sub titlul: *Historia incrementorum atque decrementorum aulae othmanicae*, s-a publicat după moartea lui în traducere engleza (Londra 1734 – 1735). Din această ediţie nu avem în ţara niciun exemplar. *Bibliografia* de Bianu şi Hodos ne spune că se afla un exmeplar în Muzeul britanic din Londra. În schimb se găseşte la Academia Româna a doua ediţie (Londra, 1756).

Lucrarea aceasta a fost cunoscuta şi renumita în toată Europa şi nu şi-a pierdut însemnătatea decât după ce Hammer, istoricul german, a publicat monumentala sa opera (1834).

Ea a apărut în traducere franceză (Paris, 1743) şi germana (Hamburg, 1755). Tratează întreaga istorie a imperiului turc, începând cu „Othman sau Osman I, fonda torul imperiului otoman sau aliotman” şi merge până la Ahmet III, predecesorul lui Mahmud, care domnea în timpul când a scris cartea.

Istoria ieroglifica este şi o lucrare istorica şi o satira politica, scrisa româneşte, însă într-un stil foarte nelămurit, cu o alcătuire de fraze de tot neobişnuita în limba noastră şi adesea ajungând la obscuritate.

Iată cum începe:

«Mai dinainte decât temeliile Vavilonului a de zidi şi Semiramis într-însul raiul spânzurat (cele din şapte minuni ale lumii unul este) a zidi şi Eufratul între ale Asiei ape vestitul prin ulite-i a-i porni; între creierii Leului şi tâmplele Vulturului vivor de chiteala şi holbura de

socoteala ca aceasta se scorni».

Sub forma de alegorie, ni se descriu intrigile politice dintre familiile boiereşti de la finele secolului XVII şi începutul secolului XVIII. Muntenia este numita împărăţia vulturului şi Moldova a leului; între acestea se începe o luptă, pe care autorul o povesteşte în 12 parţi înşirând un mare număr de fabule, a căror deplina înţelegere este foarte grea, deşi pune la urmă o lista în care diferitele nume alegorice sunt explicate.

Această lucrare se păstrează în manuscris în biblioteca arhivelor Ministerului de Externe din Moscova. În 1877 Academia Româna a însărcinat pe Grigore Tocilescu să o copieze. De pe aceasta copie s-a tipărit în 1883.

Asupra *Istoriei ieroglifice* avem o cercetare în scrierea domnului G. Constantinescu-Râm (*Vrajba dintre Cantacuzinesti*, *Cantemireşti* şi *Brâncoveni* Bârlad 1889). D-l N. Iorga (*Istoria liter. sec. XVIII*, vol. I, 329 s.u.) da o analiza amănunţita arătând şi situaţia politică din principate din acea vreme. Cu aceasta se poate ajuta cineva la înţelegerea operei lui Cantemir.

Vita Constantini Cantemyrii cognomento senis Moldaviae principis povesteşte originea familiei sale şi da însemnate detalii asupra celor petrecute în timpul domniei tatălui său. Ea s-a publicat întâia data de Academia Româna (1883) de pe un manuscris ce se găseşte în Petersburg şi care el însuşi se arata a fi copie.

Evenimentele Cantacuzinilor şi Brâncovenilor a fost scrisa întâia oară ruseşte, apoi s-a tradus în limba germană şi din aceasta în greceste de către G. Zavira în 1795. Româneşte s-a tradus de două ori: prima data de Vasile Vârnav, a cărui traducere s-a publicat în „Arhiva Românească” (Iaşi 1845) şi apoi de G. Sion, însărcinat de Academie cu tiparirea acestei scrieri (1878).

Povesteşte în paragrafe scurte intrigile şi luptele dintre aceste două familii. Ne arata cum Brâncoveanu a fost pierdut de către Constantin Cantacuzen, care avea dovezi asupra relaţiilor lui cu Rusia şi Germania, dovezi pe care le-a arătat Porţii, după care s-a trimis un agent turcesc să mazileasca şi să aresteze pe Brâncoveanu.

Raposatul Sion credea ca această lucrare e pe nedrept atribuita lui Cantemir, fiindcă stilul se deosebeşte de stilul celorlalte opere şi fiindcă vorbeşte prea rău de Cantacuzinesti, familia primei lui neveste.

Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae, opera scrisa pe la

1716, e făcuta după îndemnul colegilor săi din Academia de la Berlin.

Este alcătuita din trei parţi.

Prima cuprinde noţiuni despre geografia fizica şi economică a Moldovei, despre împărţirea în ţinuturi.

Cea de a doua se ocupa de forma de guvern, datinile, legile, finanţele. Aci ne arata cum se aleg domnii şi se da o lista cronologica a lor. Vedem apoi cum se mazileau domnii, care erau boieriile şi atribuţiunile lor, cum era organizata armata. Amănunte asupra obiceiurilor de la ceremoniile Curţii, de la înmormântarea domnilor ş.a. fac citirea foarte interesanta. Legile, veniturile şi cheltuielile ţării, datinile la nunti şi la înmormântări îşi au capitolele lor speciale. Preţios este cel care vorbeşte despre „năravurile moldovenilor" în care găsim notiţa următoare:

„Ei la începutul războiului sunt foarte viteji şi de al doilea mai slabi la inima; iar dacă înfrâng protivnicii înapoi, prea rar au bărbăţia să înceapă a treia oară".

A treia tratează despre religiunea moldovenilor şi despre literele de care se slujeau în scris. Aci sunt înşirate o sumă de superstiţiuni ale poporului ca: Tricoliciul, Joimaritele, Ursitele, Sânzienele ş.a. Tot aci aflam pasagii importante în privinţa raportului dintre cler şi puterea civilă:

„Povatuirea cea din afara a bisericii este numai a domniei, fără purtarea de grija cea dinlăuntru pentru sufletele este încredinţata mitropolitului… Pe diacon îl pedepseste preotul; pre preot, protopopul, pre cromonach, egumenul; pre protopop, pre egumen şi pre arhimandrit, episcopul; pre episcop mitropolitul, iar pre mitropolit îl pedepseste domnia".

Scrierea aceasta a lui Cantemir are o poveste lungă. Se va fi redactat curând după 1714 data primirii sale în Academia din Berlin, dar nu s-a publicat în timpul vieţii autorului. Rămânând în stăpânirea fiului sau Antioh, nici acesta n-a reuşit s-o tipăreasca. De la el a trecut prin mai multe mâini până la 1769, când o vedem publicata într-o revista germana, după care are în fine o bună ediţie la Frankfurt şi Lipsca (1771). După îndemnul mitropolitului Veniamin în 1806 fu tradusa în româneşte, probabil de Vasile Vârnav, dar traducerea aceasta se rătăci şi astfel văzu lumina tocmai în 1825, la mănăstirea Neamţului, sub titlul de *Scrisoarea Moldovei*. O a doua (1851) şi o a treia ediţiune (1868) răspândira aceasta scriere printre românii

iubitori de trecutul ţării lor. În 1869 Academia Româna aflând de existenta textului latin, lua măsuri ca să se copieze cele două manuscrise ce se aflau în Biblioteca Academiei teologice din Moscova; apoi tipari în două volume deosebite versiunea latina şi traducerea ei românească făcută de Al. Papiu Ilarian. O ediţie noua a apărut (1909) în colecţia „scriitorilor români” [al librariei Socec sub îngrijirea domnului Miron Nicolescu, care în prefaţa da şi amănunte asupra istoriei manuscrisului.

Afară de acestea, Cantemir ne-a lăsat multe scrieri asupra muzicii şi religiunii turceşti şi scrieri filosofice, după filosoful olandez Van Helmont.

ÎN MUNTENIA

Numărul cronicilor care s-au scris în veacul XVIII în Ţara Românească este destul de mare. Asupra lor se pot citi cele două memorii ale domnului N. Iorga (în „Analele Academiei”, XXI). Cu greu este însă a stabili numele autorilor. Poate chiar să zica cineva ca plutim în această privinţă, într-o mare nesiguranţa şi, ce e mai curios, într-o mare prefacere continua de nume. Manuscrise fără nume sunt atribuite, azi unui personaj istoric, mâine altuia. În paginile ce urmează vom vorbi de cele mai însemnate din manuscrisele istorice şi vom înfăţişa starea de lucruri de acum, fără a socoti ca definitive o mare parte din concluziile adoptate de cei mai mulţi cercetători asupra istoriografiei noastre; de aceea vom arăta şi toate punctele îndoielnice.

Între cronicarii din acest secol se pun de obicei înainte numele a doi membri din familia Cantacuzineştilor.

Despre începuturile acestei familii, care a jucat un rol însemnat în istoria ţarilor noastre, găsim amănunte într-un studiu biografic al lui N. Bălcescu („Magazin istoric”, I, 1845). Ea se trage dintr-un dibaci neguţător grec Mihail Cantacuzino care trăia prin secolul XVI în oraşul Anhial (Turcia) şi era supranumit de turci „Seitanoglu”, fiul dracului. Fiind acest Mihail ucis de turci, familia sa fugi în Creta, care era pe atunci a veneţieni lor. Mai târziu urmaşii săi se întorc în Constantinopol. Unii dintre ei rămaseră în Turcia, alţii veniră în principatele române: doi în Moldova şi unul în Muntenia. Acesta se numea Constantin şi deveni cunoscut sub numele de postelnicul Constantin Cantacuzino.

El ajunge să dobândească situaţiuni importante în ţara şi ia în căsătorie pe Ilinca, fata lui Radu Serban. Al treilea fiu al său e cunoscut

sub numele de stolnicul Constantin Cantacuzino. Fiul cel mai mare Draghici avu un nepot, pe banul Mihail Cantacuzino.

Aceştia sunt cei doi Cantacuzinesti cronicari din sec. XVIII.

Viaţa Stolnicului Constantin Cantacuzino a fost studiata de N. Iorga („Analele Academiei”, XXI). După informaţiunile ce se găsesc în genealogia Cantacuzinilor (publ. În „Buciumul” lui Cezar Bolliac, 1853, pag. 95 şi urm.) şi după alte cercetări, domnia sa arata că s-a născut pe la 1650, că a fost om foarte învăţat care a călătorit prin tari străine, că a luat parte în multe ocazii la conducerea ţării. Ar fi putut să devie chiar domn, dar n-a voit, mulţumindu-se a fi, pe vremea lui Brâncoveanu, un bun sfătuitor al acestui nepot. Certuri şi intrigi de familie, în care va fi avut şi el partea sa de vină, îl departara de urmaşul lui Brâncoveanu, de Stefan Cantacuzino (1714 – 1716), ba de aici i se pricinui şi moartea, fiind ucis din porunca domnitorului în 1716.

Nu se cunoaşte cu siguranţa tot ce a scris acest stolnic Cantacuzino. Se pare că a lucrat mult şi a adunat mult material istoric. I se atribuie o *Istorie generală a românilor*. Din aceasta se cunoaşte un fragment care tratează partea privitoare la colonizarea Daciei până în timpul lui Atila. Publicat pentru întâia data într-un volum de cronici vechi (*Istoria Moldo-României*, editor G. Ioanid, Bucureşti 1858) a fost retiparit de Kogalniceanu (*Letopisete*, ed. 2-a, vol. I) care l-a atribuit lui Nicolae Milescu. Mai târziu s-au descoperit şi alte manuscrise ale aceleiaşi scrieri şi, discutându-se şi chestia autorului, s-a ajuns la concluzia că nu poate fi Milescu, iar dl. N. Iorga considera pe stolnicul Cantacuzino ca autor.

Titlul lucrării este: *Cronica pe scurt a românilor*.

Consultând istoricii străini, autorul arata cu de-amanuntul războaiele dacice şi ajunge la chestia colonizării şi a părăsirii Daciei. Despre cea dintâi ne spune ca Traian „au poruncit de au adus romani lacuitori” din care se trag locuitorii de astăzi. În privinţa celei de a doua se pronunţa hotărât în contra, căci, „urme de ale acelora romani, ce au fost în Dacia, ca să fi fost mutaţi cu totul într-alta parte, nu este”. Concede totuşi ca vreun împărat „va fi ridicat ostaşi” din Dacia pentru nevoile sale şi astfel s-a format în Peninsula Balcanica grupul de români, care se numesc „cotovlahi”. Despre aceştia ne da mai multe amănunte decât Miron Costin fiindcă i-a cunoscut de aproape: „şi încă cu dintr-însii am vorbit”. El găseşte ca seamănă şi în chip şi în obiceie cu românii din nordul Dunării, „numai limba lor, deşi românească ca a

acestora” este „mai stricata” şi „mai amestecata” cu vorbe turceşti şi greceşti.

Restul lucrării, care vorbeşte despre viaţa poporului român în timpul năvălirilor barbare, este puţin interesant pentru noi, dar, pentru vremea când s-a scris, arata din partea autorului şi cultura şi cercetări serioase.

D-l N. Iorga îi atribuie şi o lucrare prin care stabileşte „Chronologia Ţării Româneşti”. Ea se afla publicata în *Operele lui Const. Cantacuzino* de N. Iorga (1901, pag. 19).

Despre Mihai Canatacuzino aflam câteva amănunte biografice în *Genealogia Cantacuzinilor*, al cărui autor se socoteste a fi el însuşi. Acestea se pot completa cu ştirile ce se scot din documente publicate de N. Iorga (*Acte şi fragmente* II) şi cu informaţiile din *Istoria literaturii în sec. XVIII* de acelaşi (vol. II).

Născut pe la 1723 va fi făcut studii cum făceau studii toţi fiii marilor boieri pe vremea aceea, dar n-avem cunoştinţe sigure. A ocupat funcţiuni însemnate sub unii domni, iar în vremea altora a stat retras ori chiar a fost silit să emigreze. În timpul ocupaţiei ruseşti din 1769 – 1774, el lega relaţii cu generalii ruşi, fu înălţat la rangul de ban şi stărui ca principatele să se anexeze la imperiul tarului sau să se unească într-un principat autonom sub suzeranitatea câtorva puteri europene. După încheierea păcii de la Kuciuk-Kainargi (1774) fu silit să se ducă în Rusia unde trai până la moarte, care s-a întâmplat după 1787.

D-l N. Iorga îi atribuie *Genealogia Cantacuzinilor* (publicata în „Buciumul” Buc. 1863) şi o opera de statistica şi de istorie, asupra Ţării Româneşti, care nu s-a publicat până acum, ci se găseşte în două manuscrise. După un al treilea manuscris au tradus şi au publicat greceste la Viena (1806) fraţii Tunusli (*Istoria Ţării Romăneşti*) pe care a tradus-o Gh. Sion şi a publicat-o în Bucureşti în 1863.

Radu Popescu, fiul vistierului Hrizea din Popesti, a fost om învăţat, care ştia şi limbi străine, greceste, latineste şi turceste. A ocupat funcţiuni importante sub Constantin Brâncoveanu încă din 1689, dar nu i-a fost credincios, căci se vede că a luat parte la un complot contra domnului, însă a scăpat de moarte, pierzându-şi boieria. A reintrat în funcţiune sub Stefan Cantacuzino, dar numai Nicolae Mavrocordat l-a ţinut de aproape şi l-a făcut mare vornic. În 1722 sau 1723 se retrage la mănăstirea Radu-Voda din Bucureşti unde

trai vreo 6 ani sub numele de Rafail Monahul.

Despre viaţa lui se găsesc amănunte la „Analele Academiei” (XXI, 362), publicate de N. Iorga şi în *Istoria literaturii în sec. XVIII* de acelaşi (vol. I); iar cronica s-a publicat în „Magazin istoric” (tom. IV, 1847) şi într-un volum de cronici, editat de G. Ioanid (*Istoria Ţării Româneşti*, Buc. 1859).

E foarte probabil ceea ce observa I.G. Zbiera, ca din manuscrisul publicat de Bălcescu în „Magazin” lipseşte începutul, iar titlul este adăugat de un copist: *De aicea sunt cele ce au scris Chir Rafail monahul, care pre nume mirenesc l-au chemat Radu Popescu, biv-vel Dvornic*. Acest manuscris povesteşte ultima parte a domniei lui Brâncoveanu (de pe la 1699), pe care-l tratează cu multă severitate, zicând ca „nicio bunătate sufleteasca n-au arătat în viaţa şi domnia lui” şi ca după el a rămas „răutate şi blestem”. Domnia lui Stefan Cantacuzino (1714 – 1716) este povestita întreaga, dar atenţiune deosebita se da vieţii lui Nicolae Mavrocordat (1716). Partea aceasta începe arătând „viaţa prea luminatului neam al prea înălţatului şi milostivului domn Io Nicolae Alexandru Voievod”. Aceasta vita este foarte strălucita, căci fanariotul se coboară – e drept, în linie femeiască – din Alexandru cel Bun. Restul cronicii este consacrat domniei lui Ion Mavrocordat (1716 – 1719) şi celei de a doua domnii a lui Nicolae (1719 – 1730) până la 1728.

V.A. Urechea a publicat în „Analele Academiei” (tom X, Memoriile secţiei istorice, pag. 351) o cronica datorită Biv-vel Stolnicului Dumitrache, pe care a intitulat-o: *Istoria evenimentelor din Orient, cu referinţa la principatele Moldova şi Valahia, din anii 1769 – 1774*.

D-l Iorga crede ca numele de familie al acestuia era Varlaam şi da şi câteva note biografice în istoria literaturii (sec. XVIII, vol. I). Socotesc însă, ca chiar după cariera schiţata de domnia sa, sunt câteva dificultăţi serioase în aceasta identificare a autorului cu acel Dumitrache Varlaam pe care-l găseşte în hrisoave.

Urechea a avut la îndemâna două copii: una aflata la Academie (mss. no. 399), alta la Muzeul de antichitati, scrisă de un oarecare Nicolae Pitisteanu. Acesta ne spune ca a copiat-o în anii 1782 şi că a avut înainte lucrarea „făcuta dintru început şi scrisa cu însuşi mâna d-sale biv-vel stolnic Dumitrache”. Acel original de care vorbeşte nu s-a găsit până azi; de asemenea, amândouă copiile n-au titlu.

Cronica nu are interes din punct de vedere literar, dar da un

bogat material de informaţii fiind scrisă de un om care a cunoscut evenimentele de aproape.

Alt cronicar din acest timp este unul din Vacaresti.

Familia Vacareştilor este una din cele mai vechi ale Ţării Româneşti, însemnata în istorie atât prin rolul politic jucat de diferiţii ei membri cât şi prin faptul că dete mulţi poeţi şi scriitori.

Ienachita Vacarescu (1740 – 1799) primi în casa părintească o educaţiune îngrijita, învăţând limbile pe atunci la moda, adică turceasca, franceza şi greaca, pe lângă care desigur a cunoscut şi italiana. După ce stete câtva timp la Braşov, în timpul venirii ruşilor, se întoarse în urma păcii de la Kuciuk-Kainargi (1774) şi ocupa funcţiuni însemnate sub Alexandru Ipsilante. Acesta îi arata multă încredere şi-l trimise chiar să aducă pe fiii săi, care fugise la Viena.

Viaţa lui a fost studiata cu de-amanuntul de Al. Odobescu în seria de articole asupra *Poeţilor Vacaresti*.

Opera lui istorica este:

Istorie a prea puternicilor împaraţi otomani, adunată şi alcătuita pe scurt de dumnealui Ienache Vacarescu, dikeofilax al bisericii cei mari a Răsăritului şi spatar al Valahiei. După o prefaţa (promion) în care spune ca, aflându-se la Nicopole din cauza tulburărilor din patrie (1788) şi neavând ocupaţie, s-a hotărât să cerceteze trecutul împăratiei turceşti – urmează istoria, împărţit în două tomuri. În primul tom povesteşte viaţa şi faptele sultanilor de la Mahomet până la 1730. În al doilea merge de la Mahmud I până la Selim III, care domnea şi în timpul lui. Din când în când intercalează şi observări asupra faptelor din principate. Fiecare sultan are consascrat un capitol şi la sfârşitul capitolului, în forma de concluziune, figurează un număr de versuri, în care cauta să caracterizeze persoana despre care a vorbit. Versurile acestea sunt însă o simplă înşirare de cuvinte fără nicio însuşire poetica.

Lucrarea aceasta a rămas în manuscris şi a tipărit-o Papiu Ilarian în „Tezaur de monumente istorice” (tom II).

Fiindcă vorbim aci cu de-amanuntul de Ienache Vacarescu, trebuie să arătăm ca el a tipărit şi o gramatica intitulată:

*Observaţii sau bagari de seama asupra regulilor şi orânduie*lilor *gramaticei româneşti, adunate şi alcătuite acum întâi de domnului Ienache Vacarescul, cel de acum dikeo filax a Bisericii cei Mari a Răsăritului* şi *Mare Vistier a Principatului Valahiei 1787*.

Autorul mărturiseşte că e „om plin de neştiinţa” şi văzând ca nimeni până atunci nu scrisese asupra gramaticei, s-a simţit obligat să facă o încercare cât de slaba, numai să aducă un folos oarecare şi să dea şi altora îndemn să lucreze ceva mai bun. Când spunea aceasta, el nu cunoştea gramatica tipărita de Sincai şi Micu (1780). El se ocupa mai întâi de categoriile gramaticale, apoi, în a doua parte, de pronunţare şi ortografie şi de sintaxa. Lucrarea nu e o dezvoltare sistematica, ci un şir de observaţiuni, uneori mai pe larg, alteori mai pe scurt. Nomenclatura ştiinţifică a trebuit desigur să-l preocupe foarte mult, pentru ca în acel timp limba română nu era studiata. Ca să rezolve chestiunea el a păstrat câţiva termeni slavoni, întrebuinţati pe atunci în şcolile româneşti şi încolo a introdus termeni italieni ca „nome”, „sostanta”, „sojet”, „preterit, perfet şi iperfet” (perfect, imperfect) s.a. A căutat să formeze şi cuvinte româneşti, fără să poată izbuti, căci expresiuni ca „spre graiu” pentru adverb, „cădere nemuitoare” pentru caz genitiv ş.a. nu puteau să rămâie în limba.

Ca apendice la gramatica, Vacarescu a adăugat un mic tractat de prozodie românească.

În numeroasele manuscrise cu poezii de ale Vacareştilor se găsesc şi câteva datorite lui Ienache, însă toate cu o inspiraţiune săraca, astfel că am putea cita abia două-trei din ele, cum este *Spune*, *inimioara*, *spune*! şi *Amărâta turturea*.

Cu toate scăderile ce putem afla în operele lui, Ienache Vacarescu merita aducerea noastră aminte, comparându-l cu timpul în care a scris şi mai cu seamă prin simţirile lui patriotice, pe care le-a transmis urmaşilor prin acel faimos testament:

Urmaşilor mei Vacaresti
Las vouă moştenire
Creşterea limbii româneşti
Şi-a patriei cinstire.

II. SCOALA ARDELEANA

Am arătat în capitolele precedente ca în secolul XVIII în principatele române se urmează o dezvoltare literara foarte restrânsa. Ca tipărituri aflam numai texte religioase, cu un mic progres fata de trecut, fiindcă acum se imprima nu numai lucrări de acelea care servesc la serviciul bisericii, ci şi cărţi de citire; ba aflam chiar câteva abecedare, un tratat de geografie şi altul de aritmetica. Dumitru Cantemir este acela care iese afară din sfera obişnuitelor lucrări şi

scrie opere care se răspândesc în occidentul Europei traducându-se în diferite limbi.

Alături cu aceste tipărituri, secolul XVIII, ca şi al XVII, ne da o sumă mare de manuscrise, în care se cuprinde istoria ţării. În aceasta istoriografie se pot observa două direcţiuni: o parte de cronici, cu deosebire cele moldovene din sec. XVII, sunt pornite din interesul general al cercetării trecutului; altele sunt pornite din dorinţa de a înalta pe câte un domnitor şi mai ales câte o familie. S-a zis ca familiile boiereşti şi mai ales cele care dădeau şi domni cautau să-şi aibă un corp de cronici redactat aşa ca faptele trecutului să fie înfăţişate în sensul trebuinţelor şi intereselor lor.

În vremea aceasta, la românii de peste munţi se produc evenimente care vor avea mare influenta asupra dezvoltării culturale a neamului. Să le arătam în scurt.

Împrejurările nenorocite, în care au trăit românii din Ardeal, i-au adus în aşa poziţiune ca să fie cu desăvârşire excluşi de la viaţa de stat, căci – în urma actului de unire a celor trei naţiuni la 1437 – Transilvania se împarte în trei regiuni: Tara ungurilor, Tara secuilor, Tara saşilor; iar românii n-au existenta legala, ci sunt socotiti numai ca toleraţi cât vor găsi cu cale stăpânitorii ţării. Paralel cu naţiunile privilegiate, se ridica bisericile privilegiate; catolică, luterana, calvina. Românii dar şi din punct de vedere religios sunt persecutaţi de toată lumea.

Fiecare din cele trei religiuni au căutat să atragă pe români. În special catolicismul care după 1688, când Transilvania se anexa Austriei, avea puţini credincioşi în aceasta provincie, se sili, prin sprijinul lui Leopold I (1658 – 1705) să-i înmulţească. Când românii se plângeau de persecuţiuni, li se zicea totdeauna să se unească cu una din bisericile recunoscute şi situaţiunea se va schimba. Atunci mitropolitul Teofil, îndemnat de iezuitul Barani, aduna la 1697 un sinod la Alba-Iulia, în care se subscrie actul de unire cu biserica papală.

În acest act, cei adunaţi declara că au decis „să se întoarcă în sânul sfintei maicii besereci romano-catoliceşti”. Se vede din redacţiunea aceasta şi din tot restul actului abilitatea cu care au lucrat agenţii catolici.

Aceasta „întoarcere”, căci cuvântul de „unire” nu figurează aici, se face pe baza unei mărturisiri de credinţa formată din patru puncte:

1. Vor crede ca papa de la Roma este capul întregii biserici

creştine (primatul papii).

2. Vor crede ca, afară de iad şi rai, mai este un loc pe lumea cealaltă în care unele suflete se pot curaţi (purgatoriul).

3. Vor crede ca pentru creştini este îndestulătoare împărtăşirea cu pâine nedospita şi nu mai e nevoie şi de vin, ca la ortodocşi.

4. Vor modifica simbolul credinţei zicând: „Şi într-un duh sfânt, care de la tatăl şi de la fiul (filioque) purcede".

Trebuie să se observe însă ca, în cuprinsul punctului al patrulea se afla intercalata fraza următoare, care ar fi putut să fie singura întrebuinţata, fiindcă spune mai multe decât celelalte puncte:

„Şi primim, mărturism şi credem toate celelalte pe care sfânta noastră maica biserica romano-catolică primeşte, mărturiseşte şi crede".

Preoţii care au luat parte la aceste adunări n-au cunoscut amănuntele actului, ci li s-au spus că este numai o simplă forma şi ca, în schimb, vor avea aceleaşi privilegii ca preoţii celorlalte religiuni, fiecare sat cu biserica va avea şi casa pentru preot şi toată ocârmuirea preoţilor va fi în mâna episcopilor.

Înainte de a se aplică diploma împărateasca prin care se recunoşteau aceste cereri, Teofil mitropolitul, între 1692 şi 1697, muri şi veni în loc Atanasie (1698 – 1714). Acesta se duse la Bucureşti unde fu sfinţit, cum era obiceiul, din care obicei a rămas până azi titulatura mitropolitului nostru primat „al Ungro Vlahiei", apoi, întorcându-se, aduna în anul 1698 un nou sinod, în care un număr nu prea mare de preoţi primiră unirea. Atunci mitropolitul se duse la Viena, unde primi confirmarea imperiala şi o diploma prin care se garanta uniţilor o sumă de privilegii. Un nou sinod în 1700 întări unirea şi de atunci românii de peste munţi se împărţira în „uniţi" şi „neuniti" (cu biserica papei) sau „greco-catolici" şi „greco-orientali". (Actele acestei cestiuni se găsesc în broşura: *Unirea românilor* de Al. Pop retiparita în 1920).

Fără îndoiala a fost un rău aceasta despărţire între români, dar uniţii sperau că au să capete ajutoare multe, ca poporul nu va mai fi persecutat şi i se va înlesni învăţătura. În adevăr catolicii i-au primit în şcolile lor şi au trimis tineri în străinătate ca să studieze teologia.

Scopul catolicilor era totala stăpânire peste români. Aceasta se vadeste mai ales prin faptul numirii pe lângă episcopul unit al unui iezuit teolog cu titlul de causarum auditor generalis (judecător suprem). Aceşti teologi erau nişte agenţi străini, care totdeauna se

amestecau în afacerile episcopiei şi nu rareori episcopii intrau în conflict cu ei. Astfel s-a întâmplat lui Inocentie Clain, care, în urma intrigilor catolice, a fost nevoit să-şi lase scaunul şi să se ducă la Roma unde şi muri exilat. De aceea diferiţi episcopi au căutat să desfiinţeze aceasta instituţiune, cum a fost Grigore Maior, un mare luptător pentru unire, care şi capătă de la Maria Teresa titlul de „excelenta”. În timpul lui s-a făcut la Viena Seminarul Santa-Barbara, unde se primeau şi se ţineau gratuit clerici români.

Scopul catolicilor n-a fost însă ajuns. De unde sperau ca toţi tinerii, care învăţau în seminarele din tara sau în Roma în institutul iezuit „de propaganda fi de”, au să se întoarcă buni catolici, propagatori ai credinţei în papa, au văzut ca ei devin buni români şi lupta pentru ridicarea naţiunii lor.

Centrul activităţii uniţilor a fost Blajul, de unde s-au răspândit binefacerile culturii la toată românimea de peste munţi şi unde s-a fondat cea mai veche scoala românească la anul 1754. Putem zice dacă aici s-a format o generaţiune mare, care are ca reprezentanţi de frunte pe Micu, Sincai şi Petru Maior, urmată de alţi luptători, care s-au răspândit cu toate unghiurile ţării întreţinând pretutindeni deşteapta conştiinţa naţionala.

Direcţiunea generală a activităţii lor alcătuieşte *scoala ardeleana*.

Această activitate se dezvolta pe două căi: în opere şi în şcoli.

Operele lor fura îndreptate mai ales în două direcţiuni: în studiul istoriei şi al limbii. Prin acestea voiau să dovedească originea româna a naţiunii şi limbii noastre lucru pe care scriitorii străini, pe acele timpuri, îl contestau. Spre o mai deplina atingere a scopului lor cautau să purifice limba de elementele nelatine şi să departeze scrierea cu litere slavone.

Sfârşitul secolului XVIII în Transilvania este aurora unei epoci măreţe pentru istoria româna. Despre acest sfârşit de veac Heliade, cu entuziasmul caracteristic acelei vremi, scria, adresându-se tinerimii: „Vouă, tinerilor, vi se deschid înainte alte timpuri şi zilele noastre pot fi mai senine şi mai fericite decât ale lor. Viforele nopţii au trecut şi dimineaţa României a răsărit cu soarele cel veşnic, ale cărui raze sunt luminile ce încălzesc secolul XIX”.

SAMUIL MICU

Maniu Micu (Klain) s-a născut la 1745, în satul Sad din Ardeal.

Se călugări în 1762, luând numele de Samuil sub care este de obicei cunoscut. Învaţa la Blaj, apoi în colegiul Pazmanian din Viena şi terminând învăţăturile, fu numit profesor la Blaj, în 1772. Aci nu stete mult, căci pleca cu episcopul Grigore Maior la Viena, unde deveni prefect (director de studii) al elevilor români în noua instituţie clericala Sf. Barbara din acest oraş. Acolo avu prilejul să scrie în latineste, împreună cu Sincai, o gramatica române pe care o tipari, în 1780.

Venind în Blaj, ceru să fie dispensat de călugărie şi să fie numit paroh în Sibiu; însă episcopul Bob refuza. Pentru că se ducea des la Sibiu, unde avea familia, fu acuzat ca unelteste contra bisericii unite şi dat în judecata consistoriului, dar fu achitat.

Amărât de persecuţiunile lui Bob, părăsi Blajul şi se duse în Buda, unde fu revizor de cărţi până la moarte.

Biografia lui Micu a fost scrisa de I. Bianu (Buc. 1876).

De la Micu a rămas un număr foarte mare de lucrări, parte originale, parte traduse. Ele se pot grupa în trei categorii: religioase, istorice, lingvistice.

Cele mai multe din operele lui ni s-au conservat în manuscrise, puţine s-au tipărit în întregul lor şi unele în mod fragmentar prin calendare.

Vom cita din lucrările religioase:

Disertatio de jejuniis graecae-orientalis ecclesiae, tratat asupra posturilor prescrise de biserica neunita (Viena, 1782).

Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morţi, diferite discursuri funebre (Blaj, 1784).

De asemenea, traduse operele celor mai însemnaţi scriitori bisericeşti, ca Sf. Ion Gura-de-aur, Sf. Pahomie, Toma de Kempis ş.a.

Micu, care vedea ca despărţirea religioasă a românilor poate fi stricătoare şi unităţii politice, voia sa facă pe toţi românii transilvaveni a îmbrăţişa unirea şi propaga această idee, atât prin sfaturi cât şi prin scrieri, dar nu reuşi.

Activitatea istorica a lui Micu a avut ca scop să scoată din uitare trecutul neamului său, care nu era cunoscut de fel şi să combata pe inamicii românilor, care le tăgăduiau originea latina. Formarea poporului român, trecutul lui politic şi religios erau punctele care interesau pe Micu şi la care se rapoarta scrierile sale. Astfel putem cita:

Historia Daco-Romanorum sive Valachorum – din care s-au

publicat câteva fragmente în revista „Instrucţiunea publica” a lui Laurian (Bucureşti, 1861). Aci se vede că-şi propune a studia laolaltă şi cu un interes egal trecutul tuturor românilor, accentuând prin aceasta mai mult unitatea neamului.

De origine Daco-Romanorum – despre originea daco-românilor – în care combate ideile, ce începuse pe atunci să aibă curs, ca Dacia a fost cu totul desarta de locuitori şi ca românii s-au aşezat în Transilvania în urma ungurilor.

Istoria bisericească a românilor transilvăneni, din care a publicat Cipariu extracte („Acte şi fragmente”, 1855) şi pe care Sincai o citează des în cronica, sub titlul latinesc *Historia Ecclesiae Valachiae de Transilvania* fapt care ne îndreptăţeşte a crede ca a scris-o latineste sau – cum a mai făcut şi cu alte scrieri – şi latineste şi româneşte.

Desigur ca azi, după atâta progres făcut de studiile istorice la noi, lucrările lui Micu sunt fără valoare, dar dacă ne gândim la timpul şi mijloacele cu care a scris, ne convingem ca meritul lui e foarte mare.

Activitatea lingvistica a lui Micu se manifesta prin colaborarea la dicţionarul de la Buda (1825) şi mai ales prin gramatica scrisa latineste: *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*... (Viena, 1780) pentru a fi utila nu numai românilor, dar şi străinilor. El crede ca limba română e o corupţiune a limbii latine clasice şi misiunea gramaticului este să scape de tot amestecul străin şi s-o facă iarăşi pura, cum a fost înainte de contactul cu alte popoare. Ortografia trebuie şi ea să arate cât mai mult aceasta, prin diferite semne întrebuinţate.

Deşi greşita în principiu, ca şi în aplicare, lucrarea lui Micu are importanta mare în istoria literaturii prin faptul că ea formează începutul direcţiunii latiniste, care avea să fie atâta timp stăpâna pe mişcarea culturala a românilor.

GEORGE SINCAI

George Sincai s-a născut la 1753 la Samsud şi a murit la 1816.

După ce studia la Cluj şi la Blaj, fu numit în anul 1773 profesor de retorica la şcoala din Blaj, iar la 1774, prin stăruinta lui Ignat Dorobanţ, fu trimis de către mitropolitul Grigore Maior, împreună cu Petru Maior la colegiul pentru răspândirea credinţei catolice (de propaganda fi de) din Roma, unde stete şase ani şi lua doctoratul în filosofie şi teologie.

Aci la Roma culese de prin biblioteci, gratie protecţiunii

cardinalului Stefan Borgia, documente relative la istoria românilor.

Întorcându-se, întâlni pe Micu la Viena şi cu el publica gramatica din 1780.

După ce ocupa funcţiunea de director al şcoalelor greco-catolice din Transilvania, după ce se lepăda de călugărie, Sincai intra în cearta cu episcopul Bob, din care cauza suferi multe neajunsuri, chiar şi închisoare sub acuzarea că are tendinţe de rebeliune. Scăpând, trai sărac şi rătăcitor prin Transilvania şi, după ce călători prin Buda şi prin alte oraşe, ca să caute documente, muri la contele Vass, pe ai cărui copii îi educase.

Biografia lui Sincai a fost scrisa cu multă competenta de către Al. Papiu Ilarian în discursul sau de recepţiune la Academie (1869). Despre ultimii lui ani el raportează, de pe relaţiile contemporanilor, amănunte interesante. Pe la 1812 a venit la Blaj şi a vizitat seminarul. Toţi elevii doritori să-l vadă, alergau în juru-i; iar el le vorbea cu căldura despre trecutul poporului român, despre misiunea bisericii, încât îi umplea de admiraţiune.

Într-o zi, preumblându-se elevii afară din oraş pe lângă Târnava, îi găsira la umbra unui copac „având la picioarele lui nişte desagi plini cu hârtii”.

„Acolo era averea neamului românesc, cronica lui, înghesuita în acei desagi de lâna la un loc cu toată sărăcia autorului român celui mai avut în ştiinţa”. Atunci se vede, observând însuşi mirarea tinerilor, le spune Sincai acele cuvinte care au rămas: „Acesta este fatul meu în care voi fi glorificat după moarte; dacă nu mi-a fost ruşine a-l face, pentru ce să-mi fie ruşine a-l purta?”

Sincai a fost un om foarte învăţat şi un cercetător dotat cu cea mai mare stăruinta şi pricepere.

După ce românii adresară la 1791 petiţiunea lor către împăratul Austriei, sasul Eder publica o lucrare în care combătea cererile românilor (*Supplex libellus Valachorum cum notis historico-criticis*), pentru ca pe vremea aceea saşii, adică germanii din Transilvania, aveau o situaţiune foarte bună, egală cu a ungurilor şi recunoaşterea drepturilor românilor ar fi fost micşorarea privilegiilor lor. În contra acesteia Sincai scrise un răspuns, în care distruge punct cu punct argumentele aduse de scriitorul duşman.

Opera principala a lui Sincai este *Cronica românilor şi a altor neamuri învecinate*, care cuprinde evenimentele de la 96 până la 1739.

Cât a trăit, Sincai n-a putut s-o publice în întregul ei, pentru ca cenzura maghiara i-a pus aceasta rezoluţiune: Opera e vrednica de foc, iar autorul de furci (Opus igne, author patibulo dignus). A apărut pentru prima oară completa la Iaşi, în 1853, în timpul şi prin iniţiativa lui Grigore-Ghica Voda. Se publicase fragmente din ea în 1843 (Iaşi) şi în 1844 (Buda).

Ultima ediţie e din 1886.

Această lucrare e o înşiruire, an cu an, a diferitelor evenimente, alcătuita mai ales din citaţiuni dintr-un foarte mare număr de autori străini şi din cronici româneşti, însoţite din când în când de reflexiuni de natura mai particulara sau mai generală, în care se pot vedea ideile şi credinţele sale.

Din cauza formei adoptate, legătura dintre fapte e slaba. Din punct de vedere al stilului şi al modului cum prezintă şi cum judeca faptele, nu se deosebeşte de cronicari, mai ales de cei de frunte dintre moldoveni. Ceea ce formează superioritatea lui este faptul că a avut intenţiune să studieze la un loc istoria tuturor românilor, pe când cronicarii puneau în primul rând provincia lor şi numai incidental vorbeau de celelalte, este şi mulţimea citaţiunilor, căci mii de autori au fost pusi la contribuţiune.

Din aceasta de pe urma cauza până azi încă multe din părţile cronicii lui se pot folosi ca izvoare istorice.

În judecăţile sale se arata foarte independent şi lipsit de prejudicii. Deşi călugăr, el nu se da la o parte de a vorbi de rău despre iezuiti. Deşi unit, el cercetează faptul acesta al unirii românilor, şi, dacă-i arata rezultatele bune, i-arata şi relele:

„Neamurile străine, cu frumoase pretexturi, mai ales ale legii creştineşti, înşală pe bietii români de-i stăpânesc şi-n ziua de acum. Ce vreau arhiereii aceştia? să te învete să-ţi prinză partea prelumea aceasta sau să te ducă la ceruri? Nu crede, o române, pentru ca numai punga ta o voiesc ca să-şi umple pungile lor şi tu să rămâi rob acelora pre care mai marii tai i-au stăpânit oarecând. Deşteapta-te drept aceea, o iubite neamul meu şi ai minte!”

De câte ori vine ocaziunea, îşi arata iubirea nemărginita pentru patria sa şi pentru neamul românesc. Cu toate că era de familie nobil, vorbeşte cu libertate de nobilimea româna, arătând cum ea s-a ungurit şi cât de rău s-a purtat cu ţăranii, despre care vorbeşte totdeauna ca un adevărat democrat:

„Ţăranii la atâta ajunsese pre vremea mea de a se vinde ca dobitoacele fără de loc... Afară de slujbele care le făcea domnilor pământeşti, începând de luni până sâmbăta seara în toată săptămâna peste tot anul, duminica domnii cei pământeşti pre iobagii săi îi trimite cu cărţi (scrisori) pre la alţi domni!”

Viitorul neamului îl preocupa foarte mult. Voieşte ca românii din Transilvania să fie îndreptăţiţi egal cu ungurii, iar cei din principate să scape de domnia străinilor şi să se poată guverna singuri:

„Pre neamul românesc mai mult i-a stricat întâi neînţelegerea între dânşii şi pizma dinlăuntru, apoi pizma şi fala creştinilor din vecini şi mai vârtos a leşilor, decât neamurile cele păgâne, tătarii şi turcii, căci de aceştia lesne şi prea uşor s-ar fi aparat românii, mai ales de nu s-ar fi despărţit moldovenii şi muntenii în două domnii ci ar fi fost toţi sub un cap ţinând laolaltă”.

Sincai se ocupa şi cu lingvistica, colaborând la gramatica lui Micu, pe care la 1805 o tipari singur în a doua ediţie. El nu se poate mira îndestul cum românii nu voiesc să se întoarcă iar la literele latine. Stabileşte, în acord cu Micu, o serie de reguli ortografice, în care se ţine de un etimologism extrem, păstrând nu numai pe *e* şi *o* (pentru *ea*, *ca*) ci şi pel, *n*, înmuiate, care au dispărut din limba.

Iată cum scrie el:

buna deminetiaa (bună dimineaţa)

buna sera (buna seara)

e serin (e senin)

De ve place Domniilor voastre a ve pone la masa qua se vor reci buccatele.

Desigur ca judecata lui Edgard Quinet, care punea pe Sincai alături cu istoricii cei mari ai occidentului, era făcuta cu prea multă bunăvoinţa; totuşi, având în vedere timpul în care a scris, cronica e un însemnat monument al trecutului nostru literar.

PETRU MAIOR

Născut pe la 1755 – 1760, Petru Maior muri în 1821.

Studia la Târgul Mureşului, la Cluj şi la Blaj, unde se făcu călugăr, apoi merse la Roma împreună cu Sincai, unde învaţa teologia. Întorcându-se la Viena rămase câtva timp ca să se ocupe cu dreptul canonic.

Petru Maior, a fost, după terminarea studiilor, profesor la Blaj. Se vede însă ca regimul mănăstiresc nu se potrivea cu caracterul lui,

căci după câţiva ani părăsi casa şi deveni preot de mir, căpătând demnitatea de paroh şi apoi cea de protopop.

Murind Micu, direcţiunea tipografiei universităţii din Buda, unde acesta fusese cenzor şi corector, cere episcopului Vulcan să recomande pe un alt bărbat pentru acest post. Vulcan propune pe Maior, arătând că are merite mari: cunoaşte bine limba italiana, latina şi greaca, e cunoscător adânc al limbii româneşti, a făcut studii întinse la Roma şi la Viena. În urma acestei propuneri, Maior fu numit în 1809 corector şi cenzor la Buda. Aci stete el până la moarte, dându-şi tot timpul pe care funcţiunea i-l lasa liber, studiilor de istorie şi limba românească.

Biografia lui Petru Maior a fost scrisa de At. M. Marienescu (discurs de recepţie la Academie, 1883) şi de G. Bogdan-Duica (în ziarul „Tribuna", Sibiu, 1893).

Operele lui Petru Maior se pot grupa în trei categorii: istorice, bisericeşti şi lingvistice.

Operele bisericeşti sau religioase au de scop să formeze cultura preoţilor şi în acelaşi timp să răspândeasca idei de morala şi credinţa şi în ceilalţi cititori.

Predicile (3 vol., Buda, 1811), destinate a se citi la sărbători, au ori teme din dogmele religioase, ori din viaţa noastră de toate zilele. În acestea îndeamnă pe oameni la un trai modest, activ şi cu frica lui Dumnezeu. Orice obicei care nu se potriveşte cu ideea lui, e aspru criticat.

Şi mai puritan se arata în *Didahiile* sau învăţăturile pentru creşterea copiilor (Buda, 1809). Nu trebuie să ne aşteptam la vreo încercare de pedagogie sistematica în sensul modern, ci aflam numai o serie de sfaturi relative la educaţiune, pornind toate de la principiul ca educaţiunea cea mai severă este cea mai bună. Ca să poată reuşi părinţii în creşterea copiilor, trebuie să puie un mare preţ pe exemple, pentru ca „cuvintele nu sunt alta fără o icoana a lucrării, pilda este însăşi lucrarea".

Preocupaţiunea pentru educaţiune şi pentru ideile ce trebuie insuflate tinerimii îl îndeamnă sa traduca (din italieneşte) *Întâmplările lui Telemach* de Fénelon (tom I, Buda, 1818).

În fine, vom mai cita din lucrările sale din aceasta categorie *Propovedanii* sau predice la morţi, alcătuite după diferiţi autori bisericeşti străini (Buda, 1809).

Lucrările sale istorice principale sunt două:

Istoria bisericii românilor atât a celor din coace cât și a celor dincolo de Dunăre (Buda, 1821) a fost scrisa în ultimii ani ai vieţii sale şi tiparirea s-a întrerupt din cauza morţii autorului. Dorinţa ce mărturiseşte că a avut de a cunoaşte tot trecutul bisericii române se explica prin faptul educaţiunii clericale ce primise, dar desigur ca şi interesul istoric l-a preocupat. Mai mult decât pentru alte popoare, pentru români fazele prin care a trecut biserica, viaţa şi activitatea prelaţilor, au o importantă mare prin faptul legăturii strânse ce a fost între biserica şi cultura naţionala până în secolul nostru.

De o valoare mult mai mare este *Istoria pentru începutul românilor*. Această lucrare fu provocata de afirmările istoricilor străini, mai ales Sulzer (*Istoria Daciei transalpine*, Viena, 1781) şi Engel (*Istoria Valachiei*, 1804) în privinţa originii românilor, tăgăduind latinitatea lor. Se hotărăşte dar să scrie, să dovedească continuitatea noastră în Dacia-Traiana, „ca văzând românii de ce vita strălucita sunt prasiti, toţi să se îndemne strămoşilor lor întru omenie şi buna-cuviinţa a le urma”. Desigur ca astăzi, după trecerea de atâţia ani, după scoaterea la lumina a unui mare număr de argumente istorice şi mai ales filologice, lucrarea lui Petru Maior ne apare foarte defectuoasa în chestiunea continuităţii, dar el are meritul de a fi cel dintâi istoric român care s-a ocupat cu originea neamului, căci cartea primului descalecat al lui Miron Costin e prea puţin serioasa şi nu judeca din punctul de vedere din care privea istoricul transilvănean.

După ce povesteşte războaiele lui Traian cu dacii, Maior expune teoria sa: ca Dacia a fost desertata cu totul de locuitori. Examinând apoi modul cum s-a făcut colonizarea Daciei, trece la istoria acestei provincii în timpul cât a fost stăpânita de romani şi ajunge la Aurelian. El socoteste „fără crezământ” părerea ca „toţi romanii să fi ieşit din Dacia în Moesia” şi aduce o sumă de argumente. De aceea studiază deosebit viaţa coloniştilor din Dacia, de la Aurelian până la sosirea ungurilor, arătând stabilirea acestora în Ardeal şi luptele lor cu românii şi deosebit cu ale românilor de peste Dunăre. Capitole speciale sunt consacrate numelui românilor (rumâni, vlahi, cutovlahi) şi teoriei lui Sulzer ca în sec. XIII românii de peste Dunăre au trecut în Dacia. La fine sunt două dizertaţii: una privitoare la începutul limbii româneşti; alta la literatura veche a românilor, cea mai veche încercare de istorie a literaturii noastre.

Curând după ieşirea la lumina a acestei opere, se începu o vie polemica între adversarii vederilor lui Maior şi între autor. Astfel, peste un an, apăru într-o revista vieneza o critica, la care răspunde prin *Animaţiversiones în recensionem historiae de origine Valachorum în Dacia*" (Observaţiuni asupra recesiunii istoriei despre originea românilor în Dacia). Acest critic a fost slavistul Kopitar (1780 – 1844), scriitor favorabil românilor, care recunoaşte şi meritul lui Maior. Bunăvoinţa i se arata şi prin faptul că, în loc să tipărească replica lui, o trimite scrisa autorului. Acesta răspunde prin *Reflexiones în responsum Domini recensentis Viennensis* (Reflexiuni asupra răspunsului domnului recensent din Viena). Criticul ia din nou cuvântul şi după aceea Maior publica *Contemplatio recensionis în Valachicum anticriticam Litterariis Ephmeridibus Vinnensibus* (Privire asupra recensiunii anticriticii române publicata în revista literară din Viena). Cu aceasta se termina cearta.

Prima ediţie a *Istoriei* acesteia s-a tipărit în Buda, în 1812. A doua a tipărit-o Iordache Malinescu, după moartea autorului, tot în Buda, în 1834. La fine sunt toate răspunsurile lui Maior în discuţie cu Kopitar, traduse de Damaschin Bojinca. A 3-a ediţie a apărut în 1883 (Budapesta, Gherla).

Activitatea lui Maior pe terenul studiului limbii e însemnata prin *Lexiconul de la Buda* (1825), la care a colaborat şi, mai ales, prin *Ortografia limbii* şi prin alte articole în legătura cu aceasta. El se deosebeşte de părerea lui Micu şi Sincai, care socoteau ca limba noastră are origine latina clasica şi spune ca româna s-a format din latina vulgara. El crede ca toţi dacii au fost exterminati şi coloniştii s-au adus din Italia. Ei au păstrat limba aşa cum au avut-o şi dacă nu s-ar fi adus împrumuturi de la străini, ar fi şi azi tocmai ca la venirea lor în Dacia. Dacă dar s-ar învoi românii să lase la o parte toate acele împrumuturi, s-ar capătă acea limba vorbita de popor în timpul republicii. Aceasta limba populara, fiind anterioara evoluţiunii literare, urmează ca limba română e anterioara limbii clasice, cu alte vorbe, e muma limbii latine.

Cu toate scăderile şi argumentările eronate, cu aceasta se pune baza ştiinţifică a cercetărilor de mai târziu: explicarea limbii române prin latina vulgara.

BUDAI-DELEANU

Avem puţine cunoştinţe biografice despre Ion Budai-Deleanu.

Fiu al unui preot din Hunedoara, a învăţat în Viena teologia, dar n-a fost preot ci magistrat la Liov.

A fost contemporan cu Sincai şi cu Maior.

Numele lui Deleanu nu a fost cunoscut în literatura romána până în anul 1867 când Al. Papiu Ilarian a publicat în „Arhivul” lui Cipariu (1867, p. 706), o relaţiune despre manuscrisele lui, pe care a făcut-o cunoscuta şi Academiei peste câţiva ani.

S-a văzut atunci ca acesta scrisese opere de istorie, în latineste (ca: *De unione trium nationum Transilvaniae commentatio*), opere de gramatica în latineste şi în româneşte (ca: *Fundamenta gramatices linguae romanicae*, *Dascăl pentru temeliile nemţeşti*), opere de etnografie în nemţeşte (ca: *Kurtzgefasste Bemerkungen über Bukovina*), scrisese un *Lexicon român-german* precum şi câteva compuneri poetice, dintre care cea mai cunoscuta ete *Ţiganiada*.

Majoritatea acestor scrieri au rămas în manuscris până azi.

Observaţiile asupra Bucovinei s-a publicat în traducere romána de G. Bogdan-Duica (în „Gazeta Bucovinei”, 1894)

Ţiganiada sau tabara ţiganilor, *poemation iroico-comico-satiric*, *alcătuit în 12 cântece de maestrul cântaret Leonachi Dianeu*, *îmbogăţita cu multe însemnări şi bagari de seama*, *critice*, *filosofice*, *istorice*, *filologice şi teologice de către Miton Perea* s-a publicat pentru prima dată la 1877 în revista „Buciumul român” – apoi într-o broşura în 1900 la Braşov, cu modificări „pe înţeles întocmita” – cum şi în revista „Munca” (Piatra Neamţ, 1906).

Autorul şi-a ascuns numele sub un pseudonim Leon Dianeu, care prin anagrama da Ion Deleanu.

Asupra acestei lucrări a atras atenţia întâia oară Aron Densuşianu în articolul *o muza cenuşăreasa*, („Cercetări literare”) – iar asupra vieţii lui a scris un studiu dl. G. Bogdan-Duica în „Convorbiri literare”.

Subiectul acestei poeme, care are 12 cânturi, este expediţia unei armate de ţigani în contra turcilor, după porunca lui Vlad-Tepes.

La început, poetul, adresându-se muzei lui Omer, care inspirase pe acesta ca să cânte lupta broastelor cu şoarecii, îi cere ajutor şi face expoziţia subiectului:

Zi cum vrura ţiganii să aşeze
Craiu şi tara de mosie.
Cum încinseră armele viteze;

Dar apoi printr-o gâlceava amara
Toţi crai încotro se împrăştiara.

Pe timpul lui Vlad-Tepes vine odată ştire ca turcii au pornit cu oaste împotriva ţării româneşti. Domnitorul se gândi ca ţiganii din tara ar putea să le slujească de spioni şi se hotărî să-i adune la un loc – ca într-un fel de oaste – pentru a-i putea supraveghea. Se organiza astfel o „armata" ţigăneasca, pe care o vedem defilând pe dinaintea domnului.

Pe când se petreceau aceste în Muntenia, trăia în Ardeal un ungur viteaz Becikerek Istoc, nobil, însă „dintr-o vita de pe strămoşii săi ţigăneasca". Aflând ca Anghelina, pe care el o iubise, fusese furata desmei, porni s-o caute. Se îmbraca într-o cămaşa de zale, îşi puse în cap o caciula „mitoasa", încinse o sabie lungă.

Care în pod sub straşina era aruncata
De rugina era cam stricata…

şi în loc de scut îşi lua o tavă de arama şi porni însoţit de un servitor, care avea să-i fie scutier. Cititorul recunoaşte îndata aci pe Don Quijotte şi Sancho Pança.

Astfel fiind începutul, se înţelege ca interesul nostru va fi împărţit. Vom voi să aflăm: Ce face Ţepeş? Ce fac ţiganii? Ce face Becikerek?

Se pornesc deci trei acţiuni, ale căror desfăşurări se împletesc între ele uneori cu mare dibacie, alteori vatamând principiul unităţii.

Vom vedea în cursul poemei, cum vine oastea turcilor, cum Ţepeş este ajutat de sfinţii creştini, pe când duşmanii săi au protecţia dracilor, cum sfinţii şi dracii nu se mulţumesc să inspire curaj unora şi altora, ci se ceartă şi chiar se bat între ei, cum în fine Ţepeş iese învingător, zdrobind pe Mahomet.

Vom vedea cum ţiganii, după ce au scăpat de oarecare încercări la care i-a supus domnitorul, care apare crud şi mucalit în acelaşi timp, asculta îndemnul dracilor de a profita de împrejurarea că sunt cu toţii la un loc şi de a alcătui un strat al lor şi cum, voind să aleagă căpetenia, se ceartă, se bat şi se sfârşeşte totul cu o încurcătura ţigăneasca.

Vom vedea, în fine, cum Becikerek, în peregrinaţiile lui, da peste tabara ţiganilor, cum este în primejdie de moarte, dar scapa ajutat de Haicu, cum apoi, aflând ca Anghelina a murit, se întoarce acasă.

Lucrarea lui Deleanu, dacă nu poate să provoace entuziasmul, cu care o cerceta Aron Densuşianu, poate fi totuşi citita cu oarecare interes, mai ales unele pasagii care sunt scrise cu mult haz. Dar

însemnătatea ei sta în faptul ca vedem cum se naşte un gen poetic în literatura noastră, în vremea în care ceilalţi scriitori ai scoalei ardelene erau preocupati numai de problemele grave ale originii poporului şi ale latinităţii limbii române.

III

LITERATURA MODERNA

I. ÎNCEPUTURILE LITERATURII MODERNE 1800 – 1830

INFLUENTE ŞI CURENTE

Secolul XIX este cel mai însemnat pentru viaţa poporului nostru, fiindcă în cursul acestui veac s-au realizat mari progrese pe toate terenurile, iar pentru literatura este primul în care se produc lucrări care să poarte cu adevărat numele de opere literare. Aceasta nu se întâmpla însă chiar de la început. Aspectele societăţii româneşti în diferitele momente ale acestui secol sunt foarte deosebite: alte obiceiuri, alte instituţii, alta cultura. Cine ar zice ca de la Alecu Beldiman până la Grigore Alexandrescu sunt numai 20 de ani? Căci de la Paris Momuleanu până la Eminescu n-au trecut nici 40 de ani? De aceea e nevoie să facem mai multe despărţiri în literatura noastră moderna. Limitele acestora nu sunt bine stabilite şi de aceea diferă mult în această privinţă cărţile de istoria literaturii. Noi, pentru că am dat literaturii din secolul XIX numele de literatura moderna, avem să-l despărţim în trei perioade: perioada începuturilor (1800 – 1830), perioada eroica (1830 – 1870) şi perioada critica (1870 – 1900).

În prima perioadă în principatele române se găseşte încă puternic curentul care stăpânise veacul trecut; cel grecesc; dar se introduc şi alte curente noi: cel francez şi cel latinist transmis de scoala ardeleana.

Să cercetăm rolul acestor curente şi partea cu care au contribuit la mişcarea noastră literara din perioada de care ne ocupam.

Grecismul este mult mai vechi în ţările române decât în epoca fanariota; se poate zice ca la venirea lui Nicolae Mavrocordat preponderenta culturii greceşti era asigurata. Chiar în secolul XVII am avut în principate un mare număr de cărţi tipărite greceste şi scrise de către români.

Fost-a un bine sau un rău aceasta influenta?

Părerile sunt împărţite. Dacă asculţi pe Gheorghe Lazar, care spune ca grecii au făcut pe români „împotrivitori limbii româneşti”, trebuie să consideri curentul grec ca o mare nenorocire. Dacă din

contra, citeşti introducerea lui C. Erbiceanu la publicaţia „cronicarilor greci” (Buc. 1890), vezi ca lucrurile se prezintă cu totul altfel: „În epoca influentei elenismului limba naţionala a crescut, s-a dezvoltat, pentru că avea în elenism un model de limba artistica şi perfecta, de unde se puteau inspira scriitorii români”.

E o parte de adevăr, în fiecare din aceste păreri extreme. Desigur ca în epoca slavonismului dezvoltarea noastră literara e mult mai redusa decât în epoca influentei slavone, dar aşa-zisul „elenism” aduce numai indirect cultura clasică elena: el aduce mai mult spiritul grecesc nou şi acesta înfăţişează puţine elemente, care ar fi slujit la un progres al literaturii noastre. Cu ceea ce a putut da grecismul din epoca fanariota, nu s-ar fi format literatura secolului XIX, căci spiritul lui nu se potrivea nici cu spiritul maselor populare, nici cu acel al paturilor mai culte. De aceea puţine şi de puţina valoare lucrări literare s-au produs sub acţiunea influentei greceşti. Au trebuit să vie alte împrejurări, alte curente, care să dea elementele literaturii noastre moderne.

Acestea sunt, de o parte, influenta franceza şi curentul latinist, datorite apusului; pe de alta, o slaba cunoaştere a producţiunilor poporane.

Să cercetăm cum se introduce limba şi spiritul francez în principatele române.

Vom observa că avem întâi o influenţa indirecta în secolul XVIII şi până la 1820; apoi o influenţa directa după această dată şi până pe la 1870.

Influenta indirecta o datorim grecilor şi ruşilor.

Este interesant de văzut ca chiar în veacul în care stăpânirea greceasca ajunge la culmea ei din punct de vedere politic şi din punct de vedere cultural, ea poarta în sine germenul propriei ei disoluţiuni: limba franceza.

Cum se întâmpla aceasta?

Se ştie ca turcii, îndata ce s-au stabilit în Europa şi au avut legături diplomatice cu alte state, s-au servit în asemenea împrejurări de oameni străini şi în special de greci, care rămăsese în mare număr în Constantinopol, vechiul Bizanţ, unde au şi până azi un mare cartier în care trăiesc în grupe compacte, având şi patriarhatul lor. Aceşti greci au fost siliti să învete limba care era mai mult întrebuinţata în raporturile diplomatice. Câta vreme veneţienii erau stăpânii marilor şi

puternici în Europa, ei vorbiră italieneşte. Mai târziu, de prin secolul XVII, limba franceza devine predomnitoare; atunci grecii vorbiră franţuzeşte.

Când turcii încep a trimite domnitori în principate dintre foştii dragomani greci, aceştia, venind în ţara, introduc cunoştinţa limbii franceze, îşi cresc copiii cu profesori francezi, lucru care curând se imita de către boieri, precum s-a imitat de către aceşti toate obiceiurile aduse de greci. Unii domnitori îşi iau şi secretari francezi. Astfel Nicolae Caragea are pe Pierre Laroche, care a stat vreo 20 de ani în principate, întrebuinţat în aceasta funcţiune de mai mulţi domnitori. Alexandru Mavrocordat are pe comitele Hauterive, care a scris un memoriu despre starea de lucruri din Moldova.

Prin aceşti secretari şi învăţători şi prin înşişi domnitorii şi familia lor se introduseră şi cunoştinţa limbii franceze şi scrieri în limba franceza.

Tot cultura franţuzeasca se introduce indirect şi prin ruşi.

În secolul XVIII ruşii au suferit o puternica influenta franceza, mai ales în vremea împăratesei Elizabeta (1741 – 1762). Curtea ei este imitată de pe curtea franţuzeasca; înalţii demnitari ai statului se îmbraca franţuzeşte, mănâncă franţuzeşte, îşi aduc mobile din Franţa, vorbesc şi scriu franţuzeşte; se stabilesc legături personale între francezi şi ruşi. Voltaire e în corespondenta cu împărateasa şi scrie *Istoria lui Petru cel Mare* de pe documentele ce-i da un ministru rus… O sumă de tineri ruşi sunt trimişi să facă studii la Paris. Sub Caterina II (1763 – 1796) aceasta influenta franceza ajunge la culme şi se introduce în toate instituţiunile din Rusia.

Era deci foarte firesc ca aceasta influenta sa treacă şi în principatele române. Operaţiunile deselor războaie dintre ruşi şi turci se desfăşoară pe pământul nostru şi sunt însoţite de lungi ocupaţiuni ruseşti. Astfel este cu războiul dintre 1768 – 1774; astfel cu cel dintre 1806 şi 1812; astfel este ocupaţia dintre 1828 – 1834, cu care se stabileşte protectoratul rusesc şi regimul Regulamentului Organic. Toată ofiţerimea rusa intra în relaţiuni cu familiile boiereşti din principate, are educaţiune franţuzeasca, şi obiceiurile ei, vorbirea ei franţuzeasca, se introduc în clasele înalte din ţările române. Rusii pronunţa franţuzeşte mai bine decât grecii, ei deci aratara românilor buna pronunţare franţuzeasca. Ei introduseră dansurile franţuzeşti, ei introduseră instrumentele muzicale şi muzica franţuzeasca,

introduseră mobilele şi costumele occidentale.

Aceste înrâuriri indirecte – prin greci, prin ruşi – pregătira terenul pentru contactul direct al românilor cu civilizaţiunea şi cu literatura franceza.

Revoluţiunea franceza cea mare şi mai târziu restauraţiunea făcură să se răspândeasca în Europa o sumă de emigraţi din Franţa. Expansiunea napoleoniana dintre 1804 – 1812 contribui şi ea la împrăştierea ideilor, moravurile şi limbii franceze. Toate acestea atinseră şi principatele române şi francezii începură a se interesa de ele. La 1797 se stabilesc cele dintâi consulate franţuzeşti în Bucureşti şi în Iaşi, iar în 1800, când o seama de boieri se gândesc să scape ţările de sub stăpânirea turceasca, trimit pe boierul Dudescu la Paris, ca să ceară ajutor de la guvernul primului consul.

Aceasta influenta franceza se întăreste din ce în ce prin tinerii care merg la studiu în Franţa şi prin pensionatele franţuzeşti de băieţi şi de fete care se stabilesc în capitalele celor două tari.

Printre aceşti tineri erau negresit fii de boieri şi de oameni bogati, care puteau trai pe socoteala familiilor, dar erau şi fii de familii modeste, trimişti ca bursieri ai statului. Cei dintâi bursieri fura Eufrosin Poteca, Simion Marcovici şi Petrache Poenaru.

Dacă ţinem seama că aceasta tinerime instruită în Franţa devine conducătorea mişcării politice şi literare din tara, dacă adăugam ca şi dintre oamenii maturi au început să călătoreasca prin ţările străine, cum a fost Dinicu Golescu, care a scris povestirea călătoriilor sale, atunci înţelegem cum s-au schimbat în vremea dintre 1830 şi 1850, spiritul public în amândouă principatele, cum „bonjuriştii” impun ideile lor în toate manifestările vieţii, cum o nouă civilizaţie se introduce în locul celei vechi.

Aceasta civilizaţie are mai ales caracterul franţuzesc.

Împreună cu ea, şi activitatea literara se schimba. Românii încep a cunoaşte scrierile franţuzeşti şi, văzând fecunditatea literaturii franceze, simt dorinţa de a avea şi ei o literatura naţionala. Se produc un mare număr de traduceri, se produc imitaţiuni dar se produc şi lucrări originale, inspirate de ideile literaturii franţuzeşti. Mai ales nevoia de a traduce sileşte pe scriitori a perfecţiona alcătuirea frazei şi a-i da o construcţiune mai clară, mai potrivita cu claritatea limbii franceze, iar vocabularul se îmbogăţeşte într-un mod uimitor. Genuri şi forme literare necunoscute până atunci încep a ieşi la lumină.

Dar în afară de forma, în afară de stil, este ceva mai important pe care influenta franceza îl da literaturii române: este ideea de libertate. Prin limba, prin scrierile franţuzeşti, românii devin din ce în ce mai stăpâniţi de ideile democratice şi doresc să schimbe întocmirea politica din tara lor. În Franţa afla refugiu cei exilaţi, în Franţa găsesc ecou plângerile tineretului liberal şi francezii le dau mâna de ajutor în momentele grele.

A doua împrejurare care condiţionează dezvoltarea literaturii române în secolul XIX este curentul latinist. Acest curent, născut în Ardeal, unde da naştere şcolii ardelene, îşi întinde influenta şi în principate, care păreau cu totul cufundate sub înrâurirea greaca.

Propagarea ideilor acestora s-a realizat prin oameni şi prin scrieri.

Prin oameni s-a făcut:

a) prin tineri care au mers să studieze şcolile de peste munţi;

b) prin profesori care au venit de peste munţi în principate;

c) prin raporturi personale între oamenii maturi, stabilite cu ocazia tiparirii în Transilvania a unor cărţi scrise în principate.

La începutul secolului XIX în principate nu se putea dobândi în scoala o cultură mai serioasa decât dacă se făcea în limba greceasca; profesorii greci erau peste tot şi mai bine plătiţi, aveau rol şi mai însemnat şi erau şi oameni mai învăţaţi; au fost unii care au făcut lucrări importante pentru ştiinţa limbii greceşti, ca Lambru Fotiadi, Vardalah, Comita ş.a. Învăţătura românească era redusa la citire şi scriere şi la lectura cărţilor bisericeşti, iar alte limbi şi alte studii nu se făceau. De aceea cei care voiau să dea fiilor lor o cultură mai îngrijita şi nu-i puteau trimite prea departe în ţările apusului, îi trimiteau la şcolile din Ardeal, mai ales la Braşov şi la Sibiu. Putem cita ca exemplu pe Grigore Plesoianu, fost profesor la Craiova, traducător vestit în epoca dintre 1830 – 1840, care şi-a făcut studiile la Sibiu.

Se înţelege însă ca numărul acestor tineri, trimişi departe de familiile lor, era relativ mic, iar cei mai mulţi părinţi doreau să aibă chiar în ţara scoli organizate mai bine. De aceea au început unele familii bogate să aducă profesori din Ardeal, iar cârmuirea sa cheme şi ea asemenea oameni la şcolile publice.

Astfel, la 1813, epitropii şcolilor din Valahia aşază la Sf. Sava profesor pe ardeleanul Gh. Lazar, care venise cu doi ani mai înainte în ţară. La 1820, când mitropolitul Veniamin Costache vrea să

reorganizeze seminarul de la Socola, roagă pe Gh. Asachi să-i găsească profesori noi şi acesta aduce din Transilvania pe Vasile Pop, Vasile Fabian (Bob), Ion Cristea şi Ion Manfi.

După 1821, numărul acestor profesori se face şi mai mare. La 1826 Florian Aaron e chemat de boierul Dinicu Golescu şi întemeiază la Golesti o scoala de băieţi.

La începutul secolului XIX erau puţine tipografii în principate şi rău înzestrate; de aceea mulţi autori îşi tipăreau lucrările lor peste munţi, fapt care a dat naştere la călătorii sau la corespondente personale cerute de asemenea împrejurări. Astfel, Eufrosin Poteca, din Bucureşti, tipareste la Buda traducerea unei cărţi de logica şi de etica; Gr. Plesoianu din Craiova tipareste la Sibiu traducerea lui *Telemac* de Fénelon şi alte scrieri; Stanciu Capătâneanu din Craiova, de asemenea, tipareste o parte din cărţile sale la Sibiu; acelaşi lucru îl face călugărul din Iaşi Ghermano Vida cu gramatica sa franceza pe care o tipareste la Buda. La Sibiu tiparesc scrieri de-ale lor Gheorghe Ioanid din Bucureşti, Ion Gherasim Gorjan, traducătorul *Halimalei*, Gheorghe Saulescu, din Iaşi, Anton Pann din Bucureşti; ba şi un *Almanah al statului Ţării Româneşti* (pe 1836) este tipărit la Buda.

În legătura cu tipografia a fost comerţul cărţilor, care în primele decenii ale secolului XIX era în mâna ardelenilor. Avem date în *Istoria şcoalelor* de V.A. Urechea, de unde se vede ca până la 1830 cărţile se vindeau la un loc cu mărfurile de braşovenie.

Propagarea ideilor scoalei latiniste s-a făcut şi prin scrieri.

E adevărat ca urmaşii celor trei reprezentanţi ai şcolii ardelene, Micu, Sincai şi Maior, nu produc un număr prea însemnat de opere, dar ei au meritul de a fi popularizat unele din ideile marilor scriitori şi mai ales de a fi pregătit prin scoli legiuni de tineri, care să răspândeasca aceste idei.

Ideile privitoare la limba română şi în genere studiul limbii au format obiectul de căpetenie al preocupărilor lor.

Astfel apărură o serie de gramatici: a lui Ion Morariu (1778), a lui Radu Tempea (1797), a lui Paul Iorgovici (1799), a lui Constantin Diaconovici Loga (1822), a episcopului Alexe din Gherla (1826).

Unele din ele trecura şi fura cunoscute şi în principate.

Asupra acestei epoci scrie Costache Negruzzi note interesante în articolul sau *Cum am învăţat româneşte*.

În vremea când influenta greaca făcuse să amorţeasca până şi

conştiinţa naţionala, puţini români care nu puteau să se împace cu această stare de lucruri, „se uitau – zice el – cu dor spre Buda sau Braşov, de unde le venea pe tot anul calendare cu poveşti la sfârşit şi din când în când câte o broşură învăţătoare meşteşugului de a face zahăr din ciocalai de cucuruzi sau pâne de cartoafe”.

Ziceam, ca şi oarecare cunoaştere a literaturii poporane apare în aceasta epoca. În adevăr, în Vacaresti şi mai ales în Ienache sunt reminiscente din unele doine, fie ca fond, fie ca forma a versului. Iar în Transilvania, afară de *Ţiganiada* lui Deleanu, care se întemeiază în parte pe credinţe şi povesti poporane, sunt operele lui Vasile Aron şi ale lui Ion Barac. Cel dintâi este autorul povestirii glume satirice *Leonat şi Dorofata*, iar Barac ne-a dat în 1801 faimoasa povestire care se citeşte şi azi în popor, *Istoria prea frumosului Arghir şi a prea frumoasei Elene*.

Acestea sunt elementele fundamentale ale literaturii române la începutul sec. XIX.

AUTORI ŞI SCRIERI

Ce producţiuni apar în aceasta epoca?

Fiind o epocă de tranziţiune, vom afla manifestările ultime ale felului vechi de a se scrie şi manifestările timide ale vremii celei noi.

Aşa este literatura religioasă, compusa din traduceri şi de cărţi de ritual şi de cărţi religioase de citit acasă. Reprezentanţii cei mai însemnaţi ai acestei literaturi sunt: mitropolitul Veniamin Costache şi mitropolitul Grigorie.

Veniamin Costache (1768 – 1846) se cobora dintr-o veche familie boiereasca din Moldova. Din informaţiile ce se găsesc în testamentul său şi în notiţa autobiografică tipărita la finele unei scrieri (*Funie întreita*, Iaşi, 1831) se vede ca a învăţat întâi în Academia Vasiliana din Iaşi şi apoi la mănăstirea Neamţului, că s-a călugărit la 15 ani, după dorinţa tatălui său, care se afla bolnav.

Protectorul sau fu Iacob Stamate, episcopul Huşilor, care-l recomanda mitropolitului Leon (1786 – 1788) şi astfel ajunse Veniamin la vârsta de 21 de ani egumen la mănăstirea Sf. Spiridon din Iaşi.

Ajungând peste câţiva ani protectorul sau Iacob mitropolit, Veniamin, deşi în etate numai de 24 ani, fu ales episcop de Husi.

Aci el se ocupa de îmbunătăţirea şcoalelor şi bisericilor şi cu alte fapte generoase, care îi atraseră iubire tuturor celor ce-l cunoşteau şi-l

făcură cunoscut şi simpatic în toată Moldova. Astfel se explica cum, în 1803, la moartea lui Iacob Stamati, reuşi să se ridice pe scaunul Mitropoliei Iaşilor.

În aceasta înalta demnitate, Veniamin dezvolta o activitate neobişnuita şi se arata însufleţit totdeauna de cea mai mare iubire de patrie.

În primul rând se ocupa de scoli şi izbuti să convingă pe domnitorul Alexandru Moruzi să dea faimosul hrisov de la 24 mai 1803, care cuprindea următoarele dispoziţiuni:

a) Se instituie, pentru conducerea şcoalelor o eforie compusă din mitropolit şi doi boieri mari;

b) Se înfiinţează şase scoli româneşti judeţene în principalele oraşe ale Moldovei;

c) scoalele sunt deschise deopotrivă şi pământenilor şi străinilor, şi bogaţilor şi săracilor, iar pentru copiii lipsiţi de mijloace se instituie şi un număr de burse.

d) Pe lângă taxa de patru lei, perceputa de la preoţi, pentru întreţinerea şcoalelor, se va lua şi din vistieria ţării o sumă însemnata.

Astfel lucra el supraveghind scoalele, ajutând pe tinerii silitori, cum au fost de exemplu Asachi şi Saulescu, pe care i-a trimis în străinătate să-şi continue studiile, în fine traducând şi tiparind cărţi necesare bisericii şi învăţamântului; dar împrejurările prin care treceau ţările noastre, la începutul secolului, intrarea ruşilor în Moldova, îl silira sa demisioneze şi să stea retras până la 1812, când fu chemat de Adunare iarăşi în scaun.

Încă din primul an al funcţionarii sale ca mitropolit, se gândi la organizarea învăţamântului preotesc şi întemeie seminarul de la Socola, care mai târziu lua numele de „Seminarul Veniamin” şi înfiinţa o scoala de muzica bisericească.

Curând însă veniră împrejurări nenorocite şi pentru tara şi pentru dânsul. Eteria greceasca de la 1821 produce o teribilă anarhie şi răspândeşte peste tot jaful şi focul. Guvernul legal al ţării se desfiinţează şi conducerea statului rămâne în mâna mitropolitului, care apara drepturile Moldovei, voieşte să împiedice excesele eteriştilor, ascunde în localul mitropoliei pe cei mai prigoniti; dar în cele din urmă este nevoit să fugă.

Întorcându-se, după stabilirea liniştii, îşi relua cu mai multă ardoare nobilele sale îndeletniciri, dar amestecul politicii în afacerile

bisericeşti îl sili să se retragă în 1842, sub Mihail Sturdza, la mănăstirea Slatina, unde muri peste patru ani, plâns de tara întreaga, care-i apreciase meritele.

De la Veniamin Costache avem o sumă de traduceri de cărţi, unele tipărite, altele manuscrise. Ele sunt sau cărţi dogmatice sau cărţi necesare serviciului bisericesc sau lucrări de istorie bisericească. Vom cita dintr-însele:

Tâlcuirea celor şapte taine (Iaşi, 1807); *Istoria vechiului* şi *a noului testament* (Iaşi, 1824); *Funie sau frânghie întreita* (Iaşi, 1831); tradusa din greceste, un tratat despre valoarea religiei şi a moralei creştine: *Piatra scandelei* (Iaşi, 1844), o cercetare asupra despărţirii celor două biserici creştine, a răsăritului şi a apusului; *Îndeletnicire despre buna murire* (Iaşi 1845).

Mitropolitul Grigorie al IV-lea Miculescu (1765 – 1834) a învăţat greceste în scoala de la Sfântu Sava, apoi a urmat limba latina şi teologia la vestita scoala de la mănăstirea Neamţu din Moldova, unde a studiat şi Veniamin Costachi.

Chemat în Ţara Românească de către mitropolitul Dosofteiu Filitis (1793), a fost însărcinat, împreună cu părintele Gherontie, să traduca diferite cărţi bisericeşti; apoi au plecat amândoi să viziteze mănăstirile din Orient, mai ales pe cele din Sfântu-Munte. Pe acolo au aflat diferite opere pe care le-au utilizat pentru lucrările lor. În timpul călătoriei a murit Gherontie şi astfel Grigorie s-a întors singur şi s-a aşezat călugăr la mănăstirea Caldarusani.

Reputaţiunea lui creştea în fiecare zi: toată lumea cunoştea înaltele-i calităţi, întinsa sa cultura într-ale bisericii, de aceea, când, în 1823, rămase vacant scaunul de mitropolit, domnitorul Grigore Ghica propuse boierilor şi episcopilor alegerea modestului lucrător care abia avea rangul de diacon.

Făcându-se sfat de obste, l-au înălţat prin toate treptele până la episcop şi i s-a încredinţat conducerea mitropoliei Ţării Româneşti.

Era atunci tocmai epoca începutului influentei ruseşti. Amestecul ruşilor devenea din zi în zi mai puternic şi orice manifestare de independenta naţionala era rău privita, ba uneori chiar aspru lovita de ei. Se vede că nu le plăcea caracterul noului mitropolit; de aceea au intrigat în toate chipurile până ce l-au depărtat din scaun (1829). Nu e vorba, mitropolitul Grigorie şi-a căpătat satisfacţiune, fiind instalat din nou în 1833, dar de asta data Dumnezeu nu voi să-i lase multă vreme

petrecerea în mijlocul oamenilor şi-l chema la sine în anul următor. El se afla îngropat în curtea Mitropoliei din Bucureşti.

De la Grigorie ne-au rămas mai multe traduceri de cărţi bisericeşti, unele tipărite chiar de dânsul, altele lăsate ca manuscris şi tipărite de mitropoliţii următori. Aşa avem: *Carte folositoare de suflet* (Buc. 1799), cuprinde canoane şi sfaturi folositoare creştinilor; *Chiriacodromion* (Buc. 1801), adunarea evangheliilor de peste an şi tâlcuirea lor; *Despre preoţie* de Sf. Gheorghe din Nazians; *Pentru eresul armenilor*; *Exaimeron* al Sf. Vasile cel Mare (1827); *Vieţile Sfinţilor*.

*

Istoriografia cronicarilor continua şi se sfârşeşte în acest timp. Cele mai numeroase scrieri se găsesc la munteni, unde se afla numele lui Dionisie Eclesiarhul, Naum Râmniceanul şi Zilot Românul. Tot acum apar şi două cronici rimate: una în Muntenia, a pitarului Hristache, alta în Moldova, a vornicului Alecu Beldiman.

Dionisie Eclesiarhul a trăit la episcopia Râmnicului. El a povestit cu oarecare talent, în culori foarte vii, întâmplările din Muntenia, de la 1764 până la 1815, dând importante detalii asupra unor chestiuni pe care scriitorii anteriori nici nu le atinsese. Astfel este povestirea pe care ne-o face el, cu inima sfâşiata de durere, despre modul cum se percepeau dările şi despre chinurile îndurate cu aceasta ocaziune de nenorociţii locuitori ai satelor.

„Deci presfirându-se slajbasii prin plasile judeţelor şi mergând prin sate ca nişte lupi flămânzi şi ca nişte holtei de câini leşinati, să fi văzut cineva nemilostivirea lor, şi ce făcea cu creştinii.

Oamenii nu prea avea bani fiind în mijlocul iernii, târguri iarna nu era, să vânda oamenii vite; vremea de coasa şi de sapa nu era, să lucreze să câştige bani să se plătească; bucate încă nu prea era, să vânda; ci numai o seama de oameni care mai avea putere să plătească. Iar slujbasii închidea oameni şi muieri prin cosare şi-i îneca cu fumuri de gunoi şi cu ardei îi afuma şi-i ţinea închişi ziua şi noaptea flămânzi, să dea bani; pre alţii îi lega cu mâinile îndărăt şi cu spatele de garduri şi îi bătea cu bicele; pre alţii legaţi îi baga cu picioarele goale în zăpada geroasa, aşa chinuia pe creştini. O amar de bietii creştini ca plângea şi se vaita şi săracele văduve tipa de ger, dar nu era milostivire la varvarii de slujbasi, că avea urechile astupate cu aspidele, şi ca vrăjmaşii ucideau oamenii. Încă peste Olt au şi omorât mumbasirii turci pre mulţi, din care pre unul rudele l-au dus la Bucureşti şi l-au băgat cu

carul în curtea domneasca să-l arate lui Voda şi înştiinţându-se Voda a zis să dea bani că nu-l va omorî nimenea”.

Cunoştinţe istorice însă nu prea avea acest cronicar. Aceasta se vede mai ales în pasagiile în care vorbeşte de evenimentele din tari străine. Aşa este acela consacrat lui Napoleon cel Mare, pe care-l socoteste că a fost ofiţer „la împărateasa nemţilor”, şi, suparându-se că n-a fost înaintat s-a dus la francezi unde a ajuns „polcovnic mare”.

Cronica aceasta s-a publicat de Papiu Ilarian în *Tezaur de monumente istorice* (vol. II, 1863).

Pitarul Hristache, un boiernas, care a trăit pe la finele secolului al XVIII-lea şi în primele decenii ale celui de al XIX-lea, a scris o cronica în versuri: *Istoria faptelor lui Mavroghene-Voda şi a răzmeritei din timpul lui pe la 1790*. Scrisa la 1817, a fost publicata de Cesar Boliac în „Buciumul”.

Autorul, văzând ca toate faptele importante afla povestitori, zice:

Drept acela dar şi eu
Cu mila lui Dumnezeu
Încep după a mea idee
Cu vreo câteva condeie
Povestea mavrogheneasca
De la Tara Românească.

Ne înfăţişează pe Mavrogheni ca un om foarte ciudat, socotit de unii ca nebun, de alţii ca om isteţ; îi lauda vitejia şi admira armata alcătuita de el să meargă în ajutorul turcilor în contra austriecilor. Versurile sunt slabe, dar în schimb sunt pasagii scrise cu oarecare haz. Lucrarea este importanta prin amănuntele curioase ce ne da un om care a trăit în mijlocul evenimentelor povestite. Putem citi portretul lui Turnavitu, loctiitorul domnului, când acesta s-a dus cu oştirea contra nemţilor:

Avea în cap o caciula
Tuguiata ca o sula
Şi o gheba în spinare
De nu făcea cinci parale.
De aba roşie rupta
Cu aţa alba cusuta.

Trebuie însă să notam ca, vorbind despre un corp de armata organizat de Mavrogheni cu soldaţi români, cronicarul are câteva

accente patriotice; îi crede:

…născuţi a fi puşcaşi şi adauga:

Se mira cine-i vedea
Şi gura la ei casca pentru ca:
…În oaste de-i punea
Mai multă fala făcea.

Naum Râmniceanu Protosinghelul (1764 – 1839), a cărui viaţa şi activitate a fost studiata de C. Erbiceanu în discursul sau de recepţie în Academie (Buc. 1900), a dobândit de mic învăţătura greceasca şi a servit pe lângă episcopii Filaret al Râmnicului, apoi pe lângă Dositeiu Filitis şi Nectarie din aceeaşi episcopie, iar mai târziu deveni devotatul lui Constandie al Buzaului.

El a scris foarte multe opere istorice, dar aproape toate sunt scrise greceste. Aceasta nu-l împiedica de a-şi arata iubirea sa pentru tara şi neamul său şi de a fi uneori foarte aspru cu grecii.

Zilot Românul este un pseudonim şi înseamnă „român zelos”. Sub acest nume s-au publicat întâi de Haşdeu (în „Columna lui Traian” 1882 şi 1883) două lucrări:

1. *Domnia lui Constantin Hangeriul* în care aflam de la început declaraţia ca voieşte a vorbi cu nepărtinire:

Istoric sunt, n-am frate.
N-am ruda, n-am vecin;
Stăpân am p-adevărul.
Lui singur ma închin.

Se arata foarte înflăcărat patriot, ataca cu multă vehementa pe greci, care exploatează poporul, cât şi pe românii care se fac instrumentele lor.

2. O cronica alcătuita din o serie de capitole separate, parte în proza, parte în versuri. Astfel e povestirea domniilor lui Sutu, Moruz, Ipsilante şi o poema istorica în care ataca pe greci.

Gr. Tocilescu a mai descoperit şi alte lucrări ale lui Zilot pe care le-a publicat în „Revista pentru ist., arch., şi filolog”. (an. III, vol. IV şi V) şi anume:

3. Domnia a treia a lui Alexandru Voda Sutu ce i se zice şi Dracache.

4. Revoluţiunea lui Tudor, pe care o amesteca cu mişcarea eteriştilor: „o adunare de străini cei mai mulţi greci”, au atras la ei „pe un anume Tudor sluger, român mehedintean, ce-i zice şi

Vladimirescu”.

5. *Adunare de stihuri*, unele scrise în 1829 şi închinate diferitelor persoane istorice (Radu Negru, Mircea) sau oamenilor zilei de atunci; altele în 1850, relative la anul 1848, în care, cu toată declaraţiunea făcută de a fi imparţial, nu poate să uite prejudiciile clasei boiereşti, şi vorbeşte cu multă ura despre revoluţiune. După ce încarca pe revoluţionari cu diferite epitete, pune revoluţia alături de holera din acel an zicând ca acestea au fost cele două mari „primejdii” ale ţării; iar când povesteşte căderea mişcării, se bucura foarte mult că s-a întors ordinea veche de lucruri şi vorbeşte cu mult entuziasm de urcarea pe tron a lui Ştirbei.

El credea ca mişcarea a fost făcută de „mojici”, „ţigani” şi „hoţomani”, la care s-au mai adaus şi câteva fete mai simandicoase:

Din boierime, din negoţime.
I preoţime, călugărime
I dascălime, profesorime
I ciocoime şi calicime
I şcolarime şi ucenicime
Şi toată ceata de slugarime
Strigau pe uliti: „Jos ristocraţii!”

Zilot Cronicarul este un scriitor foarte dibaci, care nu se mulţumeşte cu povestirea întâmplărilor, ci voieşte a da o înfăţişare cât mai plăcuta şi mai meşteşugita naraţiunii sale. Dacă ar fi scris numai în primele decenii ale secolului nostru, ar fi fost printre cronicarii „din epoca fanarioţilor”, un lucrător de mare merit – cum l-a judecat Haşdeu: însă ca scriitor pe la 1850, când avem pe un Alecsandri, Alexandrescu, pierde mai toată însemnătatea şi devine, întrucât priveşte ultimele sale opere, un om al vremii vechi care trăieşte într-o epocă noua şi cu totul străina de sine.

Cine este acest Zilot? Gh. Tocilescu l-a identificat întâi cu Stefan Moru, apoi cu Stefan Fanuta, dar se pare ca motivele sale n-au convins pe cei mai mulţi scriitori, aşa ca rămâne să-l socotim ca anonim.

Alecu Beldiman (1760 – 1826), născut şi crescut în clasa boiereasca şi hrănit cu prejudiciile timpului său, învaţa carte greceasca şi fratuzeasca, pe cât se putea atunci învaţa, şi-şi petrece viaţa citind, traducând şi versificând de plăcere, când afacerile publice nu-l cheamă.

El a lăsat un număr însemnat de traduceri ca *Moartea lui Avel*,

Numa Pompilie – s.a., dar lucrarea lui de căpetenie este poemul istoric intitulat *Tragodia sau mai bine a zice jalnica Moldovei întâmplare după răzvrătirea grecilor 1821*.

Precum arata titlul, acesta descrie evenimentele din 1821, nenorocirile ce cazura atunci asupra Moldovei din pricina exceselor zavergiilor sau, cum se exprima el „stricarea ţării". Se poate lesne înţelege preţul ce detera contemporanii săi acestei opere, fiind o lucrare de actualitate. Pentru cei ce văzuse şi simţise relele acelor întâmplări, tot ce spunea poetul era viu. Fiecare înlocuia în închipuire versurile lui Beldiman cu propria sa suferinţa. Pe noi însă povestirea vornicului ne lasa reci, fiindcă ceea ce citim acolo ne e străin şi poetul nu poate să învieze trecutul. Compunerea lui e foarte prozaica, o adevărată cronica rimata, care poate da cercetătorului istoric oarecare detalii interesante, dar e lipsită de orice valoare poetica. Foarte rar întâmpinam expresiuni colorate, mai ales când îşi descarca ura contra grecilor, sau când, în mijlocul tânguirilor, ştie să arunce şi o nota glumeata.

*

Manifestările curentelor noi se găsesc întâi la românii de peste munţi, pe de o parte ca efect al contactului cu apusul, pe de alta ca urmare a cunoaşterii producţiunilor poporane. Tichindel şi Lazar, Vasile Aron şi Ion Barac sunt numele care se pot cita în această privinţă.

Dimitrie Tichindel este un scriitor care s-a bucurat într-o vreme de oarecare însemnătate, dar aceasta s-a datorit mai mult activităţii sale ca preot şi profesor decât valorii scrierilor sale.

Nu se cunoaşte cu siguranţa nici anul, nici locul naşterii lui Tichindel. Aceasta este, cel puţin, opinia lui Iosif Vulcan, care, în discursul sau de recepţie la Academie (Buc. 1893), face biografia acestui scriitor.

Studiile le-a făcut în Timişoara, unde a învăţat teologia; apoi s-a cultivat singur. În 1794 era învăţător în satul Belint, în Banat. De aci încolo a avut aceeaşi însărcinare în diferite comune ale Banatului. Dar a fost şi preot. În 1805 îl întâlnim paroh în Becicherecul mic, comuna cu populaţie mixta: români şi sârbi. Prin stăruinta românilor, se înfiinţa în 1811 în Arad o scoala normala (preparandie, ziceau ei) şi Tichindel fu numit catihet, iar profesor de gramatica Constantin Diaconovici Loga, autorul cunoscutei gramatice din 1822, pe lângă

profesorul de ştiinţe pedagogice şi cel de partea ştiinţifică.

Activitatea profesorala a lui Tichindel n-a plăcut sârbilor şi autorităţii bisericeşti superioare, care era mitropolitul sârb şi de aceea a fost scos din funcţiunea de catihet al scoalei normale în 1814 şi în acelaşi an i s-au confiscat fabulele pe care le publicase atunci. De aceea îl găsim în 1815 funcţionând iar ca paroh în Becicherec. Aci rămâne până la 19 august 1817, când, bolnav, e nevoit să se ducă într-un spital din Timişoara, unde moare la 19 ianuarie 1818.

Prima sa lucrare este intitulată *Sfaturile înţelegerii cei sănătoase* (Buda 1802), traducere de pe lucrarea sârbeasca, a lui Dositeiu Obradovici, o colecţie de învăţături morale.

În 1808 tipareste tot în Buda traducerea altei opere a aceluiaşi autor: *Adunare de lucruri moraliceşti*, sfaturi morale şi istorioare instructive.

El mai are şi o scriere bisericească *Epitomul sau scurte* arătări *pentru sfânta biserica* (Buda, 1808). Vorbeşte despre vestmentele bisericeşti, despre sfânta leturghie, carte necesara preoţilor şi diaconilor.

Dar lucrarea de căpetenie este colecţia de *Fabule* tipărita în Buda (1814). Heliade a dat o a doua ediţie în 1838, iar Ion Rusu a tipărit a 3-a în 1885. E cea dintâi publicaţie de acest fel în româneşte. Fabulele sunt în proza, iar „morala" are o dezvoltare foarte mare, încât în realitate fabula este numai un pretext pentru „învăţătura". Aceste învăţături sunt adevărate discursuri morale şi patriotice, în care găsim pasagii interesante.

„Mintea! Marita naţie dacoromânească în Banat, în Ţara Românească, în Moldova, în Ardeal, în Ţara Ungureasca mintea! când te vei lumina cu învăţătura, cu luminatele fapte te vei uni, mai alesa naţie nu va fi pre pământ înaintea ta". Aşa zice într-una din învăţăturile sale.

Valoarea cărţii însă trebuie să fie redusa mult pentru ca ea nu este originala; e o traducere de pe acelaşi Dositeiu Obradovici şi, ce e mai rău, ca nu numai fabulele, dar şi cea mai mare parte din învăţături sunt traduse.

Gheorghe Lazar (1779 – 1823), născut în satul Avrig, lângă Olt, în Transilvania, din părinţi tarani, atrase, ca copil, bagarea de seama a baronului Bruckental, care îl trimise la Cluj şi apoi la Viena, unde urma ştiinţele fizico-matematice şi teologia. Obţinând titlul de doctor, se

întoarse în ţara şi fu hirotonisit arhidiacon şi numit profesor la seminarul candidaţilor de preoţi din Sibiu. Devenind vacant un scaun de episcop ortodox, Lazar cu titlurile sale se înfăţişa la mitropolitul din Cârlovici – de care depin deau pe atunci episcopiile române ortodoxe din Transilvania şi Ungaria – dar, venind la auzul mitropolitului ştirea ca Lazar are idei liberale şi nu e destul de credincios, fu respins pe motivul că este prea învăţat pentru a fi episcop.

În urma acestei căderi, veni înapoi la Sibiu, unde îşi continua cariera de profesor şi predicator. Predicile sale erau foarte ascultate de poporeni şi prin ele îşi stabili reputaţiunea de orator; dar, permiţându-şi întruna sa spuie ca românii au aceleaşi drepturi ca şi celelalte naţiuni ale Transilvaniei – ungurii şi saşii – drepturi pe care împăratul nu voieşte să le recunoască, fu aspru certat de episcopul Moga şi atunci, în 1816, se hotărî să părăsească Transilvania şi să vie în Bucureşti.

Scoli existau pe atunci în Ţara Românească, dar limba română era lăsata pe al doilea plan. Ele se conduceau de o Eforie compusă din mitropolit şi trei boieri din divanul domnesc, între care era şi Constantin Bălăceanu. La acesta se adresa Lazar, cerându-i să-i dea însărcinarea predarii ştiinţelor filosofice şi matematice în limba română. Boierul nu credea nici ca limba română este apta pentru învăţături înalte, nici ca propunatorul are destula pricepere. Ca să-l încerce, îl roagă să-i masoare un loc pe care i-l măsurase un inginer german. Deşi n-avea toate instrumentele necesare, Lazar reuşi să mulţumeasca pe boierul neîncrezător şi curând fu numit dascăl la Sfântu-Sava, unde i se dete o mică încăpere spre a-şi începe cursul.

Lecţiunile lui nu putura fi ceva sistematic, pentru ca şcolarii veniţi să-l asculte aveau cunoştinţe neegale şi nesuficiente; erau mai mult nişte conferinţe în care se cuprindeau idei foarte felurite. Trebuia să-i învete gramatica, geografie, aritmetica, desen, apoi filosofia şi matematicile aplicate, mai ales topografia.

La 1818, Lazar face un fel de manifest-program adresat tinerimii, pe care o îndeamnă sa vie la şcoala ca să se instruiască. El stabileşte patru categorii de studii la şcoala lui: 1) Învăţamântul elementar, cuprinzând silabisirea şi citirea, cunoaşterea numerelor şi operaţiunile, scrierea cu ortografie, catehism, gramatica; 2) Învăţamântul mediu: gramatica cu sintaxa, poetica, mitologia, geografia, retorica, istoria; 3) Învăţamântul special de inginerie:

aritmetica, geografia, geometria, trigonometria, algebra, geodezia, arhitectura; 4) Învăţamântul superior, cuprinzând „celelalte mai înalte tagme filozoficeşti” şi „tagmele juridiceşti”. Pe lângă aceasta se destinau cursuri deosebite pentru candidaţii de preoţi.

Trei ani Lazar lucra în tihna cu şcolarii săi răspândind, pe lângă cunoştinţele generale şi iubire de patrie, care dete curând roade, căci, îndata ce Tudor Vladimirescu ridica steagul luptei, toţi şcolarii săi se făcură partizani ai acestuia şi propagatori ai ideii de emancipare de sub domnia fanariota.

Evenimentele nenorocite ce urmară pentru români după aceasta mişcare, aduseră şi închiderea şcolii lui Lazar, care – bolnav – fu nevoit să plece la familia sa. Murind după puţina vreme fu îngropat în Avrig şi pe piatra mormântala un şcolar al său, Comitele Scarlat Rosetti, care vizita acele locuri, puse să se sape următoarele versuri:

Precum Hristos pe Lazar din morţi a înviat.

Aşa tu România din somn ai deşteptat.

De la Gheorghe Lazar ne-au rămas puţine cărţi, pentru ca activitatea sa de profesor nu-i lasa timp să lucreze scrieri mai întinse. Mai toate manuscrisele ce ştim că au rămas de la el s-au pierdut. Cunoaştem un abecedar, o trigonometrie (tip. 1919) şi o aritmetica, precum şi două discursuri: unul la urcarea pe tron al lui Grigore Ghica şi altul la ridicarea ca mitropolit a lui Dionisie Lupu. Acesta din urma a fost scris numai de el şi rostit de părintele David, economul mitropoliei, cu ocaziunea solemnitaţii.

Viaţa şi activitatea lui Lazar au povestit-o doi şcolari ai săi: Heliade Rădulescu într-un articol din „Curierul românesc” (1839) no. 64, p. 255 şi Petrache Poenaru în discursul de recepţiune în Academie (1872).

Vasile Aaron (1770 – 1822), avocat în Sibiu, a publicat o poema în zece cânturi: *Patima lui Hristos* (1805), *Pâram şi Tisbe* (1807) şi alte poeme, care au avut oarecare succes, pe vremea lor, deoarece vedem că apar în mai multe ediţiuni; dar cea mai cunoscuta lucrare este poema comica: *Vorbirea în versuri de gluma a lui Leonat beţivul, om de Longobarda, şi sotiei sale Dorofata* (1820), o satira contra beţivilor.

Aron Densuşianu zice ca a rămas de la el o traducere a *Eneidei* şi a bucolicelor lui Virgil, dar nu se ştie nimic despre manuscrisele acestea.

Ion Barac (1772 – 1848) a fost învăţător în Braşov. A redactat

Foaia Duminicii (1837). A tradus şi prelucrat cărţi de literatura poporana, ca *o mie şi una de nopţi* (1836 – 1838) şi altele; dar a tratat şi altfel de subiecte, ca *Risipirea Ierusalimului*, (1821), care nu e nici ea originala. Cea mai cunoscuta opera a sa însă este prima lucrare: *Arghir şi Elena* (1881), în care vrea să simbolizeze cucerirea Ardealului de către Traian.

*

Manifestări ale influentei spiritului poporan şi ale spiritului apusean apar şi în principate. Iordache Golescu aduna pilde din popor şi le completează cu altele din citirile şi reflecţiile sale; Dinicu Golescu e dintre cei dintâi care cunoaşte de aproape, prin călătoriile sale, civilizaţia europeană şi găseşte necesar să-şi publice impresiile.

Iordache Golescu (1768 – 1848), este unul din cei mai de frunte reprezentanţi ai acestei familii, a cărei istorie se poate urmări până prin sec. XV. Însemnări asupra vieţii lui şi a fratelui sau Dinicu se găsesc în prefaţa lui N. Hodos la ediţiunea *Călătoriei* lui Dinicu Golescu (Buc. 1910).

Şi-a făcut studiile cu dascălii ce se găseau în ţara pe acele vremuri şi, prin situaţia materiala şi politica a familiei, el ocupa funcţiuni însemnate, că vei logofat şi mare vornic. Dar el a ştiut să fie vrednic de aceste slujbe şi a arătat pentru scoala dragoste deosebita, aşa încât îl vedem în 1818 membru în eforia şcoalelor şi ajutând, în aceasta calitate, pe Gheorghe Lazar.

Iordache a fost şi scriitor. Multă vreme s-a cunoscut numai gramatica sa: *Bagari de seama asupra canoanelor gramaticeşti*, (Buc., 1840). În 1874 însă, Lambrior a publicat în „Convorbiri literare” (an. VIII) un articol în care a arătat ca Iordache a făcut şi o culegere de *Pilde, povatuiri, cuvinte adevărate şi povesti* şi a stăruit asupra însemnătăţii ei. Culegerea, care formează un volum de peste 850 de pagini, s-a păstrat în manuscris (Academie no. 213) şi s-a publicat în parte de I. Zanne (vol. III al colecţiei sale de proverbe).

Tot în manuscris s-au păstrat şi două dicţionare: unul românesc *Condica limbii româneşti* scris în urma gramaticei, pe care o citează în prefaţa; altul grecesc-românesc.

Aceste lucrări sunt în mare parte ulterioare anului 1830. Înainte de această dată el a lucrat scrieri istorice: *Starea Ţării Româneşti în vremea lui Caragea* (1818), *Tulburarea Ţării Româneşti la leat 1821* s.a. Acestea sunt scrise în forma de dialoguri.

Dinicu Golescu (1777 – 1830), are aceeaşi pregătire ştiinţifică cum avea şi fratele sau, dar desfăşoară o activitate culturala mult mai puternică. El întemeiază cu mai mulţi boieri patrioţi, la Braşov, cu ocazia unei emigrări, pe la 1821 – 22, o societate secreta, care se desfacu. Mai târziu, el arata planurile lor lui Heliade şi cu acesta constituie a doua societate în 1827, aşa-numita societate literara, din care avea să iasă vestita societate filarmonica. El ajuta pe Heliade ca să dobândească autorizaţia de a scoate „Curierul românesc" în 1829. Tot el face în satul Golesti o scoala de băieţi în care se preda „limba românească, nemţeasca, greceasca, latineasca şi italienească" (1826). Cursurile urmară aci până la moartea lui.

Pentru trebuinţele şcolarilor de aci – crede N. Hodos – publica el: *Elementuri de filosofie morala* (Buc. 1827) şi *Adunare de pilde bisericeşti şi filozoficeşti*, (Buda, 1826).

Dar cea mai importantă lucrare a sa este „Însemnarea călătoriei" sale (Buda, 1826). În anii 1824, 1825 şi 1826 el are ocazie să călătoreasca în Europa, parte pentru a duce la învăţături pe fiii săi, parte pentru alte interese. Astfel vede Transilvania, Ungaria, Austria, vizitează câteva oraşe din nordul Italiei, o parte din Elveţia şi Bavaria. Aceasta călătorie îl sileşte „să apuce condeiul".

Cartea lui Golescu se poate citi şi azi cu interes deosebit. Ea ne arata cum un spirit deschis la toate ideile noi poate să pătrundă în viaţa şi obiceiurile altor popoare, pe care le vede în drumul său; dar ne arata cum iubirea de tara îndeamnă pe oamenii de seama din acel timp să se adreseze la „Evropa cea luminta" pentru ca să imiteze ce se va putea spre folosul patriei. În cartea aceasta poate să vaza cineva un fel de sinteză a transformărilor sufleteşti ce au încercat românii la începutul veacului XIX, când au intrat în contact direct cu civilizaţia apuseana. Pompiliu Eliad, care a numit pe Golescu „le premier roumain moderne" a dat în cartea sa *Histoire de l'esprit public*, Paris, 1905, pentru prima dată o analiza judicioasa a scrierii de care ne ocupam.

Dinicu Golescu însă n-a avut nici timpul şi n-avea nici pregătirea necesară pentru a transmite în patria sa ceva din civilizaţia pe care o cunoscuse.

Acela care reprezintă în aceasta vreme, într-un mod complet, influenta apuseana asupra culturii noastre, este George Asachi.

George Asachi (1788 – 1869) era de neam din Ardeal, dar familia se stabilise de mult în Moldova. Tatăl sau era preot cu multă

învăţătura şi de aceea a ţinut să dea fiului sau o cultură aleasa. Studiile ce a făcut, ca şi o mare parte din viaţa sunt cunoscute bine din notiţa autobiografică pe care o publica el în fruntea unei ediţii din *Nuvelele istorice* (1867). Amănuntele s-au completat şi uneori s-au îndreptat prin publicaţii ulterioare. După acestea, se poate spune ca între anii 1796 – 1804 a învăţat la Lemberg, unde tatăl sau era preot al unui spital. Cursurile le-a făcut în limba germană, polona şi latina şi a obţinut titlul de doctor în filosofie şi diploma de inginer.

Venind în ţara, deşi foarte tânăr începu să practice ingineria şi arhitectura; dar, din cauza unei boli, fu nevoit să părăsească tara în 1805 şi se duse la Viena, unde – după ce se făcu sănătos – învaţa astronomia. De aci se duse în 1808 la Roma, unde se ocupa cu studii literare, cu pictura şi cu arheologia, publicând în acelaşi timp prin ziarele italiene diferite sonete, astfel ca societatea literara din Roma îl numi membru extraordinar.

Întorcându-se în 1812 în ţara cu gândul ca Napoleon I avea să restatorniceasca statul Daciei – cugetare pe care o părăsi după nenorocirile armatei franceze în Rusia –, Asachi fu numit în 1813 profesor de matematica la Academia greceasca de la Mitropolie, curs creat anume pentriu a da ingineri hotarnici. După cinci ani, putu să-şi arate roadele muncii, organizând cu cei treizeci de elevi ai săi la examen o expoziţiune de planuri diferite, care provocară admiraţiunea tuturor vizitatorilor. Tot pentru trebuinţa acestor lecţiuni, compuse tractate de algebra, geometrie, topografie, tipărite mai târziu.

În acelaşi timp, el îndemna orice mişcare în folosul culturii naţionale. Astfel, încuraja pe Flechtenmacher să deschidă la Iaşi primul curs de drept, pe Andronachi Donici să dea la lumina cartea lui de legi; stărui să se trimită în străinătate stipendişti, între care fu şi G. Saulescu; organiza la 1817, cu cheltuiala sa, un teatru de societate, pe a cărui scena apărură tineri boieri din familia Ghiculeştilor şi Sturdzeştilor.

Atunci compuse el o mică poezie, pe care o termina cu versurile:

Picătura, deşi mica, ea pe o stânca picurează.
Face răului o cale care după ea urmează.

La 1820, Asachi deveni tovarăşul mitropolitului Veniamin pentru organizarea seminarului şi spre acest scop se duse în Transilvania, de unde aduse câţiva profesori, ca Vasile Pop, Ioan Costea, Vasile Fabian Bob etc.

Venind tristele întâmplări de la 1821, Asachi fugi în Basarabia dar reveni îndata ce se sui pe tron Ioniţă Sandu Sturdza şi la întronarea lui compuse o oda, în care îndeamnă la veselie pe concetatenii săi:

Viers înalt de bucurie să rasara împregiur…

pentru ca:

După un curs de ani o sută ziua ceea a venit.

Întru care fiul Patriei fi-va Domn şi-al ei părinte.

Noul domnitor, chiar în anul suirii sale pe tron, îl trimite ca agent diplomatic la Viena, unde stete cinci ani. Se vede însă ca şi-a îndeplinit datoria cu sârguinta, fiindcă, la întoarcere în ţara, îl vedem înălţat la rangul de mare aga, titlu pe care l-a purtat totdeauna cu multă mândrie. Se pare ca în tot timpul acesta a aflat despre existenta în Galiţia a mai multor hrisoave, duse acolo de mitropolitul Dosofteiu care dovedeau ca Vasile Lupu dăruise scoalei Trei Ierarhi trei moşii pe care pusese mâna călugării greci.

Probabil după stăruintele lui Asachi şi ale lui Veniamin, se dete în 1828 o organizaţie noua şcoalelor din Iaşi, punându-se ca limba de predare şi în gimnaziu limba română. Primul examen ce s-a făcut în gimnaziu a fost o adevărată sărbătoare naţionala, pentru ca „au încredinţat publicului de înlesnirea ce simte tinerimea învăţând ştiinţele în limba maicii lor” (zice corespondenta din Iaşi a „Curierului românesc” din Bucureşti). Atunci citi şi Asachi, în cinstea acestei întâmplări, o poezie, care poate fi sonetul cunoscut, unde zice ca limba română era uitată de înalta societate:

„Şi pastorii numai singuri cu-ntristata armonie

Românesc răsunau cântec pe cimpoi şi alăute”.

Cu detronarea lui Sturdza se începe lunga ocupaţie rusească. În acest timp Asachi dobândi de la Minciaki învoirea de a scoate un ziar românesc. Astfel apăru la 1 Iunie 1829 „Albina românească”.

În fruntea acestui ziar pune o alegorie, adresându-se către albina:

Spune, spune mica albina.

Încotro mergi acum treaza

Când a soarelui lumina

Pe câmpii nu scânteiază?

Era în timpul războiului ruso-turc; de aceea prin lumina soarelui înţelege lumina culturala, care într-adevăr nu scânteia pe câmpia românească. În acel moment când, din cauza epidemiei de

holera şi din cauza războiului, scoalele se închiseseră, el [, fiind] convins de importanta ce are propaganda prin presa, fundează ziarul său şi, cu toate că unele articole se ciunteau adesea de foarfecele foarte lungi şi foarte pretenţioase ale cenzurii, izbuti să răspândeasca multe idei folositore şi să ţie deştept în cititori interesul pentru cultura şi înaintarea patriei.

Ziarul lui Asachi apăru până în anul 1849; dar în acest timp cum şi mai pe urma, el dete la lumina şi alte ziare şi reviste literare; ca: „Alăuta românească” (1837 – 38), „Foaia sateasca” (1839 – 40), „Icoana lumii” (1840 – 41), „Gazeta de Moldavia” (1850).

Asachi făcu parte din comisiunea pentru redactarea Regulamentului Organic şi se duse la Bucureşti şi mai târziu la Petersburg, încât pentru un moment, lasa puţin la o parte interesele scoalei. Îndata însă ce se puse în aplicare Regulamentul, Asaschi îşi dete toate silintele ca să organizeze cât mai bine instrucţiunea după noua lege. Stărui să se deschidă scoli primare în fiecare judeţ şi înfiinţa o scoala pentru pregătirea institutorilor. Apoi, eludând textul Regulamentului, izbuti să introducă şi câţiva copii de oameni săraci în internatul Academiei, unde nu se puteau primi decât copii de boieri.

Suirea pe tron a lui Mihail Sturdza fu cu bucurie primită de Asachi, căci sub domnia acestuia reuşi să aducă în discuţiune procesul cu călugării greci. Deşi rosti el la judecata un discurs strălucit în apărarea drepturilor şcoalelor, boierii din divan – pentru care glasul grecilor interesaţi avea mai mult răsunet decât glasul dreptaţii şi al iubirii de patrie – detera un vot contra lui Asachi. Acesta nu pierdu curajul, tipari un memoriu, pe care-l imparţi în public, stărui pe lângă domn şi în fine, în 1846, cauza fu judecata de un consiliu extraordinar, prezidat de domn şi dreptatea triumfa.

Din nenorocire, după aceasta bucurie, veni pentru Asachi o groaznica lovitura, la 1847 Sturdza scoase limba română din şcoli, pe motiv că nu sunt cărţi româneşti şi o înlocui cu cea franceza. Asachi se opuse, dar fără succes, pentru că avea să lupte cu doi adversari puternici: Rusia şi aristocraţia. Dacă se teme a spune pe fata fapta străinului atunci atât de puternic, zice însă ca la noi sunt „persoane înrâuritoare” care cred că numai clasa privilegiata are drept să învete şi are drept să stăpânească tara.

Ca să poată păstra limba română în gimnaziu, Asachi aproba introducerea limbii franceze în scoala superioara. Aceasta greşeala îi

înstrăina multe simpatii şi fu şi el atacat de opoziţiunea contra lui Sturdza.

De altfel, Asachi a fost pe fata împotriva mişcării din 1848 şi de aceea nu se putea împaca pe loc cu spiritul cel nou ce se forma sub un domnitor cu idei patriotice şi până la un punct liberale ca Grigore Ghica. Desfiinţându-se atuncea şi eforia şcoalelor, Asachi se retrase din postul de referendar al şcoalelor (august 1849) şi apoi din cel de arhivist al statului. De atunci el trai izolat, ocupându-se cu literatura, până la moarte.

Izolarea lui se explica şi mai bine dacă ne gândim la atitudinea ce a avut-o fata cu întâmplările politice ulterioare.

Adversar al unirii principatelor, el nu numai că primeşte de la Tudorita Bals postul de director al departamentului cultului, nu numai că face parte din divanul potrivnic unirii, care se şi dizolva, dar se amesteca în mişcarea separatista din 1866 şi este chiar dat în judecata pentru rebeliune, cu mitropolitul Calinic Miclescu şi alţii.

Precum se vede activitatea literara a lui Asachi se prelungeste mult peste hotarele epocii de care ne ocupam. În aceasta epoca el e, cum l-a numit V.A. Urechea: „marele restaurator al şcoalelor şi conducător al culturii naţionale”. Ca publicaţii, el are articole şi poezii, cum şi discursuri la diferite ocazii; adunarea în volume şi tiparire de cărţi deosebite o vedem după 1830 şi această activitate o vom cerceta la locul ei.

II. PERIOADA EROICA

(1830 – 1870)

ÎNFĂŢIŞAREA GENERALĂ

După începuturile foarte modeste dinainte de 1830, urmează o perioadă de mare importanta pentru literatura noastră. Mulţi scriitori au numit-o „perioada renaşterii”, ca să corespundă cu renaşterea politica a nationalităţii române, care căzuse în epoca fanariota. Pentru istoria literaturii termenul e mai puţin potrivit, fiindcă – după cum s-a putut vedea chiar în cartea de fata – dezvoltarea literaturii s-a făcut în mod ascendent cu cât înaintam spre timpurile noastre şi nu vedem o epocă mare de strălucire în trecut, urmată de o decădere pentru ca să renasca şi să readucă vechea strălucire. Aş numi mai bine aceasta perioada: *eroica*, de vreme ce sforţările ce s-au făcut şi pe terenul cultural sunt cu adevărat eroice, iar în sprijinul celor mai multe din sferele literare se vede o însufleţire puternica, o mare încredere în

viitorul naţiunii şi o ambiţiune în genere mai presus de forţele celor ce scriu şi de posibilităţile obsteşti ale mişcării literare din acel timp.

În aceasta perioada se produce contactul cel mare, direct, între românii din principatele române şi cultura apusului. Ei văd drumul cel lung făcut de celelalte popoare europene care traise în împrejurări mai fericite decât ale lor şi doresc să le ajungă. Toate întreprinderile culturale din acest timp de la această idee pornesc. Astfel Eliade în primul sau articol din „Curierul românesc” (1829) arata ca în toate ţările civilizate apar ziare, şi îndeamnă pe „cei care zic că sunt floarea neamului” să se pună la lucru şi să se ruşineze „să fie mai jos decât pleava celorlalte neamuri”.

Asemenea îndemnuri se aud adesea şi de la Asachi şi de la Heliade. Numărul celor care le asculta este restrâns la început, dar se măreşte din ce în ce. Aceasta se datoreşte mai ales presei. Ziarul sau revista, mai bine decât cartea, întreţin legăturile dintre autori şi cititori, provoacă întrebări şi răspunsuri. „Curierul românesc” care începe să apară în Bucureşti la 8 aprilie 1829 şi „Albina românească” în Iaşi la 1 iunie acelaşi an, sunt, e drept, la început gazete aproape oficiale, pentru ca publica mai ales ştiri politice din tara şi din afară; dar mai târziu încep să dea şi mici informaţii literare, să dea articole istorice, nuvele, poezii, astfel ca ajung să strângă în jurul lor toată mişcarea literara din tara.

În adevăr, tot ce se lucrează pe tărâmul literar în Moldova de la 1830 până la 1840 sta în legătura cu Gh. Asachi şi cu ziarele şi revistele sale: „Albina românească” (1829 – 1849) şi „Icoana lumii” (1840 – 41). De aci încolo centrul de gravitatea trece la grupul de tineri care se numesc Negruzzi, Kogalniceanu, Alecsandri, întemeietori ai revistelor „Dacia literara” (1840), „Arhiva românească” (1841) şi „Propăşirea” (1844).

În Muntenia Heliade rămâne până la 1848 persoana cea mai însemnată a activităţii literare, gratie „Curierului românesc” de care pomenirăm (1829 – 1848) şi revistei „Curier de ambe sexe” (1836 – 1848).

După 1848, revistele şi ziarele se înmulţesc, Asachi scoate „Gazeta de Moldavia” (1850 – 1859), M. Kogalniceanu, „Albumul istoric şi literar” (1854), Haşdeu „Arhiva istorica a României” (1865), mai apoi „Traian” (1869), Odobescu „Revista Româna” (1861), Boliac „Buciumul” (1863) şi „Trompeta Carpaţilor” (1865). Apar şi ziare cu

parţi satirice, ca „Satirul” (1866) şi publicaţiile lui N. Orăşeanu, Pantazi Ghica ş.a. ca „Nichipercea” (1859), „Scrânciobul” (1868) etc.

Încă un mijloc pentru răspândirea culturii, care se vede chiar în primii ani ai acestei perioade sunt calendarele. Asachi şi mai apoi Kogalniceanu în Moldova, Pann şi Gorjan în Muntenia, sunt autorii celor mai însemnate lucrări de acest fel. Ele continua tradiţia calendarelor româneşti din Buda, pe care la începutul secolului le scotea Micu şi cu alţi tovarăşi. Mai târziu vom vedea urmând pe Bolintineanu şi alţii.

În acelaşi timp şi scoalele încep să se înmulţească. Interesant de notat este ca corpul didactic nu se margineste a-şi face datoria în scoala – şi poate ca în această privinţă s-ar putea observa multe scăderi – dar lucrează şi în afara: aproape întreaga mişcare culturala şi literara se datoreşte profesorilor. Din lungul şir de nume ce se pot cita în activitatea dintre 1830 şi 1870 numai câţiva n-au fost profesori măcar un timp scurt.

Perioada de care ne ocupam se caracterizează prin ivirea sau dezvoltare tuturor genurilor literare. Putem zice că nu este specialitate ştiinţifică sau literara care să nu-şi afle vreun reprezentant în acest timp. Filologia şi istoria, filosofia şi oratoria, poezia lirica şi epica, poezia dramatica şi didactica se înfăţişează în activitatea noastră literara cu scrieri din care multe rămân ca simple încercări, dar unele se impun nu numai fata de contemporani, dar şi fata de generaţiile următoare.

Doritori de a înainta cât mai repede, scriitorii dezvolta o mare activitate în comparaţie cu mijloacele de care dispun şi recurg foarte adesea la modele străine făcând din imitaţie o însuşire comuna a operelor din acest timp.

Aceasta tendinţa însă, dacă miscorează originalitatea, e foarte necesară pentru a stimula începuturile unei literaturi. Mai necesara este traducerea operelor străine şi perioada eroica a literaturii noastre este bogata în traduceri.

În special Heliade are un plan măreţ şi bine definit pentru înfiinţarea unei „Biblioteci universale”, care să dea 21 de volume pe an, cuprinzând scrieri de istorie, de filosofie, de drept, de politica, de economie politica, de ştiinţe naturale, de belle-arte, de retorica, de poezie şi romane. Întreprinderea aceasta cerea şi mari sforţări intelectuale şi însemnate mijloace materiale; ea nu s-a putut urma aşa

cum o proiectase el, dar a fost un îndemn puternic, care a dat naştere unei înfloritoare perioade de traduceri. Atunci s-au dat pe româneşte un mare număr de opere literare, din care unele într-o limbă curata şi într-o traducere conştiincioasa. Astfel, gratie lor, avuram în româneşte parţi din poemele lui Omer, din Plutarch, din Xenofon, din Shakespeare, din Byron, din Tasso, din Dante, din Schiller, din Goethe, din Racine, din Molière, din Victor Hugo etc.

Curentele şi influentele care contribuie la dezvoltarea literaturii în acest timp, sunt cele din prima perioada, însă multe dezvoltate.

Întâi, ideile scoalei latiniste înfloresc în ambele părţi ale Carpaţilor. Stăpâni pe scoala, ardelenii dau multă vreme directiva întregii culturi şi de abia se aud slabe şi rare obiecţiuni, mai ales în Moldova. Vom nota pasagiul din lecţia introductiva a lui Kogalniceanu din 1843, în care vorbeşte de exagerările latiniştilor. Alături cu el vom afla pe Al. Russo şi mai târziu pe Alecsandri.

Înrâurirea acestui curent se simte şi în multe genuri literare, mai ales în istorie şi în filosofie. Trebuie să mai notam ca latiniştilor se datoresc primele scrieri de filosofie, care sunt traduceri în adevăr, dar tot contribuie la răspândirea printre cititori a câtorva idei din cele ce agitau pe cugetătorii apusului.

Mai slabe rezultate s-au obţinut pentru literatura propriu-zisă. Încercările poetice ale lui Mureşanu nu se ridica deasupra mediocrităţii, făcând excepţie de faimosul *Deşteapta-te române*. Şi mai slabe sunt poeziile altor ardeleni. Se poate zice ca primul poet ce a produs Ardealul este Cosbuc.

Ceea ce n-a putut face acest curent, a realizat influenta franceza. În adevăr, contactul cu poeţii, romancierii, nuveliştii, dramaturgii francezi da naştere întregii literaturi poetice româneşti din aceasta perioada.

Românii cunosc însă, mulţumita lui Heliade şi câtorva tineri care îşi făcură studiile în Italia, şi ceva din literatura italienească. A fost chiar o vreme când în administraţie se introdusese multe cuvinte ialieneşti, care s-au părăsit în urma pentru a se înlocui cu alte franţuzeşti.

La finele perioadei eroice se manifesta cu mare tărie curentul poporan. Articolele lui Russo şi Negruzzi şi mai ales colecţia lui Alecsandri (1852 – 1853), atrag atenţia cititorilor asupra comorilor poeziei poporane. În perioada următoare nu va fi aproape niciun

scriitor, care să nu datorească măcar o mică parte din inspiraţia sa acestui izvor nesecat.

Ideile şi curentele de care vorbim se manifesta şi dau efecte deosebite în cursul anilor dintre 1830 – 1870. Ca să înţelegem bine mersul lucrurilor, trebuie să despărţim în două aceasta perioada şi să cercetăm deosebit: epoca lui Heliade şi epoca lui Alecsandri.

1. EPOCA LUI HELIADE

(1830 – 1848)

Heliade Rădulescu (1802 – 1872) a fost fiul unei familii modeste, originara din Târgoviste, stabilita în Bucureşti. La vârsta de 7 – 8 ani început să învete cartea greceasca cu dascălul Alexe; mai târziu a luat lecţiuni cu dascălul Naum, care pare a fi călugărul învăţat Naum Râmniceanul, iar româneşte a învăţat singur, citind cu mare greutate *Alexandria*. Studii superioare a făcut la şcoala greceasca de la Magureanu (între 1815 – 1818). În vremea aceasta venise în ţara George Lazar şi reuşise a dobândi un loc între profesorii de la Sf. Sava. Cursurile lui le-a urmat Heliade şi, cu ce ştia dinainte, cu ce a învăţat de la dascălul ardelean, cu ce a studiat singur, a ajuns în 1822 profesor în locul lui Lazar şi a stat până la 1828. După unele informaţii a dat lecţii şi mai târziu, dar lucrul nu e sigur.

Pe atunci nu se putea vorbi de o specializare. Heliade ne spune ca preda gramatica şi retorica, istorie şi geografie, logica şi matematica. Ca să-şi poată îndeplini îndatorirea, a trebuit natural să învete limbi străine, cea româna fiind atunci lipsita mai de tot de cărţi de acest fel. Bibliografia românească veche ne-a arătat o singură geografie, tradusa de Amfilohie Hotiniul din italieneşte (1715), o singură carte de retorica, a lui Molnar (1798), o singură logica, a lui Micu (1799).

Pentru aritmetica erau mai multe cărţi: una tradusa tot de Amfilohie (1795), alta a lui Sincai (1785) şi două tipărite la Viena cu text românesc şi nemţesc (1777 – 1783).

Istoria şi gramatica erau mai bine reprezentate prin scrierile ardelenilor Micu, Sincai şi Maior şi prin ale altora mai puţin însemnaţi cu Radu Tempea (1797), Paul Iorgovici (1799) şi Ion Alexe (1826) şi alţii. În principate apăruse numai două cărţi de acest fel: a lui Ienache Vacarescu (1787) şi lui Toader Scoleriu (Iaşi, 1789).

Nu putem şti cât va fi cunoscut Heliade din aceasta lista de cărţi, dar ştim ca el a tradus din franţuzeşte o carte de aritmetica (după

Francoeur, tip. 1832), una de logica (după Condillac, netiparita), una de geometrie (după Legendre, tip. 1837), una de gramatica (tip. În 1828).

Cu aceasta gramatica apare Heliade pe arena publicităţii. Ea îi servise pentru predare cursului sau şi fusese citita în întrunirea unei asociaţii literare la care se raporta într-un pasagiu unde vorbeşte de alfabet şi de înlăturarea unor litere dintr-însul, zicând că a făcut „după hotărârile cinstitei societăţi literare a românilor".

Comparata cu gramaticile anterioare, ea nu se prezintă cu un merit deosebit de originalitate: planul seamănă întrucâtva cu al lui Tempea, iar terminologia se găseşte aproape în întregime la înaintaşii săi. Trebuie să-i recunoaştem numai că a avut curaj ca acolo unde aceia puneau două nume (ex. Loga zice: „nume înfiinţatoare sau substantive") el să aleagă unul şi pe cel mai nimerit („substantive") care va rămânea, pe când Vacarescu zice numai „interietione", Heliade pune: „zicere de glasuire sau interecţie" în limba. Are şi el însă cazuri unde ezita; important este faptul acesta al simplificării alfabetului cirilic şi mai ales este preţioasa prefaţa.

Deşi cam lunga şi tratând chestii care nu mai pot prezenta azi interesul de atunci, ea arata însuşirile literare ce vor caracteriza totdeauna stilul lui Heliade: întrebuinţarea glumei pentru a scăpa de greutatea unei discuţiuni teoretice; un humor care ar putea fi simţit şi azi, dacă n-ar avea multe expresii vulgare. Ea stabileşte şi câteva principii cu privire la ortografie, la termenii tehnici etc. care denota din partea autorului o rara claritate de spirit şi o înţelegere minunată a realităţilor. E de regretat că nu a păstrat aceasta din urma însuşire în lucrările sale de mai târziu.

Lăudând ortografia italiana, stabileşte principiul ca „ortografia aceea a statut mai norocita care s-a supus la mai puţine reguli". Şi pentru a face ideea sa şi mai clară, adauga:

„Aici îndrăznesc a vorbi pentru fraţii noştri din Transilvania şi Banat, care sunt vrednici de toată lauda pentru ostenelile ce pun pentru literatura românească. Pentru ortografia însă care vrea s-o introducă scriind cu litere latineşti, bine ar fi fost să urmeze, duhul italienesc, adică a scrie după cum vorbim şi să nu să ia după ortografia franceza şi englezească, care pazeste derivaţia zicerilor şi de care singuri ar voi acum să se scuture".

Dacă Heliade ar fi stăruit în aplicarea acestui principiu, când i-a

venit şi lui rândul să scrie româneşte cu litere latine, s-ar fi câştigat multă vreme pierduta şi s-ar fi înlăturat multe discuţiuni zadarnice. Atunci fonetismul, pe care-l lauda Heliade la 1828, ar fi devenit principiul ortografiei noastre, gratie autorităţii de care s-a bucurat el şi câştigul ar fi fost imens pentru cultura româna.

Chestiunea termenilor tehnici a trebuit să fie pentru el, profesor de gramatica, de aritmetica şi de alte ştiinţe, o preocupare de toată ziua. În această privinţă el critica şi pe aceia care nu vor să împrumute, ci fac vorbe româneşti noi zicând „cuvintelnic" în loc de „dicţionar", „amiazaziesc" în loc de „meridian" s.a; critica şi pe acei care iau vorbele aşa cum se găsesc în limbile străine, zicând: „patriotismos" ca grecii, „ocazion" ca francezii, „sotieta" ca italienii, „privilegium" ca latinii etc. Şi propune ca: „vorbele străine să se înfăţişeze în haine româneşti". El va zice dar: *patriotism*, *ocazie*, *societate*, *privilegiu* etc.

Un fapt mai important decât publicarea gramaticei este apariţiunea „Curierului".

În principatele române pe la finele secolului XVIII şi în primii ani ai secolului XIX începuse să pătrundă diferite ziare străine, mai ales franceze, germane şi greceşti.

Nevoia unui mijloc de a se răspândi mai repede ştirile despre întâmplările din tara şi din străinătate se simţise de mult şi se citează câteva încercări, dar niciuna nu ajunge la o desăvârşita închegare înainte de opera lui Heliade.

Ziarul este anunţat printr-un prospect fără data – trebuie să fi fost în februarie cel mai târziu, căci zice că va apărea la începutul lui martie 1829 – în care ni se spune că va purta titlul de „Curierul Bucureştilor" şi va ieşi în 1/2 coala de două ori pe săptămână. Abonamentul era în Bucureşti 2 galbeni împăratesti pe an, iar pentru provincie se adauga plata transportului. Sumele trebuie să se depună la diferiţi corespondenţi de prin oraşe, iar în Bucureşti la „datatorii gazetelor" I. Eliad şi C. Moroiu.

Zic „gazetelor" pentru ca tot ei tipăreau şi „Buletinul Oficial" care le era plătit de guvern.

Încet, încet, „Curierul românesc" devine ecoul întregii mişcări literare din tara; ba el îşi face o datorie să reproducă din confratele moldovean „Albina românească" a lui Asachi, ştiri politice, culturale, literare şi mai târziu să facă acelaşi lucru fata de ziarele din Braşov ale lui Barit: „Gazeta de Transilvania" şi „Foaia literara".

În „Curier" urmărim noi progresul şcoalelor prin dari de seama la finele anului şi prin discursurile ţinute la diferite ocazii.

În el vedem naşterea şi primii paşi ai teatrului românesc.

În el găsesc coloane deschise, după bătrânul Iancu Vacarescu, Grigore Alexandrescu, Ion Voinescu, Costache Aristia, Cezar Bolliac, Costache Bălăcescu, Viisoreanu, K. Caragiale, G. Baronzi, Ion latina, I. Genilie ş.a. unii din ei rămaşi necunoscuţi, iar alţii ilustrându-se mai târziu prin lucrări de valoare.

„Curierul românesc" ne ţine în curent cu tot ce se publica în limba românească, mai ales în Valahia. El ne face cunoscute foile literare ce apar în vremea aceasta, cum este „Foaia ştiinţifică şi literara de la Iaşi" şi „Magazin istoric" din Bucureşti, pe lângă foile proprii ale lui Heliade: „Gazeta Teatrului" (1835) şi „Curierul de ambe sexe" (1836).

În „Curier" se naşte critica literara în literatura româna. Ea se înfăţişează prin mici notiţe, în care se apreciază valoarea scriitorilor şi a celor ce publica scrierile lor în diferite broşuri.

Prin „Curier" Heliade se formează încet, încet. Spiritul lui se îmbogăţeşte prin citiri variate şi o sumă de idei culturale şi literare se răspândesc în public. El devine o personalitate şi în locul rolului modest ce socotea la început că are foaia sa, el o vede acum cu un rol mare. Aceasta o spune în no. 93 din anul 1842:

„Aceasta foaie a fost înainte mergătoare şi ferice vestitoare a aşezămintelor celor noi şi progresive ce am dobândit; limba ei a crescut dimpreună cu cunoştinţele naţiei şi colecţia perioadelor sale poate fi cel mai îndestulător ajutor la istoria literaturii noastre".

În 1834 Heliade fondează împreună cu Ioan Câmpineanu Societatea Filarmonica, având de scop să ajute propagarea culturii în genere şi în special să lucreze pentru înfiinţarea unui teatru. Îndata ce se constitui, societatea încredinţa direcţia lui Heliade.

Acesta deschise cu Aristia o scoala în care se învaţa literatura, declamaţia şi canto, pentru ca mai târziu să se producă actori pentru teatrul national. Rezultatele scoalei se văzură la examenul general, când şcolarii jucara *Mahomet* al lui Volatire şi *Amphytrion* al lui Molière şi una din eleve cânta cavatina lui Bellini *Piratul*. Cu acel prilej Heliade rosti un discurs în care arata importanta teatrului pentru progres, înfăţişa cu culori vii cât de grea, dar cât de nobila e cariera artistica şi se ridica în contra prejudecăţilor ce are lumea fata de actori,

pe care îi considera numai ca nişte comedianti, lăsaţi în voia întâmplării, când ei sunt nişte slujbasi ai statului spre formarea bunelor obiceiuri şi a limbii naţionale.

Societatea, încântata de munca lui Heliade, îl alese ca director şi pentru al doilea an. Lucrurile merseră bine, se strânseră fonduri importante, se traduseră o mulţime de piese.

Societatea Filarmonica era însă oarecum continuarea unei alte asociaţiuni, parte secreta – cu scop politic, parte pe fata – cu scop literar. Din cauza aceasta s-au născut tot felul de bănuieli în privinţa ei şi după câţiva ani s-a desfiinţat.

Împrejurările acestea aduseră amestecul lui Heliade în afacerile politice. După ce lua o dată poziţia contra ruşilor, când aceştia voiră sa introducă un articol adiţional în Regulamentul Organic prin care îşi stabileau noi drepturi politice (1836), porni iarăşi contra lor, când cu încercarea lui Trandafilov de a lua în concesiune exploatarea minelor (1844).

Atunci scrise fabula cunoscuta *Maciesul şi florile*. De atunci deveni un mare adversar al Rusiei şi e natural să-l vedem luând parte la toate mişcările împotriva protectoratului rusesc şi să fie între fruntaşii revoluţiei din 1848.

El este autorul proclamaţiunii ce s-a citit la Islaz la 9 iunie 1848; el fu, după abdicarea lui Bibescu, membru al guvernului provizoriu. Acest guvern avu o viaţă foarte scurta şi foarte agitata, schimbându-şi forma şi compunerea de trei ori, pregătind câteva proiecte de legi ce avea să supună viitoarei constituante, se văzu înlăturat de puterea turcilor, care trimiseră armata la Bucureşti şi înlocuit cu o caimacamie ce avea de scop să restabileasca vechea stare de lucruri şi să pună la loc Regulamentul. Această întoarcere a reacţiunii se completa prin convenţiunea de la Balta-Liman (1849), care nu mai îngăduia principatelor să aibă domni pe viaţa, ci le acorda numai pe 7 ani.

Fruntaşii şi partasii la mişcarea din 1848 fura pedepsiţi cu exilul. Fiindcă se considerau ca supuşi ai Porţii, guvernul otoman le oferă să-i interneze pe toţi într-un oraş şi să-i întreţie pe socoteala lui. Unii primiră şi se duseră la Brusa în Asia Mica. Alţii refuzară şi pornira pe unde putura. Heliade trecu în Transilvania, unde stătu două luni. De aici, după un drum de 50 de zile ajunge la Paris. În Paris se întâlneşte cu alţi români emigraţi şi începu a lucra pentru a face cunoscut guvernelor străine plângerile românilor. Călătoreşte cu acest scop şi la

Londra. Dar aceste împrejurări aduc şi oarecare neînţelegeri între emigraţi şi ajung din discuţie în discuţie la acuzaţii grave şi la o adevărată lupta între ei. Cine citeşte colecţia de scrisori a lui Heliade (publicata de R. Locusteanu în 1891) şi colecţia publicata de Ion Ghica (*Amintiri din pribegia după 1848*, Buc. 1889) va putea înţelege cât de adânci erau dezbinarile între emigraţi. Din Paris se duce în insula Chios unde-i era familia şi sta acolo până la finele anului 1853. În cursul anului 1854 a stat câteva luni la Sumla, pe lângă armata lui Omer Pasa, de unde a venit pentru câtva timp la Bucureşti.

E de notat că e, poate, emigrantul care a intrat mai târziu în ţara, căci de abia în 1859 îl vedem stabilit în Bucureşti.

Restul vieţii sale a fost consacrat în mare parte literaturii, dar l-a preocupat mult să-şi apere nu atât opera sa literara, cât mai ales opera politica de înainte de a pleca din ţara.

Acţiunea aceasta se vede în cele două memorii asupra mişcării din 1848: *Mémoire sur l'histoire de la régénération roumaine* (1851) în care se ocupa de mişcarea din 1848 – şi *Souvenire et impressions d'un proscrit* (1850), în care tratează aceeaşi parte a istoriei noastre, însă din punct de vedere mai personal. Se vede asemenea în cartea intitulată *Spiritul şi materia sau Echilibrul între antitese* o colecţiune de articole politice şi istorice, publicate între 1859 – 1869, pe care voieşte a le reuni într-un tot, legându-le de o idee generală: ideea antitezelor.

„Misia acestei scrieri, zice autorul, va fi spre a arăta durerile românului în genere, nevoile şi aspiraţiunile lui. Luptele scrierii acesteia vor fi de a combate, cu cuvântul şi cu moderaţie pe arena drepturilor adevărat naţionale şi a legilor, atât terorismul baionetelor de orice natura cât şi terorismul cuţitelor şi armelor ascunse ale mercenarilor conduse de venetici".

După prefaţa, începe seria articolelor: superstiţia şi ateia, tirania şi anarhia, boierii şi ciocoii etc. În acest din urma articol, da ca „anexe istorice" o sumă de acte relative la constituirea şi funcţionarea Societăţii Filarmonice, care prezintă un interes deosebit. Vorbeşte apoi de revoluţia de la 1848, căutând să înnegreasca pe unii din luptătorii cu care nu se înţelesese în timpul acela. Partea I se termina cu cântul II din poema epica *Mihaida*.

Partea II continua a analiza idei antitetice: Guvernul şi Poporul, Progresul şi conservaţia, Vot universal şi război universal etc. [Concluzia generală a operei, pe care cauta s-o facă a reesi la tot pasul,

este echilibrul antitezelor, cu deosebire în ordinea politica. Nu trebuie să fie nici prea multă libertate, nici prea multă restricţiune, ci moderaţie în tot. Dacă autoritatea sau guvernul va fi prea puternic, se va naşte tirania, dacă din contra poporul va fi mai puternic, se va naşte anarhia. Prin urmare, nu numai progres, nu numai conservare, ci progres şi conservare deodată. Cine conserva are, zice dânsul – şi cine are poate progresa mai repede.

Ca însuşiri de stil, trebuie să recunoaştem ca, deşi limba e împestriţata cu multe latinisme, cu toate acestea vivacitatea expresiunii te captivează şi te face să urmăreşti cu interes povestirea. Părţile în care se încearcă a face filosofia istoriei, a trage legi generale, sunt slabe şi lipsite tocmai de însuşirile unei cercetări cu adevărat ştiinţifice: însă naraţiunile istorice, anecdotele, dialogurile, trăsăturile de spirit, cu care presara scrierea, sunt pline de farmec.

Deşi scrise cu patima politica, articolele acestea sunt importante prin amănuntele ce ne dau despre revoluţia din 1848, despre societatea filarmonica şi ne arata modul cum s-au privit de o parte din oamenii noştri politici diferite chestiuni, ca unirea, împroprietărirea ţăranilor ş.a.

Heliade a fost numit membru fondator al Academiei, a fost ales şi prezident, dar, se pare ca din cauza unor chestii de ortografie, în anii din urma nu s-a mai interesat de lucrările acestei instituţii.

Deşi în ultimii ani era bolnav şi nu mai putea produce, moartea sa (28 aprilie 1872) a fost simţita de români ca o mare pierdere. Ziarele se întreceau în caracterizări mai elogioase, numindu-l: cel mai mare poet, acel care ne-a învăţat a scrie şi a citi româneşte cu litere străbune, cel dintâi gramatic, cel dintâi profesor, cel dintâi jurnalist, părintele literaturii. Pierderea lui fu un doliu national şi în mai se constitui comitetul care avea să-i ridice statuia.

Aceste regrete unanime, aceste aprecieri, exagerate în multe puncte, se explica prin rolul ce jucase el în viaţă. Să cercetăm care i-a fost rolul în mişcarea literară.

*

Deşi viaţa lui Heliade se prelungeste mult după anul 1848, numai până la această dată situaţia lui este preponderenta în literatura.

Pentru a o putea înţelege şi pentru a înţelege întreaga mişcare, va trebui să des partim în trei aceasta epoca a lui Heliade: 1830 –

1835, 1835 – 1845 şi 1845 – 1848.

Care este starea literaturii române în momentul când apare Heliade pe arena publicităţii?

Din cele spuse în capitolul precedent, am aflat că era foarte săraca.

Câteva poezii ce figurau ca exemple în gramatica lui Ienache Vacarescu (1787), traducerea lui *Britannicus* al lui Iancu Vacarescu (1827) şi desigur şi poezii ale acestuia răspândite în manuscris, într-un cerc de prieteni personali, un volum sau două de poezii date la lumina de Barbu Paris Momuleanu (1822 – 1825); iată opera poetica din Ţara Românească. Moldova se putea lauda numai cu câteva tălmaciri ale lui Alecu Beldiman, ca *Moartea lui Avel* (1818) *Istoria lui Numa Pompilie* (1820), *Tragedia lui Orest* (1820), cu poeziile manuscrise ale lui Conachi şi cu broşura lui Asachi (1822), în care, cu destula căldura de altfel, dar cu puţina arta, se sărbătorea urcarea pe tron a lui Ioniţă Sandu Sturdza, primul domn român după epoca fanariota. Pe lângă acestea, cititorii din amândouă ţările mai aveau, pentru a-şi îndestula nevoile spiritului lor, broşurile ce soseau de peste munţi împreună cu calendarele anuale: *Istoria lui Arghir şi Elena* (1801) şi *Risipirea Ierusalimului* (1821) ale lui Barac: Fabulele lui Tichindel (1814): *Patimile lui Hristos* (1805) *Pâram şi Tisbe* (1807) *Leonat şi Dorofata* (1815) ale lui Vasile Aaron.

Enumerarea e aproape completa, dacă nu ne preocupam de Scavin şi de Dimachi, iar valoarea lor poetica pentru unele este cu totul relativa, pentru altele este redusa până la nimic.

În această stare de lucruri se gândeşte Heliade şi deschide paginile „Curierului” şi pentru literatura. Să vedem ce se produce acum.

a) 1830 – 1835

Acum începe Heliade să publice şi el, deşi compusese mai înainte. Da întâi traduceri. Primele lui încercări sunt cu totul slabe. El nu este încă stăpân pe fraza, pe vocabularul poetic şi poate nici pe cunoaşterea profundă a originalului. Din aceasta vreme este traducerea *Lacului* de Lamartine.

Astfel fiind, el primeşte cu bucurie şi cu laude sonetul lui Iancu Vacarescu în 1829 şi de atunci continua a publica scrierile acestui „Anacreon român”.

Iancu Vacarescu (1792), fiul lui Alecu, este cel mai însemnat

dintre toţi membrii familiei Vacareştilor.

Acesta capătă, ca tânăr, o instrucţiune deosebita, cunoscu adânc literatura clasica greceasca şi câteva din literaturile moderne, în special cea franceza. Intrând în viaţa publica, se arata cu toate ocaziunile foarte sprijinitor pentru ideile de progres, pentru tot ce privea ridicarea ţării sale.

Astfel, fu printre cei dintâi prieteni ai lui Lazar şi întrebuinţa poziţiunea şi simpatia de care se bucura pentru a face mai lesnicioasa izbânda noului profesor. De asemenea, încearcă să puie în practica – pe cât era cu putinţa în acel timp – ideea teatrului românesc şi traduse însuşi câteva piese, pe care le reprezentară şcolarii din Sf. Sava.

Precum se purta în mişcarea culturala se purta şi în împrejurările politice. Când Tudor Vladimirescu se ridica împotriva domniei greceşti, el se declara partizan al acestuia. La introducerea Regulamentului Organic, Iancu Vacarescu fu singurul boier care protesta în contra impunerii ruseşti dintre cei şase care refuzară semnarea acestei legiuiri.

De la dânsul avem o traducere a piesei *Britannicus* a lui Racine, în care a căutat să dea versuri româneşti cât mai măiestrite, silindu-se a da limbii multiplele întorsături şi variata alcătuire de fraze, caracterizata limbilor clasice şi în specie celei greceşti.

Posedam asemenea şi un volum de poezii originale, publicate la 1830 pentru prima oară.

Aci aflam poezii lirice de toate felurile: elegii în care se amesteca cugetari filosofice, ca în: *Ciasornicul îndreptat*; poezii patriotice, cum e cea adresata *Milcovului* pe care o termina cu versul atât de cunoscut:

…despărţit ori depărtat, fratele e tot frate;

laude la adresa poeţilor din timpul său, ca *Lui Grigore Alexandrescu*, *Cununa lui Cârlova*, în care aflam des citatele cuvinte:

Şi orice neam începe
Întâi prin poezie
Fiinţa de-şi pricepe;

În fine, aflam lucruri inspirate din credinţele populare ca *Ielele* şi descripţiuni frumoase, ca *Primăvara amorului*, imitata după Anacreon, în care ni se înfăţişează frumuseţea vieţii de la tara.

Aceste calităţi sunt însă înăbuşite, aci prin lungimi netrebuincioase, aci prin lipsa de claritate şi în redacţie şi mai ales în plan.

Alţi poeţi, care încep oarecum sub auspiciile lui Heliade în aceasta epoca 1830 – 1835 sunt: Vasile Cârlova, Paris Momuleanu, Grigore Alexandrescu şi Cezar Bolliac.

Barbu Paris Momuleanu (1794 – 1837), care a studiat în ţara mai mult singur, a fost un modest funcţionar. A publicat câteva volume de poezii în care lipsa de ştiinţa a artei versului se uneşte cu vulgaritatea expresiilor. Cu toate că Heliade l-a susţinut şi l-a lăudat, el n-a fost mult apreciat nici chiar de contemporani. Dacă Eminescu în *Epigonii* găseşte pentru el epitetul de „glas de durere", aceasta se explica prin punctul de vedere cu totul special al poetului, căci altfel nimeni nu poate să admire versurile de care râdeau şcolarii din vremea când învaţa Ion Ghica la Sf. Sava:

Ah, ce ciuda, cât un mir
De al celor mari haracur.

Vasile Cârlova (1809 – 1831) apare, în adevăr, cum zice Bălcescu, „ca o cometa trecătoare", pe cerul poeziei române şi dacă cele 5 – 6 poezii ce a lăsat nu prezintă perfecţiunea ca fond şi ca forma, totuşi ele arata la autorul lor, pe lângă simţire, şi darul de a găsi de multe ori cuvinte şi imagini potrivite: iar dacă ritmul lui este greoi, aceasta se datoreşte vremii, căci pe atunci nici Vacarescu, nici Heliade, nici Asachi, nici Alexandrescu nu ştiau să facă versuri corecte din acest punct de vedere şi după modul cum le înţelegem noi astăzi.

E destul pentru acest tânăr ofiţer ca una din poeziile lui a putut servi ca direct izvor de inspiraţie lui Alecsandri. E vorba de *Marşul oştirii* (1831) după care scrie Alecsandri *Deşteptarea României* (1848).

Şi una şi alta încep printr-un apel la popor. Şi una şi alta pun mişcarea românilor în legătura cu evenimentele din Europa. Şi una şi alta amintesc de puterea din trecut a românilor şi de decăderea lor de azi. Câteodată nu numai ideea, dar şi întorsătura frazei este la fel.

Împreună cu aceasta, mai e cunoscuta încă o poezie a lui *Ruinele Târgovistei*. Mai are câteva, care s-au tipărit în „Curier", dar în volum nu s-au reunit decât în anii trecuţi în ediţia Minerva cu o prefaţa de G. Bogdan Duica (1906).

Dacă adăugam la aceştia, pe Facă, autorul unei piese ce se reprezintă şi azi la ocazii solemne pe scena Teatrului National *Franţuzitele*, avem toată elita poeţilor din epoca de care vorbim.

Costache Facă (1790? – 1845) a fost un boier care în orele libere se ocupa şi de literatura. Nu se ştie până acum cu siguranţa cât a scris

el. Heliade a publicat în „Biblioteca portativa” (un fel de revista literară) în 1860, câteva scrieri ale lui: poezii scurte şi o mică piesa scrisa în 1833 pe care autorul o intitulase *Comedia vremii* iar Heliade i-a zis *Franţuzitele*. O nouă ediţiune a dat-o V. Vârcol (Buc. 1906).

Nu sunt mai de valoare nici încercările lui Bolliac, nici ale lui Grigore Alexandrescu. Acesta în ed. din 1832 ne da numai 13 bucăţi din care mare parte sunt traduceri din Lamartine sau inspirate de-a dreptul din el, iar fabulele sunt aproape toate traduse din La Fontaine sau Florian şi nu dau pe fata pe marele Alexandrescu de mai târziu.

În ce priveşte pe Heliade, care ne da în aceasta perioada colecţia de *Meditaţii* din 1830, el are, pe lângă traduceri, câteva poezii originale, din care numai *Cântare diminetii* prezintă 2 – 3 strofe de oarecare consistenta.

În afară de aceşti scriitori, ba, pe cât se vede, ignorat cu totul de ei, trăieşte şi publica primul volum de poezii în 1831 Anton Pann, care se adresează unui anumit public al mahalalelor.

Anton Pann (1794 – 1854), român de origina prin tatăl sau, s-a născut în Bulgaria. Pe la 1806 izbucnind războiul ruso-turc, familia lui se duse în Basarabia, căutând o soartă mai buna sub stăpânirea ruşilor, dar, după ce doi fraţi ai lui, luaţi în armata ruseasca pierira în lupta, fugi cu mamă-sa în România şi ajunseră în Bucureşti.

Aci Pann intra dascăl la biserica Olteni, apoi cântaret la o alta biserica şi în acelaşi timp urma şi la şcoala de cântări şi la tipografia lui Petru Efesiu, vestit profesor de muzica bisericească în Bucureşti. Pe vremea aceasta se numea Pantaleon. Mai târziu deveni director al acestei tipografii şi se ocupa cu nationalizarea cântărilor eclesiastice şi cu răspândirea artei muzicale în ţară.

După ce funcţiona ca dascăl domnesc la seminarul din Râmnicu-Vâlcii, avu mai multe aventuri romantice, pe care le povesteşte Teodorescu G. Dem. În biografia poetului popular (Buc. 1893); apoi se reîntoarse în Bucureşti, unde fu numit profesor de muzica vocala al şcoalelor naţionale, fiind şi cântaret pe la biserici. La 1842 i se dete însărcinarea de profesor de muzica la seminarul din Capitala şi se ocupa foarte mult cu aceasta îndatorire noua, dând la lumina o interesanta lucrare *Basul teoretic şi practic al muzicii bisericeşti cu gramatica melodica*, scris în forma catihetica pentru uzul şcoalelor.

Pentru ca scria mult şi voia să-şi răspândeasca mai cu înlesnire

lucrările, funda o tipografie, în care se tiparira în curs de vreo zece ani o sumă de opere, atât ale lui, cât şi ale altora.

Muri de tifos şi fu înmormântat în curtea bisericii Lucaci.

Scrierile sale, începând cu *Axionul* din 1819 şi cu *Cântările de stea* din 1821, sunt foarte numeroase şi se urmează regulat aproape în tot anul.

De la 1821 el scoate calendare, unsprezece ani aproape de-a rândul, traduse din greceste *Noul Erotocrit* şi *Christoitie sau scoala moralului*; tipareste opere bisericeşti sau de muzica orientala pentru trebuinţa cântareţilor de pe la biserici şi a elevilor din seminar, ca *Noul doxastar*, *Irmologhion*, *Rânduiala Sfintei Leturghii* ş.a.

Toate acestea – şi alte lucrări şi prelucrări de mai puţina importanta – deşi au adus un real serviciu, atât cititorilor în genere, cât şi în special elevilor de care vorbeşte cu mult drag în testamentul său în versuri, nu formează titlul de glorie a lui Anton Pann.

Afară de *Cântecele de stea*, apărute în nenumărate ediţiuni, lucrările de căpetenie ale lui Pann sunt: *Fabule* – *O sezatoare la tara* – *Nazdravaniile lui Nastratin Hogea Povestea vorbei*.

Subiectele fabulelor lui sunt sau originale sau poporane. Unele sunt foarte importante prin istoria lor. Astfel *Şoarecele* – căpitan peste toată gloata – care merge tocmai la soare să caute sotie şi, după multe peripetii se convinge ca tot neamul şoricesc este mai puternic decât lumea întreaga, aceasta fabula se găseşte tocmai în colecţiunea indiana *Panciantantra* şi de acolo, prin migraţiune, a trecut la mai toate popoarele Asiei şi Europei. Stilul este simplu şi uneori cu expresii glumete potrivite. Versurile apar cu aceleaşi greşeli de ritm ca şi cele populare.

Morala, uneori prea lunga, e în genul poporului, care obişnuieşte să povestească cu toate detaliile.

O sezatoare la tara sau călătoria lui Moş Albu e o adevărată epopee comica, în care se oglindeşte întreaga viaţa a taranului, cu obiceiuri, cu credinţe, cu poveşti, cu cântece, cu ghicitori. Moş Albu povesteşte singur cum a plecat din Bucureşti la drum. Apucându-l noaptea şi rătăcindu-se, a căzut într-o groapa, unde a stat până dimineaţa, când au trecut nişte săteni, l-au auzit şi l-au scos. A mai mers câtva şi iar l-a apucat noaptea. La deşteptare, văzând lumina la o casă, a nimerit la un cimpoier. De aci urmează o sumă de întâmplări glumete, povestiri cu glume destul de vulgare, până când vedem ca

Moş Albu asista fără voie la o sezatoare, la care iau parte fete şi flăcăi, Moş Neagu, popa cu arendaşul, un grec, a cărui pronunţare o reproduce întocmai autorul. Toţi spun diferite ghicitori, povesti, cântece. & ICIRC; n aceasta parte de „culegere” sta meritul scrierii. Vom cita dintre povesti *Trei gheboşi*, foarte lunga, dar dezvoltata de Pann într-un chip interesant. Dintre anecdote vom aminti pe cea cu femeia îndărătnica, din care a rămas proverbul: „ba e tunsa, ba e rasa”. La urma bietul Moş Albu fu descoperit, luat drept un făcător de rele şi dus la închisoare. Pann făgăduieşte ca în a treia broşura va spune ce i s-a întâmplat de acolo înainte, dar acea broşura nu s-a tipărit niciodată.

Sub titlul de *Nazdravaniile lui Nastratin Hogea* ni se povestesc în versuri o sumă de snoave care circula prin literaturile diferitelor popoare, atribuite aci unui personagiu, aci altuia. El le pune toate pe seama lui Nasreddin (Nastratin), care a fost un învăţat pe vremea lui Tamerlan, dar a căpătat în gura poporului caracterul bufon.

Povestea vorbei e o adunare de proverbe, făcuta însă într-un mod particular. Diferitele proverbe sunt adunate în capitole, după ideea principala la care se raporta: despre cusururi, despre zgârcenie etc. Şi după fiecare grupa urmează o anecdota în legătura cu ideea principala şi în ea sunt întrebuinţate multe proverbe. Vom cita ca exemplu anecdota ce urmează după capitolul *Făgăduieli şi daruri*, cuprinzând lungi dialoguri între un sultan şi un pescar, între pescar şi soţia sa etc., în care figurează proverbe. Sistemul acesta are marele merit ca, punând proverbele în vorbire, ne arata adevăratul sens şi modul cum se întrebuinţează.

Două sunt punctele de vedere din care trebuie să judecam activitatea lui Anton Pann; cultural şi folcloric.

După cum Heliade a răspândit gustul de citire în pătura ridicata a societăţii româneşti şi a produs o mişcare intelectuala îndemnând pe toată lumea sa se instruiască şi să scrie, tot astfel Anton Pann, luând idei ale poporului sau dând idei analoage, vorbind în limba curat românească, fără a se fi influenţat de pedantismul ce începuse a se introduce în vremea sa, captivează poporaţiunea săraca din capitala şi din provincii şi necesitatea de a citi spre a pricepe cărţile lui Pann sileşte pe nenumăraţi băieţi de prin prăvălii şi de prin mahalale să petreacă orele libere descifrând buchiile – mai târziu literele – din tipăriturile acestui scriitor. Sinceritatea şi naturalul expresiunii sale,

uşurinţa versurilor, au făcut pe cititorii săi să creadă ca le da ceva din al lor, ca le scrie un amic sau ca scriu ei înşişi. De aceea au avut mult efect satire ca *îndreptătorul beţivilor – Cântătorul beţiei – Triumful beţiei* ş.a.

Generaţiunea boiereasca de pe la 1835 – 45 primi şi ea cu încetul influenta lui Pann şi culegerea de poezii *Spitalul amorului*, apoi *Memoriul focului mare de la 1847* s.a. deveniră cărţile ei favorite.

Noua şi repedea prefacere în viaţa noastră, în cultura şi modul ei de a gândi, neapărat a dat la o parte pe Pann, l-a dat uitării. Acum însă trebuie să căutam broşurile lui prăfuite, pentru că sunt importante din al doilea punct de vedere. În ele găsim comori ale spiritului poporan, găsim lucrarea enorma a unui folclorist român, care a făcut pentru alte ramuri ale literaturii poporane ceea ce a făcut Alecsandri pentru poezie.

O poziţie speciala scrie în aceasta vreme Costachi Conachi, care nu şi-a tipărit lucrările în timpul vieţii, dar le-a răspândit printre prieteni, aşa ca rolul sau acum se poate studia.

Costachi Conachi (1777 – 1849) a învăţat în şcolile din Moldova şi, pe lângă studiul limbilor atunci la moda, adică greaca, turceasca şi franceza, s-a ocupat cu matematicile aplicate, devenind un bun inginer hotarnic şi fiind chemat de către o sumă de proprietari, care aveau procese de delimitare.

Conachi se cobora dintr-o familie boiereasca avuta, lucru care îi permise să se amestece în trebile politice, să ocupe funcţiuni însemnate, ajungând până la logofeţie, ba chiar şi să aspire la tronul ţării.

De la dânsul ne-a rămas un volum de versuri, tipărit peste şapte ani după moartea lui, intitulat *Poezii*, *alcătuiri şi tălmaciri*.

Meritul acestui poet, care era iubit şi mult cunoscut de contemporani, s-a exagerat nu numai în timpul vieţii lui, dar şi mai târziu, Desigur ca judecata făcuta asupra-i de C. Negri e cea mai dreapta; a scris româneşte într-un timp când se scria prea puţin. Deşi pare a nu fi fost lipsit de talent, opera lui poetica ni se înfăţişează ca un produs artificial, fără simţire adevărata care să fi mişcat pe poet şi să impresioneze şi pe cititor.

Afară de rare excepţiuni, toate lucrările lui sunt erotice, poezii lirice din specia numita oda uşoară.

Ne spune ca întreaga sa viaţa şi-a închinat-o amorului, ca multă

vreme, a fost condus de acest zeu, după ce a zburat oriunde, a voit să-l poarte divinitatea adorata, iubirea pentru Zulnia (mama lui C. Negri) l-a fermecat încât, la moartea acesteia, nu are alta speranţa decât tot moartea. Ajuns la bătrânete, ca un soldat care şi-a petrecut viaţa în lupte – când era învins, când învingător – se adresează amorului, spunându-i că-i înapoiază şi arcurile şi săgeţile, căci acum este un schelet rezemat pe o cârja.

La aceste idei se reduce întreaga colecţiune de poezii originale. De altfel, nici nu le scrisese cu gândul de a le publica, dar, din pricina ca circulau în manuscris printre prieteni şi cunoscuţi şi fiindcă lautarii le-au însoţit cu multe arii frumoase, care au desfătat generaţiunea contemporana, familia a crezut că va face un serviciu literaturii române, dându-le la iveala.

De la Conachi ne-au rămas şi câteva traduceri.

b) 1835 – 1845

Acest rastimp de zece ani este unul din momentele cele mai însemnate ale dezvoltării noastre literare.

În intervalul acesta, în afară de faptul ca Iancu Vacarescu mai publica din când în când, nu numai ca numărul celor care fac versuri e mult mai mare, dar se produc unele din lucrările cele mai bune ale marilor noştri autori. Şi aceasta se poate zice pentru amândouă principatele

Acum, între 1835 – 1845, este vremea când se încearcă traducerea marilor capodopere ale literaturilor străine. Neapărat, lucrarea este grea, succesul este foarte neegal, dar trebuie să ţinem seama de intenţiunea şi de folosul pe care l-a câştigat limba literara chiar din aceste încercări nereuşite, care au dovedit măcar atât: ca drumul încercat nu este cel bun şi trebuie găsit altul.

Ca exemple, trebuie să cităm pe ale lui Costache Negruzzi şi ale lui Alecu Donici. Unul traduce baladele lui Victor Hugo şi câteva drame (ca *Angelo*, *tiranul Padovei*, *Maria Tudor*); celălalt traduce din ruseşte*ţigan îi* de Puşkin, dar amândoi în colaborare dau pe româneşte *Satirele* lui Antioh Cantemir.

Acest scriitor rus (1709 – 1744) este român de origine. Fiu al domnitorului Dimitrie Cantemir el ajunge de tânăr la situaţiuni importante, căci e trimis ambasador al Rusiei în Anglia. Se îngrijeşte a da la lumina manuscrise ale tatălui său, şi inspirat direct de clasicii francezi, în special de Boileau, scrie satirele sale în care loveşte în

abuzurile aristocraţiei şi ale clerului.

Dacă traducerile de care vorbim sunt până la un punct izbutite, nu tot aşa de fericit fu Heliade, care traduse din *Gerusalemme liberata* al lui Tasso, din *Infernul* lui Dante ş.a.

Pe Heliade îl împiedica mai ales teoriile sale privitoare la limba, tendinţa sa de a purifica vorbirea de cuvintele slavone şi de a o apropia de cea italiana.

Iată primele strofe:

În mijlocul calei vietei noastre
Ma reaflai într-o selba obscura.
Căci calea directa era pierduta.
Nu e d-a spune cât era de dura
Asta selba silvestra aspra şi forte.
Căci şi în cuget reînnoate frica.

Să fim drepţi însă, Heliade lupta cu greutăţi mari atunci, mai ales ca voia să păstreze şi forma de vers a originalului, endecasilabul italian. Când peste 40 de ani se va încerca Nicolae Gane să traduca, se va da ideile cu claritate, dar nu va avea curaj să transpuie româneşte şi versul dantesc, ci va întrebuinţa versul obişnuit la noi, de 14 silabe. Numai Cosbuc va reuşi în aceasta forma noua de vers – şi el, după ce Eminescu şi Vlahuta vor fi dat prin sonetele lor forme corecte de endecasilabe.

Şi mai puţin fericit a fost Aristia, care, a încercat să dea *Iliada* pe româneşte.

Costache Aristia, grec de origine, a venit în ţara ori s-a născut chiar în ţara, nu se ştie bine. Viaţa lui e puţin cunoscută. Se pare sigur că s-a născut pe la începutul veacului XIX, ca fiind student la Academia greceasca din Bucureşti a luat parte la mişcarea din 1821, ca mai târziu a fost prieten cu Heliade, ca a lucrat la începuturile teatrului românesc şi a fost profesor la Sf. Sava. D-l N. Iorga crede ca aceasta cariera este împlinita de două persoane şi ca studentul de la 1821 este tatăl profsorului de mai târziu, dar nu se văd bine temeiurile părerii sale.

Ca tovarăş al lui Heliade a fost prins în lupta cea mare pentru traduceri şi ca unul ce cunoştea vechea literatura elenica a luat asupra-şi să dea pe româneşte *Iliada*. Prima fascicola a apărut în 1837 cu dedicaţie către domnitorul Alexandru Ghica şi cu o prefaţa critica a lui Heliade. Se vede ca traducerea lui lui Aristia, pe cât era cunoscuta în public, nu placuse şi el încerca să susţină şi să justifice procedarea lui

Aristia. Două lucruri suparau mai ales pe cititori: în versiunile silite şi cuvintele compuse formate de el, ca „bratalba”, „norintarâtorul” etc. Heliade le explica prin necesităţile versificaţiei şi ale traducerii, dar, deşi autoritatea lui pentru un moment le-a impus, lucrările acestea fura curând uitate.

A mai tradus Aristia şi din Plutarch şi din alţi autori; ba a făcut şi o lucrare originala: *Stanţe epice* la întronară lui Bibescu (1842), care a dat prilej lui Alecsandri să scrie o critica glumeata foarte reuşita. Aici se văd toate greşelile de limba din traduceri, şi mai puţin justificate.

Să nu fim însă prea severi cu Aristia.

Abia acum peste 60 de ani se fac încercări noi în această privinţă: G. Murnu traduce *Iliada* în versuri exametre; iar Cosbuc pregăteşte *Odiseea*.

*

Dar nu numai pentru traduceri este importanta epoca 1835 – 1845, ea este şi pentru literatura originala.

Pentru Heliade este momentul cel mai strălucit. În vremea aceasta, 1844, se publica *Zburătorul* pe care unii critici l-au numit „un mic capodopera” şi care prezintă în adevăr atâtea calităţi încât, dacă se recita undeva este ascultata cu aceeaşi plăcere ca şi o poezie recenta; de aceea trebuie să se mire cineva ca ea nu figurează în lista de poezii bune ce s-a publicat ca anexa în cartea *Poezia româna* de Titu Maiorescu în 1867, când găsim acolo *Vecina* lui N. Georgescu şi alte câteva bucăţi, bune – negresit – dar care nu pot sta alături de *Zburătorul* lui Heliade.

În epoca 1835 – 45 apar câţiva timizi începători ca Ion latina, G. Baronzi în Ţara Românească; apare în Moldova ofiţerul Hrisoverghi, pe care îl va plânge amicul sau Kogalniceanu în prefaţa poeziilor din 1845. Apar mai multe volume de poezii ale lui Cezar Bolliac şi ale lui Costache Rosetti.

Despre Cezar Bolliac (1813 – 1880) nu avem niciun studiu biografic. Se ştie că e născut în Bucureşti, ca a studiat în ţara şi apoi în Franţa. A fost partas la toate mişcările politice ale tinerimii din Ţara Românească şi a suferit de mai multe ori în închisoare, iar după 1848, fiindcă fusese unul dintre cei mai stăruitori, fu exilat ca şi tovarăşii săi. O parte din exil a petrecut-o în Transilvania şi Ungaria, încercând acolo să împace pe români cu unguri. Despre activitatea în acel timp se poate citi colecţia de scrisori publicate de Ghica în *Amintiri din pribegia după*

1848. După 1859 el se ocupa cu politica, fiind deputat şi cu ziaristica, redactând şi conducând o sumă de foi din cele mai cu autoritate în vremea aceea: „Buciumul” (1862 – 64) şi „Trompeta Carpaţilor” (1866 – 1877).

El s-a ocupat cu chestii de istorie, studiind în special chestia mănăstirilor închinate, asupra căreia a publicat două volume (1862 – 1863); apoi cu chestii de arheologie. În aceasta ramura de activitate arata multă bunăvoinţa şi mult entuziasm, dar n-avea pregătirea necesara. Adesea a avut polemici cu Odobescu, care l-a combătut şi mereu l-a luat în râs.

Ca poet, începe modest, mai ales prin dedicaţii persoanelor însemnate din vremea aceea şi prin câteva poezii ocazionale. Sprijinit şi lăudat mult de Heliade, care-i publica mult din scrierile sale, el se încearcă apoi să zboare singur nu numai ca poet, dar şi ca ziarist. Aceste manifestaţii sunt slabe. După 1848 va reuşi ca ziarist şi în adevăr va fi unul dintre fruntaşii presei române, talentul lui va fi recunoscut chiar de criticul Maiorescu, care pe de altă parte neaga orice valoare poeziilor sale. Aci are întrucâtva dreptate. Opera poetica a lui Bolliac, afară de poeziile de amor şi cele ocazionale, la care nici nu ne putem opri, consta în porniri generoase pentru cei desmosteniţi, pentru cei umili şi apăsaţi. Poeziile lui sunt însă retorica pura, discursuri patriotice puse în versuri. Cea mai bună din ele este *Sila* – care, pe lângă oarecare slăbiciuni, are şi strofe cu adevărate calităţi poetice.

Costache Rosetti (1816 – 1885), a învăţat în Bucureşti la colegiul Sf. Sava, a fost ofiţer, funcţionar şi apoi s-a apucat iar de învăţătura, ducându-se la Paris. Întorcân du-se, s-a dedat comerţului şi industriei; a întemeiat o tipografie şi o librarile. În acelaşi timp era amestecat în toate mişcările politice ale vremii. Când revoluţia din 1848 a devenit stăpâna pe situaţie, Rosetti a fost numit prefect al Capitalei şi apoi secretar al guvernului. În acele zile de fierbere a scos ziarul „Pruncul român” care avea să devină „Românul” de mai târziu. Cu acestea Rosetti îşi stabileşte cariera pentru restul vieţii: va fi ziarist şi om politic.

Arestat şi gonit din patrie ca şi ceilalţi revoluţionari, el rataceste prin tari străine, luptând cu greutăţi mari, şi se stabileşte la Paris, unde da la lumina ziare şi broşuri în care susţine cauza românilor. Se întoarce în ţara şi devine un factor principal în vremea luptelor pentru

unire; el este acela care a fost trimis în delegatie cu mai mulţi deputaţi ai Camerei din Bucureşti ca să salute pe Cuza pentru îndoita alegere şi care telegrafiază din Iaşi faimoasele cuvinte: „Domnul este întru toate sublim”.

Luptele politice ce se desfăşoară în timpul lui Cuza silesc pe Rosetti să combata adesea regimul şi să ajungă chiar a fi între organizatorii mişcării care au silit pe Cuza sa abdice.

Ministru în ministerul locotenentei domneşti şi în primul minister al principelui Carol, Rosetti devine un personaj politic de mâna întâia. El face parte dintre conducătorii coaliţiei de la Mazar Pasa, care rastoarnă guvernul lui Lascăr Catargiu în 1876 şi, partizan al ideii războiului, devine ministru de interne în vremea acestui război. Mai târziu a fost prezident al Camerei şi tovarăş devotat al lui Ion Bratianu; dar, în timpul dezbaterilor pentru revizuirea constituţiei, el ceru reforme de un caracter democratic mai accentuat şi neadmiţându-le constituanta, a urmat o răceală între el şi conducătorii partidului liberal.

Pe Costache Roseeti poezia l-a atras numai întâmplător. Debuturile sale sunt interesante, dar fără consistenta. În Cămaşa *fericitului* e o naraţiune condusa cu oarecare abilitate, dar nu se ridica la poezia filosofica, ci rămâne o simplă povestire romantica.

În altele ca, *Fracul meu*, el păstrează numai tonul unui „badinage” fără pretenţii şi e departe de adevărata satira.

*

Tot în epoca aceasta şi sub influenta lui Heliade scrie Costache Bălăcescu şi începe Bolintineanu. Acum ajunge la maturitate talentul lui Grigore Alexandrescu.

Costache Bălăcescu este astăzi puţin cunoscut, dar pe la 1840 era căutat în cercul scriitorilor, fiindcă el avea nota vesela şi muşcătoare în poeziile lui. O piesă de teatru mai ales, *Buna educaţie* (publicata în „Curierul românesc” în 1845) are un mare succes şi este o mare fericire pentru trupa începătoare a lui Costache Caragiale, căci o iarna întreaga (1845) aduce publicul la teatru ca să asculte comedia de moravuri bucureştene, lucrare naiva ca construcţie dramatica, dar cu trăsături satirice care îl făceau să râdă de educaţia tinerelor fete şi mai ales de vorbirile amestecate cu franţuzisme („cruelule”, „mil pardon”, „mii de supsonuri”) ca şi piesa predecesorului său, Facă.

Data naşterii acestui poet nu poate fi aceea de 1800, pe care o

găsim în prefaţa ediţiunii din Bibl. p. toţi de Suchianu, ci mai probabil 1809, pe care o aflam în *Istoria literaturii române* de N. Iorga.

Bălăcescu a publicat puţin şi anume ce a scris înainte de 1848: din celelalte bucăţi prea puţine au văzut lumina zilei, astfel că nu-l putem judeca decât după opera primei parţi a vieţii sale.

Aceasta opera se compune din câteva poezii filosofice foarte slabe şi care aproape nu se pot citi azi, dintr-un număr bunicel de fabule printre care se pot numi *Măgarul şi vulpea*, *Taranul şi pescarul*. Stilul din aceste fabule este familiar, adesea vulgar: asemenea îl vedem la satira *Cuconul Dragan*, precum şi în poema satirica *Fă-mă tata, să-ţi seaman*.

În „Curier de ambe sexe" al lui Heliade (1842) se publica prima poezie a lui Bolintineanu *o fată tânăra pe patul morţii*. Deşi nu e originala în fond, fiind inspirata după la *jeune captive* a lui André Chénier, deşi are câteva greşeli grave de limba şi câteva neologisme nepotrivite, totuşi ea placu mult. Heliade a însoţit-o de o notiţa, în care spunea ca ea „preveseşte opere demne de un secol mai ferice". Succesul aduce renumele autorului; poezia se traduce în limbi străine şi deveni cunoscuta în toate cercurile. Poate ca acel moment este cel mai important din toată cariera sa literara; de aceea şi Eminescu în *Epigonii*, voind să caracterizeze pe Bolintineanu, nu vorbeşte în cele şase versuri ce-i consacra decât de aceasta poezie.

În ce priveşte pe Alexandrescu, putem zice ca acum e momentul de a-i analiza întreaga operă.

Grigore Alexandrescu (1812 – 1885) este un elev al lui Heliade. Născut în Târgoviste, venit în Bucureşti ca şcolar sărac, el este primit bine de familia lui Ion Ghica, pe care-l cunoaşte la Sf. Sava, de Câmpineanu, de I. Vacarescu şi de Heliade.

Primele lui poezii, ce apar în 1832, am spus că sunt foarte slabe, simple reflexe ale maeştrilor săi: Heliade din literatura româna, Lamartine şi Florian din literatura franceza, singura literatura pe care a cunoscut-o. Împrejurări de natura intima aduc răcirea raporturilor între Heliade şi Alexandrescu, ba chiar dau naştere unei duşmanii grozave.

Aceasta cearta se întâmpla tocmai în epoca de care ne ocupam. Primul atac este al lui Heliade în prefaţa poeziilor lui Momuleanu în 1837, unde – fără a-l numi – îndreptează câteva săgeţi împotriva lui Alexandrescu şi e atât de stăpânit de necazul sau încât considera pe

bietul Momuleanu superior lui Alexandrescu. Profita apoi de publicarea unei fabule a lui Alexandrescu (*Vulpea*, *calul și lupul*) şi-l ataca direct în *Curier de ambe sexe* (I, 238), făcând glume pe socoteala lui. Alexandrescu răspunde prin fabula *Privighetoarea și măgarul* în care spune ca de ar asculta sfaturile criticului, atunci „eu în locuţi aş fi măgar”. Alexandrescu l-a mai atacat şi prin epigrama către Voltaire făcând aluzie la Heliade (care tradusese o tragedie a poetului francez) și la Pogor (care tradusese *Henriada*). Heliade și-a răzbunat groaznic prin poezia *Ingratul* (publ. În „Curier de ambe sexe”, II) scrisa cu o violenta extraordinara, care, dacă-l îndeamnă câteodată să exagereze tonul vulgar, îi da însă și câteva accente foarte puternice. Se pare ca satira lui Alexandrescu de mai târziu *Confesiunea unui renegat* l-a vizat pe Heliade.

Acesta l-a urmărit toată viaţa. A fost, poate, singurul autor pe care l-a criticat cu severitate, chiar fără dreptate, pe când cu toţi ceilalţi a fost indulgent.

Viaţa lui Alexandrescu o cunoaştem în parte, dar despre unele epoci ale ei nu avem informaţii suficiente. Izvorul, de care s-au servit mai toţi biografii, este o scrisoare a lui I. Ghica în care povesteşte toate amintirile sale despre Alexandrescu, cu care a fost legat de aproape o mare parte din viaţa. Unele afirmaţiuni însă, făcute din memorie, s-au dovedit a fi neexacte.

Sigur este că a fost ofiţer, ca şi-a făcut serviciul la Focşani, ca, demisionând, s-a întors în Bucureşti şi că a fost arestat. Nu e prea sigura pricina: după unii ar fi fabula *Lebăda și puii corbului*; după alţii, amestecul între tinerii care organizau mişcări politice în spirit democratic. Ion Ghica ne spune că l-a vizitat la închisoare, iar după informaţiunile ce ne da pare a fi fost vorba de un arest preventiv, până i s-au cercetat manuscrisele, căci a fost îndata liberat.

Colecţia de poezii ce publica în 1838 prin ajutorul lui Zaharia Carcalechi cuprinde poezii de amor: (*Eliza*, *Aşteptare*, *Peştera*); poezii religioase şi umanitare (*Câinele soldatului*, *Rugăciune*), fabule (Lebăda *și puii corbului*, *Boul și viţelul*, *Şoarecele și pisica*) şi epistola către Vacarescu. Originalitatea lui nu e deplina nici acum, căci găsim ca izvoarele inspiraţiei sale sunt Boileau, Delavigne, Lamartine, dar el nu mai este un imitator, ci începe a-şi arata personalitatea în poeziile sale.

Un eveniment important se întâmpla în viaţa sa, anume călătoria pe care o face cu I. Ghica pe la mănăstirile de peste Olt în

1842, după care Ghica e nevoit să se expatrieze pentru câtva timp. Se duce la Iaşi, unde se va întovărăşi cu Kogalniceanu şi cu Alecsandri ca să scoată o revistă „Propăşirea”. Era vorba sa se ducă şi Alexandrescu acolo. Nu ştim din ce motive nu s-a dus. A avut însă legături strânse cu mişcarea literara din Iaşi. În revistele de acolo şi-a publicat câteva poezii, acolo şi-a publicat impresiile de călătorie, în Iaşi a apărut ediţiunea cea mai frumos tipărita a poeziilor sale, în 1842.

Alexandrescu a fost funcţionar la postelnicie şi a intrat în bunele gratii ale lui Bibescu. Ghica povesteşte chiar o scenă, în care s-a vorbit să fie numit poet al curţii, lucru ce Alexandrescu a refuzat. A fost apoi director al departamentului credinţei, iar la venirea lui Cuza a fost chiar ministru interimar. Ultima sa funcţiune a fost aceea de membru în comisia centrala de la Focşani, de acolo a fost lovit de o boală cruda. Nu s-au publicat documente asupra acestei chestiuni. Se ştie ca el a mai scris şi după aceasta, ca a publicat articole în ziarele din Bucureşti şi chiar poezii, dar niciuna nu mai reaminteşte pe Alexandrescu de altădată.

Ediţia din 1842, de care pomenirăm, cuprinde câteva din cele mai reuşite poezii, ca *Satira Duhului meu*; fabule în care întrebuinţează versul liber ca La Fontaine; aci se tipareste şi *Anul 1840*, care se considera una din cele mai de frunte poezii ale literaturii noastre şi care va rămânea, fără îndoială.

Pornind de la situaţia sa personala, aducându-şi aminte ca odinioară şi el a sperat ca anul nou va fi mai bun decât cel vechi, el se ridica treptat la concepţiile cele mai înalte ale filosofiei sociale şi politice. El face un tablou scurt, dar cuprinzător, al epocii:

Ici umbre de noroade se văd ocârmuite
De umbra unor pravili, călcate, siluite
De alte mai mici umbre, neînsemnaţi pitici…

apoi un apel către an, ca să schimbe lumea din temelie, căci

De îmbunătăţiri rele cât vrei suntem satui şi să nu se margineasca la schimbarea formelor:

Ce-i pasa bietei turme în veci nenorocita
Să ştie de ce mâna va fi măcelarita
Şi dacă are unul sau mulţi asupritori?

Într-o ediţie noua din 1847 el mai publica poeziile inspirate din călătoria prin Oltenia: *Umbra lui Mircea*, *Răsăritul lunii la Tismana* ş.a.

Dacă la aceasta poezie lirica şi narativa adăugam satirele şi

fabulele, vedem ca opera lui Alexandrescu este variata şi foarte valoroasa.

Compoziţia lui e reuşita în cele mai multe şi destul de clară. Versificaţia însă nu este perfecţionată. În aceasta nu e mai sus decât contemporanii săi. Profunditatea cugetarilor şi expunerea lor prin imagini noi şi impresionante fac ca Alexandrescu să fie în adevăratul înţeles al cuvântului cel mai mare poet din epoca dintre 1830 – 1848. Superior şi lui Heliade şi tuturor celorlalţi poeţi, el va fi întunecat numai de strălucirea succesului lui Alecsandri şi de energia şi noutatea lui Eminescu.

*

În Moldova, literatura originala ia, în acest timp, o dezvoltare tot aşa de însemnata.

În primii ani ea este sub direcţia lui Asachi. Acesta îşi aduna în volume poeziile (1836) şi fabulele (1836), publica drame şi comedii (*Fiul pierdut*, Iaşi, 1839; *Pedagogul*, Iaşi, 1839) şi cearcă sa reînvie trecutul ţării în povestiri cu fond istoric (*Dochia şi Traian* 1840). El cauta ca în jurul „Albinei" sa grupeze alte foi care să dea mai întins loc producerilor literare propriu-zise; astfel apare: „Icoana lumii" (1840 – 41), „Spicuitorul", scris româneşte şi franţuzeşte (1841) şi „Arhiva Albinei", (1844).

Sub îndemnul lui Asachi debutează şi tânărul George Sion, care-şi aduna poeziile sale sub titlul *Ceasuri de mulţumire* în 1844 (Iaşi).

În acest timp începe a se întoarce din străinătate de la studii mulţi tineri care vin însufleţiţi de dorul de a înalta patria lor pe toate căile. Astfel, în 1838, vine Mihail Kogalniceanu, în 1839 Vasile Alecsandri. Ei sunt bine primiţi şi încurajaţi de Asachi. El îndemna pe Kogalniceanu să publice „Alăuta românească" (1838) ca supliment literar al „Albinei"; el publica poeziile franţuzeşti ale lui Alecsandri în „Spicuitorul".

Tinerii găsesc încă un amic: pe Costache Negruzzi.

Costache Negruzzi (1808 – 1868), născut în Iaşi, îşi începu învăţătura greceste cu unul din dascălii greci mai cu renume pe atunci în Iaşi, iar româneşte învaţa singur pe o carte a lui Petru Maior, precum însuşi mărturiseşte într-un articol intitulat: *Cum am* învăţat *româneşte*, foarte interesant pentru detaliile ce da asupra metodelor întrebuinţate de profesorii din acea vreme.

Izbucnind revoluţiunea în 1821, fugi în Basarabia cu tatăl său. La Chişinau făcu cunoştinţa cu poetul rus Puşkin, care-i deştepta gustul pentru literatura şi cu un emigrant francez de la care lua lecţiuni de limba şi literatura franceza.

Murind tatăl sau, intra copist la vistierie, începând astfel viaţa politica, cum făceau toţi fiii de boieri pe atunci.

În acest timp publica câteva traduceri de poezii, câteva nuvele, care făcură mult efect. Îndemnat de scrierile patrioţilor de peste munţi, studie istoria şi dete la lumina *Aprodul Purice* ca un fel de protestare indirecta la adresa domnului şi boierilor din timpul său.

Ca deputat în obşteasca obişnuita adunare, instituita de Regulamentul Organic, ca funcţionar superior şi ca director al teatrului, se arata pătruns de idei liberale şi doritor de progres, îşi dete toate silintele pentru ca aceste idei să fie puse în practica.

Negruzzi nu lua parte la mişcarea din 1848 şi mult timp rămase retras din afacerile statului, reintrând numai mai târziu ca judecător şi apoi, sub domnia lui Cuza, ca director al departamentului finanţelor, ca deputat şi ca epitrop la Sf. Spiridon.

Negruzzi debuta cu traducerea poeziei *şalul negru* după Puşkin. Apoi între prinse traducerea baladelor lui Victor Hugo, lucrare meritorie, pentru că au căutat să întrebuinţeze un vers analog cu al poetului francez, vers ades greu de făcut în româneşte, mai ales în timpul când scria Negruzzi (ex. *Pasul de arme al Regelui Ioan*) şi pentru ca multe din ele exprima foarte bine ideea autorului într-o românească curata. Dintre cele mai reuşite citam *Uriaşul*.

O alta traducere importanta este a satirelor lui Antioh Cantemir, din ruseşte făcuta împreună cu Al. Donici.

Negruzzi scrise şi poezii originale, dar acestea sunt partea cea mai slaba din opera lui.

Cea mai însemnată lucrare în versuri e *Aprodul Purice*. Începutul e pastoral; tonul epic e păstrat câtva, dar interesul şi calităţile poetice scad de la un moment şi de aci încolo este numai o cronica rimata.

Poetul începe prin a ne descrie starea liniştita a Moldovei care scăpase de războaie. Hroiot, un general ungur al regelui Matias Corvin, aflând ca Stefan este departe de hotarele ungureşti, hotărî să facă o năvălire în principat ca să-şi răzbune împotriva lui Stefan, care-l învinsese de multe ori. Pregătirile ce încep să facă ungurii sunt însă aflate de un român, care se găsea rătăcit prin armata duşmana. Acesta,

îmboldit de iubirea de patrie, alerga la pârcalabul din Roman şi-i spuse ce se uneltea între unguri. Pârcalabul a trimis în pripa un curier la Stefan şi în acelaşi timp a luat oarecare măsuri ca să întâmpine pe inamic dacă ar sosi mai înainte.

Curând sumeţii unguri în Moldova nabusesc.
Orice 'întâmpina 'nnainte robesc, taie, pârjolesc.
Cu omor şi pustiire drumul lor se însemna.
Naintea lor mergea groaza şi-n urma foc fumega.

Satele pe unde treceau erau pustii. Mirat de aceasta, Hroiot afla un bătrân şi-l întreba. El spune ca venirea ungurilor este „pricina băjenariei" şi ca domnul cu oaste va sosi îndata să-i întâmpine.

Înaintând puţin, Hroiot întâlneşte mica armata pe care o putuse înjgheba pârcalabul în pripa. Ea se lupta voiniceşte, dar numărul prea mare al duşmanilor o copleşeste. Atunci soseşte aprodul Purice, „Purice, care în războaie a fost pururea vestit, român vrednic întru toate, al lui Stefan favorit", anunţând ca vine şi domnul cu oastea toată.

Pe când mica avangarda moldoveneasca era aproape să fie zdrobita, apare Stefan cu ai săi, îmbărbătează ostenii cu o energica cuvântare şi se repede peste unguri:

Precum când o stânca mare dintr-un munte s-a surpat.
Zdrobeşte, doboara, sfarma orice-n drumu-i a aflat.

Ungurii, speriaţi voiesc să fugă, dar Hroiot îi opreşte şi-i îndeamnă la lupta disperată. În mijlocul învălmăşelii, calul lui Stefan cade, i se prezintă alt cal, dar domnitorul fiind mic de stat nu poate încaleca. Atunci Aprodul Purice îi zice:

Eu un musuroi m-oi face, ca pe el să mi te sui.

Eroul, ajutat de aprod, încaleca şi-i zice, zâmbind, aceste cuvinte:

De va vrea Dumnezeu astăzi să putem ca să scăpăm.
Să ştii, Purice băiete, că n-ai mai fi musinoiu
Ci spre vrednica răsplata movila-a te face voi.

Izbânda este în partea moldovenilor. Ungurii sunt pusi pe fugă. După victorie, Stefan da lui Purice boierie mare şi numele de Movila şi-l căsătoreşte cu fiica pârea labului pierit în lupta.

Din acesta s-a tras familia Movileştilor, care a dat Moldovei mai mulţi domni.

Operele în proza sunt împărţite în trei grupe, botezate cu titlul general de *Păcatele tinereţelor*. În prima intra *Amintirile din junete*,

câteva povestiri, din care unele cu caracter personal. Vom cita *Zoe* şi o *alergare de cai*, frumoase nuvele, în care intriga e bine condusa şi plină de interes, iar limba e românească şi cu expresiuni nimerite. Tot în aceasta grupa intra şi povestea *Toderica*, *jucătorul de cărţi*, imitata cu destula libertate după *Federico* de Prosper Mérimée.

E vorba aici de un jucător de cărţi care pierduse toată averea, şi găzduind odată pe Iisus Hristos şi pe Sf. Petru, a obţinut ca răsplata trei lucruri: cărţile pe care le avem în mâna au fost dăruite cu putere ca totdeauna să aducă câştig lui Toderica, pomul de la uşa lui să fie aşa ca oricine se va sui să nu se poată coborî fără voia lui, în fine un scaun de asemenea fu blagoslovit ca oricine va sta pe el să nu se ridice fără voia lui Toderica. Cu mijloacele acestea el făcu avere mare, scapa în câteva rânduri de moarte şi în fine, când muri, izbuti să intre în rai prin şiretenia lui.

Aceasta gluma nevinovata, despre care însuşi Negruzzi ne spune că s-a tipărit mai mult ca să umple coloanele revistei decât cu vreo pretenţiune literara, supara grozav clerul şi administraţia din acel timp (1844), încât îl trimiseră în exil la o mănăstire, iar revista „Propăşirea” fu suspendata.

Dintre fragmentele care alcătuiesc grupa a doua, cea mai însemnată lucrare *Alexandru Lapusneanu* e una dintre cele mai frumoase scrieri ale literaturii române.

Aceasta admirabila nuvela se compune din patru parţi, fiecare purtând un motto, care este tema ei.

Iacob Era clid, cunoscut sub numele de Despot Voda, fusese ucis de Tomsa, care devenise domn al Moldovei, Alexandru Lapusneanu, care mai domnise o dată, venea cu oşti turceşti ca să ia tronul.

Pe drum îl întâmpina mai mulţi boieri, între care şi vornicul Motoc, trimişi din partea lui Tomsa, ca să-l determine a se întoarce înapoi sau a lasa oştirea şi a veni sân gur. Planul lor neizbutind, solii se retraseră, afară de Motoc care rămase şi deveni, după ce Alexandru învinse şi lua tronul, sfetnicul intim al acestuia.

A doua domnie a lui Lapusneanu s-a caracterizat prin nişte persecuţiuni îngrozitoare împotriva boierilor: la cea mai mică greşeala capul vinovatului se spânzura în poarta curţii. Aceste cruzimi mişcara pe doamna Ruxandra, sotia lui Lapusneanu şi o îndemnară sa roage pe domn a înceta. Rugăciunea fu zadarnica, atât numai ca domnul îi promise „un leac de frica”.

După o slujbă la Mitropolie, Lapusneanu invita pe toţi boierii cei mari la o masă, pentru a sărbători împăcarea lor. Veniră 47. Pe la finele mesei, la un semn dat, servitorii ce se aflau pe la spatele boierilor, începură a-i lovi. Lupta fu crâncena, dar în sfârşit „patruzeci şi şapte de trupuri zăceau pe parchet".

Vestea se răspândise în oraş: lume multă venise să vadă ce este la palat. Când strigatele mulţumii deveniră mai puternice, Lapusneanu trimise să întrebe ce vrea. „Capul lui Moţoc"! fu răspunsul mulţimii. Acesta zise că nu se cade ca un boier să fie jertfit pentru nişte proşti. „Prosti dar mulţi", răspunse domnul şi porunci ca Motoc să fie aruncat în mijlocul gloatei care-l făcu fărâme. Răspunsul domnului cuprindea în trei cuvinte, după cum a observat Alecsandri, o întreagă revoluţiune sociala. Prin ele Negruzzi voia să spună ca poporul e mai puternic decât clasa stăpânitoare.

Apoi, Lapusneanu puse să taie capetele ucişilor şi făcu din ele o piramidă; apoi aduse pe soţia sa, care, la vederea acestui „leac de frica" leşina.

Peste patru ani, Lapusneanu se îmbolnăvi greu. Simţindu-se aproape de sfârşit, chema pe mitropolit şi pe episcopi şi le zise să-l călugărească. După un acces de friguri însă deşteptându-se, azvârli hainele de pe el şi-i ameninţa cu moartea pe cei dimprejur. Atunci sosira doi boieri pribegi care silira pe Ruxandra să-l otrăvească. Scena aceasta este un fragment de tragedie shakespeareana; după ce bause paharul boierii intra la el, îi spun că este otrăvit şi-l silesc să bea restul paharului.

A treia grupa din scrierile lui Negruzzi o formează *Scrisorile*, peste 30 de bucăţi. În unele se găsesc observări critice şi satirice asupra obiceiurilor societăţii; în alte notiţe despre diferiţi scriitori (*Scavin*, *Alex*. *Donici*), în alte amintiri personale sau povestiri din istoria ţării. Tonul este în genere glumet, potrivit cu genul acesta chiar când tratează chestiuni serioase şi tratează şi asemenea chestiuni cum sunt cele privitoare la ortografie şi la limba.

Negruzzi ia parte la discuţiile cu Heliade şi cu ardelenii şi înfăţişează, chiar din primii ani ai acestei lupte, punctul de vedere cel mai cuminte. Scrisorile acestea sunt un bogat izvor de informaţii de tot felul, de care nu se poate lipsi cel care voieşte să cunoască viaţa sociala şi culturala a epocii dintre 1838 – 39.

În ediţia publicata de I. Chendi şi E. Carcalechi se găsesc pe lângă

scrisorile adunate în volum de însuşi Negruzzi şi o sumă de alte scrisori şi articole ce au apărut în diferite reviste.

Negruzzi s-a ocupat şi cu teatrul. Ştim că a fost unul din cei ce au pornit mişcarea din 1840. Pentru aceasta a tradus din franţuzeşte şi a făcut şi lucrări originale – slabe ca întocmire dramatica, dar cu pasagii satirice hazlii *Cârlanii*, vodevil într-un act (1857) şi *Muza de la Burdujeni* (1850), în care îşi propune să ridiculizeze pe purişti şi neologişti.

Să vorbim acum de tovarăşul lui Negruzzi, de Al. Donici.

Alexandru Donici (1806 – 1866), se născu în Basarabia, care, după 1812, deveni provincie rusească. La vârsta de 12 ani, fu trimis la Petersburg. El părăsi plângând locurile unde-şi petrecu copilăria şi tara în care auzise răsunând limba românească – după cum singur spune – şi se duse în capitala imperiului, începând studiile secundare într-un institut privat de acolo. Apoi intra în scoala de cadeţi, unde nu se primeau decât fii de aristocraţi ruşi şi unde fu admis, ca o concesiune făcuta nobilimii basarabene.

Îndata ce se făcu ofiţer, îşi lua concediu şi veni în Basarabia. Aci constata cu părere de rău ca uitase limba română. Se hotărî s-o învete şi chiar să se stabileasca în Moldova, în anul 1834 demisiona din armata imperiala, dar fiindcă tatăl sau murise, mai rămase câtva timp aci spre a pune la cale afacerile de familie.

În timpul acesta făcu cunoştinţa cu poetul rus Puşkin, proscris în Basarabia pentru ideile sale liberale, ale cărui opere împreună cu ale fabulistului Krîlov – îi erau cunoscute încă de când se afla în scoala militară. Puşkin, observând viaţa şi obiceiurile românilor compuse o poezie *Căruţa postei*. Donici o traduse în româneşte şi cu aceasta îşi făcu debutul în cariera literara, ajungând curând cunoscut nu numai în Moldova, dar şi în Muntenia.

Părăsind Basarabia, se stabili în Moldova, unde după câţiva ani intra în magistratura. Timpul liber, pe care i-l lăsau ocupaţiunile sale, îl consacra literaturii.

El trai aceasta viaţa liniştita şi modesta până la 1866, când fu lovit de o cruda boala, care-l duse la mormânt.

De la dânsul ne-a rămas o colecţie de fabule şi traduceri din ruseşte.

Cele mai multe din fabulele lui Donici sunt imitate – uneori chiar traduse – după scriitorul rus Crâlov; iar altele după La Fontaine.

Stilul se resimte adesea de influenta modelului şi aflam inversiuni silite provocate de fraza rusească.

Versificaţiunea e foarte libera, uneori neregulata. Neregula pare şi mai mare din pricina erorilor de tipar sau îndreptărilor făcute de diferiţi editori.

Donici a tradus, împreună cu Const. Negruzzi, satirele lui Antioh Cantemir.

Deşi nu e pe deplin original, Donici e un povestitor meşter, un bun observator – şi prin aceasta merita a ocupa un loc între fabuliştii de frunte ai noştri. E drept că este azi puţin citit, dar unele fabule şi-au păstrat farmecul lor, precum *Musca la arat* şi mai ales *Vulpea* şi *bursucul*, care rămase celebra, încât nu poţi vorbi de un funcţionar abuziv fără a te servi de expresia lui: „are pufusor pe botisor”...

Un alt scriitor în vârsta, care da sprijin tinerilor, este Costache Stamate.

Costache Stamate (1795? – 1869?) era nepot al mitropolitului Iacob Stamate, iar tatăl sau trăia într-un judeţ al Moldovei dintre Prut şi Nistru şi de aceea când Basa rabia a fost luata de ruşi în 1812, Costache rămâne supus rus. E curios ca nu ştim cu precizie nici anul naşterii nici chiar al morţii lui. D-l G.B. Duica, în studiul ce însoţeşte poeziile lui Stamate (Buc. Minerva 1906), se sileşte să lămurească lucrul, dar nici domnia sa nu poate dobândi decât rezultate aproximative.

Viaţa acestui scriitor este puţin cunoscută. Din citaţiile de autori străini ce face, se vede ca cunoştea o bună parte dioon literaturile străine, dar nu ştim ce studii făcuse şi dacă le cunoştea direct sau din traduceri.

Pe la 1830 el a călătorit în Moldova unde a revenit de mai multe ori. Odată a trecut în Bucovina şi a cunoscut de aproape pe fruntaşii mişcării culturale de acolo. Unul din Hurmuzachesti, scrie despre dânsul un articol, în 1867 („Foaia soc. p. cultura” din Bucovina).

El a fost în legătura cu Heliade şi mai ales cu tinerii moldoveni ce pornesc mişcarea din jurul „Daciei literare” (1840) şi în aceasta revista publica din operele sale.

Operele lui Stamate sunt parte în proza, parte în versuri. Are câteva poezii lirice şi mai multe epice. Multe din ele sunt slabe, dar se găsesc şi unele mai reuşite şi adesea întâlnim pasagii bine scrise. Am putea cita câteva rânduri din *o biserică pustie*, în care tabloul inspirat

din poeţii romantici, are contururi sigure, versul are ritm aproape corect.

În timpul vieţii lui s-a publicat o broşură *Povestea povestelor* (Iaşi, 1843) şi o colecţie de scrieri în proza şi versuri *Muza românească*.

Pentru ca scrierile lui Stamate sunt puţin răspândite, vom reproduce aici câteva versuri din „Biserica pustie":

Deci aceste locuri de atunci rămase
Pustiu neîmblat;
Buruiana creste şi scaiul se-ndeasa
Unde a fost sat;
Glas de om aicea nici că se răspunde.
Ci oaia ţipând
Şi prin stânci şi codri lupul se ascunde.
De frica urlând;
Iar printre prăpăstii pâraele repezi.
Prăvălind butuci.
Curg cu clocot mare, lăsând printre lespezi
Pleava şi clăbuci!

Dar grupul tinerilor găseşte ca foile existente nu sunt îndestulătoare şi atunci se hotarase să scoată la lumina ei altele noi.

Aşa Kogalniceanu da „Dacia literara" în 1840, care însă iese numai o jumătate de an. Se vede ca cenzura a oprit-o. D-l R. Rosetti a căutat actele privitoare la aceasta publicaţie şi n-a găsit nici lucrările pentru autorizarea, nici cele pentru suspendarea ei. În „Dacia" apăruseră articole de Kogalniceanu, de Costache Negruzzi, de Costache Stamate, de Gh. Asachi şi *Buchetiera* lui Alecsandri, prima lui publicaţie.

În anul următor el da „Arhiva românească" în care apar mai ales articole istorice. Dar cea mai însemnată dintre revistele din acea epocă este „Propăşirea" din anul 1844.

Aceasta are de luptat cu cenzura chiar de la apariţia ei. Un comitet de tineri (Vasile Alecsandri, P. Bals, Ion Ghica şi M. Kogalniceanu) cere autorizaţie pentru o nouă foaie. Cuvântul pe care-l puneau cu titlu fu socotit de cenzura prea revoluţionar şi li se ceru altul. Comitetul se decise să nu dea altul şi-şi tipari revista cu loc alb în locul numelui şi cu subtitlul: „foaie ştiinţifică şi literara".

Ea fu salutata cu bucurie şi de „Albina" lui Asachi şi de „Curierul

românesc" al lui Heliade şi anunţata înainte de apariţie de „Gazeta Transilvaniei". Primul număr ieşi în ianuarie.

În aceasta revista publica Kogalniceanu articole de istorie şi notiţe critice, precum şi faimosul discurs ţinut în 1843 la deschiderea cursului de istorie naţionala la Academia Mihaileana. Alecsandri, pe lângă bucăţile de proza, publica primele sale poezii inspirate din poezia poporana precum şi două articole critice. Negruzzi dete diferite articole şi în fine povestirea *Toderica*. La aceasta revista colaborara şi scriitori mai în vârstă şi tot aici debutează unii dintre cei care aveau să ocupe un loc mai însemnat în mişcarea noastră literara; în jurul „Propăşirii" se adunara şi munteni şi moldoveni şi ardeleni: Gr. Alexandrescu, publica *Umbra lui Mircea*; Costache Negri, relaţia de călătorie în Veneţia; Donici, fabule; Iancu Vacarescu, poezii; tot poezii publica Bolliac şi Andrei Mureşanu, iar Ion Ghica da o serie de studii despre măsuri şi greutăţi; Ion Ionescu scrie despre agricultura; dr. Steeghe despre medicina şi Nicolae Bălcescu începe seria sa de studii asupra puterii armate. Se poate zice ca aceasta revista este unul din punctele cele mai luminoase ale mişcării culturale până la 1848.

Se cade în acest loc să vorbim despre C. Negri, a cărui activitate literara pare a culmina în vremea de care ne ocupam.

Costache Negri (1812 – 1876) e cunoscut mai mult ca om politic şi patriot decât ca scriitor.

El şi-a făcut studiile în Paris, în acelaşi timp cu Alecsandri şi a luat parte la mişcarea literara şi politica din Moldova care culmina în 1848 şi se desăvârşi în epoca dintre 1856 – 1859. A fost trimis în mai multe rânduri să susţină în străinătate interesele ţării. În 1855 ca delegat al domnitorului Grigore Ghica la Constantinopol, în 1859, ca reprezentant al ţarilor unite pentru a obţine recunoaşterea stării de lucruri creata prin votul de la 24 Ianuarie şi deci a dobândi unirea definitiva.

După domnia lui Cuza, Negri a stat cu totul retras din luptele politice.

El a publicat puţin, prin reviste, dar au rămas de la el şi manuscrise interesante. Toate acestea au fost reunite şi publicate sub îngrijirea lui E. Gârleanu în editura Minerva (Buc. 1909). Aci sunt câteva povestiri în proza, mai ales amintiri din călătorie, şi un număr de poezii. La finele volumului sunt scrisori, care n-au valoare literara, ci numai documentara. Tot în aceasta colecţie se găseşte şi faimosul

toast, rostit la Paris la 27 decembrie 1848, unde zice:

„În visurile mele înflorite se arata viitorul României. Suntem milioane de români răzleţiti. Ce ne lipseşte ca să ajungem un neam tare? Unirea, numai unirea. Să trăiască unirea românilor”!

*

În anii 1835 – 45 se dezvolta şi literatura didactica şi cea istorica.

Călugărul Eufrosin Poteca (1786 – 1859), acela care tradusese *Logica şi etica* lui Heinecke (Buda 1829) da acum la lumina un *Catehism* (Buzau 1839) şi o prescurtare despre *Sf. Scriptura* (Buzau 1836). Asachi publica acum serii întregi de cursuri de matematica: *Aritmetica* (1837), *Algebra* (1837), *Geometria* (1838) şi o carte de *Gramatica* (1840). Tot el da şi o istorie a şcoalelor dintre 1828 – 1838. G. Saulescu da un manual de istorie universala (1837).

Activitatea şcolara şi istorica este însă, în acest timp, mai mult în mâna ardelenilor. Cei mai însemnaţi profesori din amândouă principatele sunt veniţi de peste munţi. Aşa este Damaschin Bojinca, fost în două rânduri (1834 şi 1840) directorul seminarului Veniamin din Iaşi, care publica şi volumul despre *Anticele Româneşti* (Buda, 1832, 1833). Aşa este Nicolae Balasescu care organizează în 1835 seminarul central din Bucureşti. Aşa este, în fine, Florian Aron, asupra căruia trebuie să ne oprim ceva mai mult.

Florian Aron (1805 – 1887), a învăţat probabil în Transilvania şi apoi în Pesta. Biografia nu ţi] s-a studiat. Se ştie că a venit în 1826 chemat de Dinicu Golescu, care voia sa întemeieze o scoala secundara la mosia Golesti. De aci a trecut la colegiul Sf. Sava din Bucureşti, a luat parte la revoluţia din 1848 din Transilvania şi după ce a fost câtva timp ziarist la Viena, s-a întors în România, unde a ocupat situaţii înalte în conducerea şcoalelor.

A publicat câteva cărţi de scoala (*Catehism* 1842; *Istoria lumii* 1846) şi un dicţionar francez-român (cu Hill şi Poenaru, Buc. 1840); cea mai importantă scriere a sa este o *Istorie a principatului* Ţării *Româneşti*, tipărita în 1835 în 3 volume.

Dar figura cea mai însemnată în istoria şcoalelor din epoca de care ne ocupam este a lui Petrache Poenaru.

Petrache Poenaru (1799 – 1875), a fost funcţionar, scriitor, dar mai mult om al scoalei. Biografia lui a fost expusa în mod magistral de către Al. Odobescu în discursul rostit la jubileul de 25 de ani al

Universităţii din Bucureşti (1889). El a fost printre primii bursieri ai statului, trimişi în tari străine să facă studii mai înalte şi a învăţat serios la Viena şi la Paris. Lui i se datoreşte întreaga organizaţie a şcoalelor după punerea în aplicare a Regulamentului Organic (1832) – lui, conducerea învăţamântului în vreme de 16 ani, adică până la 1848, când reacţiunea îl înlătura, deşi el nu luase parte la mişcarea politica.

Poenaru a mai ocupat şi alte funcţiuni, mai ales în Ministerul de Externe, a fost odată şi deputat, iar la 1867 s-a retras la pensie. În 1870 a fost ales membru al Academiei şi, ca discurs de recepţie, a scris elogiul lui Gheorghe Lazar.

*

În vremea acestei mişcări atât de intense, trăia, de tot izolat, scriitorul popular Anton Pann, care da acum alte ediţii din scrierile anterioare, iar ca lucrări noi publica *Noul Erotocrit* (Sibiu 1837) şi o colecţie de *Fabule şi istorioare* (Buc. 1839 – 1841).

*

Dar mai vrednic de luare-aminte este în acest timp teatrul.

Gustul pentru teatru l-au deşteptat la noi diferite trupe străine, mai ales franceze, care veneau din când în când în când să dea reprezentaţii. Heliade şi Asachi au făcut primele încercări de a da şi un caracter literar şi românesc acestor distracţii. Reuşita lor a fost serioasa, dar de scurta durata; aşa ca tot trupele străine erau menite să mult” measca aceasta trebuinţa a publicului din Bucureşti şi Iaşi. Cu timpul actori francezi s-au aşezat definitiv la Iaşi şi au dobândit un fel de situaţie oficială. Trupa lor dădea reprezentaţii şi în Bucureşti şi vedem ca, în 1836, când vin pentru prima dată Fourraux şi Hette cu tovarăşii lor în acest oraş, Heliade îi saluta în „Curierul” sau şi spera ca ei vor învaţa pe actorii români să spună versurile.

Alături de aceasta trupa franceza se formase şi una românească alcătuita din elemente disparate: elevi sau mici funcţioinari. Direcţia teatrului se dădea oamenilor de bunăvoinţa, dar fără vreo pregătire. Aşa fu doctorul T. Stamati, profesor de chimie. În contra activităţii acestuia publica Kogalniceanu un articol sever în „Dacia literara” din 1840 şi convinsese chiar pe domnitor, cu care era atunci în relaţii foarte strânse, să schimbe directorul. În locul lui Stamati fura chemati trei tineri, unul era criticul şi alături cu el un prieten, Vasile Alecsandri şi un scriitor cunoscut pe atunci, Costache Negruzzi. Ei au combinat trupa românească cu cea franceza şi au deschis stagiunea cu o opereta

franceza la *dame blanche* (1 octombrie 1840).

Silintele lor au fost mari, dar nu era destul pentru a găsi şi elementele care lipseau. Piese mai bune puteau să facă ei, traduceri mai româneşti puteau să dea, dar nu puteau găsi nici actori, nici nu puteau suporta cheltuielile cerute de o montare îngrijita. De aceea ei nu rămaseră mult conducători efectivi ai teatrului, dar literatura româna câştiga mult, căci şi Negruzzi şi Kogalniceanu publicara piese, iar Alecsandri găsi aci o adevărată vocaţiune şi deveni astfel creatorul teatrului românesc.

Debuturile lui sunt modeste. *Cinovnicul şi modista* şi *Farmazonul din Hârlau*, primele piese, n-au fost socotite de el vrednice de a figura în colecţia ce a or denat mai târziu.

În aceeaşi ani însă a dat teatrului şi bucăţi de oarecare valoare, cum este *Iorgu de la Sadagura*, care s-a jucat la 18 ianuarie 1844 şi a avut mare succes, încât zice „Propăşirea” ca publicul a cerut a doua reprezentaţie.

c) 1845 – 1848

În aceasta ultima vreme a epocii lui Heliade nu se produc opere poetice de o valoare deosebită; dar ea se caracterizează prin mari mişcări de idei în public în ambele principate şi peste munţi.

Traducerile urmează cu multă sârguinta şi în fruntea acestei activităţi sta tot Heliade. El publica în volum traducerile sale din Al. Dumas (*Corricolo*, 1846; *Spe ronare*, 1847) şi din Byron (*Don Juan*, *poema epica*, 1847) şi încurajează prin bunăvoinţa şi autoritatea sa pe ceilalţi traducători.

Numărul acestora este mare. Ei publica şi prin revistele din acel timp şi în volume separate. Unii din ei sunt cunoscuţi şi prin alte feluri de lucrări sau printr-un număr mare de traduceri: alţii numai întâmplător au lucrat pe acest teren. Majoritatea operelor ce se traduc sunt din literatura franceza; puţine sunt greceşti, în special cele religioase; rar, din literatura germana. Acum apar *Baladele* lui V. Hugo, traduse în versuri de C. Negruzzi (Iaşi, 1845). Din Voltaire se traduce *Istoria lui Carol XII* (de N.D. Racovita, 1846) şi *Meropa* (de Gr. Alexandrescu, 1847). Din Molière avem *Don Juan* (de M. Costinescu 1846) şi *Scoala femeilor* (de I. Zottu, 1847). Romanele şi nuvelele încep a fi foarte citite şi de aceea se răspândesc în multe exemplare: *Bacalaurea tul din Salamanca* de Lesage (trad. de Gr. Mihăilescu, 1847), *Tereza* de Al. Dumas (de Al. Pelimon, 1847), *Nuvelele* d-nei

George Sand (de D. Mosoiu, 1848) şi *Corina* (de P. Teulescu, 1846) precum şi faimosul *Gulliver* al lui Swift, nu din original, ci din franţuzeşte (de I. Negulici, 1848). Tot în acest timp apar cele 12 discursuri ale lui Massillon (*Le petit Carême*) traduse de Eufronsin Poteca, precum şi vestita carte a lui Lammenais *Les paroles d'un croyant*, *Cuvântarea unui credincios* tot de un cleric: părintele Dionisie (1848).

În pleiada aceasta de traducători se vede şi numele poetului Iancu Vacarescu (*Napoleon la Schoenbrun* 1847) şi a lui George Sion (*Moartea lui Socrat* de Lamartine, 1847).

Între ei se distinge Simion Marcovici, care se ocupa în special cu literatura italienească traducând două tragedii de Alfieri: *Filip* şi *Oreste* (Buc. 1847) şi cunoscuta tragedie a lui Ulivo Bucchi *Francesca de la Rimini* (Buc. 1846. A doua ediţie 1848).

*

În acest timp, „Asociaţiunea literara", fondata în Bucureşti tipareste (în 1848) un volum mare cu poezii vechi şi noi ale lui Ion Vacarescu, pe care le precede o prefaţa elogioasa şi respectuoasa a lui I. Voinescu. Nu se putea aştepta la un succes real, fapta lui era mai mult un omagiu adus bătrânului poet, care, în vremuri, încurajase pe cei tineri şi fusese un fel de punct central în jurul căruia se puteau grupa toate energiile începătoare care aveau nevoie de un sprijin. Mai importante sunt volumele a doi poeţi cunoscuţi din epoca anterioara: Cezar Bolliac (*Poezii noua* 1847) şi Grigore Alexandrescu (*Survenire* şi *impresii* 1847). În aceasta noua colecţie poetul aduna tot ce pusese în volumele dinainte, adăugând câteva poezii noi pe care le publicase prin reviste, în ultimii ani (poeziile eroice şi câteva de amor, precumşi *Ucigaşul fără voie*).

Acum încep a se impune atenţiunii publicului Bolintineanu şi Alecsandri.

E locul a vorbi acici în special despre Bolintineanu, fiindcă partea cea mai stator nica a operei sale este scrisa înainte de 1848 şi aceasta a fost mereu refăcuta şi reprodusă în diferite ediţiuni şi sub diferite titluri.

Dumitru Bolintineanu (1819 – 1872) s-a născut în Bolintinul din Vale, sat aproape de Bucureşti. Tatăl sau, numit Cosmad, român macedonean, îl aduse în capitala, pe la 1829 şi-l dete în casa unui boier, care îl puse, împreună cu copiii săi, să ia primele cunoştinţe de citire şi

scriere. După aceea intra într-o scoala particulara de la Colţea şi apoi la Sf. Sava, unde urma câţiva ani şi fu numit funcţionar la postelnicie, la oficiul „pricinilor suditesti”. În momentele libere se ocupa cu literatura şi scria versuri, debutând la 1842 cu *o fată tânăra pe patul morţii* (după la *jeune Captive* de André Chénier), publicata în „Curier de ambe sexe”. Eliad însoţi poezia cu o notiţa elogioasa.

În acel timp se formase în Bucureşti *Asociaţia literara*, sprijinită de fraţii Alex. şi Stefan Golescu care trimiseră pe la finele anului 1845 pe Bolintineanu la Paris. Aci el asculta unele cursuri, se ocupa de citirea autorilor, dar nu urma o învăţătură regulata, pentru că nu avea baze îndestulătoare din tara. Fiind acolo, îşi corecta poeziile şi Rosetti le tipari în Bucureşti.

Izbucnind revoluţia din 1848, reveni în ţara şi redacta împreună cu Bălcescu, Bolliac ş.a. „Poporul suveran”, dar – cazând revoluţia – fu exilat şi se duse în Tran să vania, apoi la Constantinopol şi în fine la Paris ca să-şi continue studiile întrerupte.

Pe la 1855 Grigore Ghica i-a oferit o catedra de literatura româna la Iaşi, dar Poarta nu i-a permis intrarea în ţara şi atunci a făcut călătorii prin Palestina, Egipt, Siria, Macedonia, descriindu-le toate în publicaţiuni diverse care cuprind adesea pagini pline de interes şi scrise cu multă căldura.

Întorcându-se în ţara la 1859, intra în politica şi deveni ministru de externe, culte şi instrucţiune publica. Prin stăruintele lui, ale lui Negri şi ale lui V.A. Urechea se înfiinţează primele scoale la românii macedoneni.

De la 1866 se retrase din viaţa politica, ocupându-se cu literatura, publicând drame în proza şi în versuri, poezii epice, satirice, dar ducând o existenta foarte nenorocita. De aceea nu după multă vreme se îmbolnăvi rău. Părăsit de toţi îşi puse biblio teca la loterie şi fu câştigata de Alecsandri şi Negri, care i-o lăsară drept mângâiere. Atunci, în urma intervenirii unor amici, fu aşezat la spitalul Pantelimon, unde muri după scurta vreme şi fu îngropat în satul natal, fără nicio pompa, de câţiva amici personali, căci toată lumea uitase pe acest poet entuziast şi patriot.

Bolintineanu a scris foarte mult atât în proza cât şi în versuri.

Opera poetica ce formează principala lui producţiune este poezia lirica şi narativa. Ea cuprinde: *Legendele istorice*, *Florile Bosforului*, *Basmele*, *Macedonele şi Reveriile*.

Legendele sunt poezii narative, dar cu un însemnat element liric (în felul baladelor germane ale lui Uhland). Diferite subiecte istorice, aflate în cronicari (mai ales în Neculce) sau imaginate, sunt dezvoltate în versuri de o perfecta corectitudine, în care se vede multă simţire şi o mare iubire de ţară. Acestea l-au făcut popular şi multe din cugetarile exprimate într-un stil sententios au devenit nişte maxime foarte des între buinţate. Astfel ne-a arătat patriotismul femeii române dus până la sublim în persoana mumei lui Stefan; a cântat sentimentul datoriei care ducea pe român până la moarte; ne-a înfăţişat nobleţea caracterului lui Mircea, care nu vrea să pedepsească pe soli, dar nici să încheie o pace ruşinoasa; a veştejit pe cei ce se fac uneltele tiranilor:

Cei ce rabda jugul şi-a trai mai vor
Merita să-l poarte spre ruşinea lor;

a lăudat devotamentul şi pietatea nevestei lui Neagoe, care-şi vinde sculele ca să termine mănăstirea Argesului; a scos din nou la iveala testamentul lui Stefan, care zicea ca mai bine tara s-ar face un mormânt decât neamul să trăiască în robie; în fine, a făcut cea mai frumoasă urare pentru patria sa:

Viitor de aur tara noastră are
Şi prevăd prin secoli a ei înălţare.

Andreiu sau luarea Nicopolei de români şi *Sorin sau* tăierea *boierilor la Târgoviste* sunt două naraţiuni în care nu subiectul istoric formează partea principală, ci un subiect imaginat.

Sorin este o compunere pe jumătate epica, pe jumătate dramatica. Ea se începe printr-un prolog, în care Herman, medicul curţii, dezvolta ideea neputinţei omeneşti de a pătrunde tainele firii, idee inspirata după *Faust* a lui Goethe. Partea de la început are prea multe descrieri inutile, iar partea de la urma trece prea repede asupra în tâmplarilor. Şi Sorin moare, ducându-se la închisoare, ca să scape pe altul, iar o fată care îl iubea, se arunca în apă.

Florile Bosforului cuprind poezii, parte lirice, parte narative, cu subiecte orientale. Ni se descriu frumuseţile naturii la Constantinopol, frumuseţea femeilor, intrigile din Serai, nenorocita viaţa a cadânelor, amorurile lor descoperite şi pedepsite cu cele mai grozave morţi, târgurile de sclave etc. Amorul şi gelozia formează fondul mai tuturor acestor poezii, scrise într-o limbă foarte armonioasa. Vom cita: *Mehrube*, povestea nenorocirii unei fete din Carpaţi, *Leili*, istoria unei jertfe pentru amor.

Sub titlul de *Basme* se cuprind o serie de poezii narative cu subiecte felurite, în care miraculosul joaca un rol însemnat, chiar dacă sunt amestecate şi personagii istorice. Cele mai cunoscute din acestea sunt: *O noapte la morminte – Ielele – Mihnea şi Baba*, a cărui dezvoltare nu e destul de lămurita, dar cuprinde versuri frumoase şi acel blestem foarte important în literatura noastră, care – ca şi *Grui Singer*, de Alecsandri – se poate pune alături de modelele de imprecaţiuni din literaturile străine, cum e al *Camiliei* din Horaces ş.a.

Macedonele ne descriu frumuseţile din ţările locuite de macedoneni şi ne povestesc întâmplări din viaţa lor. În genere personajele sunt pastori şi pastorite. Cele mai însemnate: *Românele din Cavaia – San-Marina*.

Sub numele de *Reverii* a adunat poeziile sale pur lirice şi anume elegiile sale, care prin frumuseţea versurilor şi prin sentimentele triste ce inspira au fost foarte preţuite. Din acestea fac parte: *O fată tânăra pe patul morţii – Plângerile poetului român – Scopul omului – Un* tânăr *român mort în străinătate* şi altele.

Aceste diferite grupari sunt cele mai bune lucrări ale lui Bolintineanu. Valoarea lor a fost privita în mod foarte deosebit de critici. Unii au admirat fără rezerva tot ce a scris el, cum este Aron Densuşianu, care-l crede cel mai mare poet liric al nostru alături de Mureşanu; alţii i-au tăgăduit orice valoare, cum face dl. N. Iorga în *Istoria literaturii*. E drept ca Bolintineanu se citeşte din ce în ce mai puţin şi impresia ce ne produc legendele sale este foarte deosebita de cea produsă generaţiei de la 1848. Tablourile sale nu au destul relief, iar elementul narativ este foarte slab, iar în locui sunt discursuri şi maxime. S-ar putea zice ca planul tuturor poeziilor de acest fel se poate reduce la un tip: o scurta descriere, un discurs, sau două discursuri. Limba însăşi, în care sunt multe neologisme şi cuvinte savante, precum şi prea multe diminutive, face ca poeziile acestea să fie în mare parte monotone. Un merit sigur are Bolintineanu: meşteşugul de a face versuri. Versurile sale sunt mult mai bine reuşite, vorbim în special de ritm, decât ale tuturor poeţilor anteriori şi contemporani. Poate ca aceasta calitate, cum şi maximele patriotice din scrierile sale, i-au asigurat succesul în prima parte a activităţii sale.

Dar Bolintineanu nu s-a mărginit aci. Luptele politice, dorinţa de a avea cât mai multe opere şi la urmă, nevoia materiala, l-au silit să scrie mult şi în multe genuri: în epopee, în drama, în roman, în satira şi

fabula.

Se încearcă în epopee şi ne da *Traianida* poema în şapte cânturi în care voieşte să celebreze colonizarea Daciei, dar condiţiunile epopeii lipsesc. Cu atât mai mult se vede lipsa lor în poema *Conrad*, unde eroul principal e chiar poetul şi unde la tot pasul sunt intercalate poezii lirice.

Se încearcă în drama şi ne da o serie de drame istorice, parte în proza, parte în versuri, în care acţiunea e rău condusa şi interesul slab. Astfel: *Mihai condamnat la moarte – Stefan Gheorghe Voda sau voi face doamnei tale ce ai făcut jupânesei mele – Lapusneanu*, după nuvela lui C. Negruzzi – „Mărirea şi uciderea lui Mihai" etc. De altfel trebuie să credem că nu le-a făcut cu gândul de a le reprezenta, pentru ca vedem neîntrerupte schimbări de scena, unele tablouri exagerat de scurte şi lucruri imposibile pentru reprezentaţie.

Se încearcă şi în roman şi ne da *Manoil*, în scrisori şi *Elena*, inspirat din romane franceze şi plin de declamaţiuni şi cu caractere nenaturale.

Se încearcă în satira şi în fabula, dar nu izbuteşte. Lucrările acestea seamănă mai mult a articole de ziar decât de poezii. Mai toate au ton personal, iar cele generale sunt abstracte, declamatorii şi uneori indecente. Colecţiile se numesc „Eumenidele", „Bolin ti neadele", „Nemesis", un fel de ziare sau reviste. Vom cita ca mai bune dintre satire: *Două Tombatere* în care ne înfăţişează doi boieri vechi nemulţumiţi cu starea de lucruri de sub Cuza; *Avocaţii*, în care satirizează pe avocaţi; *Mihai Viteazul în rai*, o satira la adresa societăţii de atunci; *Către Ion Ghica*, contra partidelor politice.

În toate aceste producţiuni îl vedem slab şi se simte marele lui defect: puţina cultura ce a avut. De aceea se repeta des şi întâlnim în operele lui din urma idei şi versuri din cele anterioare. Lipsa de cultura întinsa este şi mai aparenta în scrierile istorice, ca *Viaţa lui Stefan*, *Viaţa lui Traian* etc., care cer cunoştinţe întinse şi cer ce tari îndelungate şi de aceea cu dreptate sunt azi date uitării. Singura Viaţa *lui Cuza* prezintă oarecare interes, ca scrisă de un contemporan care a cunoscut de aproape toate evenimentele.

Alecsandri compune acum poeziile sale de amor, pe care le va reuni – împreună cu altele de mai târziu –, în 1852 sub titlul de *Lacramioare*. Logodit cu tânăra Elena Negri, sora amicului său, el a avut durerea s-o vadă suferind şi stingân du-se pe braţele sale. Prima

poezie din acest ciclu poarta ca titlu data de 8 martie 1845, când el este convins ca amorul sau este împărtăşit. După câteva altele în care cânta planuri pentru viitor şi cele mai frumoase nadejdi de fericire, se vede că se desparte de iubita sa, care se duce în Italia pentru a-şi îngriji de sănătate. După o scurtă călătorie în Orient, o găseşte în Veneţia, dar nevoile îngrijirii o silesc să plece în sud, la Neapole, La Palermo şi apoi la Constantinopol. În fine, ea moare în drum, în 1847, pe un vapor şi este înmormântata în cimitirul unei biserici greceşti din capitala Turciei. Acest scurt roman cum şi amintirile despre iubita lui „Ninita” formează cuprinsul colecţiei pe care o pomenirăm şi care are în frunte o „Dedicaţie” devenită celebra mai ales prin melodia ce i s-a compus:

Tu care eşti pierdută în neagra veşnicie
Stea dulce şi iubita a sufletului meu
Şi care odinioară luciai atât de vie
Pe când eram în lume tu singura şi eu…

*

Astfel anii aceştia nu ne dau o producţie poetica prea bogata. Revistele timpului, afară de rare producţii ale lui Negruzii, C.A. Rosetti, Sion sunt ocupate de poezii ale unor debutanti care nu s-au impus niciodată atenţiei publicului.

Heliade însuşi produce acum puţine poezii. Situaţia sa de arbitru al mişcării lite rare din Ţara Românească îi impune îndatoriri noi acum când aceia pe care îi încurajase sau îi scosese el singur la lumina aveau porniri de emancipare fata de dânsul. El trebuie să devină acum critic literar în adevăratul înţeles al cuvântului. Încearcă, îşi propune un plan măreţ: un fel de revista a tuturor producţiilor româneşti până în anul 1847 şi începe cu critica propriei sale lucrări, vestita *Gramatica* din 1828, căreia voieşte să-i stabileasca însuşi rolul de căpetenie în mişcarea culturala a secolului. Prin aceasta, arata tinerilor ca el este începătorul, părintele, şi-i cheamă oarecum la respect. Din nenorocire, articolele despre gramatica se înmulţira, evenimentele aduseră mişcarea din 1848, „Curierul” înceta, iar Heliade fu chemat în alte îndatoriri şi fu prins de alte preocupări, aşa ca planul sau rămase fără realizare.

*

În Moldova critica este reprezentata, în acelaşi timp cu Heliade, de Asachi şi de M. Kogalniceanmu.

Critica lui Kogalniceanu se manifesta prin diferite notiţe în care

aflam aprecieri despre scrierile şi autorii timpului, şi prin articole mai cuprinzătoare. Între acestea se poate cita prefaţa colecţiei de poezii a lui Hrisoverghi (1845). Cercetându-i activitatea literara, el îi lauda cu exageraţie meritele; dar în treacăt vorbeşte şi despre mişcarea literara din Moldova dintre 1830 – 1840. Aci arata superioritatea producţiilor poetice din Muntenia, ilustrata prin Vacarescu, Heliade, Cârlova şi prin „marele poet” Gr. Alexandrescu, fata de cea din Moldova, unde se publicau numai „proaste traduceri sau imitaţii rele după originaluri străine”.

Nota distinctiva a criticii sale pare a fi încurajarea producerilor româneşti originale şi înlăturarea traducerilor. Zicem „pare”, fiindcă el nu urmează multă vreme pe acest câmp de activitate, ci îl atrag alte preocupări. În vremea de care vorbim, Kogal niceanu se da din ce în ce mai mult istoriografiei. Acum aduna el un mare număr de manuscrise ale cronicarilor moldoveneşti şi începe a le compara, pentru a găsi tipul cel mai curat pentru fiecare cronica. Dacă ştiinţa modernă poate critica unele încheieri ale lui, ea recunoaşte ca el a supus imensul material de care dispunea unei cercetări serioase şi a făcut o lucrare de un mare preţ pentru vremea aceea.

După ce tipareste în franţuzeşte câteva extrase din cronici (Iaşi, 1845), începe tiparirea *Letopisetelor*. Această lucrare a ţinut peste 7 ani. Întâi a apărut tomul al doi le-a (1845) şi al treilea (1846) şi mai târziu tomul întâi (1852).

E de prisos să se mai arate însemnătatea culegerii lui Kogalniceanu. Ea a fost o condiţie esenţiala a dezvoltării ce au luat studiile şi cercetările istorice din ţara noastră. Sincai, care cunoscuse mai toate cronicile munteneşti şi moldoveneşti, publicase numai extrase şi opera lui încă nu se tiparise întreagă. Este deci meritul lui Kogalniceanu ca a pus la îndemâna tuturor icoana trecutului Moldovei, aşa cum se înfăţişează în cro nicarii din veacul XVII şi XVIII.

Valoarea publicaţiei lui Kogalniceanu nu se poate compara decât cu a revistei pe care o încep în Bucureşti Bălcescu şi Laurian.

Între 1845 şi 1848 apărură cinci volume, care au rămas până în anii din urma singurele izvoare pentru istoriografia cronicarilor munteni. În aceste volume se publicara şi o mare parte din articolele lui Bălcescu şi câteva ale tovarăşului său. E locul aici de a vorbi mai pe larg despre cel dintâi.

Nicolae Bălcescu (1819 – 1852) e născut în Bucureşti unde a şi

învăţat la Sf. Sava şi în particular cu bănăţeanul Murgu. E fiul unui boiernas, care nu a lăsat copiilor săi avere însemnata. Amănunte biografice a dat asupra-i Ion Ghica, dar numai pentru tinereţea lui, aşa ca până acum o nouă lucrare asupra-i, după studiul lui Gr. Tocilescu (1876) nu s-a făcut.

Chiar din vremea când era şcolar, se ocupa cu istoria în mod deosebit şi din cunoaşterea trecutului poporului sau s-a ales cu o mare iubire pentru oaste. A voit chiar să fie ostaş. A intrat în miliţia ce se organizase conform Regulamentului şi a servit câtva ca ofiţer. Ieşind apoi din armata, a luat parte la mişcarea politica secreta care în 1838 – 1840 voia sa provoace o schimbare în felul de cârmuire al ţării. Fruntaşii acestei acţiuni, Ion Câmpineanu, Bălcescu, Mitica Filipescu ş.a. Înţelesera de atunci ca viitorul românilor nu se poate asigura decât prin unirea principatelor şi prin alegerea unui principe străin. Încercarea lor n-a reuşit, cu toată rugăciunea lui Câmpineanu pe la cabinetele Europei, unde voia sa provoace un curent favorabil pentru români. Conducătorii au fost arestaţi pe la mănăstiri şi numai venirea lui Bibescu i-a scăpat.

Debutul lui ca scriitor am văzut că s-a făcut în „Propăşirea” din Iaşi (1844) cu un articol despre puterea armata a românilor, pe care-l saluta Heliade în „Curierul românesc” (no. 87 an 1844) lăudând „talentul eminent” al autorului, în care „va avea patria un adevărat istoric al său”.

În anul următor începu a redacta „Magazinul” de care vorbirăm, deschizând seria articolelor printr-un studiu asupra „izvoarelor istoriei românilor” care examinează chestiunea din toate punctele de vedere şi pune în curent pe cititor cu starea de lucruri din acel moment.

Fu unul dintre fruntaşii revoluţiunii din 1848 şi, când se constitui guvernul provi zoriu, i se dete însărcinarea de secretar al statului împreună cu Rosetti şi I.C. Bratianu.

După căderea revoluţiunii, în septembrie, exilat, se duse în Transilvania, unde tocmai se începuse lupta românilor, aliaţi cu Austria, contra ungurilor. Văzând ca ungurii s-au ridicat în contra tiraniei austriece, în numele principiilor proclamate de revoluţiunea franceza, mulţi dintre emigraţi crezură că e bine ca românii să se împace cu ei şi împreună să lupte contra Austriei şi Rusiei. Înţelegând rău situaţia de peste munţi, exilaţii noştri socotira ca îndeplinesc o

datorie de patriotism stăruind să înceteze războiul; de aceea ei detera speciala însărcinare lui Bălcescu să trateze cu căpeteniile ungurilor ca să stabileasca un mod de împăcare. Tractările nu au putut ajunge la niciun rezultat bun pentru ca ungurii nu voiau să recunoască existenta românilor ca naţiune şi nu renunţau la ideea, pe care au urmărit-o până la înfrângerea din 1918, de a face un stat maghiar unitar. Concesiunile admise de ei nu putura fi primite de comitetul national român şi în cele din urmă recunoscu însuşi Bălcescu ca concilaţiunea nu se poate îndeplini şi văzu ca transilvănenii au dreptate. Acest lucru îl mărturiseşte într-o scrisoare către Ion Ghica, în care zice: „Până când un popor nu va exista ca naţiune, n-are ce face cu libertatea".

După aceste evenimente, atins de oftica din cauza vieţii zdruncinate ce dusese, trai când în Franţa când în Italia şi muri în Palermo, într-o extremă săracie. Singur şi departe de tara, el s-a stins cu numele ei pe buze. Minunat ne-a povestit Alecsandri ultimele momente ale vieţii nenorocitului exilat, în poezia *Nicolae* Bălcescu *murind*, care se termina cu strofa următoare:

Du-te, raza strălucita, Iar tu nour de rodire.
Du-te mica pasarea Fa sa creasca-n sânul sau
Şi pe tara mea iubita cu verzi lauri de mărire
Mângâiati-o-n lipsa mea. Floarea sufletului meu.

Scrierile lui Bălcescu nu sunt prea multe, dar sunt foarte importante. nu numai pentru timpul în care s-au scris, ci şi ca valoare proprie.

El începe seria lucrărilor sale, declarând ca voieşte să schimbe modul de a se face istoria, căci până atunci toţi se ocupau numai de războaie şi studiau numai biografia suveranilor. Trebuie să cercetăm instituţiunile trecutului, căci numai aşa vom pricepe faptele. Aceasta cercetare îşi propune să o încerce el, luând ca punct de plecare instituţia militară, pentru ca acesteia se datoreşte mărirea trecută a românilor. Astfel dete *Puterea armata*, importanta încă prin aceea ca întreprinde studiul nu numai pe baza autorilor români şi străini, dar şi pe baza hrisoavelor. În primul articol împarte studiul asupra armatei Valahiei în două parţi: de la întemeierea principatului până la fanarioti – de la fanarioti până în timpul său, adică sub regimul regulamentar. Examinează organizarea în aceste diferite epoci, cum şi arta militară, dând detalii foarte interesante, dar având defectul ca nu deosebeşte bine epocile şi confunda instituţii din două momente diferite. Al doilea

articol arata cum era armata moldoveneasca în timpii de mărire. Primul articol e publicat în „Propăşirea” (1844); celălalt în „Magazin istoric” (1846).

Ca lucrări mai mici publicate mai toate în „Magazin”, vom cita: despre mişcarea din Ardeal, despre izvoarele istoriei române şi câteva biografii.

Tot în „Magazinul istoric” (vol. II) publica el: *Despre starea sociala a muncitorilor plugari în principatele române în diferite timpuri*, în care studiază pentru prima oară aceasta chestiune, bazat pe documente.

Porneşte de la ideea ca, la întemeierea principatelor ţările erau locuite şi aveau un însemnat număr de proprietăţi private, astfel drept loc domnesc (dominium principis) se puteau privi numai locurile pustii şi cuprinsul târgurilor. Prin urmare, numai pe acestea puteau domnii să le dăruiască boierilor ca proprietăţi. Arata cum, din cauza războaielor şi a săraciei, locuitorii proprietari pe mici întinderi de pământ (mosneni, razesi) au trebuit să renunţe la proprietăţile lor şi să devie vecini (rumâni) pe moşiile proprietarilor celor mai mari. Examinează apoi actele de emancipare ale lui Constantin Mavrocordat, susţinând ca ele n-au putut să îmbunătăţească în mod real soarta ţăranilor, de vreme ce le-au liberat persoana fără să le dea mijloc de trai. Terminând, arata cât de mare însemnătate are stabilirea relaţiilor juste între muncitori şi pătura dominanta şi zice că trebuie să ridicam clasele de jos, să le dam drepturi egale şi să le îmbunătăţim starea materiala, „căci vai de acele naţii unde un mic număr de cetăţeni îşi întemeiază puterea şi fericirea lor pe robirea gloatelor. Ele pier!”

Preocupat de aceleaşi idei, tipareste la Paris o lucrare intitulată *Question écono mique des Principautés Danubiennes* (1850) în care zugrăveşte reaua stare a ţăranilor, propune înfiinţarea de credite pentru cumpărare de vite şi instrumente agricole şi sfârşeşte declarând ca boierimea nu cauta decât interesul său, că se opune la îmbunata tiri şi „prin urmare nu pe boieri se reazema mântuirea principatelor”.

Opera de căpetenie a lui Bălcescu pe care n-a putut însă s-o termine este *Istoria românilor sub Mihai Viteazul* – publicata de Academia Româna, sub îngrijirea lui A. Odobescu (1878).

La început e o introducere în care îşi propune a face un tablou sumar al istoriei românilor şi o privire filosofica asupra principiilor ce

trebuie să călăuzeasca naţiunea noastră în drumul spre reorganizare, dar n-a putut s-o termine şi unele puncte sunt atinse foarte pe scurt sau numai indicate. Lucrarea e împărţita în şase cărţi, a şasea neînceputa şi a cincea neterminata. I. Libertatea naţionala; venirea pe tron a lui Mihai şi primele lupte. II. Călugărenii. III. Robirea taranului; diferitele războaie şi aşezământul. IV Unitatea Naţionala; luptele din Transilvania şi Moldova, unirea temporara a ţarilor. V. Miraslau: nenorocita lupta de acolo, unde Mihai e învins.

Bălcescu a consultat peste 500 de opere şi a voit să facă nu numai o lucrare ştiinţifică, dar şi o lucrare naţionala. Iubirea de patrie şi de libertate încălzeşte aceasta opera, scrisa într-un stil plin de frumuseţe şi de energie. Povesteşte evenimentele aşa, ca să le facă interesante, dar nu se mulţumeşte cu aceasta, ci le judeca, păstrând o absoluta nepărtinire: precum lauda calităţile şi faptele mari, aşa critica defectele şi greşelile.

Răpit prea curând de moarte, Bălcescu rămâne unul din cei mai mari scriitori ai noştri şi mai presus de toate ca imaginea deplină a adevăratului liberal şi patriot, care a murit cu convingerea că se va împlini într-o zi „visarea vieţii sale”, adică „Ro mânii vor fi una, liberi şi fraţi”.

Laurian, tovarăşul lui Bălcescu, a avut viaţa mai lunga şi activitate mai variata.

August Treb. Laurian (1810 – 1881) a învăţat la Sibiu, la Cluj şi la Viena. Studiile sale se pare că au fost foarte variate; filosofie, matematica, filologie, istorie. Amănunte sigure nu avem, fiindcă nu avem despre el niciun studiu biografic şi documentat.

Ştim ca prima lui publicaţie a fost opera filologica *Tentamen criticum în originem, derivationem et formam linguae romanae*, tipărita la Viena (1840), în care încearcă a reconstitui limba românească într-o fază primitiva – cam prin sec. XII – dar încercarea lui este o alcătuire cu totul teoretica, întrucât nu exista niciun fel de urma de limba din acel timp, este neizbutita şi se înfăţişează ca o simplă curiozitate.

Probabil, după aceasta publicare, a venit în Bucureşti, unde a ocupat catedra de filosofie de la Sf. Sava. În 1848 însă, când fraţii săi din Ardeal au început a se mişca împotriva ungurilor, a alergat acolo şi a fost unul dintre conducătorii luptelor. Membru în cele mai importante comitete de acţiune, a fost dintre delegatii ce s-au dus la Viena sa înfăţişeze împăratului cererile românilor.

După revoluţie se duse în Moldova ca inspector general al şcoalelor. Trecând în Bucureşti, fu unul din factorii de căpetenie ai activităţii şcolare şi filologice. Profesor la facultatea de litere, alor al şcoalelor, membru în consiliul superior al instrucţiei, fondator al Academiei şi mulţi ani prezident al ei, profesor al regelui Carol, Laurian fu o personalitate mare în toată epoca aceasta a vieţii sale. În Academie avea cuvântul hotărâtor; de aceea el redacta, ajutat de Massim şi de alţi membri, marele *Dicţionar al limbii române* şi *Glosariul* (1871 – 1876), care fu culminaţia curentului latinist, dar care şi contribui la prăbuşirea lui.

Laurian a fost un fecund autor didactic, iar ca tovarăş al lui Bălcescu, el a publicat în „Magazin” articole de istorie (*Temisana* etc.) şi de epigrafie, primele de acest fel în literatura româna.

*

În afară de scrierile lui Laurian, literatura didactica este, şi în acest timp, îmbogăţita şi de alţi scriitori, iar scoalele fac progrese însemnate. Pe lângă profesorii ardeleni, mai de mult veniţi în principate, se adauga alţii, între care locul de frunte îl ocupa Munteanu şi Ion Maiorescu.

Gavriil Munteanu (1812 – 1869) profesează în Buzau (la seminar) şi în Bucureşti până la 1848, iar după acest an se întoarce în provincia sa şi devine fundatorul gimnaziului din Braşov.

De la el au rămas câteva traduceri literare, ca *Suferinţele junelui Werther* (Buc. 1842) şi cărţi de scoala. Cea mai însemnată lucrare este traducerea scrierilor lui Tacit (Sibiu 1871), despre care regretam că e scrisa într-o limbă prea latinizata. Aceasta îi deschise porţile Academiei în 1866.

Mai importanta şi mai îndelungata activitate didactica are Ion Maiorescu. Activitatea lui este acum mai bine cunoscuta prin publicaţiile ce s-au făcut cu ocazia în plinirii a 100 de ani de la naştere.

Ion Maiorescu (1811 – 1864), născut într-un sat lângă Blaj, a studiat la Blaj, Cluj, la Pesta şi la Viena. A venit în Ţara Românească în 1837, ca un profesor la o scoala ce s-a întemeiat atunci în oraşelul Cerneti, dintr-un fond particular. A trecut apoi profesor la un colegiu din Craiova şi inspector al şcoalelor din acel oraş. Fiind aci, a avut în anul 1839, un mare conflict cu conducătorii şcoalelor din tara, din pricina unui articol publicat în „Gazeta de Transilvania”. În acel articol el critica şi viaţa sociala şi culturala şi literatura din Ţara Românească.

O sumă de glasuri de protestare se ridicară, între care şi al lui Heliade; autoritatea şcolara, în fruntea căreia se afla Petrache Poenaru, îl sili să părăsească postul pe care nu-l relua decât după o scrisoare de retractare.

E probabil că a fost profesor la seminarul „Veniamin” din Iaşi, dacă îl identificam cu Ion Maior pe care-l pomenesc actele scoalei din 1842 şi 1843, ceea ce se poate face ţinând socoteala ca între acuzaţiile pe care i le aduce Heliade este şi aceea ca şi-a schimbat numele din Maior în Maiorescu, pe când Lazar nu s-a făcut Lazarescu.

Furtuna aceasta s-a potolit şi Maiorescu a avut legături cu toţi fruntaşii mişcării din 1848. Aflându-se în Ardeal, unde se dusese să ia parte la luptele fraţilor săi, el a fost delegat de către guvernul provizoriu să reprezinte dietei Germaniei, din Frankfurt, memorii, în care arata motivele mişcărilor din principate.

Mai târziu s-a întors în Ţara Românească şi s-a ocupat cu administraţia învăţamântului, fiind mai mulţi ani director al eforiei şcoalelor. În aceasta calitate el a publicat dari de seama asupra mersului instituţiilor culturale, puse sub obladuirea eforiei.

În 1857 a făcut o călătorie în Istria unde a găsit sate româneşti şi a cercetat starea românilor precum şi dialectul vorbit de aceştia. Lucrarea s-a tipărit după moartea autorului de către fiul sau (1874).

*

Pentru a încheia cu aceasta epoca, ne rămâne să pomenim despre literatura poporana şi despre teatru.

Scriitorul popular Anton Pann tipareste acum o colecţie de *Poezii populare* (Buc. 1864) şi da la lumina primul volum din culegerea de *Proverburi sau povestea vorbei* (Buc. 1847).

El rămâne însă tot izolat şi necunoscut de lumea scriitorilor, pe care n-o poate interesa la acest gen de publicaţii. În Moldova însă se vede naşterea unui spirit nou, care preţuieşte produceri ale poporului, reprezentat prin Alexandru Russo şi prin Alecsandri.

Literatura dramatica este reprezentata în acest timp prin câteva comedii ale lui C. Bălcescu (*O bună educaţie*, 1845), T. Codrescu (*Soldatul prujitor*, 1846), C. Halepliu (*Cumplitul amăgit* 1847), C. Caragiale (*O soarea la mahala* 1847) şi mai ales prin piesele lui Alecsandri: *Creditorii* (1845), *Ramasagul* (1846); *Iasii în carnaval* (1845), *Piatra din casa* (1847); *Iorgu de la Sadagura* tipărita în 1844 şi *Nunta taraneasca* (1848). Cea mai însemnată din ele este *Iorgu de la*

Sadagura în care, pe lângă partea comica, se vede dezvoltata şi o idee: lupta între bătrâni şi tineri. Aici el înfăţişează sub o lumina favorabila pe boierii bătrâni care trimit pe fiii lor în străinătate şi face o figura ridicola din Iorgu, care a stat câtva timp la Sadagura şi nu mai poate suferi nici viaţa, nici obiceiurile din Moldova. Încheierea piesei este patriotica şi spre lauda bătrânilor, căci Iorgu vede şi el, nu numai ca interesul sau personal este să fie de aceeaşi părere cu unchiul său, dar ca datoria tinerilor care au făcut studii în tari străine este să pună toată învăţătura şi toată puterea lor în serviciul patriei.

Iasii în carnaval este ca şi cealaltă alcătuita din mai multe acte. Aci el face satira vieţii din Capitala, arătând, cu ocazia petrecerilor din carnaval, o sumă de obiceiuri rele, abuzuri ale administraţiei ş.a. Este una din pledoariile cele mai elocvente pentru ideile politice ale tinerimii.

1. EPOCA LUI ALECSANDRI

(1848 – 1870)

Vasile Alecsandri (1819 – 1890), este fiul vornicului Vasile Alecsandri, italian de neam şi al Elenei, născuta Cozoni, tot de neam italian.

Credem că nu se poate pune temei pe afirmaţia unora ca nu de origina italiana îi era familia, ci de origine evreiască. Aceasta s-a produs în vremea luptelor pentru unire, când se vorbea despre candidatura lui Alecsandri la tronul Moldovei. Cine ar vrea să cunoască chestia, poate găsi amănunte în studiul lui I. Chendi („Voinţa Naţionala”, foileton 1904; apoi în volumul *Foiletoane*) şi în broşura lui Al. Dumitrescu (*Despre Alecsandri, data naşterii şi originea sa* Buc. 1905).

Învăţătura şi-a început-o în casa cu călugărul Gherman şi a urmat-o la şcoala franţuzeasca a lui Cuenim, unde a fost coleg cu Kogalniceanu şi cu Millo. În 1834 s-a dus la Paris ca să învete medicina. A plecat însoţit de Al. Cuza şi Nicolae Docan, conduşi toţi de un grec, Furnurachi. Acolo Alecsandri s-a pregătit pentru examenul de bacalaureat în litere cu profesorul Cotte şi a trecut bine acest examen. S-a înscris şi a urmat câtva la medicina, dar n-a putut continua. A încercat dreptul şi apoi matematicile, dar nu a putut stărui nici în aceste direcţii; de aceea s-a întors la studiile literare, a studiat clasicitatea veche şi pe cea franceza şi a scris câteva poezii în franţuzeşte, primele lui încercări poetice.

Amănunte despre prima parte a vieţii sale, înainte de 1848, se găsesc în studiul domnului G. Bengescu („Convorbiri literare” an. XX, XXI, XXII).

În 1839 s-a întors în ţara şi a publicat întâi o nuvelă *Buchetiera din Florenta* în revista lui Kogalniceanu „Dacia literara” (1840).

Fiind închisa revista şi pierzând pe mama sa, trăieşte câtăva vreme retras la munţi, unde aduna poezii populare pe care avea să le dea la lumina mai târziu cu atât efect. Culegând aceste comori ale geniului popular, se inspira şi dânsul şi scrie poezii ca *Baba Cloanta*, *Strunga* şi altele.

Numit în 1840, împreună cu Negruzzi şi Kogalniceanu, director al teatrului, Alecsandri se hotărî să creeze teatrul român, mai ales ca înţelegea cât de mare importanta are scena pentru mişcarea politica. El făcu din piesele sale o arma de lupta, lovind mai ales acea pătura din societatea care se arata refractara la ideile de reforma şi progres. Începându-şi piesele originale cu *Iorgu de la Sadagura*, dete canţonete, vodeviluri, farse, comedii, drame.

Întemeietor al revistei „Propăşirea” cu I. Ghica, Kogalniceanu ş.a., el suferi de loviturile ce se îndreptau împotriva acestei publicaţii şi se alipi din ce în ce mai mult de cei care făceau opoziţie lui Mihai Sturdza.

În 1846 şi 1847 călătoreşte prin Orient şi prin Italia. În acest timp el scrie primele poezii de amor, închinate logodnicei sale Elena Negri, pe care a avut durerea s-o piardă în mai 1847.

În 1848 Alecsandri fu dintre tinerii care voiau să introducă oarecare reforme democratice; dar guvernul, după ce dete voie să se ţină o întrunire publica, lua măsuri severe contra conducătorilor, aresta pe unii din ei, pe alţii îi sili să plece la tara ori să se exileze în străinătate.

Atunci Alecsandri răspândi în foi volante poezia sa *Deşteptarea României*.

Voi ce staţi în adormire, voi ce staţi în nemişcare!

şi se retrase pentru câtva timp la o familie în jud. Neamţ. Apoi trecu în Bucovina, unde se adunara la mosia familiei Hurmuzachi o sumă de tineri prieteni, cum era C. Negri ş.a. De acolo, călători prin Transilvania şi apoi porni în Orient după ce scrisese poezia sa *Adio Moldovei*.

În 1849 se întoarce în ţara şi reia relaţiile sale cu bucovinenii,

devenind unul din colaboratorii obişnuiţi ai gazetei pe care o redactau fraţii Hurmuzachi „Bucovina”. Aci publica el din poeziile sale mai vechi şi începu a da la lumina culegerile din tezaurul poetic al poporului ca *Mioara*, *Codreanul* ş.a.

Anii 1850 – 52 îi închina mai ales teatrului. Din aceasta epoca datează vreo opt piese mai mari sau mai mici, între care faimoasele comedii *Chiriţa la Iaşi* (1850) şi *Chiriţa în provincie* (1852).

În 1853, pleacă la Paris, unde tipareste poeziile sale, adunându-le într-un volum cu titlul expresiv de *Doine şi lacramioare*; apoi, după ce petrece vara la Biaritz pe malul Atlanticei, porneşte la o călătorie mai lunga; în Africa. Pornind din Bayonne (sept. 1853), străbate sudul Franţei şi regiunea Pirineilor, apoi de la Marsilia cu vaporul ajunge la Gibraltar, de unde trece în Maroc, merge calare de la Tanger la Tetuan, şi apoi se întoarce spre a vizita cele mai vestite oraşe ale Spaniei (Cadix, Grenada, Cordova, Madridul). Şederea lui la Paris şi călătoria aceasta sunt interesante şi pentru istoria şi pentru literatura noastră. În Paris a căutat, cu alţi români ce şedeau acolo, să facă cunoscute ţările lor şi să atragă bunăvoinţa oamenilor politici pentru cauza româna. În călătorie a scris poezii, a adunat notiţe, care se vor adauga la operele lui de până acum.

Întorcându-se în ţara în 1854, făcu pregătiri pentru scoaterea unei reviste, dar nu izbuti să dobândească învoirea cenzurii decât tocmai pentru ianuarie anul următor.

Atunci apăru „România Literară”, sub direcţia lui V. Alecsandri. Din nefericire, ea nu trai decât până la finele anului, căci fu suprimata.

În vremea aceea, evenimentele se precipitau, ca să zicem astfel, pentru români. Războiul Crimeei făcu să înceteze ocupaţia ruseasca a principatelor şi dete oarecare speranţe poporului român că-şi va schimba soarta. După căderea Sevastopolului, Alecsandri călători pe teatrul războiului şi scrise o poezie, pe care o termina cu exprimare acestor speranţe:

O Doamne fie! fie ca sângele varsat
Pe sub aceste ziduri într-un război turbat
Să dee-o roada buna, un drept de re nviere
Pentru a mea tara scumpa ce zace în durere!

Pacea din 1856 hotărî să se trimită o comisie speciala în principate ca să le consulte asupra dorinţelor lor; e epoca divanurilor ad-hoc. Atunci tinerimea din Moldova, în fruntea căreia sta Alecsandri,

cu Mihail Kogalniceanu, Costache Negri ş.a., se devota cu totul ideii celei mântuitoare; unirea. Atunci scrise Alecsandri, *Hora unirii* (1857) şi se servi de piese, de canţonete, de vodeviluri pentru a susţine principiile partidului national. Aşa este: *Pacala şi Tândala* (1857), *Vivandiera* (1858), *Cinel-Cinel* (1858).

Membru al Divanului ad-hoc, ministru de externe al caimacamiei din 1858, el devine om politic şi unul din factorii de căpetenie în mişcarea care aduce pe tronul ţarilor pe colonelul Cuza.

Legăturile de prietenie cu noul domn şi rolul jucat în ultimii ani, desemnară pe Alecsandri să fie trimis pe la cabinetele europene ca să explice şi să susţină faptul împlinirii de la 24 Ianuarie.

Călătoria aceasta pe care a povestit-o el într-o serie de articole (*Istoria misiilor mele politice*), i-a inspirat şi câteva poezii ca *Presimţire*, *Pilotul* ş.a.

Luptele politice din timpul domniei lui Cuza nu l-au prins în vârtejul lor. Erau prea violente, prea amestecate cu patimi personale pentru ca să le poată susţine un temperament ca al lui Alecsandri. Totuşi ele avura ecou în unele scrieri ale sale şi îndeosebi în piesele de teatru. *Clevetici ultra demagogul* şi *Sandu Napoi la ultraretro gradul* (1861), două monoloage care zugrăvesc cele două extreme ale principiilor politice care se aflau pe atunci faţă în faţă, arata în acelaşi timp ca autorul lor ar voi o stare de mijloc, o echilibrare. Chestiunea rurala se oglindeşte în *Lipitorile satelor* (1863), în care zugrăveşte o parte din suferinţele satenilor. Aceeaşi chestiune o vedem amestecata, într-un mod cam confuz, în *Rusaliile* (1863), unde introduce şi o serie de satire împotriva diferitelor sisteme lingvistice.

După 1866 se retrage din politica militanta. Fu unul dintre primii colaboratori ai revistei „Convorbiri literare”, în care apărură *Pastelurile* şi *Legendele*.

Când veni războiul din 1877, Alecsandri regăsi în sine toată vigoarea tinereţei ca să cânte faptele soldaţilor români, dându-ne pe *Penes Curcanul, Balcanul şi Carpatul* ş.a. Când în 1878, societatea limbilor romanice din Montpellier publica un concurs pentru un cântec al gintei latine, el izbuti cu lucrarea sa să câştige cupa şi să dobândească o mare victorie pentru neamul său. Scrisese apoi piese: *Despot-Voda* (1879) şi *Fântâna Blanduziei* (1884). În 1884 se duse ca ministru plenipotenţiar la Paris, unde, după câţiva ani, se îmbolnăvi şi venind în ţara muri la Mirceşti lângă faimoasa lunca, pe care a cântat-o

cu atâta talent.

Activitatea literara a lui Alecsandri e foarte întinsa şi foarte variata.

În traiul sau pe la tara, în călătoriile prin Ardeal şi Bucovina, aduna poezii populare, pe care le publica mai întâi separat (1852 – 1853), apoi într-un volum mare (1866). Le-a publicat cu oarecare modificări ce ne spune că le-a „întocmit”. Aci sta defectul lui; dar are marele merit că a fost cel dintâi care a atras atenţia atât în ţara cât şi în străinătate asupra muzei poporului.

Mai înainte de a le publica, el s-a inspirat dintr-însele şi a luat idei, simţiri şi mai presus de toate limba lor minunata, înţelegând ca poeţii anteriori luase o cale greşita, de vreme ce cautau inspiraţiunea în izvoare străine.

Alecsandri a îngrijit apoi publicarea în colecţii complete a scrierilor sale.

Prima lui colecţie se numeşte *Doine şi lacramioare*, la care putem adauga ediţia de mai târziu *Margaritarele*.

Doinele cuprind poezii cu subiecte şi cu ton popular. Vom cita: *Sora şi hoţul*, *Andrii Popa*, *Baba Cloanta*.

Lacramioarele sunt poezii lirice de caracter intim, în legătura cu primul sau amor. Le-a adunat pe toate, punându-se în frunte poezia atât de cunoscuta *Steluta*.

Margaritarele cuprind poezii de amor şi poezii ocazionale. Cele mai frumoase sunt: *Deşteptarea României* şi *Sentinela româna*. Aceasta bucata, publicata întâia oară în „România literară” (1855) este prima lui poezie mare; mare şi ca dezvoltare şi ca importanta a subiectului. Aci el înfăţişează într-un simbol rolul neamului românesc în istorie, arătând, în momentele în care se vorbea în toată diplomaţia europeană despre situaţia celor două principate, ca neamul lor a fost paza occidentului:

Să trăieşti ostaş române.
Stâlp al lumii apusene!
Tu cu braţul tău armat
Pasul sorţii ai schimbat.

Pastelurile sunt socotite de mulţi drept cele mai desăvârşite creaţiuni ale lui Alecsandri. Ne înfăţişează natura cu toate frumuseţile ei, natura vesela şi plăcuta, iarna ca şi vara, pe furtuna ca şi pe senin. În natura el cauta viaţa, nu voieşte linişte, nemis care. Descripţiile nu sunt

numai descripţii de peisage; omul are un însemnat loc în aceste minunate tablouri. Scenele sunt reale, dar sunt numai vesele. Aşa era firea lui, aşa a văzut şi simţit. Ţăranii din *Pasteluri* vor cânta, vor face glume, vor îndemna boii de la plug sau de la car, fetele vor râde torcând sau venind de la apa cu cofita, zglobii şi încântătoare; niciodată nu vom întâlni gemete, nu vom avea pe taran plângând de as primea silei, de lipsa hranei şi a lemnelor. Mai toate sunt cunoscute, *casfârş it de toamna – Concertul în lunca – Plugarii – Iarna* şi altele.

Legendele cuprind o serie de lucrări cu ton epic, unele dezvoltând subiecte istorice naţionale, altele, subiecte închipuite.

Legenda Rândunicai şi *Legenda Ciocârliei* povestesc în frumoase versuri cum atât una cât şi alta au fost nişte încântătoare „jumătate fete şi jumătate flori”, care s-au prefăcut în pasari. *Dan căpitan de plai* e poate cea mai reuşita. Figurile lui Ursan şi a bătrânului Dan ne apar ca nişte trăsături supraomeneşti, luptele lor sunt din domeniul închipuirii, dar ne plac, ne entuziasmează prin modul cum sunt arătate. *Dumbrava roşie* este înfăţişarea luptei lui Stefan contra lui Albert, regele Poloniei, învingerea polonilor şi înjugarea lor la pluguri, ca să are un loc ce va deveni Dumbrava roşie, adică pădurea sângelui. Cuprinde multe frumuseţi, dar nu are destula proporţiune. Partea introductivă, e prea lunga, iar lupta (fondul real al poemei) prea scurta, şi figura eroului principal, a lui Stefan ne apare mai mult în descriere decât în acţiune. *Grui Singer* e o povestire romantica, având ca fond ideea ca pentru Dumnezeu cainta preţuieşte tot atât cât şi nevinovăţia. Un tâlhar crud ucide fără să vrea pe tatăl său. Cerul îl pedepseste a trăi ani îndelungaţi şi a căra în gura apa din vale ca să ude o buturuga până va înverzi. Tocmai când ducea ultima picătura întâlneşte o pasare care aproape murea de sete i-o da. Atunci Dumnezeu îl iartă. Aci aflam un blestem, care, pus alăturea cu al lui Bolintineanu din *Mihnea şi baba*, e dintre cele mai frumoase din literatura noastră.

În genere, putem zice de compunerile lui istorice că ne arata persoane cu totul idealizate, dar înfăţişând trecutul măreţ, el nu pune în faţa micimea prezentului ca Eminescu, ci găseşte numai un prilej de a-şi cânta tara.

De aceea tot ce se produce mare în vremea sa îl entuziasmează şi găseşte accente energice la bătrânete ca să cânte luptele de la 1877 în poeziile din colecţia *Ostaşii noştri*. Cu acelaşi meşteşug artistic, el face un corp din diferitele bucăţi inspirate de diferitele momente ale

luptelor din acel timp, punând în frunte o frumoasă alegorie, în care înfăţişează lupta între neamul nostru, reprezentantul creştinismului şi al civilizaţiunii, şi între turci, reprezentanţii păgânitaţii şi ai barbariei:

Nevoie ai de o cârje ruina să-ţi supoarte.
Căci eşti acum, sărmane, ajuns la prag de moarte.

Alecsandri a scris foarte mult şi pentru teatru. Activitatea lui pe acest teren se poate împarţi în două. În prima, intra lucrările lui de la 1840 până la *Despot-voda*; în a doua ultimele lui trei piese.

Afară de *Cetatea Neamţului*, *Lipitorile satelor*, *Zgârcitul risipitor*, care sunt drame, Alecsandri ne-a dat numai lucrări din domeniul comediei.

Cântecele comice înfăţişează diferite tipuri, care începeau să dispara în timpul său şi care astăzi nu se mai găsesc. Aşa avem: *Mama Angheluta* ştiinţa medicala din acele vremuri; *Herscu Boccegiul* evreul care face comerţ ambulant; *Surugiul* amin tind timpul carutelor de posta cu toată poezia şi cu toate neplăcerile lui; *Barbu Lautaru*, arătând rolul jucat de lautari în viaţa boierimei trecute; *Vivandiera*, amin tindu-ne o funcţiune militară desfiinţata demult. Prin urmare în cele mai multe aflam importante documente pentru trecutul societăţii noastre.

Operetele, vodevilurile şi comediile au de scop toate să biciuiască diferite obiceiuri ridicole din societate, să lovească atât pe cei care voiau să rămâie în deprinderile trecutului cât şi pe cei ce umblau după reforme nepotrivite sau greşite, să combata într-un cuvânt exageraţia, în orice direcţie s-ar manifesta. Între acestea sunt: *Iorgu de la Sadagura*, *Coana Chiriţa*, *Piatra din* casă, *Milo director*. În mai toate, caracterele sunt slab desemnate; acţiunea e vie, dar consta mai mult din fapte ce impresionează în mod fizic; iar ca ultim resort pentru a produce râsul are stricarea limbii şi de aceea în mai toate piesele avem un grec, un ovrei, un neamţ, un ţigan. Aceea pe care o preţuieşte el mai mult este *Boieri şi ciocoi*, dar se observa în ea multe lipsuri.

A doua categorie a pieselor sale cuprinde: *Despot Voda*, *Fântâna Blandu ziei*, *Ovidiu*.

În toate a căutat să idealizeze persoanele. Aventurierul Despot nu e înfăţişat ca un om superior; Horatiu poetul spiritual, dar senzual ne apare ca un visător şi ca un iubitor al idealului; iar desfrânatul autor al *Artei amatorie*, pudic ca o vestala şi viteaz ca un cavaler din evul

mediu, care porneşte o luptă pentru Dieu et Madame. Culoarea locala e mai bine zugravita în *Despot*; dar în celelalte două are multe neajunsuri şi lucruri netemeinice în înfăţişarea societăţii romane.

În schimb versurile şi cugetarile sunt adevărate margaritare pentru literatura noastră.

Alecsandri, mai ales la începutul caierei sale literare, a scris şi lucrări în proza.

Sunt mai ales nuvele şi povestiri ale călătoriilor prin ţară sau prin alte părţi (*Bu chetiera de la Florenta*, *O plimbare în munţi*, *Călătorie în Africa*); sunt însă şi câteva satire sociale, cum e *Istoria unui galben şi a unei parale*, în care forma adoptata este atrăgătoare, dar digresiunile sunt prea-l ungi şi cu interesul adesea puţin susţinut.

*

Alecsandri a avut un rol mare în dezvoltarea literaturii noastre: în timp de 40 de ani el a stat în primele rânduri ale scriitorilor. În aceasta vreme activitatea sa a fost din cele mai variate: a scris poezie intima, a slavit trecutul patriei, a descris frumuseţile naturale ale ţării sale, a adunat comorile literaturii poporane, a fost creatorul teatrului şi în special al literaturii dramatice în România, în fine, opera sa este în legătura directa cu tot mersul înainte al poporului românesc din momentul în care a început să scrie.

Eminescu l-a numit „rege al poeziei”. Acest epitet a inspirat domnului Iorga titulatura de „regalitatea literara” a lui Alecsandri pentru vremea dintre 1846 – 66. Noi am făcut dintr-însul principala figura a epocii dintre 1840 – 1870, care în adevăr trebuie să poarte numele sau, pentru ca – în poezie în special – nimeni altul nu se ridica la înălţimea lui Alecsandri şi niciun nume de poet nu este în aceasta vreme aşa de obsteşte respectat şi preţuit şi nimeni nu are o opera aşa de complexa ca a lui.

*

În aceasta epoca a lui Alecsandri deosebim două parţi: una până la 1859, alta de aci până la sfârşitul ei.

a) 1848 – 1859

Vremea aceasta, atât de însemnata pentru istoria noastră politica, pentru ca acum s-a pregătit România moderna, este puţin însemnata pentru literatura.

Nu este săracie de scrieri, căci acuma se tipareste mult, foarte mult chiar, în.com paratie cu anii anteriori, dar se observa peste tot,

nerăbdarea, frigurile luptelor politice, zguduirile sociale, frământările şi ciocnirile de idei, dorinţa şi nevoia de a face din literatura mijloace de acţiune în sprijinul curentelor noi ce aveau să prefaca toată înfăţişarea societăţii româneşti din principate.

*

Poezia originala, se rezuma aproape în opera lui Alecsandri, care tipareste în 1853, la Paris *Doine şi lacramioare*. Aci sunt, pe lângă produsele lui dinainte de 1848, şi altele noi, ca *Marioara Florioara* ş.a.

Mai apar, e adevărat, patru volume ale lui Bolintineanu: în 1852 *Cântece şi plângeri* (Iaşi) în 1855, *Poezii vechi şi noi* (Buc.), în 1858 *Melodii române* (Buc.) şi în 1859 *Bătăliile românilor* (Buc.), dar acestea reprezintă opera lui dinainte de 1848. Mai apar şi ediţii complete ale poeziilor lui C. Bolliac (Paris 1857) şi G. Sion (Buc. 1857), precum şi o colecţie a raposatului Conachi (Iaşi 1856), dar acestea în majoritatea lor nu pot înfrunta o critica severa.

Mai prejos decât acestea se aşază, desigur, toată seria scrierilor ce se tiparesc în număr mare de autori ca A. Pelimon (*Poezii*, *Faptele eroilor*, 1857, *Poezii noi*, 1854), C.D. Aricescu (*Harpa româna*, 1852; *Lira*, 1858), A. Lazarescu (*Ore de repaus*, 1853), Radu Ionescu (*Cânturi intime*, 1853), N.T. Orăşanu (*Floricele de primăvara*, 1854), D. Gusti (*Buchetul poetic*, 1855), G. Dascălescu (*Zorile*, 1855), P. Georgescu (*Momente câmpeneşti*, 1855), Gr. Serur le (*Poezii din exil*, 1858), I. Anghelescu (*Poezii amoroase*, Buc., 1859), Marache Atanasiu (*Poezii*, 1859, Craiova), I. Bancov (*Poezii originale*, Craiova, 1859) s.a.

Două nume se disting cu adevărat în aceasta vreme: G. Creteanu şi Al. Sihleanu.

George Creteanu (1829 – 1887) a fost în cea mai mare parte a vieţii sale ma gistrat. Primele încercări le-a publicat în „Curierul” lui Heliade; apoi a colaborat la alte reviste dintre care trebuie să citām pe a lui Alecsandri „România literară”. În 1855 şi-a adunat într-un volum scrierile sale intitulate *Melodii intime* (Bucureşti). A imitat pe Bolintineanu şi în urma puţin pe Alecsandri; a dat câteva bucăţi interesante, dar nu s-a ridicat niciodată la o reputaţie literara deosebita. Cea mai cunoscuta poezie este acel cântec al străinătăţii, cu refrenul pe care-l repetam adesea:

Fie pâinea cât de rea.
Tot mai bine-n tara mea.

Alexandru Sihleanu (1834 – 1857) a murit tânăr ca şi Cârlova.

Poate ca o viaţă mai lunga l-ar fi făcut un poet mare, fiindcă avea multe însuşiri: vers curgător şi imaginaţie puternică. Nu reuşise însă să se libereze de influentele modelelor sale franceze şi româneşti (mai ales Bolintineanu). *Strigoiul* este una din poeziile cu mai multă mişcare, dar de un romantism exagerat. În acelaşi ton este şi poema *Logodnicii morţii*.

Poeziile sale au fost publicate într-un mic volum: *Armonii intime* (1857).

Acum începe a ieşi la iveala talentul satiric, vulgar dar viguros al lui Nicolae Orăşeanu, prin câteva broşuri de un gust dubios ca *Misterele mahalalelor* (Buc. 1859) şi prin satire politice, *Târgul cu idei* (1857) etc.

O poziţie cu totul particulara ocupa în acest timp Andrei Mureşeanu.

Andrei Mureşanu (1816 – 1863), născut în oraşul Bistriţa, a făcut studii în Tran silvania, a fost învăţător şi apoi profesor la Braşov. A colaborat la „Gazeta Transil vaniei" cât timp varul sau Iacob Mureşeanu este conducătorul acestei foi. A luat parte la mişcarea din 1848; mai târziu a fost funcţionar al guvernului în Sibiu. De la 1861 a trăit retras, ca pensionar.

De la el avem o traducere: *Icoana creşterii rele* (1848) şi o colecţie de poezii (1862).

Valoarea acestui poet a fost foarte discutata. Înălţat de Aron Densuşianu (*Cercetări literare* 1887) la rangul de cel mai mare poet liric al nostru, a fost declarat de Titu Maiorescu („Convorbiri liter". 86 – 87) lipsit cu totul de valoare.

E adevărat ca cea mai mare parte a poeziilor lui, mai ales cele erotice, nu se pot citi. Strofe bune aflam în cele cu subiect patriotic; dar mai niciuna din acestea nu se poate susţine în întregul ei. Compoziţia nu are plan lămurit şi limba e încărcata cu neologisme nepoetice şi cu prozaisme.

Nu putem însă şterge cu totul numele lui din istoria literaturii noastre, fiindcă este autorul *Răsunetului* din 1848. În acele momente de fierbere şi de agitare s-asim tit cu adevărat inspirat; a arătat aici trecutul cu nenorocirile lui, neunirea care a stricat aşa de mult neamului nostru; apoi prezentul nesigur şi tulburat. În aceasta poezie a predicat „unirea în cuget şi în simţiri" şi a strigat:

Murim mai bine-n lupta cu glorie deplina

Decât să fim sclavi iarăşi în vechiu-ne pământ.

El va ocupa la noi acelaşi loc, pe care-l are la francezi Rouget de l'Isle, autorul *Marseillesei*.

*

Literatura dramatica originala e înfăţişata prin drame istorice, comedii şi vodeviluri, tragedii şi canţonete. Valoarea lor este, pentru cea mai mare parte din ele, sub mediocru.

Astfel se găsesc autori dramatici ca: V. Halepliu (*Moartea lui Mihai*, Buc. 1854), I. Dimitrescu (*Badea* comedie, Buc., 1848; *Radu Calomfirescu*, drama, Buzau, 1851; *Logofatul satului*, vodevil, Bucureşti, 1852), I.C. Lerescu (*Fantasma*, comedie, 1851), T. Strâmbeanu (*Căsătoria*, comedie, Craiova, 1851; *Radu Leon Voda*, tragedie, 1856), G. Mavrodolu, (*Vlad Ţepeş*, 1858), Coculescu (*Necazul Catincăi*, comedie, Craiova, 1959) care numai întâmplător tiparesc câte ceva şi sunt cu desăvârşire necunoscuţi. Un autor fecund, foarte fecund, dar lipsit de talent şi de cultura literara şi de meşteşugul scrisului este Alexandru Pelimon, care scrise drame (*Fiul Mazâlului*, Buc., 1851; *Curtea lui Vasile Voda*, 1852) sau drame cu cântece (*Actriţa de Moldova*, 1852). Alţii au să devină cunoscuţi prin alte îndeletniciri în mijlocul societăţii în mijlocul căreia au trăit. Vasile Maniu (scrie: *Amelia sau victima amorului*, drama, 1849) va fi avocat şi om politic; Nicolae Istrati (scrie: *Matia Corvin*, drama, 1850, Iaşi) va fi, de asemenea, un om politic, care se va face cunoscut prin împotrivirea la cauza unirii principatelor; I.M. Bujo reanu (scrie *Fata sub epitropie*, Buc., 1853) va publica preţioase colecţiuni de legi ale ţarilor române; Eugeniu Carada (scrie: *Munteanul şi pandurul cerşetor*, canţoneta, 1857; *Milcovul*, tot canţoneta, 1858 şi *Fraţii de munte*, drama, în unire cu actorul C. Demetriade, 1856) va deveni mare financiar. Actorii sunt, de nevoie, lucrători activi pe terenul acesta; aşa face C. Demetriade şi mai ales Iorgu Cara giale (*Jelbarul*, canţoneta, 1857; *Surdul*, idem, 1857), dar ei nu tiparesc decât unele din operele lor, care sunt mai mult prelucrări şi adaptări. Aşa lucrează şi marele actor comic Matei Millo, de la care avem *Baba Hârca*, comedie care s-a jucat cu mult succes, datorită mai mult talentului interpretului decât valorii ei.

Acum întâlnim şi numele lui G. Baronzi cu o dramă: *Matei Basarab sau dorobanţii şi seimenii*, uitata, ca şi întreaga producţie a sa, pe care voieşte a o reînvia acum dl. N. Iorga.

E interesant de notat printre scriitorii acestui timp şi dl. Petre

Grădişteanu, care tipareste în 1857: *O noapte pe ruinele Târgovistei*, lucrare juvenila, de care va fi uitat şi autorul ei.

Ramâm dar ca singure producţii cu oarecare însemnătate piesele lui Alecsandri, la care putem adauga vodevilul *Cârlanii* de C. Negruzzi (1857) şi idila *Ţiganii* de G. Asachi (1856).

În adevăr, acum da Alecsandri scenei române câteva canţonete, ca *Soldan Viteazul*, *Mama Anghelusa*, câteva localizări, ca *Chir Zuliardi* (după o comedie franceza *Le tigre de Bengale*) şi *Doi morţi vii* (după *l'homme blasé*); acum, în fine da cele două comedii care i-au asigurat un succes mare şi îndelungat; *Chiriţa în Iaşi* şi *Chiriţa în provincie*. Studiile publicate de dl. ch. Drouhet (în „Viaţa românească" din Iaşi 1912), arata ca originalitatea acestora nu e deplina. Ele însă sunt departe de-a da o singură piesa străina; ci arata mai multe reminiscente, pasagii de efect transpuse din diferite comedii franţuzeşti. Pe lângă elementele împrumutate, Alecsandri a pus şi unele proprii; în orice caz, a ştiut să dea o culoare locala potrivita, a reuşit să se folosească de ridicule ce sunt comune în multe tari, pentru a înfăţişa personagii, pe care privitorii le-au recunoscut ca trăiesc în mijlocul lor.

Provinciala, care voieşte să imite pe doamnele din societatea aleasa a Iaşilor, e arătata de autor cu însuşiri vrednice de râs, exagerate uneori peste măsura; exageraţia arata câteodată tendinţa de a aluneca din comedie în farsa şi de aci urmează, poate, puţina stăruinta ce pune în fixarea contururilor definite ale personajelor sale. Aşa, pe când în prima piesa *Coconul Barzoiu* arata spiritul serios, practic, al boiernasului de tara – un fel de Sancho Pança, fata de Chiriţa, care e un fel de Don Quijotte feminin – în a doua piesa, unde dânsul ajunge ispravnic, îl vedem cu defecte pe care nu i le bănuiam şi care nu se potrivesc cu imaginea ce ne-o făcusem despre el cu prilejul primei comedii *Chiriţa în Iaşi*.

Cu toate aceste lipsuri, gratie poate, şi talentului cu care a creat Millo tipul Chiritei, piesele s-au menţinut ani de-a rândul şi în 1886 Alecsandri a avut ocazie să vadă una din aceste piese jucata în Bucureşti tot cu Millo şi a constatat că încă se pot asculta cu plăcere scrierile sale din tinereţe.

*

Cititorii din principate se îndestulează în acest timp, mai ales cu traduceri. De pe lista bibliografica ce se poate stabili, se vede ca

traducerile se făceau la întâmplare, fără vreo preocupare sistematica. Pătrund şi câteva lucruri ale marilor scriitori, dar marea majoritate sunt opere slabe, ale autorilor de scandal sau ale unor necunoscuţi, ale căror scrieri puteau să atragă numai prin titlurile bombastice.

Majoritatea traducerilor reprezintă literatura franceza. E greu de stabilit statistica exacta, fiindcă bibliografia lui Iarcu pune multe traduceri fără numele autorului.

Din literatura clasica franceza nu se traduce mai nimic. În schimb romanticii au mulţi reprezentanţi. Lamartine are câteva scrieri între care *Rafael* (1856), *Graziella* (1858), Chateaubriand apare cu *Geniul cristianismului* (1850) cu *René* şi *Anthala* (1852) şi cu *Martirii* (1859). Alexandre Dumas (tatăl) care a împărţit favoarea publicului cu d-na Georges Sand, căci cel dintâi apare cu 7 scrieri (*Moartea lui Neron*, 1851; *Trei muschetari*, 1853; *Isac Lachedem*, 1853; *Paul Bruno*, 1856; *Aventurile lui Lideric*, 1857; *Contele de Monte-Cristo*, 1857), iar amica lui Musset cu 6 scrieri (*Lelia*, 1853; *Metela*, 1853; *Mauprat*, 1853; *Mont revèche*, 1853; *Lacul Dracului*, 1855).

Succesul *Damei cu camelii* a lui Al. Dumas fiul nu putea să rămâna fără ecou la noi, şi în 1854 da M. Costiescu o traducere.

Dintre capodoperele literaturii universale care trebuie să figureze în toate colecţiile de traduceri avem acum: *Ierusalimul liberat* al lui Tasso (1852); *Vicarul din Wackefield* al lui Goldsmith (1852); *Mizantropul* lui Molière (1854); *Zaira* lui Voltaire (1854); *Vieţile paralele* ale lui Plutarch (1857) şi *Telemac* al lui Fenélon. Aceasta e a doua traducere direct din franţuzeşte; prima o datoram lui Gr. Plesoianu (1831).

Tot acum se da pentru prima oară pe româneşte *Macbeth* a lui Shakespeare de Bajescu.

Numele traducătorilor sunt în mare parte sau cu totul necunoscute sau cunoscute din alte îndeletniciri, nu din istoria literaturii (ca Bajescu, I.N. Şoimescu, C. Gane, G. Romanescu, Simion Mihăilescu, Em. Angelescu, C. Bădulescu, A. Dertman, I.M. Bujoreanu, P. Teulescu, I.G. Valentineanu, D. Iarcu etc.). E interesant să notam câteva nume de oameni politici însemnaţi pe care în tinereţe i-a atras literatura, ca Vasile Boierescu, marele orator, fostul ministru de Externe, George Chitu, fostul ministru de Instrucţie, Alexandru Cretescu, marele jurist, fost ministru de Justiţie, fost consilier la Curtea de casatie.

Între traducătorii din aceasta epoca trebuie să notam pe câţiva care şi-au făcut o îndeletnicire speciala din traduceri, ca George Ioanid, T. Codrescu, G. Baronzi, G. Sion, C. Aristia. Cel din urma e cunoscut din capitolele precedente; despre unii din ceilalţi vom spune acum un cuvânt.

Teodor Codrescu (1826 – 1894) a studiat în ţara şi în Franţa, a fost câtva timp profesor; dar s-a ocupat mai ales cu publicarea de ziare şi editarea de cărţi în tipografia sa în care apărea „Buciumul român” şi care a fost unul din cele mai însemnate din istoria culturala a Iaşilor. El a făcut o ediţie noua a dicţionarului francez-român al tovarăşilor Aaron, Hill şi Poenaru. A publicat în diferite reviste traduceri în proza şi versuri. Cea mai însemnată lucrare a sa este colecţia de documente „Uricarul”, din care au apărut 22 de volume (1852 – 1892).

George Baronzi (1815 – 1896) a făcut puţine studii, dar a început de timpuriu să publice (1844) şi traduceri şi lucrări originale. Între acestea din urma sa notam un roman original *Misterele Bucureştilor* (1862) azi cu totul – şi pe drept – uitat; asemenea, colecţii de poezii (*Nopturne* 1853, *Orele dalbe* 1864, *Satire* 1867 s.a.). Din poeziile sale dl. N. Iorga a ales un însemnat număr şi le-a publicat într-un volum (Valenii de Munte 1909); atrăgând atenţia asupra acestui autor aşa de puţin cunoscut.

George Sion (1821 – 1892), născut în Moldova, dar, se pare, grec de neam, a avut o carieră literara foarte însemnata fata de uitarea în care a rămas şi în ultimii ani ai vieţii şi după moartea sa. Poet, ziarist, amestecat în mişcarea din 1848 din Ţara Românească, exilat din pricina aceasta, autor de traduceri din greceste şi franţuzeşte, el are o activitate lunga şi bogata; începe înainte de 1843, căci la acest an îşi aduna în volum poeziile (*Ceasuri de mulţumire*), dar toate operele sale sunt scrise ca în fuga, lipsite de calităţi deosebite, care să-i dea o trainicie măcar relativa.

În epoca de care ne ocupam el fusese colaborator la „Curierul” lui Heliade, la revistele din Iaşi şi publicase în Bucureşti *Mizantropul* lui Molière în versuri, *Zaira* lui Voltaire asisderea; avusese schimbul de satire cu Grigore Alexandrescu şi dăduse la lumina poezia care avea – poate singura – să rămâie:

Mult e dulce şi frumoasa
Limba ce vorbim.
Alta limba armonioasa

Ca ea nu găsim.

Marele număr de romane şi nuvele ce se traduc din limbi străine îndeamnă şi pe scriitorii noştri să încerce şi ei aceste genuri. Nuvele se mai scriseseră şi până acum – şi unele bune; acum se publica una a lui Pantazi Ghica: *O lacrimă a poetului Cârlova* (1850). Romane însă acum apar pentru întâia data. Pe cât se ştie, primul roman românesc este al lui Bolintineanu: *Manoil*, roman în scrisori (Iaşi 1855). Dar în şirul de zece ani de care ne ocupam, d-abia se mai scriu două şi acele fără importanta: *Un vis pe Carpaţi* (Buc. 1857) de N. Moreanu şi *Radu Buzescu* (Buc. 1858) de I. Dimitrescu.

*

Publicaţiile periodice se dezvolta în aceşti ani mai mult decât în epocile anterioare.

Calendarele de tot felul se înmulţesc şi îşi dau silinta de a fi instructive şi distractive, menţinându-şi rolul pe care-l dobândisera de la începutul secolului. Mare parte din aceste calendare sunt făcute tot de vechii editori: Anton Pann urmează până aproape de sfârşitul vieţii (1849, 1850, 1853); asemenea George Asachi (1851, 1853, 1959) şi Gorjan (1851, 1855, 1856).

Modest institutor în Valenii de Munte, Ion Gherasim Gorjan (mort 1857) a desfăşurat o mare activitate ca traducător şi ca autor de calendare. El a dat româneşte în 4 volume din vestita colecţie de povestiri arabe *Halima sau o mie şi una de nopţi* (1835 – 37).

Ca autori noi de calendare să însemnam pe Zaharia Carcalechi (1849 – 1850), pe C. Rosetti cu Vinterhalder (1854) şi pe Ioanid (1850).

Ziarele politice sunt din ce în ce mai numeroase.

În Bucureşti Zah. Carcalechi începe „Vestitorul” (1849), iar în Iaşi A. Fotino „Zimbrul” (1850) pe care-l trece lui T. Codrescu în 1854 pentru a face loc foaiei lui Kogalniceanu „Steaua Dunării” în 1856. Acestea continua oarecum vechile gazete începătoare ale ziarismului român „Curierul” şi „Albina”, care se prăbuşiseră în tulburările din 1848. Din cele bătrâne urmează drumul „Gazeta de Transilvania” şi „Foaia pentru minte”, întemeiata de G. Barit. Despre acesta e locul să spunem aci câteva cuvinte.

George Barit (1812 – 1893), născut în satul Jucul de jos în Transilvania, a urmat scoala primară în satul Trascau, pe cea secundara în Blaj până la 1827; studiile superioare le-a făcut la Cluj şi

în Blaj.

În 1835 fu numit profesor la liceul din Blaj de unde a trecut la Braşov, când fruntaşii braşoveni au decis să reformeze şcoala lor şi s-au adresat lui Barit pentru conducerea noii instituţiuni.

Astfel organiza el în septembrie 1836 o scoala primară superioara cu 3 clase.

Aci lucra cu mare stăruinta, nu numai ca profesor până în 1845, când părăsi profesoratul, dar şi pe alte terenuri. Dintre acestea vom pomeni în primul loc ziaristica.

Barit este întemeietorul primei foi româneşti în Ardeal: „Gazeta de Transilvania” (12 martie 1838). Tot în anul acesta scoase şi o mică revista „Foaia literara”.

Ziarul şi revista – mai ales ziarul – au fost organele de lupta politica şi naţionala ale românilor din Ardeal, dar au fost într-o vreme şi centrul de activitate al românilor din toate ţările, au fost şi un fel de simbol al unităţii de cultură.

În adevăr, între 1840 – 1848 cenzura fiind foarte severa în principatele dunărene şi luând drept atacuri cele mai neînsemnate lucruri, cu greu puteau să-şi dea la lumina poeziile şi articolele Kogalniceanu, Alexandrescu, Alecsandri, Ion Ghica ş.a. Barit le punea la dispoziţie coloanele „Gazetei” sale şi acolo ieşira o sumă din bucăţile literare de frunte din vremea aceea.

Tot în „Gazeta” publica Mureşeanu *Răsunetul*, devenit Marşul *anului 1848*.

Zilele revoluţionare din 1848 chemara pe Barit în primele rânduri ale luptătorilor şi el trebui să lase pentru câtăva vreme conducerea gazetei. Silit să se ducă la Sibiu, fu nevoit să fugă, după ce oraşul cazu în mâna ungurilor şi veni în Ţara Românească. Aci fu arestat de armata ruseasca; apoi pribegi în Bucovina, unde un amic, unul dintre Hurmuzachesti, reuşi să-l scape şi-l ţinu la mosia sa câtăva vreme.

Dar Transilvania ajunge în mâna Austriei. Barit, natural, dobândi voie de are începe foaia sa. Acum însă cenzura era severa şi pentru un lucru de nimic, foaia se suspenda pe 6 luni, în 1850.

Barit însă în toate ocaziile propovăduia ca românii trebuie să se îndeletniceasca şi cu chestiunile economice şi să nu lase numai pe străini să se folosească de industrie şi comerţ. Ideile sale aflară răsunet, şi negustorii din Braşov întemeiara în 1852 o societate care

deschise o fabrica de hârtie la Zarnesti şi chema pe Barit să o conducă. Şi a condus-o aproape 20 de ani.

Dar ocupaţia aceasta nu l-a absorbit cu totul: luptele politice şi chestiunile culturale l-au găsit oricând gata de lucru. Astfel, în 1860, el asculta chemarea lui Şaguna, care voia sa întemeieze Asociaţiunea Transilvana pentru cultura şi literatura şi redacta statutele acestei societăţi care trăieşte şi lucrează până azi.

Luând parte la luptele politice dintre anii 1861 – 66, a fost ales de două ori deputat în camera imperiala.

În 1866 a fost numit membru al Societăţii Academice din Bucureşti, care avea să devie mai apoi Academia Româna de azi.

Împrejurările politice se schimba în anul 1867, căci încheindu-se pactul dualist între Ungaria şi Austria, românii transilvăneni deveniră cetăţeni ai noului stat şi fura siliti a întreprinde o serie de lupte pentru apărarea drepturilor lor.

În aceste lupte Barit a ocupat un loc de frunte. Director al ziarului „Observa torul" din Sibiu, a suferit mai multe procese politice; membru în comitetul partidului national român, el a redactat vestitul „memorial" din 1881 şi a fost chiar preşedinte al comitetului între 1884 – 1887.

Restul vieţii sale până la 1893 l-a umplut cu alte lupte pentru a-i săi şi pentru natia sa. A condus multă vreme revista „Asociaţiei", intitulată „Transilvania" (1861 – 1888); a dirijat scoala de fete din Sibiu, fondata de asociaţie; a publicat cărţi felurite, între care un dicţionar german-român; în fine, a dat la lumina trei volume despre istoria Transilvaniei în ultimele 2 secole, în care sunt multe pagini din propria-i viaţa.

Asachi îşi mai aduce aminte de vechea lui îndeletnicire şi scoate „Gazeta de Moldavia" în 1850 – 1857; dar aceasta este acum o foaie fără vreo înrâurire însemnata.

Foi tinere, date la lumina de forţe noi, vin să ia loc în fruntea publicaţiilor de acest fel:

C.A. Rosetti începe în 1857 „Românul"; Vasile Boierescu în 1857 „Naţionalul"; D. Bolintineanu în 1850 „Dâmboviţa".

Să nu uitam ca şi afară din tara unii exilaţi tipăreau ziare şi reviste spre a face cunoscuta ori a apara cauza principatelor române şi a mişcărilor democratice. Aşa Bolliac la Braşov „Expatriatul" (1849) şi la Paris „Republica Româna" (1851), N. Bălcescu la Paris „România

Viitoare” (1851), I. Heliade, tot la Paris, „Conservatorul” (1856).

Lupta naţionala din Moldova este ajutata câtva timp de o foaie susţinută de familia Hurmuzachi în Cernauţi, intitulată „Bucovina”, 1849 – 1850.

Dacă ne ocupam în special de literatura, trebuie să cităm în aceasta vreme revista lui Alecsandri numita „România Literară”, care duce mai departe steagul mişcării începute prin „Propăşirea” cu mai multă stăruinta, dar cu trai aproape tot aşa de scurt, căci e suspendata la finele anului.

În aceasta vremelnica existenta, revista a însemnat totuşi un pas însemnat în mişcarea noastră literară. Aci Alecsandri a publicat multe poezii, cele scrise în timpul călătoriei sale în Spania şi Maroc (*O noapte la Alhambra*, *Seguidila* ş.a.) diferite articole în proza şi poezii populare: tot aci apare şi *Sentinela româna*, prima poezie mare a lui Alecsandri. Dar nu numai Alecsandri, ci şi alţi mulţi scriitori au dat articole interesante, precum Kogalniceanu, Costache Negri şi Costache Negruzzi. Aici a debutat Al. Odobescu (cu *Satira latina*); aci Al. Russo a publicat cele mai preţioase scrieri ale sale: *Cugetarile*, *Amintirile* şi *Cântarea României*.

*

Istoriografia e slab reprezentata în aceasta vreme. D-abia dacă se pot cita 2 – 3 scrieri ca: *Istoria Câmpulungului* de C.D. Aricescu (1855), *Istoria românilor din Dacia superioara*, (Transilvania) de Al. Papiu Ilarian (1851 – 52) şi *Istoria românilor* în 3 volume de Aug. Treb. Laurian. Sunt scrise într-un spirit care continua pe al şcolii ardelene. E puţina critica; dar în schimb e mare entuziasm pentru ideea latinităţii. Această lipsă de spirit critic îndeamnă pe unii mai puţin scrupulosi să creadă ca buna intenţie patriotica poate scuza orice greşeală. În aceasta vreme (1856) apăru cronica falsificată atribuita lui Huru.

Fapte importante pe acest teren nu sunt decât apariţia primului volum al cronicilor moldoveneşti (1852) şi darea la lumina a cronicii lui Sincai (1853).

*

Călătoriile silite făcute de revoluţionarii goniţi de guvernul reacţiunii îi îndeamnă să-şi noteze impresiile şi avem câteva relaţii de călătorie, cum sunt ale lui Bolintineanu (*Călătorii în Palestina şi în Egipt* 1856); *Călătorii pe Dunăre şi în Bulgaria* (1859). O asemenea scriere publica şi G. Sion despre o excursie în Basarabia (1857).

*

Chestiunile politice dau naştere în aceasta epoca unei literaturi speciale. Heliade tipareste la Paris mai multe cărţi prin care lamureşte rostul mişcărilor româneşti din 1848. Despre amestecul Rusiei în viaţa politica a principatelor, vorbeşte în: *Protectorat du Czar ou la Roumanie et la Russie* (Paris 1850). Despre evenimentele din 1848 vorbeşte în *Souvenirs et impressions d'un proscrit* (Paris 1851) şi în *Mémoire sur l'histoire de la régénération roumaine* (Paris 1851).

În acesta va afla cineva amănunte preţioase despre mişcarea din 1848, va afla informaţiuni indispensabile pentru biografia lui Heliade, dar în ce priveşte studiul însăși al evenimentelor va trebui să se servească de ele cu multă circumspecţiune, căci faptele sunt povestite cu parţialitate; am putea zice ca multe pagini sunt numai o pledoarie pentru a justifica actele sale personale. E firesc, de altfel, să fie aşa, întrucât ele sunt scrise în epoca în care se produsese şi se hrănea zilnic o mare duşmanie între emigraţi, care, împărţiţi în două tabere, urmau între dânşii – în faţa Europei – lupta pe care o începuseră împotriva duşmanilor ţării.

În acelaşi fel sunt scrise şi celelalte broşuri ale sale: *Une Dacie cosaque et une Roumanie turcophile* (Paris, 1854), *Les tures et les roumains* (fără data), în care susţine alipirea românilor de Turcia pentru a se apăra de ruşi care vor să-i subjuge.

Preţioasa este colecţia de documente: *Epistole şi acte ale oamenilor mişcării din 1848* (Paris 1851), măcar că se oglindeşte numai activitatea sa şi a amicilor săi, precum este memoriul dat de dânsul cabinetului din Londra.

O critica a tratatului din Paris publica el sub pseudonimul de Ion Prostiociu, în 1856; *Descrierea Europei după tratatul din Paris*.

Ion Ghica sub pseudonimul Chainoi, publica în 1853 la Paris o broşură *Dernière occupation des principautés danubiennes*. E vorba de ocupaţia ruseasca din acel an care se sfârşi numai cu începerea războiului Crimeei şi care aduse mari tulburări în ambele principate, făcând pe Barbu Ştirbei şi pe Grigore Ghica să-şi părăsească tro nurile şi să lase ţările în voia năvălitorilor. Pe lângă discuţia faptelor politice, Ghica da aici informaţiuni şi date statistice asupra stării financiare, culturale şi economice a ţarilor române.

*

În aceasta vreme se poate pune începutul cultivării literaturii

poporane. Acum folclorul începe a se organiza.

Pe de o parte avem colecţia lui Alecsandri de balade (Iaşi, 1853, 1855), broşurile neobositului Anton Pann: *Spitalul amorului* (1850), *Archir şi Anadam* (1850), *O sezatoare la tara* (1851), *Cântătorul beţiei* (1852), *Triumful beţiei* (1852), *Nastration Hogea* (1853) etc. Şi alte câteva încercări de culegeri: Oprea Dumitrescu, (1858), Cristu Ioanin (1858), între care este şi primul volum al lui At. Marian Marinescu (*Balade*, Pesta, 1859).

Pe de alta, avem articole despre aceste producţiuni datorite şi lui Alecsandri şi lui Alecu Russo.

Alecu Russo (1817? – 1859) a fost român din Basarabia. În aceasta provincie s-a născut, dar şi el şi familia sa au trecut în Moldova pe la 1828.

Numele adevărat al familiei ar fi fost Donici, iar Rusu (devenit apoi Russo) era o poreclă.

Russo a studiat în Elveţia, apoi, venind în ţara, a luat parte la mişcarea tinerimii în 1848, ceea ce l-a silit să se expatrieze pentru câtva timp. În vremea acestui exil călători şi prin Transilvania, unde fierbea revoluţiunea. Închis la Cluj de către unguri, a scăpat de moarte ca prin minune.

Întors în ţara el a practicat avocatura; a publicat câteva articole prin reviste, dar a dus în genere o viaţă retrasa şi modesta. Se pare că a fost director al ministerului lucrărilor publice în timpul cârmuirii lui Vogoride.

Scrierile sale s-au adunat de prin reviste şi s-au publicat de dl. P. Hanes în Editura Academiei Române (1903).

Russo a fost multă vreme foarte puţin cunoscut, mai ales în lumea scriitoare şi cititoare de dincoace de Milcov, mai ales pentru ca a publicat puţin şi numai articole în reviste şi adesea semnate cu pseudonime. Astăzi, când se cunosc, probabil, toate operele lui, putem zice că merită a fi cunoscut.

Russo a scris mai multe articole critice şi câteva compuneri literare, dintre care multe în franţuzeşte. Între acestea din urmă este şi *Cântarea României*, o mică poema în proza, având ca subiect istoria poporului român.

Poema aceasta a apărut în 1850 în „România viitoare” fără nume de autor, ci numai cu introducerea semnata de Bălcescu, în care spune că a fost găsita într-o ma nastire în anul 1845 şi că n-a putut afla

nici când, nici cine a compus-o. Bănuieşte că ar fi scris-o un călugăr de la 1830. În 1855 a apărut din nou în „România literară” cu oarecare schimbări. Alecsandri a declarat într-un articol din „Revista româna” (1863) ca Russo a scris-o în franţuzeşte, iar N. Bălcescu a tradus-o în româneşte. După aceea s-a publicat împreună cu *Istoria* lui Bălcescu în ediţia lui Odobescu (1878) şi în anii din urma a avut ediţii separate sub numele lui Russo. Studii asupra-i s-au publicat de dl. P. Hanes în 1900.

Alecsandri îl considera că e „spirit ager şi cultivat”, dar regreta ca „scria mai bucuros în franţuzeşte”. În adevăr atât poema de care vorbim cât şi alte bucăţi, ca *Piatra teiului – Iasii şi locuitorii lor în 1840 – Soveja* şi altele s-au redactat întâi în limba franceza.

Scrierile lui Russo se pot împarţi în două grupe: povestiri şi critice. Povestirile cuprind amintiri, din copilărie, din tinereţe, precum şi relaţii de călătorie. Între acestea e povestita şi şederea lui silita la Soveja. Sunt scrise cu duioşie şi dovedesc un talent real; dar, în cele româneşti, stilul e împestriţat cu prea multe provincialisme.

Cugetarile sunt critici care privesc starea sociala şi literară. Plângerea sa de căpetenie este ca epoca de prefacere în care se aflau ţările româneşti la 1850 a rupt cu desăvârşire legăturile cu trecutul: „hainele, năravurile, pământul au luat prefacere, până şi limba, până şi numele!... Nimic nu mai leagă Moldova de astăzi cu trecutul!”; literatura cea noua o vede el suferind de aceeaşi boala, pe care o numeşte pedantism. Prin aceasta înţelege, ca fond, împrumutarea ideilor străine şi imitarea operelor străine, iar ca forma scrierea într-o limbă cu totul artificiala. De aceea găseşte ca mai nicio scriere din câte apăruse până atunci (1855): „nu poseda condiţiile unei scrieri nemu ritoare” şi ca adevărata literatura românească este literatura poporana. De aceea duce război mare împotriva sistemelor ortografice şi lingvistice ale lui Heliade şi ale Ardelenilor şi împotriva adepţilor acestora din Moldova, trimiţându-i pe toţi să citească cronicile pentru a învăţa să scrie româneşte.

Se poate zice ca, prin activitatea pe acest teren a lui Russo şi a tovarăşilor săi, începe acest gen al criticei să se întemeieze în literatura noastră.

Între aceşti tovarăşi este şi Mihail Kogalniceanu.

Mihail Kogalniceanu (1817 – 1891) învaţa mai întâi în casa părintească şi într-un pension francez din Iaşi. În 1834 pleca cu fiii domnitorului Mihail Sturdza la Lunéville (Franţa) şi apoi la Berlin,

unde făcu studii serioase. Fiind încă la studii scrise un articol despre limba şi literatura româna într-o revista germana şi două lucrări istorice în limba franceza; despre ţigani şi *Istoria Valahiei*, *Moldovei* şi *a valahilor de peste Dunăre*. În 1838 se întoarce în ţara, iar în 1840 întemeie revista „Dacia literara" şi „Arhiva românească". În 1843 fu numit profesor de istorie la Academia Mihaileana şi deschise cursul sau prin acea cuvântare care a rămas clasica. În aceeaşi vreme scoase împreună cu Ion Ghica, V. Alecsandri şi Costache Negruzzi revista „Propăşirea", care ştergân du-i-se de cenzura titlul, a rămas numai cu numele de „Foaie ştiinţifică şi literara".

Lua parte la mişcarea din 1848, nabusita de Mihail Sturdza şi publica *Dorinţele partidei naţionale din Moldova*.

După aceea se ocupa de literatura: în 1872 apar cronicile Moldovei; în 1854, „Album istoric şi literar"; în 1855, colaborează la „România literară", dar îndata intra cu putere în mişcarea politica redactând „Steaua Dunării" (1855 – 1860).

În propaganda pentru unirea ţarilor, el joaca rol de căpetenie, ca jurnalist şi ca deputat în divanul ad-hoc. Prin stăruintele lui, partida naţionala dobândeşte casarea primelor alegeri şi adunarea unui nou divan trimis de o alegere noua şi partizan al unirii. Lucra apoi pentru unirea definitivă a ţarilor sub Cuza.

În timpul acestui domnitor, el ca prim-ministru, îşi leagă numele de marele act al împroprietăririi ţăranilor.

Sub domnia lui Carol I, lua parte la toate actele principale ale vieţii noastre politice; iar momentul cel mai însemnat din aceasta parte a activităţii sale este în vremea războiului din 1877 – 78 şi în vremea Congresului din Berlin. Era atunci ministru de Externe şi fu trimis ca delegat al României împreună cu Ion. C. Bratianu. Amândoi se prezentară şi susţinură drepturile statului nostru în faţa congresului.

Membru al Academiei din 1868, Kogalniceanu se ocupa cu studiul istoriei de câte ori trebile ţării îi dădeau răgaz şi câteva luni înainte de a muri, citi cu ocazia jubi leului Academiei o interesanta lucrare despre libertatea ţiganilor, împroprietărirea ţăranilor şi alte chestii la a căror rezolvare contribuise ca om politic.

Kogalniceanu a dat cea mai mare parte a vieţii lui politicei şi oratoriei; totuşi şi în mişcarea literara el a avut – în anumite momente – un rol însemnat.

Am văzut ca, încă de tânăr, a atras atenţia lumii ştiinţifice

străine asupra poporului nostru, asupra limbii româneşti şi asupra puţinelor produceri ce ieşise la iveala în literatura româna. Lucrarea aceasta s-a retiparit împreună cu traducerea în româneşte de către fiul sau Vasile, în 1895. Întors în ţara, toată vremea dintre 1838 şi 1856 el şi-a dat-o mai mult literaturii. A publicat piese de teatru prelucrate sau traduse (*Două femei împotriva unui bărbat*, 1840; *Orbul fericit*, 1840) şi nuvele (*Iluzii pierdute* 1841). A fost mai ales istoric şi critic literar.

Critica lui urmarea dezvoltarea producţiunilor româneşti în spirit românesc, prin înlăturarea traducerilor şi imitaţiunilor după străini. Astfel în prefaţa pe care o scrie pentru volumul de poezii al prietenului sau Hrisoverghi (1843) el osândeşte poeziile care se publicau în vremea aceea de către Asachi şi alţii, pentru ca în ele se găseau numai imitaţiuni după autori străini şi o lipsă totală de spirit românesc. El a fost cu Alecsandri şi cu Const. Negruzzi, un factor de căpetenie în activitatea culturala din epoca 1838 – 1848. În aceasta epoca a editat în curs de mai mulţi ani (1843 şi urm.) un *Almanah de învăţătura şi petrecere*, publicând şi el articole interesante şi foarte variate, dând şi articole preţioase de ale lui Alecsandri, Negruzzi, Donici.

Pentru istoriografia noastră rolul sau e şi mai important fiindcă a cerut chiar la deschiderea cursului sau o metodă cât mai serioasa, arătând exigeraţiunile istoricilor ardeleni. Publicarea letopisetelor şi documentelor din „Arhiva” a însemnat un pas mare în dezvoltarea cercetărilor istorice.

Despre viaţa lui Kogalniceanu a scris A. Xenopol un studiu, pe care l-a citit ca discurs de recepţie în Academie în 1895.

b) 1860 – 1870

În acest deceniu poezia românească se concentrează în Vasile Alecsandri, dar şi el da la lumina acum foarte puţine lucruri noi, care figurează în a doua ediţie (1863) a primei sale colecţii de poezii *Doine*, *Lacramioare*, *Margaritarele şi Survenire*. Tot acum aduna într-un volum poeziile populare publicate în reviste sau în broşuri. Primii şase ani sunt pentru Alecsandri o epocă de sterilitate; dar este epoca în care reputaţia acestuia creste şi mai mult pentru că nu se ridica niciun alt poet până la înălţimea lui şi pentru ca toate aprecierile ce se fac asupra-i sunt numai elogii.

În adevăr, ca nume de poet cunoscut avem în acest timp pe Bolintineanu; dar acesta nu da nimic nou, ci se margineste a-şi retipari

sub diferite titluri producţii vechi, scoţând uneori din uitare chiar poezii din tinereţe (Buc. 1870), care nu sunt menite a-i creste valoarea de poet. Aşa sunt: *Legende noi* (Buc., 1862), *Poezii* (1865), *Plângerile României* (1870). Noua este numai *Traianida* (1869), pornita din bune intern ţiuni, desigur, dar fără însuşiri de poema epica. Noi sunt şi colecţiile de satire: *Nemesis* (1861) şi *Eumenidele* (1866), dar nici acestea nu sunt de o valoare deosebită. Ele erau cerute de lupta politica pe care o ducea autorul, care avea să ajungă tocmai acum ministru în marele guvern al lui M. Kogalniceanu (1864).

De asemenea, colecţia lui Grigore Alexandrescu nu cuprinde decât poezii vechi sau cel mult din deceniul precedent, dar nu din chiar aceşti din urma ani.

Nu e mai fericit nici Heliade cu *Tandalida* sa (1860).

Scriitorii cunoscuţi de mai înainte C.D. Aricescu cu *Șoimii Carpaţilor* 1860 şi A. Peliom cu *Traian în Dacia* 1860; – *Flori de Moldo-România*, 1864 şi chiar Cezar Bolliac cu *Poezii umanitare* 1866, nu sunt în stare să ajungă pe Alecsandri.

G. Sion apăru acum cu colecţia sa de fabule (*101 fabule*, 1869) care deşi mai bune decât ale lui G. Petrini (1869) sunt totuşi inferioare acelor scrise de bătrânul Donici.

Şi mai puţin putea să scada pe Alecsandri colecţia lui Andrei Mureşeanu (Braşov, 1862), a lui G. Tautu (Iaşi, 1862) ori modestii începători I.C. Fundescu (*Flori de câmp*, 1864); N. Georgescu (*Poezii*, Buc., 1867) ori aceia care vor da materie de critica glumeata lui Titu Maiorescu: Căpitan Candiano (*Când n-aveam ce face*, 1866). I. Grozescu (*Poezii*, Arad, 1869); I. Gănescu (*Surâse şi suspine*, Craiova, 1869); I. Covaciu (*Survenirele mele*, Buc., 1869); I.C. Dragescu (*Amorul şi patria*, Italia, 1870), C. Merisescu (*Încercări poetice*, 1869).

Începuturi serioase fac numai: Alexandru Deparateanu, Haralamb Grandea, N. Nicoleanu, Petrino şi B.P. Haşdeu.

Alexandru Deparateanu (1835 – 1865) a studiat în ţara şi apoi la Paris, unde şi-a însuşit idei revoluţionare. Amestecat în mişcarea politica a ajuns deputat în Camera care a urmat după lovitura de stat (1864), dar a murit tânăr. A lăsat totuşi pe lângă o dramă *Grigore-Voda* o colecţie de poezii, care s-a tipărit pentru prima dată în 1861 sub titlul *Doruri şi amoruri*. E sigur că avea talent, dar natural, el n-a ajuns decât în faza de imitaţie şi de inspiraţie după maeştrii săi, mai ales francezi. Influenta aceasta se vede chiar în vocabularul întrebuinţat de

el, fapt care-l apropie de Heliade, care pare a-i fi fost maestru, dar îl face neînţeles azi.

Noi îl cunoaştem numai puţin prin *Vara la tara*, poezie postuma; dar şi aceasta suferă de aceleaşi defecte. Ar merita însă să fie citate şi câteva din poeziile lui filosofice, cum sunt: *Iisuse*, *Pelegrinul*, *Nihil novi sub sole* precum şi bucăţile mici, în forma epigramatica, din care una se poate cita aci:

Erau trei sărmani: doi copii şi-o mama
Şi pâine... un singur codru într-o marama.
Mama-l frânse în două şi dete pe rând
La fiestecare câte o particea.
— Mama, atunci copiii ziseră plângând.
Ţie ce-ţi rămâne?
— Voi! răspunse ea.

Despre Desparateanu a publicat un studiu dl. e. Dissescu (Buc. 1904) ca introducere la piesa *Grigore Voda*.

Haralamb Grandea (1834 – 1897) a avut în aceasta epoca un moment de succes literar. Prima lui colecţie de poezii *Preludii* (1862) e recomandata publicului de către Sion, admiratorul şi amicul lui Bolintineanu, pentru ca şi Grandea este elev al acestui poet. Cu a doua colecţie *Miozotis* (1865), el se prezintă singur.

Activitatea sa poetica nu s-a putut însă susţine şi şi-a sfârşit viaţa ca ziarist, frământat de nevoi şi fără ca să-şi mai aducă aminte cineva de izbânzile sale de odinioară.

Nicolae Nicoleanu (1833 – 1871) este desigur un talent cu totul superior, dar îi lipseşte perfecţiunea de formă. Mai puţin artist în alcătuirea versului decât Deparateanu, e tot aşa de puţin băgător de seama că şi acesta la alegerea cuvintelor. Neologismele strica adesea imaginile cele mai pline de viaţa şi lipsa de plan în ordonarea ideilor îl face adesea obscur.

A dus viaţa modesta. Notiţele biografice câte s-au publicat ne spun că a fost secretar al Arhivei statului şi câtva timp director al liceului din Iaşi; dar sufletul sau zbuciumat de patimi şi de cugetari profunde, care îi rupseră echilibrul vieţii, îl îndepărta de la o carieră liniştita. Gazetar, publicist, poet, el a trăit suferind mult şi a sfârşit nebun.

L-au socotit unii ca un precursor al lui Eminescu. Nu numai ca viaţa lor se aseamănă în multe privinţe, dar şi Nicoleanu e un pesimist,

care socoteste epoca sa ca o decadenta pentru poporul român, care n-are speranţa într-o zi mai buna, care înşelat în amorul său, blestema pe femeia care i-a varsat în pieptu-i „jalea suferinţei şi a durerii învăţătura”.

Progresul material al societăţii îl supara, ca şi pe Eminescu care blestema drumul de fier fiindcă alunga cântecele din sate. Trecând prin Bucureşti, Nicoleanu vede oraşul:

Cu palaturi daurite.
Cu biserici numeroase şi cu ziduri învechite.
Ce saltau odinioară d-a vitejilor cântare.
Dar pe unde azi curajul şi virtutea gânditoare
Se da-n laturi ca să treacă curtezana ameţita.
Vanitatea insolenta şi prostia daurita.
Precum Vlahuta zice despre Eminescu:
De-ar fi fost lăsat în lume
Să treci ca orice om de rând…
…Fără de pasare
Ar fi privit atunci la toate
Mizeriile în care lumea
Ursita-i pururea să-nnoate tot aşa Nicoleanu zice despre sine:
Dacă din ceruri mi s-ar fi dat
Alta chemare sau alta fire.
Un suflet rece, ne-nduplecat.
Privind la toate cu nesimţire.
Mi-aş duce pasul far să gândesc
Că mai sunt oameni ce patimesc…

Dimitrie Petrino (1846 – 1879) era de fel din Basarabia, dar, înrudit cu familia Hurmuzachi, trecu cu părinţii săi în Bucovina. G. Sion, care l-a cunoscut de aproape, da o sumă de amănunte despre viaţa lui. Din aceasta se vede că n-a făcut studii sistematice, dar că a fost doritor de învăţătura şi s-a instruit singur, când i-au lăsat răgaz petrecerile tineresti. Moştenitor al unei averi de peste un milion de la un unchi, el a risipit-o în scurta vreme, şi a ajuns după multe peregrinatii, în Iaşi, în anul 1875. Aci a dobândit funcţiunea de director al bibliotecii statului şi a fost profesor la universitate. Numele sau era cunoscut. Publicase două volume de poezii: *Flori de mormânt* (1869), închinate tinerei sale sotii, moarta după un an de căsătorie şi *Lumini* şi *umbre* (1870), ambele primite cu multă bunăvoinţa de critica

„Convorbirilor literare”.

Purtarea sa în Iaşi fiind cam dezordonata şi sănătatea cam şubreda din cauza vieţii neregulate ce dusese, fu silit să vie în Bucureşti, unde îşi afla sfârşitul pe un pat din spitalul Brâncovenesc.

Cu toate că poeziile sale denota oarecare talent, el nu se putu impune, nici prin volumele ce publicase în Moldova, nici prin poema *Răul* (1875) dedicata lui Alecsandri pe care-l numeşte poet-rege, imitând expresia din *Epigonii lui Eminescu*.

Haşdeu, amestecat în luptele politice, deputat, da la lumina o satira politica sângeroasa intitulată *Oda la boieri* (1869) îndreptata împotriva partidului conservator din acel timp:

Ca lacoma omida ce-şi cauta o prada
Pe fragede mlădiţe.
Ca neagra lipitoare pe sânul de zăpada
Al dulcei copilite.
Boierule! cinci veacuri, cinci veacuri şi mai bine
Setos de duşmanie
Sugeai tu-n frunza sucul şi sângele din vine
În blânda Românie.

Aşa începe şi pe acest ton violent, amestecat câteodată cu expresii vulgare, continua, arătând ca vechii boieri nu sunt morţi, ca trebuie acum zdrobiti, însă nu cu „puşti şi bete”, ci „să-i baţi prin libertate!”

*

Alături cu poezia originala sta romanul şi nuvela.

Ele se prezintă în condiţiuni mai slabe, căci afară de cele două bucăţi prin care Al. Odobescu îşi începe cariera literara (*Mihai-Voda* şi *Doamna Chiajna*, 1860), nu se mai pot cita decât trei nuvele: una a lui Haşdeu (*Micuţa*, 1864), care prin pasagiile-i licenţioase a atras autorului destituirea din postul de profesor, alta a lui N.D. Popescu (*Radu cel frumos*, 1864) a treia a lui At. M. Marinescu (*Petru Rareş*, 1862, Sibiu).

Romane sunt ceva mai multe, dar majoritatea lor n-au avut calităţi care să le menţină. Astfel s-au uitat cu totul cele scrise de C.D. Aricescu (*Misterele căsătoriei*, 1862), de G. Baronzi (*Misterele Bucureştilor*, 1863 – 1865), de A. Pelimon (*Catastrofa boierilor*, 1862) şi de abia două din toată lista bibliografica a celor zece ani se citesc azi: *Elena* de Bolintineanu (1862) şi *Ciocoii vechi şi noi* de Filimon (1863).

Despre acesta din urma se impune a spune câteva rânduri.

Nicolae Filimon (1819 – 1865) a avut norocul să-şi găsească de biograf pe Ion Ghica.

Din însemnările acestuia ştim ca a învăţat carte la dascălii de felul lui Chiosea şi apoi a învăţat muzica bisericească şi a fost cântaret pe la biserici. Om vesel, iubitor de petreceri cam grosolane, el îşi vedea însă serios de slujba sa de la arhivele statului şi în cât timp mai avea liber scria. Au rămas de la el două romane: unul scurt, mai mult nuvela, necunoscut azi *Slujnicarii* (1861; ed. noua f.d.) şi *Ciocoii vechi şi noi*. În acesta, în care nu se realizează decât prima parte a titlului, el nu se deosebeşte printr-un stil literar ce s-ar putea da ca model, nici printr-o analiza fina a caracterelor, dar este un interesant izvor pentru studiul moravurilor din acea epocă. Sfârşitul epocii fanariote, pe care a putut-o cunoaşte şi din cercetări personale şi din mărturisirile oamenilor ce trăiau atunci, este înfăţişat cu o mare putere de evocare, care îi asigura o viaţă trainica în literatura noastră.

*

Literatura dramatica nu este în mare progres.

Tot Alecsandri este autorul de frunte în aceasta vreme, căci acum se joacă şi din piesele vechi şi cele din 1863: *Rusaliile*, *Zgârcitul risipitor* şi *Lipitorile satului*.

Cea dintâi e o comedie cu o intrigă prea simpla, aproape naiva, şi amestecată cu aluzii politice şi cu atacuri contra filologilor pe care îi numea el „stricători de limba”. A doua este o dramă cu oarecare pretenţii, dar fără însuşiri deosebite. Ambele au dispărut cu totul din repertoriu. Cea de-a treia însă, în care se arata ca lipitori arendaşul grec şi cârciumarul evreu, are o concepţie mai clară şi câteva tipuri mai bine caracterizate, de aceea înfrunta şi astăzi focul rampei.

Cel mai fecund este însă Bolintineanu, de la care avem 10 piese: *Mihai-Viteazul condamnat la moarte* – *Stefan-Voda cel berbant* (1867), *Stefan George Voda* – *Alexandru Lapusneanu* – *După bătălia de la Călugăreni* – *Mărirea şi uci derea lui Mihai* – *Despot-Voda*, *Mihnea care-şi taie boierii* – *Postelnicul Constantin Cantacuzino* – *Brâncovenii şi Cantacuzinii* (1868).

Lucrările acestea nu s-au reprezentat, afară de una. Aşa cel puţin rezulta din studiul publicat de D. Olanescu (*Teatrul la români*, 1898).

Dintre cei vechi mai aflam pe George Asachi cu o melodrama

„Voichiţa” şi o dramă *Turnul lui But* (1863) şi pe G. Sion cu o comedie *Influenta morala* (1869).

Sunt şi câţiva debutanti. E.A. Deparateanu cu *Grigore Voda* (1864).

Lucrarea aceasta a fost primită la apariţia ei cu bunăvoinţa de unii critici. Drama în 5 acte în versuri, cu subiect national, scrisa în versuri curgătoare, deşi cu aceleaşi defecte ca şi poeziile lui Deparateanu, ea era interesanta din multe puncte de vedere. Ideea fundamentala este ca domnitorul Moldovei e ucis de imbrohorul turcesc din pricina intrigilor unor boieri, care nu puteau să ierte lui Ghica hrisovul prin care da oarecare înlesniri ţăranilor şi mai marginea din privilegiile boierilor. Şi tara rămâne indiferenta:

Aşa ai plătit
Moldovo, la cei ce te-au iubit.

Ar fi interesant să se vadă ce efect ar avea acum pe scena; nu credem însă că va avea succes deosebit, căci unitatea de acţiune suferă şi stilul e adesea vulgar.

E.V.A. Urechea cu comedia *La Eliza* (1869).

E în fine, Haşdeu cu *Răzvan şi Vidra* (1867).

Piesa lui Haşdeu, viu criticata la apariţia ei de P.P. Carp, are totuşi, pe lângă defecte serioase şi calităţi importante care fac cu putinţa reprezentarea ei în zilele noastre nu ca o simplă curiozitate, ci cu succes real.

Nu ne putem însă aştepta la o dezvoltare însemnata a genului dramatic, fiindcă teatrul în aceasta vreme trăia cu mari greutăţi în ambele centre culturale româneşti.

În Bucureşti, după ce Millo avusese în antrepriza teatrul national (1855 – 59) şi rămăsese dator – ne spune dl. e. Olanescu – 700 galbeni, guvernul roagă pe C.A. Rosetti să ia direcţia teatrului în iunie 1859, dar nici el n-a putut să-i asigure o stare mai înfloritoare şi peste un an a părăsit însărcinarea aceasta. De atunci fu o adevărată criza, o lipsă absoluta de direcţie, iar publicul era chemat numai la reprezentaţii ale trupelor străine sau la piese traduse mai mult rău decât bine din cele cu succes la Paris. Zadarnic încearcă Millo, din îndemnul ministrului Costaforu, să aducă o schimbare în această stare de lucruri. Tot aşa de nefericit fu şi Dimitriade care avut şi el pentru scurt timp conducerea teatrului. Mai târziu, din iniţiativa lui Dimitrie Gusti ca ministru, teatrul din Bucureşti trecu sub administraţia

ministerului instrucţiei (25 aug. 1866). Cel dintâi director fu Simion Mihalescu. Curând se institui şi o comisie alcătuita din Heliade, Kogalniceanu, Bolintineanu, V.A. Ureche, cunoscuţi prin scrierile lor, C. Stăncescu, tânăr pictor, iubitor de arta şi Costache Bălăcescu, satiricul care făcuse în vremuri câteva piese de teatru. Acest din urma fu însărcinat cu direcţia teatrului.

Cu schimbări de director şi de comitet, teatrul a dus-o aşa, când mai rău, când mai bine, până la 1877, când Ion Ghica, fiind director a reuşit să facă a se vota legea de organizare, care a ţinut până la 1910.

În Iaşi teatrul se puse sub conducerea primariei, se administra, când de câte o persoană anume însemnata, când de un comitet. Succesul general nu i-a fost însă mai fericit, hrănindu-se tot cu piese traduse şi adesea din cele cu subiecte şi titluri de reclama şi cu pasagii în care morala este uitata cu desăvârşire.

*

Literatura poporana face un mic pas mai departe, căci afară de broşurile lui Alecsandri (*Doine*, 1862 – *Balade*, 1863), mai avem de notat colecţia lui Miron Pompiliu (*Balade*, Iaşi, 1870) şi a lui I. Pop (*Cântece haiduceşti*, Bârlad, 1870).

Tot acum, în 1866, Alecsandri aduna într-un volum toate poeziile sale po porane. În prima parte aşază baladele, în a doua doinele şi horele. Poetul dăruieşte azilului de orfane colecţia sa de poezii din gura poporului şi zice în dedicaţia către Doamna Elena:

„Ele cuprind glasurile intime ale sufletului sau şi merita a fi unite cu glasurile de recunoştinţa şi de binecuvântare ce răsuna împrejurul numelui înălţimii Voastre. Ele sunt copii găsiţi ai geniului românesc şi dar au dreptul a se bucura de îmbrăţişarea înaltei Protectoare a Azilului Elena”.

Aci figurează poeziile care au rămas până azi cele mai cunoscute, chiar dacă s-au aflat alte variante adesea mai interesante din unele puncte de vedere: *Mioriţa*, *Mihu Copilul*, *Toma Alimos*, *Român Grue Grozavanul*, *Mogos Vornicul*, *Constantin Brâncoveanu*.

Precum prima ediţie a baladelor provocase un articol entuziast al scriitoarei Dora d’Istria, pseudonimul d-nei Elena Ghica, publicat în „Revue des deux mondes” sub titlul: *La nationalité roumaine d’aprés les chantes populaires* (1859), tot asemenea colecţia completa provoacă numeroase studii şi dari de seama, publicate de T. Maiorescu („Convorbiri literare” 1867 pag. 301), de Vârnav Liteanu („Conv. lit. VI,

pag. 405).

În capitolul privitor la diferite colecţii de poezii populare am amintit acuzaţia ce s-a adus lui Alecsandri ca „a falsificat” producţiile poporului. Am spus acolo ca nu poate fi vorba de falsificare, căci însuşi culegatorul zice că le-a întocmit. Adăugam aici ca acuzaţia a fost formulata întâi de dl. Schwartzfeld şi în „Contemporanul” (1887) şi în broşuri, zicând ca Alecsandri a introdus mai ales pasagii contra evreilor şi numindu-l chiar „meşterul drege strica”. Chestiunea a fost discutata de mulţi publicisti; vom aminti, ca mai recenta cercetarea domnului Iorga, (*Ist. liter. rom. În sec. XIX*, vol. III, pag. 152), care susţine ca Alecsandri a schimbat forma cântecului popular precum şi fondul de sentimente al cântecelor, iar uneori a „făurit de la un capăt până la altul”, poezii pe care le-a atribuit poporului, cum este *Movila lui Burcel*.

*

Traduceri sunt numeroase în aceasta vreme, dar nu aşa de numeroase ca în prima parte a acestei epoci. E de notat că apar în româneşte scrieri din capodoperele literaturii universale. Literatura franceza se înfăţişează cu *Mizerabilii* de V. Hugo (trad. Bolintineanu, Zane şi Costiescu, Buc., 1863 – 65), cu un roman al lui Al. Dumas (*Mâna de mort*, 1869) şi cu *Discursul asupra stilului* al lui Buffon (trad. C. Boteanu, 1870). Mai multe lucrări sunt din literatura germana, din Goethe (*Faust* trad. N. Scheletti, 1862 – *Ifigenia din Taurida*, I. Puşcariu, 1862, şi din Schiller *Moartea lui Walen stein* anonim, 1864 – *Clopotul* de A. Stern, 1869).

Tot cu un autor german (canonicul Schmidt), însă după traducere franceză, începe I.M. Râureanu seria de povestiri pentru tinerime: *Emigranţii la Brazilia*, *Privighetoarea* (1867).

Acum apare ca traducător P.P. Carp, care ne da – probabil, direct de pe original-*Machbeth* (1864) şi *Othello* (1868) ale lui Shakespeare.

Avem şi o traducere din italieneşte de V.A. Urechea, dar trebuie să însemnam şi cele din limbile clasice făcute de-a dreptul de pe original: *Retragerea celor 10 mii* a lui Xenophon (1862) de D. Alexandrescu, *Viaţa oamenilor iluştrii* a lui Corneliu Nepos (1863) de A. Liviu, Lugos, *Germania* a lui Tacit (1864) şi *Odele şi epodele* lui Horatiu (1867) ambele de Gavr. Munteanu. E păcat de munca acestor traducători, pentru ca limba latinizata în care au scris traducerile lor le-a dat o viaţă foarte scurta.

*

Istoriografia, filologia şi critica iau o dezvoltare însemnata în deceniul de care ne ocupam.

Pentru istoriografie putem spune ca înfăţişează începutul luptei pentru a trece din faza naraţiunii romantice la faza criticei istorice.

Broşurile lui Bolintineanu despre Mircea şi Vlad Ţepeş (1863), despre Mihai Viteazul (1863) şi despre Traian (1869) sunt scrise fără control al datelor şi faptelor. Mai interesante sunt povestirile sale de călătorie în Palestina (1862), în Macedonia (1863), în Asia Mica (1867).

Se vede însă acum o tendinţa pentru cercetări ale izvoarelor istorice. Bolliac face excursii arheologice (1869) şi vizite pe la mănăstiri (1862 – 63), dar nu poate avea rezultate serioase din lipsa unei pregătiri personale pentru asemenea studii. Mai importante sunt publicaţiile de izvoare. Între acestea notam istoriile lui Dionisie Fotino şi a fraţilor Tunusli, traduse de G. Sion (1860 – 1863) şi cele trei volume ale lui Al. Papiu Ilarian *Tezaur de monumente istorice* (1862 – 1863 – 1864). Tot lui Papiu îi datoram amănunţita biografie a lui George Sincai (1870).

Alexandru Papiu Ilarian (1823 – 1879) a învăţat în Transilvania; a luat parte la mişcarea românilor din Ardeal în 1848, apoi s-a dus în Italia şi a obţinut doctoratul în drept la Padova. Întorcându-se de la studii, s-a stabilit pentru câtva timp la Iaşi, unde a fost profesor la facultatea juridica. De acolo a trecut la Bucureşti unde a ocupat o înalta funcţiune în magistratura, procuror la Curtea de Casatie. În aceasta calitate, a rostit (1866) un discurs la deschiderea anului judecătoresc tratând chestiunea responsa bilitaţii ministeriale şi arătând nevoia de a se vota o lege în care să se stabileasca normele după care să se aplice principiul stabilit în Constituţie în această privinţă.

Afară de scrierile citate mai sus, Papiu a publicat în mai multe limbi, în 1861, o broşură politica în care arata temeiurile pe care se bazează românii când susţin independenta constituţionala a Transilvaniei.

Mai presus decât toţi însă străluceşte acum B.P. Haşdeu care concentrează oarecum toată mişcarea istorica a timpului şi care reprezintă chiar în opera sa cele două tendinţe de care vorbeam. În *Ion Voda cel Cumplit*, (1865), este povestitorul romantic, încântat de eroul şi de subiectul său, doritor să provoace admiraţia cititorului prin

comparaţii îndrăzneţe şi neaşteptate şi prin elogii scrise cu entuziasm şi poate cu oarecare declamaţie. Cu „Arhiva istorica a României” (1864) arata drumul cel nou, arata cerinţa metodei ştiinţifice, care cere în primul rând să ai la îndemâna izvoare cât mai numeroase şi cât mai sigure.

Filologia este toată în mâna scriitorilor din Ardeal sau a ardelenilor stabiliţi în principate. Între ei se bucura de un respect general canonicul Cipariu.

Timoteiu Cipariu (1805 – 1887) a studiat în Transilvania, a fost profesor la Blaj, unde era şi canonic la catedrala greco-catolică. A fost partas al mişcării din 1848, când a redactat ziarul „Organul luminării” (1847) şi a fost ales membru în comitetul conducător.

El s-a îndeletnicit de timpuriu cu studiul ortografiei româneşti, publicând însă din 1841 o lucrare asupra ei. (*Extract de ortografie cu litere latine*), Blaj, şi se poate zice ca în toată viaţa chestiunea aceasta i-a fost preocuparea de căpetenie.

Problema fusese pusă de întemeietorii scoalei latiniste: limba noastră fiind de origine latina, să se găsească chipul de a arăta aceasta atât prin alegerea cuvintelor cât şi prin scrierea lor. Trebuia să se caute prototipurile cuvintelor româneşti, pentru a se da aplicaţia practica a principiilor. Aceasta aplicaţiune privea ortografia şi vocabularul.

Şi pentru una şi pentru alta s-au înfăţişat multe şi felurite teorii. Toate au avut ca baza ideea ca filologul poate şi trebuie să potrivească limba vorbita şi scrisa cu nişte norme fixate de el. Prin urmare, din vocabularul românesc se vor înlătura cuvintele care nu sunt de origina latina, iar ortografia va înfăţişa etimologia latina a cuvintelor.

Această idee, răspândită în secolul XVIII, când se credea ca limba este o creaţiune artificiala a omului, s-a dovedit mai târziu a fi greşita. Astăzi rolul filologului se mai gineste la studierea limbii aşa cum se prezintă şi la găsirea legilor, după ce se în deplinesc diferitele fenomene lingvistice.

Latinistii noştri au rămas însă în ideile secolului XVIII şi diferitele sisteme ortografice şi lingvistice ce au produs au înfăţişat diferite păreri individuale. Cea mai însemnată se întrupează în sistemul lui Cipariu.

Căutând un punct fix, unde evoluţiunea limbii să fie desăvârşita şi să înfăţişeze forma care să rămâna păstrata pentru totdeauna,

Cipariu se opri la secolul XVI fiindcă cele mai vechi texte de limba română sunt din acel timp.

Deşi înlătura ideea ca limba evoluează necontenit şi niciodată nu se pot opri schimbările şi nu se poate stabili forma care să rămâna veşnica, totuşi Cipariu, pentru a-şi putea statornici teoria avea nevoie să cunoască vechea limba românească şi dialectele limbii româneşti, pentru ca pe baza acestora îşi clădea construcţiunea, iar nu pe reconstituiri teoretice.

De aceea, oricât de curioasa se înfăţişează ortografia lui Cipariu, valoarea lucrărilor lui nu trebuie stabilita după aceasta. El studiază pentru prima dată înfăţişarea limbii române în dialecte şi monumente vechi (Blaj, 1854) publica prima colecţie de extrase din vechile texte româneşti (*Crestomatie sau analecte literare*, Blaj, 1858) şi apoi o revistă de mare preţ pentru cei ce se ocupa de studiul limbii şi al trecutului nostru („Arhiva pentru filologie şi istorie", Blaj, 1867). Cercetările şi publicaţiile lui au făcut cu putinţa studiile de mai târziu; de aceea el a fost numit părintele filologiei române.

Dacă pe lângă aceasta ne gândim ca Cipariu s-a ocupat şi de istoria bisericii române (*Acte şi fragmente*, 1855), ca a publicat cărţi de scoala, că a fost întemeietorul „Asociaţiunii transilvane", ne explicam de ce a fost ales între membrii fondatori ai Societăţii academice, de ce a fost primit la prima adunare a membrilor cu entuziasm, de ce s-a bucurat de un mare prestigiu în toate şi în principatele române şi peste munţi.

Tot aşa de importantă este şi critica literară. Ea se dezvolta în anii din urma a deceniului de care vorbim, în revista „Convorbiri literare".

Cea mai bogata manifestaţie culturala în acest deceniu o formează publicaţiile periodice.

Calendare se tiparesc şi acum, de Gh. Asachi în Iaşi, pe când în Bucureşti un mează cu ale sale librarul Gh. Ioanid şi tipograful Wartha.

Ziaristica politica e reprezentata, în timpul lui Cuza, prin două foi care îl sprijinesc. „Dâmboviţa" lui D. Bolintineanu şi „Reforma" lui I.G. Valentineanu, „Naţionalul" lui Vasile Boierescu susţine ideile conservatoare. Desigur însă ca cei mai străluciţi ziarişti în acest timp sunt: C.A. Rosetti directorul „Românului", Cezar Bolliac care scoate „Buciumul" şi apoi „Trompeta Carpaţilor" şi B.P. Haşdeu cu „Traian" şi cu „Columna lui Traian". Mai puţin importante sunt: „Opinia naţionala"

a lui N. Orăşeanu (1865), „Sentinela” lui Grigore Eliad (1868) şi „Telegraful” lui P. Pencovici (1869).

Zane şi Satmary încearcă acum o foaie ilustrata „Ilustraţiunea” (1860), pe care o onorează şi Alecsandri cu câteva poezii ale sale.

Interesant de notat este marele număr de gazete umoristice: „Pacala” şi „Scrân ciobul” ale lui Pantazi Ghica, „Nichipercea”, „Ghimpele”, „Asmodeu” ale lui N. Orăşeanu. Între scriitorii noştri satirici desigur ca Orăşeanu are un mare succes. Tot aşa de gustate sunt scrierile satirice ale lui Haşdeu, a cărui varietate de talent minuna pe cititori şi-i stabili în curând reputaţia de cel mai de temut polemist. Haşdeu scoate singur „Aghiuţa” (1863 – 64) şi apoi, în unire cu Nicoleanu şi Bujoreanu, „Satirul” (1866) în care scrie articole serioase.

Printre revistele literare întâlnim în aceşti ani publicaţii de acelea care fac epoca şi în istoria noastră literară.

Heliade încearcă să redeştepte interesul pentru vechiul sau „Curier”, tipărit într-o a doua ediţie „Curierul de ambe sexe” (1862 – 64) şi dând la iveală un nou „Curier român” (1859), dar nu mai găseşte ecou în opinia publică.

Mai fericiţi sunt George Sion cu „Revista Carpaţilor” (1860 – 61) şi mai târziu Haralamb Grandea cu „Albina Pindului” (1868 – 70).

O publicaţie semioficiala este „Instrucţiunea publica” (1859 – 61) a lui A.T. Laurian care era acum unul din factorii de căpetenie în organizarea şi conducerea învăţamântului nostru. Ea publica pe lângă acte oficiale şi articole literare şi mai ales istorice. În 1865 – 68 va fi continuata de „Buletinul instrucţiunii publice”, sub redacţia lui V.A. Urechea.

Niciuna din aceste publicaţii nu are însă importanta „Revistei Române” pe care o da la lumina Alexandru Odobescu (1861 – 1863).

Întemeietorii îşi propun să dea la lumina „rezultatele lucrărilor literare şi ale speculaţiunilor ştiinţifice ce pot grăbi progresul naţiunii române”.

Revista are mai mult caracter ştiinţific decât literar; se publica studii de astronomie (I. Falcoianu), de arta (D. Berindeiu), de economie politica (P.S. Aurelian), de ştiinţe naturale (Gr. Ştefănescu, Gr. Cobălcescu), de filologie (G. Munteanu). Aci apar studiile literare şi istorice ale lui A. Odobescu (*Poeţii Vacaresti*, *Câteva ore la Snagov*, *Cântecele poporane*) şi poezii şi articole de V. Alecsandri. Critica literara o reprezintă Radu Ionescu.

Interesant e de notat ca aci se tiparesc parte din *Istoria lui Mihai* de Bălcescu şi romanul lui Filimon (*Ciocoii vechi şi noi*).

În acelaşi timp se formează diferite centre de activitate literara şi la românii din afară. În Braşov urmează Iacob Mureşeanu cu „Foaia pentru minte” (tot el e conducatorul „Gazetei Transilvaniei” care apare şi azi); – în Pesta Iosif Vulcan scoate „Familia”, în care debutează Eminescu; în Cernauţi iese „Foaia societăţii de cultura din Bucovina” (1865), onorata la început cu colaborarea activa a lui Alecsandri, dar acesta o părăseşte în curând, din pricina că nu se învoia cu ortografia lui Pumnul, ai cărui elevi reprezentau atunci toată mişcarea literara în acea provincie.

*

În aceşti ani, numai în Iaşi nu se arata nicio manifestaţie literara importanta. Ea se produce mai târziu prin societatea „Junimea” şi prin revista „Convorbiri literare”.

În anul 1863 câţiva tineri, care îşi făcuse studiile în Germania, obişnuiau să se adune din când în când să-şi schimbe impresiile asupra cărţilor citite de ei ori chiar să citească propriile lor scrieri. Între ei era şi Titu Maiorescu, profesor şi membru în comitetul de inspecţie al şcoalelor. El obişnuia să tina prelegeri asupra unor chestii filosofice şi reuşise să atragă atenţia cercurilor luminate din Iaşi.

În 1864 se asociara şi alte persoane la aceste prelegeri, între care număram pe Vasile Pogor, pe Iacob Negruzzi. În acelaşi an s-au decis aceştia să formeze o societate literara pe care au botezat-o, după propunerea lui Teodor Rosetti, „Junimea”.

Viaţa intima a acestei societăţi se găseşte povestita cu un talent deosebit şi cu multă libertate de spirit de George Panu (*Amintiri de la Junimea*, Buc. 2 vol. 1908 şi 1910). A scris pagini interesante, dar numai cu privire la începuturile acţiunii şi Iacob Negruzzi. Asemenea N. Gane în *Zile trăite* (Iaşi 1903). O lucrare asupra întregii mişcări e publicata în limba franceza (*La societé littéraire Junimea* Paris 1906 de dl. B. Karmer).

Activitatea acestei societăţi, care la început nu interesa decât un cerc restrâns de prieteni, a dobândit interes obstesc, când s-a decis să scoată o revistă literară.

Aceasta s-a întâmplat la 1 martie 1867. Adoptând formatul vechii reviste iesene „România literară”, redactorul Iacob Negruzzi zice în precuvântarea sa:

„În mijlocul agitaţiunilor politice de care fura cuprinse toate spiritele în România, mişcarea literara susţinuta înainte cu mult succes de foile literare atât de cunoscute şi preţuite, a încetat... În Iaşi... s-a format o societate literara «Junimea...» Aceste elemente reclama înfiinţarea unei reviste care să aibă scopul de a reproduce şi răspândi tot ce intra în cercul ocupaţiunilor literare şi ştiinţifice”.

Vom examina în capitolul de fata activitatea acestei reviste până la 1870, când începe a concentra în juru-i o mare parte din mişcarea noastră literară.

Producţia literara pe care o da ea în primii trei ani este destul de slaba.

Ca poeţi are o serie de debutanti, din care unii n-ajung niciodată să-şi facă un nume pe calea aceasta: Mihail Cornea, care va deveni un mare avocat în Bucureşti, Capsa, Pogor, Teodor Serbănescu, N. Pruncu, S. Bodnarescu, în fine, Iacob Negruzzi şi Nicolae Gane.

Ca nuvelişti: N. Gane, Leon Negruzzi şi Pop Florantin.

Un loc important ocupa traducerile din autorii străini. Ele se datoresc lui Stefan Vârgolici care cunoştea bine literaturile romanice şi lui N. Scheletti, militar, iubitor de literatura căruia i se datoreşte un mare număr de bucăţi. El are însă adesea lipsa de claritate şi în genere o slaba cunoştinţa de versificaţie şi în special de ritm.

Din cauza lipsei de colaboratori, ei simt nevoia sa se adreseze la scriitorii din alta generaţie şi cu reputaţia stabilită. În adevăr, trăiau atunci, unul în Iaşi, altul la Mirceşti, doi din marii noştri scriitori: Cosache Negruzzi şi Vasile Alecsandri. Numele lor era menit să dea oarecare strălucire tinerei grupari. Pe Negruzzi îl atrag şi prin fiul său, conducătorul de fapt al foii, dar şi prin Titu Maiorescu, pentru care bătrânul Negruzzi avea o consideraţie deosebita. Lucrul îl vedem notat în amintirile lui Iacob Negruzzi şi într-o scrisoare din 1867 păstrata la Academie (mss. 3351). În aceasta Negruzzi spune lui T. Maiorescu ca a „feştelit” hârtia, compunând bucata *Flora romăna*, dar nu îndrăzneşte să o dea până când acesta nu se va pronunţa „de poate merita publicitatea”.

Pe Alecsandri îl vor fi atras legăturile cu Negruzzi şi faptul ca, supărat pe revista din Cernauţi, nu avea unde să-şi publice poeziile, dar poate şi faptul ca T. Maiorescu publicase în 1866 o scriere despre limba română în care se arata adversar al teoriilor lui Cipariu, pe care nu le împărtăşea nici Alecsandri, chiar din vremea când trăia prietenul

sau Al. Russo, acela care scrisese în chiar revista lui Alecsandri („România literară”) articolele sale împotriva ardelenilor.

C. Negruzzi publica aci puţine articole originale şi câteva traduceri.

Alecsandri da „Convorbirilor literare” câteva poezii lirice sau narative din cele mai slabe ale sale (*Tânăra creola*, *Calul Cardinalului Bathori*), dar începe chiar din anul I seria de canţonete, care aveau de scop să înfăţişeze tipuri caracteristice pentru viaţa sociala a Ţării Româneşti şi care în epoca aceea de prefaceri dispăreau pe toată ziua. Astfel este: *Stan Covrigarul* – *Ion Păpuşarul* – *Surugiul*. Teatrul îl preocupa mult şi-şi aduce aminte de succesul comediilor sale. Voind a relua firul din trecut, el compune o canţoneta *Chiriţa la Paris*, care este un fel de urmare a celor două piese în care înfăţişase pe vestita provinciala în Iaşi şi în provincia ei. Acum Chiriţa s-a întors din străinătate şi povesteşte într-un monolog, întretăiat de cântece, impresiile călătoriei sale şi isprăvile galante pe care le-a săvârşit în drumul de fier şi în capitala Franţei.

Asemenea, precum înainte de 1848 şi în vremea luptelor pentru unire scrisese piese cu scop de a susţine anume idei politice sau sociale, tot aşa face acum prin comedia sa *Drumul de fier* (1868), prin care râde de prejudecăţile ce se întâlneau în societatea românească împotriva acestui mijloc de civilizare.

Ceea ce este însă interesant de stabilit pentru istoria noastră literara este faptul ca, în anul al 2-lea al „Convorbirilor”, începe Alecsandri seria *Pastelurilor*. Aceasta arata cât de nesecat era talentul lui Alecsandri, care după o activitate aşa de îndelungata (1840 – 1868), găseşte acum un gen nou în care apare întinerit.

În adevăr, chiar în anul al 2-lea al revistei apar 22 de bucăţi de acest fel.

Sunt cele care arata diferitele aspecte ale anotimpurilor (*Toamna*, *Iarna*, *Gerul*, *Sfârşitul iernii*, *Primăvara*, *Florile*, *Pastele*) sunt cele care arata însde letnicirile vieţii taranesti (*Plugurile*, *Semănătorii*, *Secerisul*, *Vânătorii*); sunt în fine poeziile pline de delicateţe „Rodica”, „Flori de nufar”, precum şi vestitul *Con cert* în care ne arata „floarea oaspeţilor luncii” adunându-se ca să asculte pe „dulcea privighetoare”.

Vântul tace, frunza deasa sta în aer neclintita.
Sub o pânză de lumina, lunca pare adormita…

Se ştie ca vorba pastel înseamnă o procedare de pictura;

zugravirea cu creioane colorate. Prin metonimie se da acelaşi nume şi tabloului zugravit prin aceasta procedare şi creioanelor întrebuinţate. De aci se înţelege că nu e greu să-i dai unei poezii care are intenţia sa zugrăvească, adică unei poezii descriptive.

Cred că Alecsandri l-a întrebuinţat întâi în literatura noastră în acest sens.

Deşi genul acesta era socotit inferior de către membrii „Junimii" – e mărturisirea lui G. Panu – ei totuși, din respect pentru Alecsandri, nu numai că-i publicara paste lurile, dar T. Maiorescu declara că sunt cele mai frumoase din toate scrierile poetului.

Oricare ar fi valoarea poeziilor lui Alecsandri nu prin aceasta apar „Convorbirile literare" cu o notă noua, ci prin articolele de critica ale lui Titu Maiorescu.

Studiul sau asupra poeziei române este mai mult o lucrare didactica, dar pe lângă partea teoretica se afla aplicaţiuni la literatura româna din care se iau exemple și pentru însuşirile bune ale poeziei şi mai ales, pentru defectele ei. Dacă, cum zice G. Panu, lucrarea aceasta nu este „O opera mare" luată în total, are însă pasagii care şi azi se pot citi cu înţeles, cum este cel despre comparaţie ca element poetic şi cel despre epitete. Toată dezvoltarea aceasta serva însă autorului ca să ajungă la concluzia că majoritatea poeţilor români nu merita acest nume, ca producţiile lor arata o fantezie seaca de imagini şi o inimă goala de simţiri.

De aceea va critica (în *Observări polemice*, 1869) cu asprime cele 6 volume ale lui Aron Pumnul, în care acesta publica bucăţi alese din autorii români. E drept ca Pumnul pune modelele sale nu numai fără discernământ, dar cu aprecieeri elogioase exagerate.

Aron Pumnul (1818 – 1866) fără a fi scriitor de talent, fără a fi critic, a avut totuşi un mare rol în mişcarea culturala a românilor din Bucovina. Ca profesor, era foarte iubit de elevi; ca autor, era foarte respectat de compatrioţii săi. Numele lui a rămas însă legat de teoria lingvistica pe care am putea-o numi analogista şi după care cauta să dea limbii noastre nu numai o ortografie practica, dar şi o înfăţişare teoretica, între meiata pe oarecare principii de analogie. Teoria lui a fost, pe vremuri, foarte răspândită şi în Moldova, unde se găseau elevi de ai lui ca profesori prin diferite gimnazii. În partea cealaltă a ţării a fost mai puţin răspândită, deşi a avut un urmaş foarte învăţat şi foarte stăruitor, pe Irimia Circa (*Gramatica* – 1878). Glumele din atacurile lui

Alecsandri şi ale altora au dat lovituri mortale acestei teorii, făcând-o ridicola, aşa ca marele public nu mai ştie azi despre Pumnul altceva decât ca scria cu *ciune* şi nu meste pe partizanii *salciunişti*.

Cu aceeaşi violenta combate T. Maiorescu (1868) şi ideile lui Simion Barnut din cartea intitulată *Dreptul public al românilor*.

E nevoie să spunem aci un cuvânt despre autor.

Simion Barnut (1808 – 1864) a avut mai mult temperament de orator decât de scriitor, de aceea după lucrările sale nu poţi să-ţi explici admiraţiunea ce aveau pentru dânsul cei ce-l cunoşteau de aproape. G. Panu ne spune undeva în *Amintirile* sale că avea reputaţia de a fi peste măsura de învăţat şi exercita un prestigiu aşa de mare încât se considera că e lucru extraordinar şi de mare cinste să te poţi apropia de dânsul.

Viaţa lui fusese foarte agitata. După ce învăţase teologia la Blaj şi se făcuse preot şi profesor, fu silit să părăsească aceasta cariera şi să devină iar student la o vârsta înaintata. Mişcarea din 1848 îl afla în această situaţie la Sibiu; dar el ştiu să-şi facă evidente calităţile sale sufleteşti, astfel ca deveni un factor de căpetenie între români în acele momente critice. A lui este publicaţia anonima care s-a răspândit în manuscris la 25 martie 1848 (când s-a făcut o adunare preliminara la Sibiu) şi care oprea pe români de a se uni cu ungurii dacă nu se vor discuta cu ei „ca naţiune libera cu naţiune libera, căci şi republica nu este decât un despotism afurisit fără nationalitate". Tot el rosti acel frumos discurs în catedrala din Blaj în preziua adunării de la 3 mai din Câmpia Libertăţii. Discursul acesta a ajuns astăzi foarte răspândit. Deşi are multe scăderi, mai ales în privinţa compoziţiei, cuprinde însă pasagii minunate care vibrează de o caldă iubire de patrie.

După revoluţie Barnut se duse în Italia, de unde veni doctor în drept şi astfel ajunse în 1855 profesor în Iaşi, întâi la gimnaziu şi apoi la facultatea juridica.

Oricât de curioase să-i fi fost opiniile, el le susţinea cu atâta convingere şi stăruinta încât reuşea să facă din elevii săi nu numai nişte adepţi, dar nişte apărători fanatici.

După moartea lui aceşti elevi începură a-i publica manuscrisele şi astfel apărură: *Dreptul public al românilor* (1867), *Dreptul naturale privat* (1868), *Dreptu naturale public*, (1870), *Pedagogia* (1870), *Psihologia empirica*, *Logica* (1871).

Împotriva primului volum scrie deci T. Maiorescu critica sa,

ridiculizându-i ortografia (Barnut are ortografie apropiata în unele puncte de etimologismul lui Cipariu, în altele de analogismul lui Pumnu') şi insistând asupra consecinţelor care se par a rezulta din ideile fostului profesor de drept de la facultatea din Iaşi. Barnut ar fi deci în contra creştinismului şi pentru cultul păgân, în contra proprietăţii funciare actuale şi pentru o împărţire egala a pământului între locuitori, în contra domnului străin şi pentru o republica naţionala. E adevărat ca în unele puncte concluziile criticului fortează întrucâtva argumentarea autorului, dar în altele ideile lui Barnut apar cu totul greşite şi deci combaterea lor e foarte îndreptăţita.

Cel mai însemnat articol al lui T. Maiorescu din epoca de care vorbim este cel intitulat *în contra direcţiei de azi în cultura romàna* (1868) în care se formulează punctele care vor alcătui pentru multă vreme crezul celor grupaţi la „Junimea" sau măcar al unora dintre ei.

Vom da aci un mic rezumat. După ce, pe la 1820, societatea romàna începe a se trezi din barbaria orientala, ea doreşte să se pună la nivel cu celelalte state civilizate, mai ales cu Franţa şi Germania.

În acest scop ea imita în mod superficial oarecare forme ale civilizaţiei, tiparind cărţi cu credinţa că are literatura, făcând asociaţii ştiinţifice cu credinţa că are ştiinţa, deschizând expoziţii artistice cu credinţa că are arta, proclamând o constituţie, cu credinţa că are viaţa politica. Aceasta „rătăcire totala a judecaţii", este caracteristica direcţiei de atunci în cultura romàna, pe care autorul o combate, zicând ca dacă un popor poate trai fără cultura, nu poate însă trai cu o cultură falsa.

În aceeaşi vreme cu acţiunea „Convorbirilor literare" se produce în ultimii ani ai epocii din care am vorbit un eveniment cultural foarte însemnat: întemeierea Academiei Române.

La 12 martie 1866, C.A. Rosetti, pe atunci ministru al instrucţiunii publice, prezintă consiliului un referat prin care propune constituirea unei societăţi literare, care să fixeze ortografia şi să întocmeasca gramatica şi dicţionarul limbii române. Consiliul aproba referatul, iar locotenenta domneasca da la 1 aprilie 1866 decretul pentru înfiinţarea societăţii propuse. Fiindcă de la aceasta societate se aştepta să se realizeze unitatea limbii române s-a decis ca membrii ei să fie luaţi din toate ţările locuite de români. A numit astfel guvernul un număr de 21 de membri din principat, din Maramures, din Transilvania, din Banat, din Bucovina, din Basarabia şi din Macedonia.

Constituirea definitiva şi deschiderea adunării s-a făcut numai în august 1867. Convocările fusese făcute pentru august 1866, dar din pricina epidemiei de holera, a trebuit să se amâne pentru un an.

Credem interesant a însemna pe principalii membri ai acestei societăţi. Din Moldova fura chemati poetul Vasile Alecsandri, Nicolae Ionescu, profesor la Universitatea din Iaşi, renumit prin talentul sau oratoric, dar nicidecum indicat pentru o asemenea chemare, Titu Maiorescu, care publicase o lucrare despre scrierea limbii române, Costache Negruzzi, marele prozator, care se ocupase câteodată și cu chestiunile de limba, în fine, V.A. Urechea, de la care pornise precum ne spune însuși, ideea înfiinţarii societăţii şi care era şi secretar general al Ministerului Instrucţiunii în momentul când s-a decis întemeierea ei. Din Muntenia avea să vie bătrânul Heliade, Ion Massim, profesor la liceul Sf. Sava, A.T. Laurian, care avea un rol de căpetenie în fruntea şcoalelor şi era cunoscut prin numeroase publicaţii; în fine, C.A. Rosetti, fostul ministru, căruia se datora existenta societăţii. Din Maramures veniră Iosif Hodos şi Alex. Roman, cunoscuţi ca publicisti. Din Transilvania, canonicul Cipariu, autorul multor scrieri asupra limbii și a cărui numire se impunea oarecum, Gavril Munteanu, directorul gimnaziului românesc din Braşov, George Barit, întemeietorul presei la românii de peste munţi. Banatul era reprezentat prin Vicenţiu Babes, cunoscut ca om de acţiune şi Andrei Mocioni, care era mai depărtat de mişcarea literara, dar sprijinea toate acţiunile naţionale. Din Bucovina venea Alexandru Hurmuzachi, unul din susţinătorii foilor literare şi tânărul profesor Ion Zbiera, discipol al lui Pumnul. Din Basarabia fura chemati Alexandru Hâjdau, poetul Costache Stamate şi Ion Strajescu, Macedonia, în fine, era reprezentata prin Ion Caragiani, profesor în Iaşi, şi prin D. Cozacovici.

Inaugurarea societăţii s-a făcut în sala Ateneului cu o solemnitate deosebita. Membrii veniţi din celelalte provincii româneşti au fost primiţi cu mare entuziasm, cu procesiuni pe străzi, cu discursuri, cu banchete. Bucureştenii au ţinut să facă din ziua de 1 august 1867 o zi istorica.

Societatea se apuca repede de lucru, dar chestia ortografiei dete naştere la discuţii furtunoase şi produse sciziuni între membri. Erau aci oameni cu idei stabilite în această privinţă şi fiecare ţinea la ale sale. Majoritatea o aveau etimologiştii, astfel ca fonetistul analogist Zbiera sau fonetistul moderat Maiorescu nu puteau să aibă partizani.

Maiorescu părăsi cu totul adunările societăţii şi începu chiar o campanie contra ei, prin care nu numai combătea ideile colegilor săi, dar considera ca societatea însăşi este o formă fără fond, deşi el primise a figura printre membri şi chiar luase parte la lucrări. Alecsandri făcu şi el asemenea: se retrase şi publica în „Convorbiri” un articol intitulat *Dicţionar grotesc*, în care ia în râs începuturile activităţii Academiei pe calea lexicografica.

Dar nici etimologiştii rămaşi în Academie nu se putura înţelege. Heliade ţinea la ortografia lui cu *cu* (*quare*, *quandu*) şi cu *ò* (*lucrò*, *saltò*) şi văzând că i se resping propunerile, se supara şi el. Rămaseră deci stăpâni pe situaţie Cipariu şi Laurian. Deşi nici aceştia nu se învoiau asupra tuturor punctelor de amănunt, ei fura cei mai ascultaţi în chestiile filologice. Chiar în primul an al activităţii Academiei se stabili ortografia (1867), care reprezenta mai mult ideile lui Cipariu: desfiinţarea aproape totală a semnelor diacritice la vocale şi la consonante, înfăţişarea originii cuvintelor, cu oarecare rezerve.

În 1868 societatea a premiat gramatica româna a lui Cipariu şi a realizat astfel, măcar în parte, (căci Sintaxa a apărut în 1877) al doilea punct al misiunii acestei societăţi.

Rămânea dicţionarul. Aci era mai greu, dar după multe discuţii, după ce mai mulţi membri adunara material, se încredinţa direcţia lucrării lui Laurian şi Massim.

Dar aceasta chestie se ţine de perioada ce urmează şi o vom examina mai departe.

III. PERIOADA CRITICA

(1870 – 1900)

Înfăţişarea generală

Manifestările literare pe care le-am văzut în ultimii ani ai perioadei eroice au dat naştere unor curente şi fapte noi care schimba cu totul înfăţişarea mişcării literare din ţara noastră.

Caracterul cel mai însemnat al acestei perioade este spiritul critic sau mai bine triumful spiritului critic. De aceea, credem că vremea dintre 1870 şi 1900 se poate numi cu drept cuvânt perioada critica (sau de critica) a literaturii româneşti.

Când zicem aceasta, nu înţelegem ca până acum nu au existat lucrări de critica literara sau sociala. Am văzut ca de la Alecu Russo şi Mihai Kogalniceanu, între 1850 – 1855, se poate prea bine urmări mersul acestui gen nou de îndeletnicire literara; dar dezvoltarea lui nu

este destul de puternica pentru ca să se poată impune şi spiritul public nu este încă destul de pregătit. Tocmai la aceasta pregătire contribuie scrierile lor. Acum însă, pe la 1870, publicul pare a fi mai dispus să guste şi articolele de critica şi polemicile literare ce se produc şi ca urmare, pe de o parte critica se statorniceşte în acest timp în literatura noastră, pe de alta, spiritul critic se introduce şi în literatura propriu-zisa, astfel ca poezia, nuvela şi teatrul dobândesc acest caracter nou.

Evoluţia pe care o pomenim aci a cercetat-o dl. G. Ibrăileanu în cartea sa *Spiritul critic în cultura româna* (Iaşi, 1909). Acolo se arata ca mişcarea provocată de societatea „Junimea” şi de revista „Convorbiri literare” a găsit oarecare elemente în dezvoltarea literara de până aci şi pe ele şi-a putut întemeia izbânda. Aceste elemente sunt: critica sentimentala şi patriotica a lui Alecu Russo şi a lui Alecsandri, critica mai răutacioasa a lui Costache Negruzzi. De aceea a fost natural ca bătrânul Negruzzi să privească cu dragoste noua revista ieşeana şi să-i dea tot sprijinul. Pentru acelaşi motiv devine şi Alecsandri colaboratorul harnic al „Convorbirilor literare”, lucru la care-l îndeamnă şi respectul deosebit ce i se arata de către toţi membrii „Junimei”, precum se poate vedea din *Amintirile* lui G. Panu. El spune că era o adevărată sărbătoare când poetul venea în mijlocul lor.

Perioada aceasta începe printr-o adevărata criza literara cu deosebire în poezie. Între 1870 şi 1880 Alecsandri rămâne nu numai cel mai însemnat reprezentant al poeziei româneşti, dar singurul poet de valoare. Ceilalţi sunt sau începători timizi şi nebăgaţi în seama sau scriitori, care curând vor părăsi muzele pentru alte îndeletniciri sau poeţi ce nu vor ajunge niciodată la o mare dezvoltare şi nu vor da opere cu putere de a se impune.

Nici proza nu e mai bogata. Romanele şi nuvelele nu-şi afla reprezentanţii lor de valoare, iar Slavici şi Gane sunt de abia, la primele lor încercări. Numai Odobescu într-un gen cu totul personal, ajunge la o mare strălucire, căci *Pseudochinegheticos* este un adevărat eveniment literar.

Înfăţişarea se schimba în celelalte două decenii al acestei perioade. Acum Eminescu ajunge la deplinatatea talentului său, iar după moartea lui opera i se impune aşa de mult încât ajunge la un moment să apese asupra tuturor, să împiedice originalitatea şi să producă al doilea moment de criza în poezie, pe care nu-l înlătura

decât la finele perioadei scrierile lui G. Cosbuc. Acesta aduce o nota noua, produce un fel de reacţiune, primită cu mare bucurie şi de scriitori mai vârstnici şi de cei tineri şi începători.

Mişcarea literara pe care o schiţarăm aci a fost legata în cea mai mare parte cu activitatea „Convorbirilor literare”. În afară de ea s-au produs şi alte curente, care au avut influenta când mai slaba, când mai puternică în opinia publicului cititor.

Au fost în primul rând revistele din Bucureşti, care pornira lupta în contra „Convorbirilor literare”, între anii 1870 – 1880. Polemicele lor formează tocmai caracteristica acestui deceniu. Mai târziu, nu atât în contra revistei iesene (care se muta în Bucureşti), ci mai mult asupra principalilor autori în legătura cu ea, se pornesc atacurile lui Al. Macedonschi, care pentru un moment, atrag atenţia publicului, dar efectul lor este foarte efemer.

Din toate acestea credem că a rezultat un câştig general pentru literatura noastră.

Opera critica a „Convorbirilor” a luptat la început în contra unor curente şi manifestări culturale îmbătrânite şi care ar fi dispărut poate şi fără lupta întreprinsa de criticile lui Titu Maiorescu. I-a fost uşor, cum am văzut, să arate ca limba românească şi ziarele de peste munţi este plină de barbarisme de construcţie şi de vocabular; i-a fost uşor să arate greşeala celor ce exagerau valoarea scrierilor noastre din trecut, i-a fost uşor să dovedească netemeinicia părerilor lui Simion Barnut, care cerea pentru România un regim republican în felul celui de la Roma. Focul luptei l-a făcut însă şi pe criticul „Convorbirilor” sa exagereze şi să prezinte lucrurile aşa ca şi cum literatura româna ar trebui să înceapă numai cu „Junimea”. Natural, nu poţi admite ca Pralea, Neofit Scriban, Scavin ş.a. să fie pusi între poeţii din ale căror opere să se hrănească inteligenta şcolarilor din licee – cum credea Aron Pumnul făcând faimosul sau *Lepturariu* (5 vol. 1862 – 1865); – dar nu poţi admite nici ştergerea cu desăvârşire a numelui lui Heliade din mişcarea noastră literara, nici negarea oricărei urmări bune a curentului laţi nisteum cerea Maiorescu în criticile sale.

De aceea, revistele din Bucureşti, prin pana diferiţilor critici, ca Haşdeu, V.A. Urechea, D.A. Laurian ş.a. considerau ca neserioase atacurile „Convorbirilor”. Mai ales când în 1873 apărură cele două articole prin care Maiorescu stabilea valoarea direcţiei noi în proza şi în poezie, când prezenta deci nume de scriitori, atunci polemicele

deveniră din ce în ce mai aprige, alunecând chiar pe tărâmul celor mai violente personalităţi. Lupta s-a potolit încet, încet, fără ca vreuna din tabere să se declare învinsa; aceasta mulţumita mai ales împrejurărilor politice care au silit pe criticul din Iaşi să se departeze de ocupaţiile literare şi care au apropiat oamenii aflaţi mai înainte în câmpuri literare deosebite. Mai târziu aceasta revista a şi încetat a reprezenta un anume curent literar astfel ca numărul jubiliar de 25 de ani (1892) a apărut cu articole de Haşdeu, de Urechea şi alţi foşti adversari ai „Convorbirilor".

Au fost deci erori şi într-o parte şi într-alta; dar dacă azi se pare unora ca triumful a fost numai al „Convorbirilor", aceasta vine din pricina ca ele au susţinut unele idei care fatal şi-ar fi făcut drum. Astfel, s-au judecat cu mai multă bagare de seama scriitori din trecut; s-au deosebit calităţile estetice ale operei de pornirea ce a putut s-o provoace; prin căderea scoalei latiniste, autorii s-au îndreptat spre limba cronicarilor şi spre poezia populara. Acestea ar fi rezultatele activităţii „Convorbirilor", care se pot socoti că ar fi fost traduse de însăşi dezvoltarea normală a literaturii noastre. Mai interesanta este lupta împotriva stilului bombastic, pe care criticul revistei l-a numit „beţie de cuvinte"; aci poate ar fi meritul special al „Convorbirilor", deşi cusurul acesta s-a văzut chiar la unii din scriitorii direcţiei noi.

Ceea ce însă, după părerea noastră, asigura mişcării din Iaşi un loc însemnat în istoria literaturii româneşti nu este activitatea negativa, critica, al cărei efect s-a şi uitat curând, ci activitatea pozitivă, adică împrejurarea, poate fortuita, ca dintre colaboratorii revistei s-au ales unii care au ajuns la o mare strălucire.

Pe cine înfăţişează criticul „Convorbirilor" ca reprezentând poezia în direcţia noua? Întâi pe Alecsandri, care în realitate nu s-a influenţat întru nimic de spiritul sau ideile „Junimii", pe Eminescu, pe Bodnarescu, pe Serbănescu, pe Petrino şi pe d-na Matilda Poni (Cugler). Dintre aceştia se va ridica Eminescu; el e în adevăr animat de spirit critic, dar aceasta se datoreşte nu atât influentei mediului de la „Junimea", cât unor împrejurări particulare ale vieţii sale. Dar critica lui ajunge la un extrem pe care nu-l pot aproba membrii „Junimei" şi de aceea criticul gruparii va fi nevoit să insiste de multe ori asupra faptului că opera literara trebuie judecata după talentul ce dovedeşte, nu după ideile ce dezvolta.

Dintre ceilalţi, Petrino scrisese mai înainte, iar d-na Cugler Poni

debutează în adevăr în „Convorbiri” ca şi Bodnarescu, dar asupra valorii acestuia însuşi Maio rescu a fost silit să declare că s-a înşelat.

Ca prozatori, Maiorescu prezintă pe Odobescu, Strat, Slavici, A. Xenopol, Burla, Vârgolici, I. Negruzzi, Panu, Lambrior, P.P. Carp, T. Rosetti. Numai scrierile celor nouă din urma s-au publicat în „Convorbiri”. Ceilalţi au publicat aiurea. Laudele pe care le aduce – cu oarecare rezerve – acestor scriitori, trebuie astăzi cu mult reduse, pentru ca unii dintre ei au părăsit curând literatura şi ştiinţa, dar au contribuit prin rolul ce au jucat în politica ţării să adauge ceva la prestigiul gruparii literare de care erau legaţi în tinereţe. Aşa au fost: Petre Carp, Teodor Rosetti, Gh. Panu, Burla şi Vârgolici – au realizat speranţele criticului. Lambrior a scris puţin, fiind răpit prea curând de moarte; dar el e însemnat prin apelul ce a făcut pentru întoarcerea la limba vechilor texte, stabilind ca temei al limbii noastre literare vorbirea de la finele secolului XVIII şi la începutul secolului XIX. Numai Slavici şi I. Negruzzi au stăruit în îndeletnicirile lor literare propriu-zise, iar A. Xenopol a dobândit însemnătate după despărţirea de „Convorbiri”.

Prin amănuntele acestea am voit să arătăm ca, deşi nu se poate zice pentru toţi aceşti scriitori că i-a format „Junimea”, totuşi ei au dat prin numele şi operele lor de mai târziu sau prin situaţia lor o importantă pe care „Convorbirile” n-au putut-o avea la început.

*

Perioada de care ne ocupam se caracterizează deci în primul timp prin polemicile, care dădura multă vioiciune vieţii noastre literare şi care puseră în discuţia publica o serie de idei filosofice şi de critica literara nu prea răspândite până atunci. Curând după aceea apare o producţie literara de mare importanta; dar spiritul de critica depus la extrem în operele lui Eminescu sau Caragiale, produce un efect descurajator. La aceasta se adauga şi influenta propagandei socialiste, care lovind în alcătuirea burgheza, loveşte şi în generaţia care întemeiase aceasta societate noua românească, în aceea pe care ne obişnuisem a o numi „marea noastră generaţie”, căci ei se datoreşte România moderna. Urmează deci un timp de încredere în forţele naţiunii şi de deprimare generală, de dispreţ pentru toată opera politica a înaintaşilor şi o epocă lipsită de direcţie, fiindcă publicul cititor se depărtează de literatura noastră, care se vede redusa într-o stare de criza.

Un fapt însemnat în aceasta perioada este marea întărire a curentului poporan. Nu numai culegeri numeroase nu numai articole de folclor avem acum de înregistrat, dar toţi scriitorii din aceasta vreme se resimt de influenta lui. Odobescu studiază şi duce la mare perfecţie limba literara, alcătuita din elemente poporane. Haşdeu relevă cu talentul sau frumuseţile limbii poporului şi impune studierea ei. Slavici şi Delavrancea iau subiecte din popor şi cauta să redea şi vorbirea potrivită cu mediul în care trăiesc personajele lor. Eminescu scoate şi trece în sufletul sau o sumă de frumuseţi din graiul şi cugetul poporului.

Un alt aspect al influenţei curentului poporan îl arata scriitorii care publica bucăţi alese din popor, însă trecute prin personalitatea lor artistica. Astfel este Petre Ispirescu şi Creanga, care ajunge la o adevărată perfecţiune în genul său.

Efectele acestei mişcări se lovesc însă de celelalte pricini pe care le-am arătat mai înainte şi perioada de care vorbim se încheie cu momente de adevărata restrişte, pe care Vlahuta le atribuie „melancoliei secolului care moare" şi se întreabă cu durere:

Unde ni-s entuziaştii, visătorii, trubadurii.
Să ne cânte rostul lumii şi splendorile naturii?

*

Desfăşurarea faptelor pe care le amintim aici se va înţelege mai bine studiin du-le cu de-amanuntul; de aceea trebuie să despărţim perioada aceasta în două epoci şi să cercetăm deosebit epoca dintre 1870 şi 1880 caracterizată prin polemici literare – şi epoca lui Eminescu.

EPOCA POLEMICILOR LITERARE
(1870 – 1880)

Mişcarea literara în acest deceniu este caracterizată prin polemicile dintre „Convorbiri literare" şi alte reviste din Bucureşti şi de peste munţi. Se poate zice ca toţi scriitorii din aceasta vreme se pot împarţi în două grupe după cele două grupe de luptători.

Revista ieşeana se poate lauda mai ales cu critica literara, manifestata prin notiţe scurte, prin articole de polemica şi prin articole de principiu, scrise de Iacob Negruzzi, Petre Carp şi mai ales de Titu Maiorescu. Între acestea, primul loc îl ocupa seria de articole în care se stabilesc ideile fundamentale ale activităţii celor grupaţi în jurul „Convorbirilor": direcţia noua în poezia şi proza româna. Este

momentul culminant al activităţii lui Titu Maiorescu, care se afirma oarecum ca întemeietor al unei şcoli literare. Aci dar vom vorbi mai pe larg despre criticul ieşean.

Titu Maiorescu (1840 – 1917) este fiul profesorului Ion Maiorescu. El a dobândit o instrucţie foarte îngrijita: studiile secundare le-a făcut în Viena în institutul Teresian, iar pe cele superioare la Berlin, Paris şi Giessen. A urmat cursuri regulate de drept şi de filosofie şi venind în Iaşi (1862) a fost numit profesor la gimnaziu şi apoi la şcoala normala „Vasile Lupu". Pe vremea aceea şcolile aveau o organizare descentralizata (care s-a desfiinţat prin legea din 1864), astfel ca în Iaşi funcţiona un comitet de inspecţiune. Fireşte, tânărul profesor, care ţinuse o disertatie despre însemnătatea limbii latine, pentru învăţamântul secundar, care urmase în Germania cursuri de pedagogie, se impunea ca membru în acest comitet. Dar, fiind chemat ca profesor la universitatea de curând înfiinţata în Iaşi, el socoti că nu-şi poate margini lucrarea în lecţiunile cu studenţii. Începu deci o serie de prelegeri filosofice publice, lucru neobişnuit pe atunci şi în 1865 se întovărăşi cu alţi câţiva tineri şi ei foşti studenţi ai şcolilor germane şi întemeiara o societate ce primi numele de „Junimea". Cu ei se hotărî să dea la lumina o revistă: „Convorbiri literare.

Maiorescu a făcut cursuri la universitatea din Iaşi până la 1871. Atunci, fiind ales deputat, părăsi catedra. Era atunci la cârma partidul conservator. Maiorescu, poate şi prin ideile sale, poate şi prin împrejurările speciale din oraşul în care trăia, fu îndemnat să încline spre acest partid, fără a împărtăşi însă principiile lui, mai ales în ce priveşte organizarea învăţamântului. Articolele bine studiate ce publica el asupra chestiunilor de scoala îi creara o situaţie importanta în parlament, şi astfel, la vârsta de 34 de ani, în 1874, el fu chemat la Ministerul Instrucţiei. Urmând generalului Tell, care administrase şcolile cu mare severitate, dar fără niciun fel de discernământ, Maiorescu desfiin teaza multe din măsurile luate de predecesorul său, sprijini şcolile normale pe care voia sa le desfiinţeze şi, cu avântul tinereţii, voi să reformeze şi organizarea învăţamântului. Se ştie ca legea din 1864 se lucrase cu mare graba, avea multe lacune, multe nepotriviri şi lucruri nepractice, încât chiar după un an se ridicară glasuri cerând schimbarea ei. Maiorescu credea deci ca terenul este pregătit şi va putea reuşi. Proiectul sau însă n-a putut reuşi şi ministrul a fost nevoit să demisioneze. De atunci şi alţi miniştri au încercat să

realizeze reforma, dar niciunul n-a reuşit până la Tache Ionescu, care, în 1893, a fost mai fericit, prezentând numai legea învăţamântului primar.

Neizbânda aceasta n-a depărtat pe Maiorescu de politica, ci dimpotrivă, l-a legat şi mai mult. Ca doctor în drept, a îmbrăţişat cariera de avocat, a candidat şi a fost de mai multe ori ales membru al parlamentului.

Continuând în acelaşi timp a se ocupa de chestiile filosofice, scriind articole în „Con vorbiri”, el a fost chemat, în 1883, să ocupe catedra de logica şi istoria filosofiei contemporane la universitatea din Bucureşti. Cursurile sale erau urmărite cu mare atenţiune nu numai de studenţi, dar şi de un public numeros. Se poate zice ca, prin aceste lecţiuni, a popularizat multe idei filosofice şi a determinat printre studenţii facultatii de litere şi de drept un puternic curent spre studiile filosofice. Purtarea sa binevoitoare tinerimii a atras pe mulţi în adunările ce convoca în locuinţa sa particulara şi astfel a ştiut să strângă în jurul „Convorbirilor” o sumă de începători din care unii ajunseră sa se distingă pe terenul literar.

A mai fost ministru de instrucţie în 1888, în 1889, apoi ministru de justiţie în 1900 şi ministru de externe în 1910, iar în 1912 a luat prezidenţia consiliului, deşi în vârstă de 72 de ani.

Titu Maiorescu a avut una din cele mai strălucite cariere ce se poate închipui. Succesele sale ca profesor la Iaşi au atras asupra-i aşa de repede atenţiunea publica încât, în 1866, când s-a decis să se întemeieze de stat o societate literara, pentru lucrarea dicţionarului şi a gramaticii limbii, Maiorescu deşi în vârstă de 26 de ani şi întors de abia de 4 ani de la studii, a fost socotit vrednic a fi chemat alături de cei bătrâni, cu Laurian, cu Cipariu, cu Alecsandri, cu Heliade Rădulescu, care jertfisera o viaţă întreaga pentru cultura sau literatura naţionala.

Opera literara a lui Maiorescu nu e aşa de bogata în raport cu cei 50 de ani de activitate, dar este interesanta prin împrejurările în care s-a produs şi prin efectele ce a avut.

În primii ani după întoarcerea sa de la studii din străinătate, s-a ocupat cu ches ţiuni didactice şi pedagogice, redactând anuare ale diferitelor scoli pe care le conducea (1863 – 1864).

De când se întemeiază societatea „Junimea” şi de când apare revista „Convorbiri literare”, Maiorescu s-a ocupat mai ales cu critica literară. După ce cercetează teoriile ortografice pentru scrierea limbii

române în o serie de articole, ce apărură şi în volum (1866), el începe a urmări sistematic diferitele genuri literare care s-au manifestat în literatura noastră în trecut şi apoi a judeca valoarea operelor de tot felul ce apăreau în vremea aceea. Astfel, publica în 1867 o cercetare critica asupra poeziei române, în care pe de o parte studiază condiţiile teoretice ale poeziei, pentru a vedea întrucât ele se realizează în scrierile româneşti, pe de altă parte face o antologie română, alegând bucăţile mai merituoase.

În aceasta colecţiune pe lângă operele scriitorilor mai vechi, ca Alecsandri, Gr. Alexandrescu, A. Donici, Bolintineanu, da şi câteva poezii apărute în „Convorbiri". Mişcarea provocată de aceasta revista, care se prezenta ca o direcţie noua, trebuia să fie susţinuta şi Maiorescu după ce publica, în 1868, o critica severa în contra direcţiei de atunci în cultura româna, întreprinde o justificare, prin teorie şi prin exemple, a direcţiei celei noi (1872). În aceasta susţine valoarea literara a câtorva scriitori mai vârstnici, ca Alecsandri în poezie, Odobescu în proza, şi apoi scoate la lumina o sumă de scriitori, care debutează în revista „Junimii", unii cu mai mult, alţii cu mai puţin talent. Din aceştia câţiva s-au ridicat mai târziu şi au devenit scriitori de frunte, ca Eminescu, Slavici, Lambrior, Gane, d-na Cugler-Poni.

Asemenea articole, prin fondul lor şi mai ales prin forma lor, adesea destul de violenta, detera naştere multor articole de răspuns şi de aceea Maiorescu e nevoit a-şi consacra o parte din activitatea sa pentru a polemiza cu diferite reviste, scriind *Beţia de cuvinte* (1873), Răspunsurile *Revistei contemporane* (1873) s.a.

Activitatea critica a lui Maiorescu n-a încetat nici după ce se potolira luptele între „Convorbiri" şi alte reviste. Acum articolele sale sunt mai puţin polemice. Acum cerceteza teoretic progresul adevărului în judecarea lucrărilor literare (1883), studiază chestiunea neologismelor (1881), arata cum literatura româna începe a fi cunoscuta şi apreciata în străinătate (1882), cauta a stabili valoarea şi locul în dezvoltarea literaturii noastre a unora dintre scriitorii care dobândesc în vremea aceasta o mare reputaţie, ca Eminescu, Caragiale şi alţii.

În fine, în rapoartele sale relative la premiile Academiei, el are ocazia sa releve talentele şi să ceară răsplătirea unor scriitori ca O. Goga, M. Sadoveanu, Bra tescu-Voinesti.

Studiile sale critice au fost reunite în volume, prima dată în

1874, apoi în 1892 – 93.

Ca om politic, Maiorescu a ţinut multe discursuri pe care le-a reunit în 4 volume (1897 – 1904) şi în fruntea fiecăruia a pus un studiu istoric asupra epocii, scris în chip foarte interesant şi cu câta imparţialitate îl putea îngădui situaţiunea sa de factor principal în diversele lupte politice.

Maiorescu este autorul mai multor traduceri de mare valoare: din Schopenhauer (*Aforismele*), din Spencer, din Ibsen etc. atrăgând mai totdeauna atenţiunea asupra operelor autorilor din care traducea.

Ultima lucrare importanta a lui Maiorescu este un discurs academic. În anul 1909 dl. Duiliu Zamfirescu având a pronunţa discursul sau de recepţiune în Academie, domnia sa a făcut o critica severa poporanismului în literatura. Vorbind şi de poezia poporana româna, a afirmat ca ea este lipsită de valoare poetica şi ca Alecsandri n-a ştiut ce spune când a scos la lumina vestita lui colecţie în care vorbeşte cu admiraţie şi cu emoţie despre geniul poetic al poporului. Maiorescu, având sarcina să-i răspundă, a ştiut cu abilitate, dar şi cu destula sinceritate, ca, vorbind şi de meritele noului venit, să respingă cu energie afirmaţiile eronate despre poezia populara.

*

După critica, trebuie să punem poezia. La „Convorbiri” poezia e reprezentata în aceasta epoca în primul rând prin Alecsandri.

Acum el continua cu pastelurile, dar talentul sau cauta un gen nou şi în 1872 începe seria legendelor. Pentru compunerea lor, are două izvoare de inspiraţie: basmele poporului şi amintirile istorice. Astfel sunt: *Răzbunarea lui Statu-Palma*, *Gruiu Singer*, *Ghioaga lui Briar*, apoi câteva legende de pasari: a ciocârliei, a rândunelei.

Pentru cele cu subiect istoric epoca lui Ştefan cel Mare i s-a părut mai fecunda în material şi a compus *Dumbrava Roşie*, în care eroul poemei este însuşi domnitorul, apoi *Dan căpitan de plai*, unde locul de frunte îl ţine un ostaş al marelui voievod, bătrân şi el acum:

Aşa m-au deprins Stefan, uşoara tarâna-i fie!
La trai fără mustrare şi fără prihanie.

Aceeaşi iubire pentru trecutul glorios al neamului îl îndeamnă sa scrie şi poezii ocazionale; căci tot Alecsandri celebrează amintirea celor doi viteji, a lui Stefan şi a lui Mihai cu ocazia înălţării statuilor lor (1871 şi 1874).

Dar talentul acestui poet este continuu în legătura cu

actualitatea. Când, în 1876, împrejurările politice aduc la ordinea zilei chestiunile Orientului, când Gladstone scrie faimoasa sa broşura despre atrocităţile turceşti din Bulgaria, Alecsandri se simte atras spre lumea aceasta ciudata a Orientului. *Hogea Murad-Pasa* şi *Garda Seraiului* sunt rezultatul acestor preocupări.

Războiul pentru independenta produce mişcări mari în ţara şi schimbări în situaţia politică a partidelor. Gratie urmărilor acestui eveniment vom vedea pe Alecsandri, care se amestecase în luptele politice, publicând scrisoarea în versuri către generalul Florescu, că se apropie de partidul liberal. Vom vedea chiar pe acei din membrii „Ju numi” care luptase în partidul conservator şi fusese chiar miniştri, că sunt acum atraşi de marele prestigiu al lui Ion Bratianu şi dau sprijin noii stări de lucruri.

E interesant de notat ca acest mare eveniment de la care începe viaţa modernă a statului nostru n-a avut în poezie ecoul ce ar fi meritat.

Din câte s-au scris atunci, numai din bucăţile lui Alecsandri vor rămânea câteva: poezia plină de solemnitate, *Balcanul şi Carpatul*, povestirea interesanta, dar cu oarecare lungimi: *Penes Curcanul* şi *Sergentul*. Mai puţin izbutite, mai reci, uneori prolixe din cale afara sunt cele scrise de un tânăr care luase chiar parte la război, Ion Nenitescu (adunate în volum sub titlul *Pui de lei*, Buc., 1891).

Tot în 1878, când publica Alecsandri colecţia sa de poezii ostăşeşti, se petrece şi un eveniment literar însemnat: premierea *Cântului gintei latine* de către societatea felibrilor din sudul Franţei, adunată în congres la Montpellier. Alecsandri îl considera drept un succes pentru tara sa tot aşa de important ca şi războiul şi, când afla cât de grozav am fost loviţi în congresul din Berlin, zice într-o scrisoare: „După succesul de pe câmpiile Bulgariei şi cel de la Montpellier a venit o mare înfrângere pentru noi”.

Fata cu marea importanta, până la un punct literara, dar mai ales sociala a poeziei lui Alecsandri, ce pot să însemneze celelalte poezii din „Convorbiri”? Nici Gane, nici I. Negruzzi, nici Volenti, nici d-şoara Cugler, nici chiar Eminescu, cu ce scrisese până atunci, nu puteau să se apropie de Alecsandri.

Alecsandri, prin urmare, da în aceasta epoca toată strălucirea literaturii „Convorbirilor”. În aceeaşi vreme scrie el şi publica în revista comedia cu pretenţiuni mari, cu oarecare calităţi, dar şi cu

multe defecte, pe care o intitulează *Boieri şi ciocoi* (1874) prin care vrea să zugrăvească epoca lui Mihai Sturdza, viaţa politica şi sociala dintre 1840 – 48, aceeaşi pe care o descrisese în prefaţa ce o compusese pentru operele complete ale lui C. Negruzzi (1873). Scopul sau este poate mai puţin literar şi mai mult politic. Vrea să arate tinerei generaţii cât de înapoiata era starea ţării în vremea când era el tânăr şi cât de mare progres s-a făcut de atunci.

Tot acum scrie Alecsandri şi da teatrului national din Bucureşti (septembrie 1879) prima piesa istorica în versuri *Despot-Voda*, pe care amicul sau Ion Ghica, atunci director al teatrului, o reprezintă cu multă grija, încurajându-l şi lăudându-l.

În „Convorbiri” se mai publica în acelaşi timp nuvele şi traduceri.

Ca autori de nuvele însemnam pe Iacob Negruzzi, pe N. Gane şi pe I. Slavici şi lângă aceştia trebuie să adăugam şi numele până acum cu totul necunoscut al unui institutor din Iaşi: Ion Creanga.

Ca traducători, pe lângă P.P. Carp şi V. Pogor, avem pe Scheletti.

*

Fata cu aceste producţiuni, ce opuneau gruparea sau grupurile celelalte din Bucureşti?

În Bucureşti mai trăia încă, doborât de mizerie, poetul Bolintineanu, trăia şi Heliade, dar niciunul, nici altul nu mai scriau, ori scriau bucăţi care arata starea de slăbiciune în care se găseau. De aceea inferioritatea mare fata de „Convorbiri” în privinţa poeziei. G. Zamfirol, cu poema sa *Franciada* (1871); C.D. Aricescu, cu *Flori de Tusnad* (1872); N. Rucareanu, cu *Modeste încercări poetice* (1873); Scarisoreanu cu *Câteva versuri* (1877); Iuliu Rosca cu *Flori de primăvara* (1879) sau neobositul, dar şi necititul Al. Pelimon *Baia de arama* (1874), *Traian în Dacia* (1875); *Mihai Viteazul* (1874), *Vladimirescu* (1877); ori Aron Densuşianu cu *Negriada* (1879), toţi aceştia desigur ca nu puteau fi comparaţi nici cu cei mai slabi poeţi ce publicau în „Convorbiri”. Singurele nume de poeţi despre care se poate vorbi în serios sunt: Gheorghe Creteanu, care-şi publica acum un volum nou cu producţii anterioare şi cu cele recente *Patrie şi libertate* (1879), Nicolae Scurtescu, Mihail Zamfirescu şi Ronetti Roman. Am mai putea nota ca acum apare un volum de poezii al lui H. Grandea (1873), precum şi primul volum al lui Alexandru Macedonschi (*Prima verba* Buc., 1872).

Nu sunt mai fericiţi bucureştenii nici cu teatrul, unde avem pe N. Scurtescu, V. Maniu, Gr. Ventura, N. Tincu, T. Myller, Aricescu, Sion şi primele încercări ale lui Dim. Olanescu-Ascanio.

Nici nuvelistica nu se arata superioara în gruparile bucureştene, căci nu se poate cita decât numele lui Teodor Myller, al lui H. Grandea, a lui Pantazi Ghica şi a lui N.D. Popescu.

Numai prin critica mişcarea din Bucureşti tine piept celei din Iaşi, Petru Grădişteanu, D.A. Laurian, V.A. Urechea şi mai ales Haşdeu scriau notiţe scurte şi înţepătoare sau articole mai mult ori mai puţin violente în contra scriitorilor din Iaşi şi în special împotriva lui Maiorescu.

Valoarea gruparii din Bucureşti o face însă Haşdeu.

Bogdan Petriceicu-Hasdeu (1836 – 1907) basarabean, s-a născut în Hotin şi a învăţat în Rusia (Harkov), ba a slujit şi ca ofiţer în armata rusească.

La 1856, când se anexa sudul Basarabiei la Moldova, trecu în acest ţinut ca să scape de protecţiunea ruseasca şi ca să se facă cetăţean român. Rusii cerura extradarea lui şi-l despuiara de dreptul de moştenire ce avea asupra unor moşii ale familiei rămase în partea ruseasca a Basarabiei, dar mai târziu i s-a recunoscut acest drept pe cale judiciara.

La 1857 fu numit membru al tribunalului din Cahul, dar nu stete decât şapte luni şi demisiona. Veni la Iaşi unde fu numit profesor de istorie şi funda între altele, revista „Din Moldova" (1862 – 1863) în care, pe lângă istorie, se încerca să scrie poezii lirice, fabule, nuvele, critice etc.

Tot atunci fu numit bibliotecar al universităţii, funcţiune pentru care arata mare râvna, dăruind chiar bibliotecii 4.000 de volume.

Pe când era ministru Al. Odobescu, fu numit membru în comisiunea instituita în Bucureşti pentru examinarea documentelor mănăstirilor închinate.

Aflându-se aci, intra în politica militanta, fiind partizan al lui Kogalniceanu şi susţinător al loviturii de stat din 2 mai 1864, apoi membru al partidului national-liberal şi deputat.

Numit în 1878 director general al Arhivelor statului, întreprinse publicarea documentelor din Arhiva şi a altora privitoare la români în „Arhiva istorica" şi „Cuvente den bătrâni". Atunci (1878) fu numit profesor la universitatea din Bucureşti pentru filologia comparativa, în

care calitate tipari o parte din lecţiunile sale pline de originalitate şi de cunoştinţe vaste asupra literaturilor străine şi asupra limbii române.

În 1877 fu ales membru al Academiei. În aceasta calitate, el făcu rapoarte interesante asupra diferitelor chestiuni.

Activitatea literara a lui Haşdeu e foarte întinsa. Vom pomeni numai lucrările de căpetenie şi mai cunoscute.

A scris nuvele, poezii, piese de teatru. Dintre nuvele citam una satirica *Micuţa* (1864), pentru care a avut şi în Iaşi un proces de presa, dar a fost achitat. Volumul de poezii (1873) cuprinde poezii ocazionale, fabule, poezii sociale şi politice, precum şi o traducere din *Tristele* lui Ovidiu. Cugetari adânci exprimate într-o „forma dura" cum zice autorul însuşi, versuri scrise în momente de supărare sau chiar de deznădejde: aceasta e opera poetica a lui Haşdeu care n-a avut un răsunet deosebit. El a ca rac te rizat-o prin următoarele rânduri:

O poezie neagra, o poezie dura.
O poezie de granit.
Mişcata de teroare şi palpitând de ura.
Ca vocea răguşita pe patul de tortura
Când o silaba spune un chin nemărginit.

Dintre piesele de teatru, cea mai însemnată este *Răzvan şi Vidra*, foarte criticata în vremea apariţiunii ei (1867) de către criticii „Convorbirilor literare". Ea zugra veste una din epocile zbuciumate ale trecutului nostru, sfârşitul secolului XVI, pline de lupte pentru tron între boieri şi de lupte între bogati şi săraci. Înfăţişarea epocii este arătata cu o cunoştinţa desăvârşita a oamenilor şi a lucrurilor; dialogul este natural şi foarte viu; se observa însă oarecare tendinţa spre declamaţiune, mai ales în ce priveşte nationalismul. Cu toate scăderile ei, piesa aceasta se reprezintă şi astăzi cu succes, mai ales din pricina căldurii şi simpatiei cu care este înfăţişata pătura taraneasca.

Conform cu datele istorice ni se arata întâmplările principale din viaţa lui Răzvan, aliatul lui Mihai, anume cum acest ţigan, căpitan de haiduci, ajunge ofiţer în armata lesească, hatman în Moldova şi apoi domn. Modificările sunt prea puţine. Sfârşitul lui Răzvan, despre care spun cronicarii că a murit în teapa, e modificat, arătându-ni-se ca moare din cauza unei rani căpătate într-o lupta cu polonii. Răzvan apare înfocat, ge neros, eroic; alături de acesta, Vidra ambiţioasa şi trufasa. Ea, nepoata a marelui boier Motoc, întâlneşte pe Răzvan în pădure şi se înamorează de el, fiindcă îl vede în stare să îndeplinească

fapte mari; apoi, prin îndemnuri necontenite, îl face să săvârşească rând pe rând toate isprăvile care aveau să-l conducă la o glorie atât de mult dorita, dar şi atât de scurta.

Cea mai mare parte a activităţii sale Haşdeu a consacrat-o istoriei şi filologiei.

Dintre lucrările istorice vom cita: monografia *Ioan Voda cel cumplit* (1865, Ed.2-a 1894), apoi monumentala *Arhiva istorica a României*, în fine *Istoria critica*.

Începuta în 1865, *Arhiva* este o colecţiune în 3 mari volume de documente străine şi interne privitoare la istoria românilor. Aci s-au dat întâi la lumina un mare număr de acte inedite româneşti şi străine, s-au publicat în traducere documente străine publicate în diferite colecţiuni şi s-au extras pasagii interesante din altele. E un vast repertoriu în care cercetătorul afla materialul adunat, clasat şi pus în stare de a fi bine înţeles. Ea a contribuit mult la înaintarea studiilor istorice în ţara noastră, ducând mai departe opera începuta de *Cronica* lui Sincai, de „Magazinul istoric” al lui Bălcescu şi Laurian şi de *Letopisetele* lui Kogalniceanu.

Istoria critica (1873 – 1874) îşi propune a studia secolul XIV, epoca forma ţiunii nationalităţii române. Din nenorocire a apărut numai un volum şi o fascicola din al doilea.

Volumul I cuprinde trei studii: *Întinderea teritoriala*, *Nomenclatura*, *Acţiunea naturii asupra omului*.

Vom arăta aci ideile fundamentale dintr-însele.

Întinderea teritoriala dovedeşte ca Muntenia în secolul XIV şi XV se întindea foarte mult: cuprindea (în afară de ce înţelegeam în veacul trecut prin Muntenia) şi ţinutul Fagarasului, sudul Moldovei până la Bârlad şi Bacau, sudul Basarabiei, Dobrogea, ţinutul Hategului şi o parte din Temisana. Numai o asemenea întindere explica faptele mari ale muntenilor şi rezistenta contra atâtor duşmani puternici: sârbi, unguri, turci. Creşterea s-a făcut treptat. La început sâmburele coloniei romane cu prindea: Oltenia, Hategul şi partea orientala a Temisanei, alcătuind Banatul Seve rinului. În secolul XII s-a întins pe malul Dunării până la Chilia şi în al XIII-lea şi-a adăugat ducatul Amlasului.

Nomenclatura explica originea multor termeni întrebuinţati ca să arate teritoriul Munteniei. Tot aci se tratează şi chestiunea fundarii principatului muntean, socotin du-se nu ca descalecatorii au venit de peste munţi, ci românii din Banatul Severinului s-au întins către nord

şi răsărit.

Acţiunea naturii asupra omului este titlul studiului al III-lea. Natura (atmosfera, hidrologie, topografie) are o mare influenta asupra omului. Omul din sud e mai inteligent, dar mai lipsit de sânge, omul din nord mai puţin inteligent, dar mai bogat în sânge; de aci mai puţina vitalitate la acela, mai multă la acesta. Acţiunea naturii nu e absoluta şi inatacabila; ea poate fi modificată. În primul rând o poate modifica gintea. De exemplu: nişte familii olandeze, stabilite de trei secole în sudul Africii, nu şi-au schimbat culoarea fetei. Aceste două elemente, natura şi gintea, nu sunt suficiente ca să explice diferenţierea unei naţiuni de alta, ci trebuie să adăugam şi alte elemente. În primul rând să socotim ca influenta climei şi a gintei, în starea lor primitiva, scade şi se adauga elemente noi.

Elementele cele noi sunt multiple. Astfel avem instituţiunile. De ce veneţienii în timpii moderni erau nişte leneşi, care nu trăiau decât ca să mănânce, iar în evul mediu stăpâneau Marea Mediterană, învingeau pe Barbarosa, împăratul german şi se luptau cu Mahomed II? Pentru ca în Evul Mediu avea instituţiuni democratice, iar în timpul modern un regim despotic. Un alt element îl formează oamenii mari, Mahomed a făcut pe arabi, Genghis-han pe tătari stăpânii lumii. Apoi avem accidentele locale.

Ca să putem constata acţiunea naturii asupra istoriei ţarilor române trebuie să facem un studiu monografic asupra naturii fiecărei regiuni.

Acest lucru îşi propune autorul să facă, cercetând natura Munteniei în trei epoci: în vremea lui Herodot, în vremea lui Ovidiu, în vremea formării limbii române.

Climatologia şi topografia Munteniei nu s-au schimbat mai defel din timpurile cele mai vechi până în epoca formării nationalităţii române: Oltul divide Tara Romăneasca în două regiuni: una d-a dreapta în care e mai mult munte şi deal; alta d-a stânga, în care e mai mult câmpie. În stânga s-a trăit o viaţă mai larga, mai apta pentru comerţ, pe aci a fost drumul tuturor invaziunilor barbare. Regiunea din dreapta Oltului a fost mai izolată, strânsa între Olt, Dunăre şi Carpaţi, aşa ca năvălitorii n-au putut trece, aci odată agatârsii, apoi dacii, în urma românii, „mulţumita condiţiunilor economice, igienice şi strategice celor mai priincioase, au putut, într-un spaţiu teritorial foarte restrâns, să ajungă succesiv la un grad înalt de rezistenta vitala”.

Aci a fost leagănul nationalităţii române.

Scriitorul german Roessler s-a ridicat în contra ideii ca acest leagăn a fost în stânga Dunării, zicând că a fost în Macedonia. El spune ca Aurelian, în secolul III, de frica goţilor, a trecut pe toţi coloniştii peste Dunăre – şi acolo s-a format nationalitatea româna şi pe la 1200 românii s-au întors. Afirmaţiunea sa se sprijină pe două puncte: asemănarea între limba română şi albaneza, lipsa elementului gotic în limba română.

Albanezii s-au format dintr-un trib al tracilor, peste care s-a suprapus elementul latin. Se ştie ca romanii au cuprins Peninsula Balcanica înainte de a cuprinde Dacia. Deci faptul existentei latinismelor în limba albaneza, ca şi în cea româna, se explica în modul acesta: nu trebuie să socotim ca românii au locuit alături de albanezi.

Elemente gotice în adevăr nu aflam în limba română, dar nu urmează de aci ca românii nu trăiau în Dacia pe timpul stăpânirii goţilor. Goţii, după cum arata toate izvoarele, au trăit între Prut şi Nistru şi de acolo făceau dese năvăliri până la Buzau. Aşa s-ar explica existenta cunoscutului tezaur gotic de la Pietroasa, studiat de Odobescu. Românii au putut foarte bine să se adăpostească în Oltenia şi Temisana; acolo s-a format nationalitatea şi limba lor şi de acolo s-au întins în celelalte parţi.

Istoria critica a lui Haşdeu a fost primită cu mare entuziasm de români. Parlamentul a votat atunci un premiu pentru continuarea istoriei naţionale şi s-a decernat autorului o medalie speciala de aur pentru aceasta opera.

A avut însă şi critici: astfel au fost articolele publicate de G. Panu în „Convorbiri literare” şi o broşură a lui I.C. Massim. Cercetările ulterioare au modificat multe din concluziunile lui Haşdeu, dar opera sa prezintă interes de a fi citita nu numai pentru a se vedea starea studiilor istorice din acea vreme, ci şi pentru a se constata talentul autorului în felul acesta de scrieri.

Dintre lucrările filologice cele mai însemnate sunt: *Cuvente den bătrâni* şi *Etymologicum Magnum*.

Sub titlul arhaic *Cuvente den bătrâni* (1878 – 1879) a publicat o serie de documente şi de studii de o mare valoare. Volumul I se ocupa cu limba dintre 1550 – 1600. Din acest timp noi posedam un număr foarte restrâns de opere, mai toate bisericeşti şi mai toate traduceri. Haşdeu şi-a dat seama că ar fi mai interesante pentru istoria limbii

compuneri româneşti propriu-zise. Compuneri literare n-a găsit, dar a găsit acte publice şi particulare, scrisori etc. în care – dacă nu se putea urmări dezvoltarea unor idei – se pot vedea fazele evoluţiei limbii. El nu s-a mulţumit să le transcrie, ci le-a însoţit de observaţii felurite despre care marele filolog german Schuchard a zis: „Pătrunderea şi erudiţia lui Haşdeu se pun în evidenta aici în modul cel mai splendid". Volumul al II-lea poarta titlul special de *Cărţile poporane ale românilor în sec. XVI*. În el se publica colecţiunea de texte cunoscute sub numele de *Codex Sturdzanus*. Textele sunt publicate cu transcrierea în litere latine şi cu un studiu asupra fiecăruia. Volumul se termina cu o serie de monografii asupra diferitelor chestiuni de lingvistica, precum *Redu plicarea şi triplicarea articolului definit* ş.a.

Etymologicum Magnum Romaniae (1887 – 1898), opera monumentala, are în vedere nu anume limba literara de azi, ci mai cu seamă limba vorbita şi limba veche şi de aceea a şi fost intitulat: dicţionarul limbii istorice şi poporane. Conceput pe un plan prea vast, acest dicţionar s-a oprit când d-abia începuse şi nimeni nu l-a continuat, căci Academia a stabilit alte norme pentru noul dicţionar. Haşdeu voia sa facă din fiecare cuvânt o monografie. La fiecare vorbă ne da forma cea mai răspândită şi formele dialectice vechi şi noi; – diferitele însemnări ale cu vântului, cu exemple; – derivaţiunea cuvântului. Autorul a avut în vedere răspunsurile la un chestionar trimis preoţilor şi învăţătorilor ca să poată şti cum se pronunţa sunetele în diferite ţinuturi, care sunt formele, care sunt numirile date diferitelor obiecte, care sunt deosebitele credinţe ale poporului. În cele 4 volume ce a publicat n-a ajuns decât până la cuvântul *bărbat*.

Alături cu aceste opere de istorie şi filologie, trebuie se aşezam revista „Columna lui Traian" (1870 – 1877) în care a pus, prin studiile sale, baza ştiinţei etno-psihologice în ţara noastră.

Ultimii ani ai vieţii, i-a consacrat Haşdeu altor preocupări: acum a scris articole şi poezii filosofice, multe satire literare (*Sarcasm şi ideal* 1897), şi, de la moartea fiicei sale, Iulia, s-a dat cu totul cercetărilor asupra spiritismului (*Sic cogito* 1892).

Spirit cu o cultură vasta, cu o vioiciune rara, Haşdeu are adesea sclipiri geniale în combinarea detaliilor pentru a închega teorii istorice sau filologice spre dezlegarea problemelor celor mai grele şi mai obscure. Din nenorocire, el nu a urmărit vreme îndelungată studiul unei chestiuni pentru a da o opera desăvârşita, ci a trecut în cursul

vieţii, prea de multe ori, de la o serie de preocupări la altele, încât cele mai de frunte din operele lui rămân neterminate.

*

Mai importantă decât critica este istoriografia pentru mişcarea bucureşteana. În această privinţă G. Panu recunoaşte ca „Convorbirile" erau slab înarmate: n-aveau decât puţine studii ale lui Al. Xenopol, pe atunci debutant, şi articole de critica ale lui G. Panu însuşi.

În Bucureşti este tocmai vremea când Haşdeu publica faimoasa sa istorie critica, pe care toate ziarele şi revistele din Bucureşti o lauda într-un adevărat cor de entuziasm.

Tot acum, V.A. Urechea urmează cu articole foarte variate. Reputaţia sa creste din ce în ce; în 1878 socoteste că a venit momentul să-şi publice operele sale complete şi, în adevăr, apar mai multe volume cuprinzând drame şi comedii, discursuri şi conferinţe, nuvele şi articole pedagogice etc. Gr. Tocilescu apare pe arena publicităţii cu mai multe broşuri despre *Petru Cercel* (1874), despre *Nicolae* Bălcescu (1876) şi cu o critica severa în contra lui G. Panu şi P. Cernatescu (1874). De asemenea, el începe a se ocupa şi de epigrafie şi se duce chiar în Bulgaria, unde face cercetări pe care le consemnează într-un *Raport* (1878).

*

O alta ramura, în care puterile celor două direcţiuni se egalau, era filologia. Dintre cei de la Iaşi se ocupa numai V. Burlacu asemenea chestiuni. Negresit, era om bine pregătit, dar nu avea talentul literar şi vivacitatea de spirit ca să poată lupta cu Haşdeu şi poate nu era nici destul de încurajat de prietenii săi, care se socoteau, şi erau, cu totul nepregătiţi ca să poată urmări nişte articole cu totul de specialitate. De aceea, „Convorbirile" au primit cu bucurie atacurile lui Cihac împotriva lui Haşdeu şi au întreţinut lupta, de altfel greşita, a lui Cihac, contra lui Haşdeu. Acum apar cele două volume ale dicţionarului etimologic ale lui Cihac (1870 şi 1879) dar ele nu pot să întunece valoarea preţioasei lucrări a lui Haşdeu *Cuvente den bătrâni*.

Gruparea din Iaşi mai era combătuta şi de etimologişti, ale căror teorii se vedeau lovite cu furie şi succes de către critica „Convorbirilor". Laurian şi Massim se margineau a lucra în tihna la dicţionarul lor, care apare în epoca de care ne ocupam. E o lucrare enorma, dar aşezată pe o bază greşita. Autorii zic – cu dreptate – ca un dicţionar român trebuie să cuprindă „toate cuvintele câte vreodată

s-au scris şi câte se aud în gura poporului român din toate părţile”; ei adauga însă o restricţiune: ca numai elementele curat romanice au dreptul să intre în dicţionar. Dar limba noastră are şi cuvinte de origina străina: cei vei face cu ele? Acestea se vor aduna deosebit într-un glosar. De aceea se deosebesc două parţi în opera Academiei.

a) *Dicţionarul* cuprinde vorbele vechi de origina latina care au păstrat forma regulata, ca *abatere*, *abia*, *când*, *cântare* etc., pe cele care s-au depărtat puţin de forma regulata şi acestea sunt corectate, ca *bubalu* (bivol), *buboniu* (buhoiu), *cagliu* (cheag), *cafeiu* (cafeniu) şi neologismele corecte şi introduse, sau bune de introdus ca: *demonstrare*, *demoralizare*, *egoism*, *experienţa*; *demorare* (a sta pe loc), *demulcere* (a mângâia), *fellitare* (a suge tâta) s.a.

b) *Glosarul* cuprinde neologisme introduse dar necorecte ca: *bastard*, *abordare*, *agio*, *ancheta*, *batalion* etc., apoi cuvinte vechi de origine străină ca: *habar*, *angara*, *cârma*, *chel* etc.; în fine, vorbe a căror origine latina e aproape sigura, dar forma actuala în pie dica a se stabili derivaţia: *undrea*, *acreala* etc.

Prima parte e data în două volume mari (de 1200 şi 1600 pagini). Din acest fapt chiar s-ar putea trage concluzia ca elementele latine sunt mai numeroase decât cele străine.

Greşeala autorilor nu sta numai în aceasta clasificare cu totul arbitrara şi fără niciun temei; ei mai modificau formele zicerilor de origina latina spre a le apropia de original, ca *braciu* în loc de *braţ* şi celelalte arătate mai sus; ei propuneau înlocuirea unor vorbe întrebuinţate cu altele create de ei, ca *muciniu* în loc de *batista* ş.a. Era apoi ortografia etimologica foarte complicata cu care se scriau cuvintele: *attengutoriu* (atingator), *bene* (bine), *connoscentie* (cunoştinţa) etc.

La aceste neajunsuri privitoare la limba însăşi se adauga o mare greşeala de metoda în chestia exemplelor. Pe ce se întemeiază autorul unui dicţionar ca să treacă în „tezaurul limbii” un cuvânt oarecare? Sau pe citate de autori, pe comunicări precise cu indicaţia locului, când sunt cuvinte uzitate numai sau mai mult în vorbirea comuna. Autorii dicţionarului Academiei compun ei singuri toate exemplele, astfel că nu se da nicio garanţie nici despre răspândirea unui cuvânt, nici despre adevăratul înţeles al lui.

Aceste împrejurări explica de ce lucrarea lui Laurian şi Massim n-a avut niciun succes; că a fost o opera aproape născuta moarta; ea a

prăbuşit oarecum întregul curent latinist.

Se cuvine însă să spunem ca lucrarea lor a fost făcuta numai „ca proiect”, rămânând ca societatea s-o revizuiască. Aceasta revizuire a început, dar a trecut vreme multă până să se găsească formula pentru alcătuirea unui nou dicţionar. Faptul s-a petrecut în a doua epoca a perioadei de care ne ocupam şi vom da la locul cuvenit amănuntele trebuincioase.

*

În afară de cele două grupari literare, avem puţin fapte importante de notat.

Vom aminti pe poeţii Baronzi şi G. Tautu, care s-au bucurat de oarecare succes în timpul lor, dar nu au lăsat opere care să se impună atenţiei cititorilor şi mai târziu.

În istoriografie însă avem de însemnat ca acum apare a doua ediţie a *Cronicilor* lui Kogalniceanu, iar Bolliac publica articole de arheologie. Fiind puţin pregătit, el va suferi atacuri crude din partea lui Odobescu, care, îndemnat de aceasta scurta polemica, începe a se ocupa singur de asemenea chestiuni şi dobândeşte curând atâta notorietate, încât în 1874 i se oferă catedra de arheologie la universitatea din Bucureşti.

Mult mai roditoare este activitatea episcopului Melchisedec.

Melchisedec (1822 – 1892) este o figura foarte interesanta. Călugăr, profesor, istoric şi om politic, el a lăsat urme în dezvoltarea noastră culturală. Mai puţin însemnat ca literat, merita totuşi a i se consacra o pagina în istoria literaturii.

Fiu de preot satesc, el a învăţat întâi cu un dascăl de la biserica Trei Ierarhi din Piatra şi în satul sau cu un călugăr. Părinţii săi, văzându-i dorul de învăţătura, l-au dat (1834) la seminarul din Socola, ale cărui clase terminându-le, se făcu învăţător în jude tul Neamţ. A studiat mai târziu din nou în seminar (cursul superior) şi a fost numit profesor suplinitor la seminar (1843). În acelaşi an se făcu călugăr, luând numele de Melchisedec. Curând după aceea fu hirotonit ierodiacon, numit inspector al semina rului, iar în 1848 fu trimis la Kiev ca să-şi completeze studiile.

Întorcându-se din străinătate, deveni profesor la seminarul din Socola, rector al seminarului din Husi (1856), arhimandrit, loctiitor al episcopiei din Husi, arhiereu, conducător provizoriu al episcopiei din Ismail, episcop definitiv la Galaţi apoi la Roman (1870). Aceasta

episcopie o ţinu până la moarte.

În timpul pe care ocupaţiunile de profesor sau de conducător al bisericii îl lăsau liber, el se ocupa cu literatura bisericească şi cu istoria ţării. Pentru meritele sale ca scriitor fu ales membru al Academiei în 1870.

Mai interesant este faptul că s-a ocupat şi de politica. Ales membru al divanului ad-hoc în 1857, el susţinu unirea în toate chipurile, ţinu chiar predici în biserică, prin care îndemna pe credincioşi să-şi dea mâna pentru aceasta mareata fapta. După ce ideea unirii izbuti să-şi facă drum şi să fie pusă în practica prin îndoita alegere a lui Cuza, Mihail Kogalniceanu devenind prim-ministru al Moldovei, lua în minister pe arhiman dritul Melchisedec, pentru ca tocmai atunci începuse a se agita chestiunea seculari zarii averilor mănăstireşti şi era nevoie de un cunoscător al afacerii şi patriot. Adunarea electiva n-a primit numirea lui Melchisedec şi acesta, imediat ce s-a pronunţat un dis curs contra sa, a şi demisionat.

Operele episcopului Melchisedec sunt foarte numeroase, însă multe din ele sunt special bisericeşti, fie ocupându-se de figuri din trecutul bisericii române (*Filaret*, 1883, *Ţamblac*, 1884, *Antim Ivireanu*, 1889), fie ocupându-se de starea ei în timpul sau (*Edi ta rea cărţilor bisericeşti*, 1882, *Cântările bisericeşti*, 1882, *Institu*ţiunea *sinodiala*, 1883, *Memoriu despre starea preoţilor*, 1888).

Are şi scrieri istorice, dintre cele mai însemnate sunt: *Istoria rascolnicilor* (1871), *Cronica Huşilor* (1869) care cuprinde istoria oraşului de la întemeiere şi istoria episcopiei de la 1592 până la 1865, cu notiţe privitoare la originea oraşului Husi, cercetări asupra organizării administraţiunii în timpurile vechi, biografii ale episcopilor, studii despre introducerea limbii slavone în biserica etc. *Cronica Romanului* (2 vol., 1874 – 75), care vorbeşte despre vechii locuitori, despre bisericile vechi de acolo, apoi studiază documentele privitoare la bisericile din acea eparhie; *Biserica româna în lupta cu protestantismul* (1890), un memoriu citit în Academie, în care studiază mai ales după izvoare greceşti şi ruseşti, acest important eveniment al istoriei noastre şi ne da amănunte interesante despre mitropolitul Kievului, Petru Movila, care a jucat un mare rol în acele împrejurări.

*

Asemenea, depărtat de polemicele dintre cele două grupari, lucrează şi Alexandru Odobescu, care ajunge în acest timp la o

însemnătate literara aşa de mare, încât este momentul a-i studia întreaga activitate.

Alexandru Odobescu (1834 – 1895), născut în Bucureşti, fiu al generalului Ioan Odobescu şi nepot prin muma al drului Constantin Caracas, a studiat mai întâi acasă şi la Sf. Sava, până când voda Bibescu a desfiinţat cursurile în limba română şi le-a înlocuit cu un pensionat francez. Peste câţiva ani (1851) s-a dus la Paris, unde a obţinut titlul de bacalaureat şi a terminat facultatea de litere.

Fiind încă în străinătate, publica în diferite reviste din tara câteva articole într-un timp (1855) în care mişcarea literara era cu totul slaba în Muntenia. În Moldova însă Alecsandri întemeia „România literară" care – după expresiunea lui V.A. Urechea – „a dat semnalul unei mari campanii în contra stricării limbii române". Aci crezu că este locul sau Odobescu, care a studiat cu o deosebită dragoste şi cu o mare stăruinta producerile poporului şi care a ştiut să se pătrundă de spiritul acestor produceri încât însuşi Alecsandri, acel profund cunoscător al baladelor şi doinelor a zis cu admiraţie despre dânsul ca „cuvintele populare îi vin sub condei fără să le caute".

Întors în ţara, Odobescu deveni un colaborator asiduu al revistei lui Alecsandri şi în acelaşi timp se hotărî a servi statului, ocupând diferite funcţiuni, intrând un moment în magistratura ca procuror la Curte de Apel din Bucureşti; iar după aceea, mai conform cu dispoziţiunile sale fireşti, fu numit membru în comisiunea documentala. Când se unira ministerele la 1861, fu numit director al Ministerului Instrucţiei, iar la 1863 ministru de culte şi instrucţiune publica.

În timpul acesta se ocupa şi cu ştiinţa şi cu literatura, făcea cercetări arheologice prin ţară, publica diferite articole asupra Vacareştilor, asupra poeziei poporane ş.a. şi spre o mai spornica răspândire a ideilor sale, funda „Revista Româna" (cu G. Cretianu, G. Cantacuzino, P. Aurelian, D. Berindeiu, I. Falcoianu). În aceasta revista Odobescu a dat un rol de frunte folcloristicei naţionale, a deprins pe români să iubească pe bărbaţii mari ai naţiunii şi a deşteptat interes pentru monumentele trecutului.

Pe când era ministru, s-a agitat foarte tare chestiunea mănăstirilor închinate. Cuza şi Kogalniceanu voiau o secularizare deplina. Odobescu voia, de asemenea, să se ia averile din mâna călugărilor greci, dar să se ţie seama de scopul donatorilor, care le-au

dat pentru cultura şi pentru binefacere şi prin urmare tot în felul acesta să se întrebuin teze atât în ţara cât şi în întregul Orient, ceea ce ar fi dat României o reală preponderenta politica şi culturala în acele parţi. Deosebindu-se în păreri de colegii săi, a încercat să convingă opiniunea publica despre adevărul ziselor sale şi spre acest sfârşit a tipărit sub pseudonimul Agaton Otmemenedec o lucrare intitulată: *Études sur les droits et les obligations des monastères roumains dédiés aux Saints-Lieux*. Din cauză că ideea sa n-a fost primită s-a şi retras din minister.

Mai târziu, când s-a început organizarea expoziţiei din Paris, guvernul român a însărcinat pe Odobescu, care fusese membru în consiliul de stat, să mijlocească pentru participarea României la acea expoziţie. Guvernul francez nu se putea hotărî a da răspuns favorabil cererii lui Odobescu, fiindcă nu se ştia dacă un stat, nefiind cu desăvârşire independent poate sta alături cu cele de tot libere. Prin stăruintele trimisului român, aceste dificultăţi fura înlăturate şi România fu primită să participe în mod oficial la acel concurs universal, unde a figurat pentru prima oară cu numele general de „România”. Prin aceasta participare, tara noastră s-a făcut cunoscuta străinilor, lucru la care a contribuit şi lucrarea publicata de Odobescu în unire cu P.S. Aurelian sub titlul: *Notice sur la Roumanie principalement au point du vue de son économie rurale, industrielle et commerciale, suivie du catalogue spécial des produits exposés dans la section roumaine à l’Exposition universelle de Paris en 1867, et d’une notice sur l’histoire du travail dans ce pays*.

Odobescu publica apoi diferite articole în „Columna lui Traian” şi prin alte reviste şi ziare, mai ales ocupându-se cu arheologia şi ca să răspândeasca cunoştinţele asupra acestei ştiinţe, ţinu la Ateneu câteva conferinţe asupra *Artelor în România în perioada preistorica*.

Ales membru al Academiei în 1870, el afla tocmai în splendoare direcţiunea laţi nista, care voia sa reformeze limba, eliminând cuvintele vechi şi să facă o ortografie care să oglindeasca originea latina a cuvintelor. Odobescu era contra acestui mod de a vedea şi de aceea ceru să se revizuiască dicţionarul şi glosarul Academiei, lucrare de mare răbdare, dar „greşita în însăşi concepţiunea ei”. Revizuirea ceruta nu s-a făcut atunci, dar numai prin acest curent, provocat de Odobescu mai ales, s-a născut ideea unui dicţionar în care să intre limba „poporana”, aşa cum a propus Academiei Regele Carol.

Pe lângă alte lucrări, ca academician, Odobescu a făcut un însemnat raport, în care vorbeşte despre condiţiunile unei bune traduceri din latineste şi greceste. Aci emise ideea ca în româneşte se pot face foarte izbutite traduceri dacă se păstrează, pe cât e cu putinţa, aşezarea cuvintelor din limbile clasice. Ideea pare curioasa la prima vedere, dar ea a fost dovedita cu exemple atât înaintea Academiei cât şi în lecţiunile sale de la facultate.

În 1874 Maiorescu, fiind ministru de instrucţiune, roagă pe mai mulţi bărbaţi învăţaţi să ţie câteva cursuri la facultatea de litere. Odobescu făcu lecţiuni de arheo logie şi mai târziu deveni profesor titular, când se înfiinţa prin lege catedra numita.

Între 1876 – 78 se ocupa cu politica şi publica mai ales în ziarul „Românul”, o mulţime de articole, dintre care cele mai importante sunt cele relative la chestiunea războiului. În 1877, când ruşii erau aproape să declare război turcilor, apare broşura cu titlul *o cugetare politica*, în care se propune să nu ne arătam prieteni nici cu unii, nici cu alţii, ca să-i lasam în pace şi să ne retragem în munţi cu armata noastră. Odobescu examinează într-o serie de articole, aceasta chestiune şi arata ca lucrul ar fi şi periculos şi ruşinos. Ce situaţiune ar fi pentru tara, când ar fi lăsata în voia întâmplani fără nicio apărare, având pe teritoriul ei două armate duşmane ce se bat? „În orice caz şi oricum s-ar întoarce lucrurile, prada, incendiu şi macel din partea turcilor, cucerire din partea ruşilor sau din partea austriecilor”. De aceea Odobescu voia sa intram în război, cu încredere în puterea naţiunii, ca şi marii bărbaţi ce se aflau atunci la cârma statului.

După o boală grea, Odobescu pleacă la Paris unde ocupa câtva timp funcţiunea de prim-secretar şi însărcinat de afaceri al legaţiunii (1882 – 1885) şi începu publicarea monumentalei lucrări *La Trésor de Pietroasa*. Întorcându-se în Bucureşti la 1887, reîncepu cursul de arheologie la universitate, fu membru al consiliului permanent de instrucţiune, de unde trecu ca director al scoalei normale superioare.

În timpul acesta îşi aduna în trei volume aproape toate operele sale şi Academia îl onora cu marele premiu Nasturel-Herescu, premiu care fusese acordat numai marelui poet Alecsandri.

Operele lui Odobescu fiind destul de numeroase, ne vom ocupa aci de cele mai însemnate din ele.

După ce se făcu cunoscut prin câteva deosebite articole, precum *Satira Latina* (1855), *Poeţii Vacaresti* (1860) s.a. Odobescu dete la

lumina două nuvele istorice *Mihnea* (1857) şi *Doamna Chiajna* (1860), fruct al studiilor sale istorice şi al citirii cu folos a cronicarilor.

Scrise într-o limbă curat românească, înfrumuseţate prin cuvinte din cronicari, cuvinte care dau o culoare de vechime, aceste lucrări ne arata o fantezie de poet în combinaţiunea detaliilor, pe când fondul rămâne istoric, fără nicio falsificare, ne arata pe scriitorul ştiutor al limbii, care a devenit stăpân pe toate farmecele ei. Prin asemenea calităţi pot sta alături cu celebra nuvela *Alexandru Lapusneanu* a lui Costache Negruzzi, întemeietorul prozei moldoveneşti.

La 1874, rugat de C.C. Cornescu, care alcătuise un *Manual al vânătorului*, să scrie prefaţa, Odobescu s-a pomenit din vorba în vorba, să scrie un volum întreg, pe care l-a publicat sub titlul de *Pseudochinegheticos* sau *Fals tratat de vânătoare*.

Scrisa în stil epistolar, lucrarea se dezvolta cu libertatea vorbirii obişnuite şi cugetarile ne apar ca inspiraţiuni ale momentului. Ea ne înfăţişează vânătoarea din antichitate, din Evul Mediu, din timpul modern, într-o serie de tabele azvârlite într-o neregula poetica, amestecate cu anecdote, cu vorbe de spirit, cu aluziuni la diferite întâmplări poetice sau literare, cu descripţiuni de opere de pictura sau sculptura, cu notiţe despre artişti, cu minunate fragmente din cugetare şi limba poporana, precum este basmul cu *Fata din piatra* şi *Feciorul de împărat* – astfel ca, după expresiunea unui critic, „sfârşeşti cartea fără să ştii cum de ai ajuns la capătul ei”. Limba în care e scrisa e aşa plină de farmec, încât de aci se scot unele din cele mai fericite modele de proza românească.

În *Istoria arheologiei* a tipărit lecţiunile făcute la Universitate în 1874.

De la început stabileşte ca „arheologia nu are de scop a mulţumi plăcerile nesa buite şi gusturile răsfăţate ale celor curioşi de fapte şi de obiecte care au pierit din uz”; de aceea trebuie să deosebim pe anticar, care scormoneste rămăşiţele trecutului – de arheolog, care „alege şi judeca însemnătatea acelor rămăşiţe, în raport cu cultura din trecut a omenirii”. Din rezultatele muncii ambele profesiuni se naşte ştiinţa arheo logiei, adică ştiinţa care cercetează datinile şi monumentele, ce au rămas de la oamenii din secolii trecuţi şi s-au păstrat până la noi. După definiţiune, autorul arata care sunt obiectele pe care trebuie să le examineze arheologul. Apoi, trece la istoria arheologiei, care cuprinde

trei perioade; antichitatea, renaşterea, epoca modernă. Cursul publicat se ocupa numai cu primele două perioade. Autorul ne vorbeşte despre cercetările arheologice din secolul XV, XVI, XVII şi XVIII, despre restaurarea monumentelor vechi, despre încercările de falsificare ce s-au făcut în diferite timpuri; ne arata cum s-au descoperit şi studiat antichităţile creştine, şi, de câte ori găseşte prilej, se opreşte cu deosebita plăcere la monumentele vechi din ţara noastră. Vom afla aci importante amănunte asupra picturii bisericeşti la români, asupra vechii arhitecturi, asupra podului lui Traian, asupra ruinelor aflate prin Moldova etc.

Sub titlul caracteristic de *Motii şi Curcanii* a tipărit două conferinţe rostite în vremea războiului. În cea dintâi arata caracterul şi viaţa acelor viteji locuitori ai Munţilor Apuseni ai Transilvaniei, cunoscuţi sub numele de moti, care în luptele cu ungurii, atât în vremea lui Horia cât şi la 1848, au speriat pe duşmanii lor şi prin bărbăţie şi prin tenacitatea rezistentei. În cea de a doua zugrăveşte cu minunate culori luptele, recente atunci, ale ţăranilor din România în acel voinicesc avânt în care schimbara în renume porecla de Curcan.

Cu prilejul serbarii Universităţii din Bucureşti, când ea împlinea 25 de ani de la întemeiere, Odobescu fiind delegat de colegii săi să rostească un discurs, făcu într-o lucrare măiastra elogiul unui fost profesor şi director de scoala, Petrache Poenaru, care în curs de şaisprezece ani a condus instrucţiunea publica în Ţara Românească.

În anii din urma a publicat la Paris *Trésor de Pietroasa* şi apoi în Bucureşti diferite cărţi didactice spre a introduce în clasele elementare metodele pedagogice cele mai nimerite şi totodeodată a întreţine şi dezvolta în cele mai fragede generaţiuni conştiinţa unei pure şi curate limbi româneşti. Astfel a lucrat un *Abecedar nou* (cu dl. Borgovan) şi o *Carte de citire* (cu dl. Slavici).

*

O remarca de activitate care se dezvolta în aceasta epoca este folclorul. Colecţii importante se publica acum. Preotul S.F. Marian tipareste la Cernauţi două volume de poezii (1873 – 1875) şi un volum de tradiţiuni populare la Sibiu (1878). Atât. M. Marinescu da *Steaua Magilor* (Biserica Alba, 1875), Hintescu publica o colecţie de proverbe (Sibiu, 1877) viu criticata de G. Dem. Teodorescu; iar Arsenie una de basme (Buc., 1878). În fine, acum da la lumina culegatorul tipograf (Ispirescu) două volume: unul de basme (1872, Buc.), altul de snoave

(1874). Alături de adunarea de materialuri, apar şi studii teoretice publicate de Haşdeu (în *Cuvente den bătrâni*) şi de Teodorescu G. Dem.: Cercetări asupra colindelor, asupra proverbelor etc.

*

În fine, în epoca de care ne ocupam, ziaristica şi publicaţiile periodice iau o dezvoltare foarte mare. Prin ele se poate urmări şi mişcarea politica şi cea literara din tara.

Numărul periodicelor este foarte mare, de aceea o înşirare completa ar fi peste putinţa aci. Apoi apariţia, dispariţia şi reapariţia multora din ele, adesea cu nume schimbate, fac lucrarea şi mai grea. Pentru cei ce ar vrea să-şi urmărească chestia de aproape, este un preţios element de informaţie, publicaţia Academiei făcută de N. Hodos şi Ionescu Sadi (cuprinde bibliografia periodicelor de la cele dintâi până la 1905).

Foile politice sunt conduse sau de oameni puţin însemnaţi ca Valentineanu („Reforma", Buc., 1873 s.a.), N. Basarabescu („Poporul", Buc., 1871 – 1876) sau de ziarişti cu mare talent ca C. Bolliac („Trompeta Carpaţilor", Buc., 1865 – 1877), C.A. Rosetti („Românul", 1870 şi urm.), D.A. Laurian („România liberă", 1877 – 1889) sau de oameni politici ca V. Boierescu („Presa", 1868 – 1881) sau de literaţi ca B.P. Haşdeu („Traian" şi „Columna lui Traian").

Caracteristic e marele număr de foi umoristice, cele mai multe cu existenta efemera, dar cu titluri care de care mai ciudate, ca: „Calcavura" (1871), „Cucuvaia" (1871), „Nichipercea", „Sarsailá" (1871), „Viespele" (1871), „Perdaful" (1873), „Daracul" (1869), „Puricele" (1879), „Ghimpele" (1873) s.a. autorii cei mai fecunzi în acest gen fiind V.A. Urechea, N. Orăşeanu şi Teodorescu G. Dem.; Haşdeu însuşi scoase o foaie de acest fel „Aghiuţa".

Dintre revistele literare vom cita: „Albina Pindului", condusa de Grandea (Buc., 1868 – 1871), „Familia", condusa de Iosif Vulcan (Pesta 1865 şi urm.), „Tranzacţiuni literare şi ştiinţifice", condusa de D. Aug. Laurian şi Stefan Mihăilescu (1872, Buc.).

Cea mai însemnată a fost desigur „Convorbirile literare" şi pentru motivele arătate până aci şi pentru ca conducătorii ei au reuşit să-i asigure existenta până azi. Ea a trecut prin mai multe faze. De la 1867 până la 1884 apare în Iaşi. În anul 1885 – 86 revista apare în Bucureşti; dar în toată aceasta vreme sta sub redacţia lui Iacob Negruzzi. La 1 aprilie 1893 directorul anunţa că-şi asociază câţiva

tineri la conducerea revistei, iar în 1895, cu anul XXIX, se retrage, şi trece direcţiunea unui comitet de tineri colaboratori.

Se cade să spunem aci un cuvânt despre activitatea fondatorului acestei reviste.

Iacob Negruzzi (născut 1842), fiu al marelui prozator Costache Negruzzi, şi-a făcut studiile în Iaşi şi apoi la Berlin. A ajuns foarte tânăr (1864) profesor de drept comercial la universitatea din Iaşi; a fost unul din întemeietorii „Junimei” şi a condus revista „Convorbiri literare” în timp de 28 de ani. A debutat prin poezii şi apoi a între prins seria de nuvele şi schiţe satirice intitulate: *Copii după natura*.

După moartea lui Vasile Boierescu, a trecut la catedra acestuia la facultatea din Bucureşti, pe care a ocupat-o până la 1897, când s-a retras la pensie.

A fost de mai multe ori deputat şi senator, iar în 1881 a fost ales membru al Academiei.

În 1894 – 96 au apărut operele sale complete (Buc., ed. Socec) în şase volume.

Primul volum cuprinde cele mai bune din lucrările sale: *Copii după natura* şi cinci scrisori.

Copiile sunt compoziţii variate: mici nuvele satirice ca *Părintele Gavriil – Cristache Văicărescu – Un drum la Cahul*; dialoguri şi satire în versuri, ca *Vespasian şi Papinian-Electorale*; critici literare glumete ca *Poeticale*, *Grama ticale*; în fine o colecţie de *vorbe parlamentare*, adică expresii consacrate folosite în parlament şi în presă, ca „a ascunde după deget”, „nu, de o mie de ori nu!”, „cu o oră mai înainte” etc. Însoţite de comentarii hazlii sau satirice.

Scrisorile se ocupa mai ales de chestiuni de limba şi înfăţişează observaţii mai adesea juste în privinţa uzului diferitelor cuvinte asupra cărora s-au urmat discuţiuni şi s-au dus lupte între etimologişti şi fonetişti.

Bucăţile satirice cuprinse în acest volum sunt mai toate episoade din lupta susti nuta de „Convorbirile literare” în contra adversarilor. Când aceştia acuzau pe cei din „Junimea” că nu sunt patrioţi, Negruzzi ridiculizează tendinţa de a vorbi prea des şi prea mult de patriotism, de românism. Pepinescu, unul din eroii din aceste satire, zice:

Domnilor, literatura românească sa va fie!
Arta fie românească: fiţi români în poezie.

Industria şi comerţul să vă fie româneşti;
Româneşti de acum să fie dogmele bisericeşti.
Maniera românească; fiţi români în îmbrăcare.
Românească sa va fie băutura şi mâncare.
Mândrul soare sus pe ceruri româneşte să lucească.
Căci româna e deasupra împărăţia cerească.
Românesc e Domnul sfântul!

Asemenea atacuri, dacă produceau efect momentan, îndreptăţeau pe adversari să le arunce acuzaţia de „internaţionalism" şi nu se ştie dacă conducătorii „Convor birilor" nu sunt răspunzători până la un punct de spiritul puţin patriotic al generaţiilor care au crescut sub înrâurirea lor. Ca să nu treacă de şovinisti, tinerii s-au ferit de a fi nationalişti. Astfel se explica curentul ce s-a accentuat puţin câte puţin şi în literatura, până când am avut ocazie să vedem pe Vlahuta şi pe Cosbuc constatând (în 1901 în „Semănătorul") ca tinerii se sfiesc a pronunţa cuvântul patrie.

Limitele acestei carticele sunt prea restrânse ca să pot cerceta chestiunea în toate amănuntele.

Al doilea volum al lui I. Negruzzi cuprinde poeziile originale. Cele mai multe sunt poezii lirice mai ales de amor sau cu reflexiuni filosofice fără profunzime. Talentul lui I. Negruzzi nu e însă liric; el izbuteşte mai bine în poezia narativa şi în adevăr unele din „balade" pot interesa şi azi pe cititor. Aşa este *Kaher* şi până la oarecare punct chiar idila *Miron şi Florica*.

Al treilea cuprinde un roman original: *Mihaiu Vereanu* şi o serie de relaţii de călătorie.

Celelalte trei sunt consacrate teatrului: unul cu piese originale, două cu traduceri din Schiller.

Piesele originale ori nu s-au reprezentat deloc (una *Amor* şi *viclenie* s-a jucat prima dată în 1912) ori s-au jucat cu puţin succes. Mai bine primite de public au fost operetele şi revistele satirice politice (*Nazat* ş.a.).

*

Împotriva revistei societăţii „Junimea" lupta mai multe reviste. În epoca de care vorbim apare în Bucureşti „Columna lui Traian" sub direcţia lui Haşdeu (1870 – 1877) precum şi o revistă a tineretului bucureştean. Anghel Demetriescu, Petre Grădişteanu, D.A. Laurian, Stefan Mihăilescu, M. Zamfirescu, N. Scurtescu întemeiază „Revista

contemporana” (1873) la care se asociază câţiva scriitori mai în vârstă ca Pantazi Ghica, G. Sion căreia îi da sprijin şi Alecsandri, măcar ca în aceasta revista se ducea o luptă apriga împotriva „Convorbirilor”.

În acelaşi timp iese în Bucureşti, la 15 februarie 1876, sub direcţia lui Haşdeu şi a drului Brânza; „Revista ştiinţifică şi literara”; iar în iulie se contopeşte cu „Revista contemporana” sub titlul de: „Revista contemporana literara şi ştiinţifică”, având o lungă lista de redactori, dar nu trăieşte decât câteva luni.

Tot ca adversare ale „Convorbirilor” se prezintă „Federaţiunea” din Pesta, condusa de Hodos şi Roman, „Orientul latin” din Braşov condus de Aron Densuşianu.

Dintre multiplele episoade ale acestor polemici literare vom însemna cum a păcălit Haşdeu redacţia „Convorbirilor”.

Revista ieşeana publica multe poezii traduse din nemţeşte, adesea din poeţi fără nicio importantă. Haşdeu alcătuieşte câteva versuri cu idei vagi şi uneori absurde, le intitulează *Eu şi Ea* şi le semnează M.I. Ellias, adăugând: „după Gablitz” şi le trimite la Iaşi. Versurile se publica (15 iulie 1871) şi Haşdeu are ocazia sa atace, nu atât redacţia „Convorbirilor” cât pe Titu Maiorescu, zicând că are ca criteriu în aprecierile sale „să subscrii evreieşte şi să zici că ai tradus din nemţeşte” chiar când numele poetului german e inventat. G. Panu ne spune ca aceasta a produs o mare bucurie printre adversarii „Junimii” şi o adevărată deprimare pentru membrii ei; el ne da chiar ama nume (vol. I, pag. 363) asupra şedinţei în care s-a citit poezia. Maiorescu a răspuns printr-o notiţa prin care declara ca nefiind redactorul revistei, nu poate fi răspunzator de cele ce se publica într-însa.

A doua păcăleala o face tot Haşdeu trimiţând „Convorbirilor” o satira violenta intitulată la *noi*, semnata de P.A. Calescu, care era un acrostih cu vorbele *La Con vorbiri literare*:

La noi e putred mărul, a zis de mult poetul.
A zis în disperare şi a murit nebun… etc.

Redacţia revistei, neştiind că e un acrostih, a modificat un cuvânt punând fecioara în loc de virgula, astfel că se citea „Conforbiri”, iar Haşdeu profita de ocazie ca să zica: „iată cât sunt de nemţiti; chiar numele revistei şi-l pronunţa ca nemţii”.

Aceste glume, desigur, nu dovedeau nimic în chestiile de fond ce se discutau între cele două grupari literare, dar ele aveau un mare

răsunet în public, se reproducea u şi se comentau de toate ziarele vremii.

În acelaşi fel este şi satira lui Mihail Zamfirescu: *Muza de la Borta rece*.

Mihail Zamfirescu (1839 – 1878) a făcut puţin studii şi a debutat foarte tânăr. Se pare ca în 1859 a publicat o mică colecţie de poezii *Aurora*. A fost funcţionar în Bucureşti şi legat foarte de aproape cu gruparile literare de aci, din epoca de care ne ocupam. Poeziile sale s-au publicat în volum în 1881 de către familia-i sub titlul *Cântece* şi *plângeri*. Ele au plăcut prin romantismul lor şi prin o perfecţiune de forma care se afla la puţini dintre poeţii din acest timp. Versurile sale au o muzi calitate particulara. Defectul lor cel mai mare sta în mulţimea neologismelor pentru care pare a avea o predilecţie ca pentru un element de succes.

Cuprinsul lor este, în cea mai mare parte, erotic. Pe lângă poeziile lirice, sunt câteva narative şi altele satirice. Satira lui e amara şi îndreptata în contra nedreptăţilor sociale, ca în *Balada Dracului* şi *Balada Nebunului*.

În satira contra „Junimii" ia ca titlu numele unei cârciume vestite din Iaşi (Bolta rece) schimbându-l în *Borta rece*. Satira apare în 1873 cu indicaţia că e „bufonerie literara lirica" şi e scrisa de „Meilhac şi Halévy" iar muzica de Offenbach. Atunci se jucau în Bucureşti cu mult succes operele franţuzeşti datorite acestor autori.

Din cele trei acte făgăduite, au apărut numai două. Primul se petrece în Olimp, unde Brutnarescu se dusese să-şi caute o muza, al doilea se petrece la Borta rece, unde redactorii „Flecariilor literare" sunt adunaţi pentru a benchetui şi unde colegul lor se întoarce cu Tereza, bucatareasa lui Joe, care să-i serve de muza. Este ceea ce numesc francezii „une charge", o serie de dialoguri vioaie, uneori cu mult haz printre care se amesteca frânturi de fraze din poeziile şi nuvelele diferiţilor redactori ai „Convorbirilor" precum şi parodii ale operelor sau cuvintelor lor. Persoanele poartă numele prefa cute ale diferiţilor redactori, uneori poreclele ce li se dădeau în realitate în cercul „Junimei", iar eroul principal este S. Bodnarescu de a cărui lipsa de claritate râdeau uneori şi tovarăşii săi (cum se vede din *Amintirile* lui Panu). Lui îi atribuie acel faimos cântec, care a circulat ani de zile pe cale orală în toate cercurile din Bucureşti.

Văzui oameni de hârtie

Cu mustăţi de chihlimbar.
Lei de coca pe câmpie.
Mâncând stridii cu muştar.

Alături de Zamfirescu trebuie să punem pe poetul Scrutescu.

Nicolae Scrutescu (1844 – 1879), fiu de satean din jud. Dâmboviţa, a fost institutor în Bucureşti. Dotat cu oarecare talent literar a colaborat la revistele lui Haşdeu şi la alte reviste din Bucureşti. A publicat cărţi de scoala şi câteva lucrări poetice: două piese de teatru (*Rhea Silvia* şi *Despot Voda*) şi poezii (1877). Scrierile sale n-au avut mare succes în timpul vieţii autorului. Piesele nu s-au reprezentat. Încercarea făcuta în 1911 de a se deschide stagiunea cu *Rhea Silvia* a reuşit numai în parte; piesa a avut un succes de curiozitate, dar nu s-a menţinut.

EPOCA LUI EMINESCU

(1880 – 1900)

Mihai Eminescu (1850 – 1889) este una din figurile cele mai mari ale literaturii româneşti. Viaţa sa este, poate, mai bine cunoscuta decât a tuturor poeţilor noştri; pentru unele epoci ale vieţii lui s-au dat la lumina chiar amănunte de puţina însemnătate. Deşi el (în *Satira I*) a aruncat câteva săgeţi în contra biografilor, care rascolesc viaţa scriitorilor şi se ocupa de „micile mizerii ale unui suflet chinuit”, soarta a voit ca el însuşi să cadă „prada” acestei tendinţe. Motive de ordin superior, dar şi din cele puţin serioase, explica lucrurile acestea. O bibliografie aproape completa se găseşte la finele lucrării domnului N. Zaharia (*Eminescu, viaţa şi opera sa*, Bucureşti 1912).

Ştim deci, ca, după mama, Eminescu se trăgea dintr-un cazac emigrat în ţara, căsătorit cu o romànca, iar după tata dintr-un rutean. Tatăl sau era însă stabilit în ţara de multă vreme şi ajunsese să aibă chiar rang boieresc, după 1841, Mihai Sturdza îl face caminar. S-a îndeletnicit cu agricultura şi diferite neguţătorii.

Părinţii lui avura 10 copii, între care poetul fu al 6-lea.

S-a discutat multă vreme despre data naşterii lui. Găsindu-se chiar actul oficial din registrul primariei s-a văzut ca aceasta data e: 15 ianuarie 1850.

Primii ani ai copilăriei a trebuit să-i petreacă parte la Ipoteşti (mosia parin teasca), parte la Botoşani. În 1856 a fost trimis la Cernauţi; aci a învăţat cursul primar şi apoi trei clase secundare, având profesor şi pe Aron Pumnul, pentru care a păstrat o mare admiraţie.

Fiindcă s-au căutat matricolele şcolare, se ştie că era şcolar nedisciplinat şi ca a rămas repetent. Se mai ştie ca a stat câtăva vreme şi în Blaj şi ca de trei ori a fugit de la şcoala întovărăşindu-se cu trupe de actori ambulanţi.

Aceste întâmplări s-au petrecut între anii 1864 – 67. În acest interval a fost câtva timp şi practicant al tribunalului din Botoşani. Traiul lui de artist rătăcitor a fost plin de suferinţe şi de mizerii. Caragiale scrie în 1889 că-l cunoscuse cu vreo 20 de ani mai înainte (poate în toamna anului 1866) şi aflase ca într-un rând ajunsese rândaş la un han.

În aceasta vreme se deşteapta şi talentul sau poetic. Prima poezie o scrie la moartea fostului sau profesor, Aron Pumnul (1866), care se publica într-o brusura ocazionala (*Lacramioarele învăţăceilor*, Cernauţi, 1866). Altele sunt provocate de iubirea pentru o artistă din trupa (*Amorul unei marmore*) şi altele sunt fantastice sau patriotice. Primele sale poezii au fost publicate în „Familia" revista lui I. Vulcan, care i-a schimbat numele din Eminovici în Eminescu.

În 1869 tatăl sau l-a trimis să-şi urmeze studiile la Viena, unde fu coleg cu I. Slavici, care ne da amănunte despre traiul de acolo.

Fiind student extraordinar (de vreme ce n-avea bacalaureatul), el urma stăruitor numai cursurile care îl atrăgeau mai mult: economia naţionala, dreptul roman, dar lucra singur foarte mult, citind şi traducând cărţi literare şi filosofice din toate timpurile. Adâncea pe Confucius şi pe Platon, pe Spinoza şi pe Fichte. Din Kant a tradus ceva. Manu scrisele lui, care se găsesc la Academie, arata răbdarea cu care făcea cercetări şi extrase.

Pe când se afla la Viena, trimise revistei „Convorbiri literare" poezia *Venere şi madona*, care fu publicata în nr. pe aprilie 1870 şi în care redactorii întrevăzură un talent deosebit. După aceea veni în Iaşi şi dobândind ajutor de la societatea „Juni mea" se duse să-şi completeze studiile la Berlin şi Jena. T. Maiorescu îl îndemna să-şi treacă examenul de doctor pentru ca venind în ţara sa ceara o catedra la universitate.

Eminescu nu putu răspunde acestei aşteptări şi de aceea – după întoarcerea în ţara – îl vedem la 1 septembrie 1874 director al Bibliotecii din Iaşi, iar la 1 iulie 1875 revizor şcolar. Acestea sunt cele mai înalte funcţiuni pe care le-a ocupat Eminescu. În aceasta epoca vedem că a fost şi profesor la liceul nou din Iaşi.

Scos din revizorat la 1 iulie 1876, el găsi loc de redactor al „Curierului de Iaşi”, o foaie administrativa şi judiciara, în care se publicau acte oficiale şi în care el introduse rubrici variate, în care trata cele mai diverse chestiuni: politica şi teatru, literatura şi critica sociala, istorie şi economie politica. Situaţiunea aceasta era prea puţin plătita şi prea modesta, de aceea primi cu mulţumire locul de redactor la ziarul „Timpul”, pe care-l păstra mai mulţi ani (1877 – 1883).

În aceasta vreme el ajunse la dezvoltarea deplină a talentului sau şi produse operele cele mai strălucite. Munca de ziarist – pe care o socoteste el istovitoare – precum şi viaţa dezordonata ce ducea, desigur şi boala care-l rodea de mult şi de care nu se îngrijea, toate îl duseră la nebunie.

Nenorocirea aceasta atrase deodată bagarea de seama a lumii la poeziile sale. T. Maiorescu aduna pe cele pe care le socotea mai izbutite (numai cele publicate în „Convorbiri”) şi le publica într-un volum (1883), primit cu simpatie, chiar cu admiraţie din ce în ce crescând de la o ediţie la alta.

Restabilit din boala, după o cura la Viena, Eminescu fu câtva timp (1884) subdirector la biblioteca din Iaşi, dar boala-i reveni în 1886. Îngrijit câtăva vreme în azilul de lângă mănăstirea Neamţului şi în Botoşani, unde se afla o soră a sa, infirma şi dânsa, el se găsi în mare lipsa, dar publicul românesc din toate unghiurile, prin tot felul de colecte şi reprezentaţii, îi manifesta dragostea şi-i înlesni alinarea suferinţelor.

Simţindu-se ceva mai bine, veni în Bucureşti în 1888. Aci cerca să-şi reia munca literară. În tovărăşie cu câţiva amici scoase o revistă „Fântâna Blanduziei”, publica poezii şi diferite articole; dar în anul următor boala îi reveni pentru cea din urma oară şi dus la casa de sănătate din strada Plantelor, muri la 15 iunie 1889.

Înmormântarea i-a fost simpla, însă studenţimea şi şcolarimea a căutat să-i înlocuiască, prin căldura simţirilor lor, strălucirea oficialităţii.

La moartea lui Eminescu nu se cunoştea decât volumul de poezii şi câteva nuvele. Erau, negresit, cele mai bune lucrări, dar ele nu puteau să facă cu putinţa a se înţelege evoluţiunea talentului lui.

În 1890 V.G. Mortun, edita un volum de proza şi de versuri; aci se văzură primele încercări ale lui Eminescu, publicat în alte reviste, nu în „Convorbiri literare”.

În 1891 Gr. Paucescu, care fusese câtăva vreme director al ziarului „Timpul”, aduna într-un volum articolele politice apărute în acest ziar.

De atunci, o sumă de ediţiuni ieşira la lumină. Mai târziu, începură a fi cercetate manuscrisele lui şi diferitele gazete în care publicase câte ceva şi astfel publicul putu să cunoască şi criticile sale literare şi poeziile populare adunate de el, şi poeziile postume şi romanul *Geniu pustiu* şi două piese de teatru şi alte diferite articole.

Proza politica a lui Eminescu e inspirata de ideile conservatoare pe care trebuia să le susţină în ziarul „Timpul”, dar el nu e numai ziaristul mărginit la polemicile zilnice, căci cultura şi talentul sau literar îl îndeamnă să afle câteva idei generale drept temei al luptei politice dintr-un anumit moment. Astfel inventa el teoria străinismului paturii superpuse, iar prin „pătura superpusa” înţelege numai pe membrii partidului liberal. Ei ar fi urmaşi direcţi ai fanarioţilor: aceştia au învins elementul autohton în 1700 şi au întemeiat „domnia fanariota”; la 1821 elementul românesc s-a ridicat contra lor şi a biruit, iar la 11 februarie 1866 a învins din nou elementul străin. Aceasta teorie, falsa din punctul de vedere al adevărului istoric, era nepotrivita şi cu lupta politica a vremii în care scria, căci dacă Bratianu şi Rosetti, care au luat parte la înlăturarea lui Cuza erau „fanarioti”, tot aşa de „fanariot” era atunci şi Lascăr Catargiu, pe care Eminescu îl lauda şi care era chiar şeful partidului conservator în acel moment. Patima politica îi întuneca logica, îl face să critice guvernul liberal chiar şi pentru înfiinţarea spitalurilor săteşti, zicând ca asemenea lucruri nu se mai găsesc „nicăieri în lume” şi ca ele sunt dovada „morbidităţii pe care a pricinuit-o el singur”; patima aceasta îi trivializează stilul, încât ajunge să numească şi pe adversarii politici „sediment de pungaşi şi de cocote”.

Interesanta desigur pentru cunoaşterea activităţii întregi a lui Eminescu, te întrebi dacă publicarea acestor articole a fost un adevărat serviciu pentru memoria lui. Se poate zice că sunt mai judicioase – deşi discutabile în amănunte – articolasele ce au apărut înainte de a trece la „Timpul” şi care s-au adunat de dl. I. Scurtu sub titlul de *Scrieri politice şi literare* (Bucureşti, 1905).

Proza poetica o reprezintă povestirea *Fat-Frumos din lacrima*, nuvela *Sărmanul Dionis* şi romanul *Geniu pustiu*.

Renumele cel mare a lui Eminescu se datoreşte poeziilor sale.

Primele încercări scrise între 1866 şi 1869 sunt – cum a arătat Ang. Demetriescu într-un studiu (*Liter. şi arta*, VII, 359) – nişte imitaţiuni după Alecsandri, Bolinti neanu şi Sihleanu. De la aceştia ia subiecte, ia imagini şi cuvinte. Mai interesante din toată grupa aceasta sunt: *La Bucovina*, *Junii corupţi*, *Ce-ţi doresc eu ţine*, *dulce Ro mânie*; chiar acestea însă sunt departe de a prevesti pe poetul de mai târziu.

Cu anul 1870 se începe a doua serie a poeziilor lui (1870 – 1874), din care fac parte, pe lângă *Venere şi madona* prin care debutează la „Convorbiri"; *Epigonii*, *Mortua est* pe care le analizează T. Maiorescu în paginile consacrate lui Eminescu în articolul Direcţia *noua*, apoi *Egipetul, înger şi demon*, *Împărat şi pro letar*. În acestea apare personalitatea poetului prin imagini îndrăzneţe, printr-un vocabular cu vorbe poetice ca şi necunoscute până atunci, printr-o critica mai mult decât severea a organizaţiei sociale şi prin idei curioase şi paradoxale. Nesiguranţa limbii şi a verşi ficaţiei, obscuritatea multor cugetari ne fac să socotim bucăţile acestea ca formând o perioadă de tranziţiune.

Poezia sa apare perfecţionându-se din ce în ce în epoca dintre 1876 – 1880, când poezia romantica *Strigoii* sta alături cu *Calin* inspirata, în parte, din basmele noastre, când ideile budiste transpira în *Rugăciunea unui dac* şi când influenta poeziei poporane se vede în *Freamăt de codru* şi *Craiasa din poveşti*.

Apogeul producţiei sale poetice îl atinge Eminescu între 1881 – 1883. Este epoca *Satirelor*, a *Luceafărului* şi mulţimii de poezii mici în care se arata în deplinatatea lor toate calităţile lui.

El mai publica şi după ce se însănătoşeşte din primul atac al bolii (1884 – 88), dar acestea sunt cu totul slabe sau copiate după vreun autor pe care nu voieşte să-l spună.

Un mare număr din poeziile lui sunt erotice. Cea mai mare parte din ele arata desfăşurarea unui singur roman, care i-a fermecat şi, poate, i-a şi înveninat viaţa. Nu mai este o indiscreţiune nepotrivita de a pronunţa aici numele Veronicai Micle, poeta şi ea, care i-a deplâns moartea printr-o poezie intitulată *Lui*:

Ce n-ar da un mort din groapa pentr-un răsărit de luna
Ai zis tu, şi eu atuncea când pe-a dorului aripe.
Duşi de al iubirii farmec, privind cerul împreună.
Ne visam eternitatea în durata unei clipe.

Faptele se petrec ca şi viaţa multor poeţi. Ea citeşte *Venera* şi

Madona şi se entuziasmează de autorul necunoscut. În 1873 are prilejul să-l cunoască la Viena. Curând poetul se stabileşte la Iaşi, unde frecventează adunările „Junimii” şi saloanele familiilor celor mai distinse. E frumos, e admirat de femei şi ca poet şi ca om. El distinge pe dânsa, o iubeşte discret, iubirea e împărtăşita şi astfel începe poezia de amor a lui Eminescu.

Începutul este romantic: femeia iubită este îngerul. Ea vine şi-l dezmiarda. O chiama la izvor şi ea răspunde la chemarea lui. Dar fericirea nu o găseşte în toate clipele: dacă vine câteodată şi pătrunde în singurătatea lui, altădată o aşteaptă zadarnic. Când ea e departe, îi suferă greu lipsa şi trăieşte cu amintirea ei în mijlocul naturii, care pare ca împărtăşeşte regretul lui. În asemenea momente se gândeşte la fragilitatea iubirii şi parca îi pare rău ca a cunoscut-o. E destul să se revadă însă, pentru ca fericirea sa le surâda şi să se lase duşi de ea. Despărţirile însă sunt dese şi dacă revederile sunt prilejuri de dulci emoţiuni, cu timpul un nor pare ca le întuneca fericirea: îndoiala, presimţire… apoi părăsire.

De la un moment dat (1879) poeziile lui vorbesc despre aceasta despărţire, invoca imaginea celei ce s-a dus, plânge amorul de altă dată: aci mai spera, aci se consolează cu amintirile din trecut până când se convinge că au trecut anii la mijloc şi ca iubirea s-a stins pentru totdeauna.

Poate „Dalila” este încheierea romanului:

Tinere ce plin de visuri urmăreşti vreo femeie
Pe când luna, scut de aur, străluceşte prin alee
Se patează umbra verde cu misterioase dungi.
Nu uita ca… doamna are minte scurta, haine lungi!

Povestea aceasta este ca mai toate poveştile de amor: dar Eminescu a varsat în poeziile sale accentul unei sincerităţi aşa de profunde, încât cititorii au fost mişcaţi la rândul lor şi şi-au văzut în ele propriile lor simţiri.

Muzica a contribuit şi ea ca odinioară pentru Alecsandri – să popularizeze poeziile acestea ale lui Eminescu: peste 40 de melodii s-au scris pentru ele.

Nu se poate zice însă ca muzica le-a susţinut. Ele au avut însuşiri proprii destul de puternice pentru ca să se impună.

Alături cu poeziile de amor putem pune câteva elegii: *Melancolie* şi *Mai am un singur dor* din care se cunosc mai multe

variante.

Poeziile lui în forma poporana: *Ce te legeni*, *codrule*, *Doina* ş.a. ne arata adânca lui cunoştinţa de limba şi cugetarea poporana, pe care niciun altul dintre poeţii noştri – afară de Alecsandri – n-a ştiut s-o reproducă cu infinitele-i nuanţe şi cu acea caracteristica naivitate care te farmeca.

Cele mai multe poezii însă sunt lucrări filosofice, în care se oglindesc ideile lui pesimiste, dezgustul de viaţa, adoraţia trecutului, dispreţul prezentului, neîncrederea în viitor: *Epigonii*, *Satirele*, *Împărat şi proletar*.

Epigonii cuprinde o antiteza între poeţii şi scriitorii generaţiilor trecute româneşti şi între generaţia poetului. Trecutul e lăudat şi toţi cei vechi sunt înfăţişaţi cu calităţi deosebite, căci ei reprezintă „zilele de aur a scripturilor române”. Aci critica nu intervine. Cichindel şi cu Pralea, pentru care dl. Maiorescu purtase război contra lui Aron Pumnu, sunt slaviti deopotrivă cu Gr. Alexandrescu şi cu Alecsandri şi sunt arătaţi ca poeţi ce „au scris o limbă ca un fagure de miere”. Nu se poate însă aduce lui Eminescu o învinuire de lipsa de simt critic (deşi Maiorescu a spus ca poeţii nu pot fi şi critici), fiindcă exagerarea laudei pentru trecut îi serva ca să înjosească mai mult prezentul. Oricare ar putea să fie scăderile celor vechi, ei au fost „inimi mari” şi au avut „idealuri” pe când cei de azi – din timpul lui – epigonii – nu mai pot să aibă simţire adevărată nu mai au credinţa, sunt pesimişti şi sceptici.

Poezia produce impresie profunda, mai ales partea prima, prin caracterizări sclipitoare, deşi uneori obscure, prin epitetele neaşteptate, prin cugetarile filosofice ce cuprinde. Ideile nu sunt însă desfăşurate cu destula ordine şi ultimele două strofe sunt confuze.

Împărat şi proletar ne arata mizeria clasei muncitoare fata de viaţa răsfăţata a celor bogati, într-o serie de antiteze de o putere poetica deosebita. Proletarul care vorbeşte tovarăşilor săi „în scunda taverna mohorâta” îi îndeamnă la lupta, îi îndeamnă sa distrugă tot ce arata mândrie şi avere, tot ce arata civilizaţiune şi înlesnire a traiului şi în locul acestei lumi să vie „potopul” şi atunci, dispărând cu totul lumea de azi, toţi oamenii din altă lume noua vor trai în fericire. Aceasta protestare violenta a proletarilor ne-o arata poetul ca petrecându-se la Paris şi îndata tabloul se schimba şi ne apare *Cezarul*, pentru ca contrastul între mizeria ce ne-a înfăţişat înainte şi situaţia acestui om care stăpâneşte tara să fie mai izbitor. Dar acest tablou se schimba

asemenea ca să ne arate violentele luptelor revoluţionare. Poezia se sfârşeşte printr-o serie de reflec ţiuni filosofice, care zugrăvesc de minune sufletul lui pesimist. Din întreaga lucrare ar fi fost natural să rezulte un îndemn la munca spre a se schimba situaţia sociala pe care o găseşte nedreapta, dar în loc de aceasta aflam o încheiere contrarie. Omul se pietrifica în sclav sau în împărat; de la începutul lumii şi până acum aşa a fost: „aceleaşi doruri mascate cu alte haine”. Dar atunci de ce protestare, de ce revolta? În zadar, căci „vis al morţii eterne, e viaţa lumii întregi”.

Satira I este o poezie în care ne arata situaţia sufletească a unui filosof care se preocupa de chestiunea cea nedezlegata a existentei. Aci ni se înfăţişează cosmogonia vedica: cum lumea s-a creat din pacea eterna prin mişcarea unui punct care devine tatăl, iar din haos face muma; cum aceasta creaţiune va dispărea odată când va reîncepe eterna pace. Dar la ce servesc toate asemenea cugetari, asemenea concepţiuni măreţe?

Poţi zidi o lume-ntreaga, poţi s-o sfărâmi, orice-ai spune.
Peste toate o lopata de tarâna se depune.

În viaţa lumea nu te asculta, după moarte nu te înţelege, n-ai mulţumire cât trăieşti, n-ai răsplata după moarte. Aci pune el acele versuri în care ridiculizează pe cei ce tin discursuri funebre „lustruindu-se pe ei” sub umbra numelui celui raposat.

Aceasta poezie amara o aşază, ca să zicem aşa, într-un cadru duios, asociind luna la reflecţiile sale prin cele două apostrofe la luna, cu care începe şi sfârşeşte;

Mii pustiuri scânteiază sub lumina ta fecioara…
Şi câţi codri ascund în umbra strălucire de izvoare!

Dacă cele spuse în prima satira sunt adevărate, atunci te întrebi: de ce să se mai ocupe omul? de ce să învete? de ce să scrie? Această întrebare şi-o pune el în *SatiraII*, ca răspuns unui prieten care-i imputa că nu mai scrie. Unii scriu ca să capete funcţiuni, ca să-şi stabileasca o poziţiune sociala, alţii ca să capete glorie. El nu poate face ca unii, nu înţelege de ce ar face ca alţii. Gloria e „închipuirea ce o mie de neghiobi idolului lor închina”, în dragoste e numai „durere, înjosire şi spoiala”. Aceasta este scoala vieţii mature, pe care o pune în contrast cu iluziile tinereţii când învaţa la şcoala şi asculta „pe vechii dascăli cârpocind la haina vremii”.

Celelalte două satire sunt scrise de pe acelaşi plan: se compun

din două parţi, din care prima arata trecutul cu toate calităţile, a doua prezentul cu toate defectele. Din acest contrast trebuie să rezulte tăria loviturilor sale.

Satira III pune în contrast epoca lui Mircea cu epoca în care trăieşte el. Începe prin povestirea întemeierii împăratiei turceşti, cu visul sultanului, luat – cum a observat Ang. Demetriescu – aproape vorba cu vorba din *Istoria imperiului otoman* a lui Hammer şi, arătând cum ajung turcii la Dunăre, povesteşte o luptă între oastea lui şi oastea românească. Criticabila în unele puncte de detaliu, mai ales dacă e vorba sa o punem în faţa cu istoria, partea aceasta este totuşi o admirabila descripţie a luptei, bucata însufleţita de cel mai cald suflu patriotic şi national:

N-avem oşti, dara iubirea de mosie e un zid.
Care nu se înfiorează de-a ta faima Baiazid.

Şi în comparaţie cu aceşti oameni stau: saltimbancii, irozii, stâlpi de cafenele, demagogii care înşală mulţimea şi se îmbogăţesc exploatând-o. Pentru aceasta face apel la Vlad Ţepeş ca să vie şi împărţindu-i în două cete, smintiţi şi misei, să dea foc puşcăriei şi casei de nebuni.

Ca satira violenta împotriva societăţii, ar putea fi citata, deşi vulgarismele de expresie îi strica adesea avântul poetic; dar când se văd aluzii transparente şi atacuri pe fata împotriva unor oameni care şi-au închinat viaţa lor pentru tara, atunci satira lui devine simplu pamflet.

Satira IV înfăţişează în prima parte o povestire poetica a unui amor de pe la 1400, pe care o pune în faţa cu proza vieţii de azi când femeia, în mijlocul lumii pro zaice şi materialiste, e frivola, e chiar cruda cu adoratorii, când lasa pe unii să privească din strada prin geamuri lucii şi s-o vadă „înconjurata de un roiu' de pierde vara”. Foarte puţin clara în concepţia ei, poezia aceasta are pasagii admirabile şi se încheie cu o explozie de deznădejde:

Unde-s şirurile clare din viaţa-mi să le spun?
Ah! organele-s sfărmate şi maestrul e nebun care, fiind dat sfârşitul poetului, te mişca până la lacrimi.

Între poeziile lui cele mai frumoase sunt şi câteva producţiuni de alta natura, povestiri romantice, descripţiuni ale naturii reale sau ale închipuitelor ţinuturi din alte lumi; importante cu deosebire prin calităţile stilistice, acestea sunt: *Calin*, *Lucea farul*, *Strigoii*.

Calin este un basm în versuri în care o fată de împărat, iubita de Fat-Frumos, e izgonita de tatăl sau şi naşte un copil în singurătate, unde iubitul ei o găseşte după câţiva ani. Înduplecând pe împărat, acesta o iartă şi se face o adevărată nunta împărateasca. Descripţiunile din aceasta poezie sunt, desigur, printre cele mai frumoase pagini ale literaturii noastre; este uimitoare bogaţia de cuvinte cu putere descriptiva; sunt pasagii de o muzicalitate poate unica în poezia românească.

Un singur exemplu:

Mii de fluturi mici albaştri, mii de roiuri de albine
Curg în râuri sclipitoare peste flori de miere pline.

Luceafărul se serveşte de un fond care se găseşte în multe bucăţi chiar în literatura noastră. Sunt basme unde vedem fete de împărat care iubesc soarele ori luceafărul. Heliade ne arata iubirea unei fete din sat pentru Zburător. Mai peste tot copila este nenorocita din pricina amorului care trece dincolo de fire.

În poezia lui Eminescu Luceafărul o iubeşte aşa de mult încât e gata să-şi piardă nemurirea şi să se coboare în lumea omeneasca pentru ca fata îi cere aceasta:

Dar dacă vrei cu crezământ
Să te-ndragesc pe tine.
Tu te coboară pe pământ.
Fii muritor ca mine.

În realitate ea iubeşte mai mult pe un paj tânăr şi viclean şi când afla Luceafărul nu se mai coboară şi zice:

Trăind în cercul vostru strâmt.
Norocul va petrece;
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor şi rece.

Poema arata o imaginaţie bogata şi e scrisa într-un stil strălucit şi cu claritate în compoziţie; dar se poate ca ea să nu fie un simplu basm, ci un simbol şi Luceafărul să fie geniul, care rămâne adesea neînţeles.

Strigoii, poezie romantica, în acelaşi gen cu *Strigoiul* lui Sihleanu are o dezvoltare mai mare şi concepţia poetica e mai clară, deşi compoziţia are câteva neajunsuri. E vorba de un rege al avarilor, Arald, care a venit cu hoardele lui în Dacia şi s-a înamorat de fata unui rege dunărean. Logodit cu ea, o pierde. Disperat, se duce la un vrăjitor, care

îl face strigoi ca să se poată întâlni în fiecare noapte cu iubita lui.

Cuprinde pasagii de o putere descriptiva deosebita.

Reputaţia lui Eminescu s-a stabilit cu greu.

Deşi publicase câteva din poeziile sale bune, el era ignorat de unele cercuri sau luat în râs. O revistă din Bucureşti îl punea alături cu Prodanescu. Aron Densuşianu socotea ca poezia lui este maladiva şi ca ea trebuie gonita îndata din literatura, căci e şi molipsitoare. O carte apăruta la Blaj (anonima, 1891) considera ca Eminescu este o adevărată nenorocire pentru naţiunea romăna.

Au fost negresit şi aprecieri elogioase. Vremea a dat dreptate acestora din urmă.

Astăzi, când locul lui în istoria literaturii este asigurat, poate fi judecat obiectiv.

E sigur ca opera lui Eminescu a captivat tinerimea şi ca generaţiile ce s-au ridicat între 1890 şi 1900 au crescut oarecum sub influenta lui.

Ce a făcut succesul lui? El a fost simţit ca un lucru nou. Noutatea aceasta a constat în posibilitatea de a exprima ideile filosofice cu claritate şi cu poezie. Bolintineanu, care încercase altă dată acest lucru, rămăsese sau prozaic sau absolut confuz. Numai Alexandrescu izbutise în direcţia aceasta. A mai constat în elementele luate din literatura germana, din care se hrănise mai mult, şi aceasta era necunoscuta la noi în acea vreme, cum observa Ang. Demetriescu. A constat, în fine, în stilul bogat în cuvinte scoase din cărţi vechi şi înnoite, bogat în imagini îndrăzneţe şi energice, şi leganat de o armonie particulara. Versificaţia lui a avut asemenea elemente noi: forme de versuri şi de strofe, rime neaşteptate.

a) 1880 – 1890

Deşi, precum am văzut, Eminescu începe să publice încă din 1866, ajunge însă cunoscut foarte târziu, iar gloria lui se poate zice ca începe după ce moare.

În cele două decenii care încheie secolul XIX nu este figura mai importanta în literatura noastră decât a lui. Influenta operelor sale se aşază cu încetul, dar devine foarte puternică.

Se pot stabili două subdiviziuni în aceasta epoca: una în primii zece ani şi alta până la finele secolului. Le vom cerceta deosebit.

*

Primul deceniu începe prin două manifestări literare: una la Iaşi,

alta la Bucureşti.

E vorba de două reviste importante: „Contemporanul” şi „Literatorul”.

*

La 20 ianuarie 1880 apare la Bucureşti revista săptămânala „Literatorul”, care aduna în juru-i pe cea mai mare parte din scriitorii din Bucureşti şi scoate la iveala o sumă de tineri. Cu aceştia se întâmpla acelaşi lucru ca şi cu debutantii din „Convorbiri literare”; unii – mai puţini – îşi fac în literatura un nume însemnat; alţii părăsesc poezia şi devin personalităţi marcante în politica; alţii se pierd cu desăvârşire.

Articolul program afirma ca timpurile în care apare revista sunt „timpuri de indiferentism” şi ca literatura „străbate o criza foarte serioasa”. Mai mult „suntem în timpi anormali”. Se plânge mai ales de decadenta poeziei, care are numai „versificatori”, care „nu se abat din calea bătuta, fiindcă nu ştiu încă nimic din viaţă”.

Pentru îndreptarea acestei stări de lucruri îşi propun să lucreze cei adunaţi la revista cea nouă. Făgăduiesc că nu-şi vor umple foaia cu traduceri, că vor da numai lucruri bune, că vor fi severi pentru ei înşişi şi nu vor „pactiza cu vanitatea celorlalţi”.

Centrul acestei mişcări este Alexandru Macedonschi. Deşi nu erau decât opt ani de când apăruse primul sau volum *Prima verba* pe care-l încurajase D. Laurian (în *Tranzacţiuni literare*, 1872, pag. 279) cu câteva cuvinte binevoitoare ca „un început care promite”, el îşi crea în Bucureşti un cerc de admiratori, între care puţini profesori şi mai mulţi studenţi şi elevi. Aceştia vedeau într-însul, nu numai un mare poet, dar un mare critic, un reformator al literaturii. Succesul a fost important. Alecsandri însuşi s-a arătat prietenos, trimiţând lui Macedonschi o scrisoare încurajatoare însoţita de un fragment din *Despot-Voda* în două redacţii: una primitiva inedita şi alta cea publicata. Bătrânul poet adauga o serie de consilii pentru tinerii scriitori. Împrejurarea se explica prin faptul că acum se ivesc ici-colo oarecare atacuri contra poetului *Gintei latine* şi el devine sensibil, la cuvintele de lauda ce i se adresează, iar Macedonschi avusese grija să-l măgulească, pentru a-l atrage de parte-i, socotind ca prin aceasta da o lovitură „Convorbirilor literare”, date fiind legăturile lui Alecsandri cu aceasta revista. Purtarea lui Alecsandri nu ne mira, căci tot aşa procedase în toiul polemicilor dintre foile din Bucureşti şi „Convorbiri

literare”, când dăduse acestora să publice din poeziile sale. Se afirma ca numai prin intervenţia lui a suspendat Mihail Zamfirescu publicarea satirei sale *Muza de la Borta rece*.

Aceasta atitudine se explica prin dorinţa lui Alecsandri de a nu fi socotit ca alipit la o singură grupare literara, ci de a fi considerat ca poet al naţiunii întregi.

Lui Macedonschi i se pare ca tonul lui Alecsandri ar fi de protector şi de aceea publica o serie de comentarii asupra compoziţiei lui Alecsandri pentru a stabili ca vorbeşte ca „mărire cu mărire”. În curând avea să atace pe Alecsandri şi prin articole de critica şi printr-o epigrama cu ocazia reprezentaţiei piesei *Fântâna Blanduziei*, socotind ca persoana lui Zoil ar fi fost un atac împotriva sa.

„Literatorul” ne da pe lângă poeziile lui Macedonschi şi altele semnate de T.M. Stoenescu, C.C. Bacalbasa, Carol Scrob, N. Pruncu, Scarlat Moscu, Veronica Micle, P. Dulfu, I. Polihroniade, Duiliu Zamfirescu, C. Plesoianu, I.N. Iancovescu, Alexandru Djuvara, N. Davidescu, M. Toncescu, Anton Bacalbasa, N. Tincu, Mircea Demetriade ş.a.

Cei mai mulţi din aceşti debutează aci. Pe unii şeful grupării îi încurajează în mod public, cum este cazul lui Duiliu Zamfirescu cu ocazia publicării poemei *Levante şi Calavrita*.

Nuvelistica o reprezintă Al. Macedonschi însuşi şi Vladimir Macedonschi, Mihail Demetrescu, T.M. Stoenescu, Gr. Cretescu, D. Teleor.

Critica literara o face Al. Macedonschi, T.M. Stoenescu, alături de cunoscutul polemist Pantazi Ghica şi de tânărul D.D. Racovita, care se va specializa în cronica teatrala (sub pseudonimul Sphinx).

Această mişcare literara devine din ce în ce mai importanta; ba conducătorii ei au ideea de a întemeia o societate literara, oarecum în felul „Junimei”. Ei simt însă că au trebuinţa de o persoană cu vaza care s-o patroneze şi fac apel la V.A. Urechea.

Vasile A. Urechea (1860 – 1901) făcuse studii în Iaşi, apoi în Spania, debutase în „România literară” prin câteva poezii pe care le semna Vasile Alexandrescu. Ca profesor în Iaşi, luase o parte activa la mişcarea culturala din Moldova, ocupase funcţiuni importante în administraţia şcolara.

În vremea aceasta era profesor la Facultatea de Litere în Bucureşti, membru fondator al Academiei, al Ateneului român,

publicase scrieri numeroase. Era deci o personalitate de primul rang care putea să patroneze un curent literar. Ca unul ce avusese lupte numeroase cu criticul „Convorbirilor literare”, privea poate cu oarecare satisfacţie că se ridica o mişcare în Bucureşti care să ţină piept celei din Iaşi.

Urechea deveni deci prezidentul de onoare al tinerei societăţi, iar viceprezident era Alexandru Macedonschi.

Afară de acest comitet central, se constituise în multe orse ale ţării comitete parţiale şi comitete judeţene. Numărul colaboratorilor se măreşte şi succesul merge crescând şi din punct de vedere material. Macedonschi este acum consacrat „cap al poeziei sociale” şi el însuşi în prefaţa volumului unui colaborator (Th. M. Stoenescu *Poezii*, Buc., 1883) face teoria acestei noi scoli literare.

Ce era aceasta „poezie sociala”?

Criticul pleacă de la afirmarea ca poeţii din acel timp reflectează în operele lor numai simţirile şi ideile legate cu propria lor persoana şi cu propriile lor suferinţe sau bucurii şi reduc cu totul valoarea sociala a poeziei; se impune deci o reacţiune în această privinţă: cercul trebuie să se mărească. Să nu se margineasca poeţii a ne spune dragostea lor şi a ne descrie femeile pe care le iubesc ori decepţiile lor amoroase, ci să alerge la alte izvoare de inspiraţie, mai nobile; să cânte familia, patria, marile idei ce mişca lumea.

Se poate observa că nu e ceva nou în aceasta teorie, că s-a zis de mult *poeta vates*; ca în toate literaturile sunt poeţi de acest fel; ba chiar în literatura noastră se pot cita şi din cei vechi, se pot cita şi din cei ce scriau în vremea aceea precum Alecsandri, cântaretul patriei, precum Eminescu, poetul filosof, care ştiuse să exprime în modul cel mai artistic cele mai adânci concepţii metafizice. Asemenea consideraţii nu se ţineau în seama şi Al. Macedonschi se înfăţişa ca poetul care întemeiază o scoala nouă.

Mişcarea aceasta ar fi putut să aibă succes statornic dacă o mare greşeala a conducătorului ei efectiv nu ar fi stricat totul. În anul 1883, când Eminescu e lovit întâia oară de nenorocita lui boala, Macedonschi publica o epigrama prin care batjocorea în mod crud pe acest poet. Deşi epigrama vorbea de „un X... pretins poet”, totuşi opinia publică recunoscu împotriva cui e îndreptata şi se porni o campanie neîndurata contra autorului. Ziarele publica articole în contra-i; unii colaboratori ai lui se retraseră fără zgomot, alţii exprimară în mod

public supărarea lor: societatea se prăbuşi. În zadar se publica un articol în care se cautau scuze pentru epigramist, invocându-se preceden tele altor oameni mari ca Lord Byron, Goethe, Thiers, care ar fi făcut şi ei cam aşa la moartea duşmanilor lor – căci publicul nici nu primea alăturarea lui Al. Macedonschi cu asemenea genii ale omenirii, nici nu vedea să fi fost o duşmanie personala între Macedonschi şi Eminescu, care să explice până la un punct lovitura celui dintâi împotriva celuilalt. De aceea vedem ca numărul scriitorilor se împuţinează la „Literatorul". Apoi, în ianuarie 1885, se aduce la cunoştinţa publicului ca Macedonschi ca şi Lord Byron, „izbit de patimile strigatoare ale contemporanilor" şi-a părăsit tara şi s-a stabilit la Paris, unde a fost primit cu mare bucurie: acolo „într-o ţară mai iubitoare de frumos şi de literatura" îşi va croi un nou drum.

De atunci Macedonschi va da o nouă ediţie a poeziilor sale vechi (1882) şi un nou volum *Excelsior* (Buc. 1895), va publica poezii în franţuzeşte şi tocmai în 1912 va scoate a treia colecţiune: *Flori sacre*.

Curând după plecarea lui Macedonschi, „Literatorul" încetează şi în 1885 apare, în locui „Revista literară" care iese în şir de mai mulţi ani sub direcţia lui Stefan Velescu, a lui I. Radoiu ş.a., iar mai târziu sub a lui T.M. Stoenescu. La aceasta colaborează câtăva vreme şi Macedonschi, publicând poezii (*Ospăţul lui Pentaur*, 1886) şi nuvele (*Nicu Doreanu*, *Zi de august*, 1886); dar curând scoate el însuşi vechiul „Literatorul" care apare din când în când între anii 1890 – 1899 şi 1904.

*

În anul 1881 apare în Iaşi o revistă lunara „Contemporanul". Ea avea de scop să răspândeasca ideile tânărului partid socialist. Era mai mult o revistă de ştiinţe şi de critica. Articolul program spune că-şi propune în primul rând să arate „cum priveşte ştiinţa contemporana lumea", apoi să combata ideile greşite şi mai ales „cărţile de scoala" rele. Literatura e ceva secundar.

Cititorii vor afla critica scrierilor ce vor apărea şi câteodată şi lucrări poetice „care se vor judeca bune pe baza unei cercetări foarte aspre".

Primul an (1881 – 82) e ocupat numai de plagiatele autorilor didactici şi de articole de vulgarizare ştiinţifică. Cei mai mulţi redactori semnează cu pseudonime: Verax, Audax etc. Partea ştiinţifică o conduc fraţii Ion şi George Nădejde; iar poezia o reprezintă A.C. Cuza, C. Mille

şi T. Speranţa cu „anecdotele” sale. Mai târziu vom găsi poezii semnate de N. Beldiceanu, care publicase şi în „Convorbiri literare”; de filoszoful Vasile Conta, de Vasile Mortun, care publica şi piese de teatru. Vom găsi pe Gh. din Moldova (pseudonimul lui Kernbach), pe O. Carp (pseudonimul lui G. Proca), pe tinerii D.A. Teodoru, Artur Stavri şi Anton Bacalbasa.

Natural, fiind principalul organ de propaganda al unui partid politic, „Contem poranul” susţinea ideile acestuia şi lucrul e mai evident în nuvela şi în critica.

Ca nuvelişti, se disting Stefan Basarabeanu, căruia îi datoram trei volume de nuvele din viaţa pescarilor de la Dunăre (Bucureşti, 1893) şi Sofia Nădejde, care începe cu critica sociala, dar mai târziu se va devota cu totul nuvelei şi romanului, dobândind oarecare succese cu scrierile sale în care elementul educativ şi moral apare în primul rând în evidenţă.

Critica literara are ca reprezentant principal pe I. Gherea.

„Contemporanul” a apărut până în anul 1888 şi a avut o mare influenta asupra tinerimii. Generaţiile de şcolari din acea vreme s-au hrănit mai ales cu articolele acestei reviste. Universitatea din Iaşi îndeosebi era legată de aproape cu mişcarea lite rara şi ştiinţifică a ei, căci în vremea aceasta „Convorbirile literare” îşi mutase sediul în Bucureşti şi rămăsese astfel triumfătoare revista socialista. Studenţimea din Bucureşti, mai ales cea din facultea de litere şi drept, se afla sub influenta „Convorbirilor” şi îndeosebi a profesorului lor Titu Maiorescu. Atunci s-au alipit pe lângă dânsul o sumă de studenţi, care aveau să devină apoi falanga cea noua a „Junimei” şi unii aveau să urmeze şi în politica pe predecesorii lor.

Nu cred că e locul aci să vorbesc de rezultatele acestei mişcări socialiste pentru progresul spiritului public. Pentru literatura câştigul a fost puţin însemnat căci unii din colaboratori – cum se întâmpla totdeauna – erau scriitori mediocri, care n-au dovedit nici în restul vieţii lor niciun talent literar; alţii, mai talentaţi, au părăsit cu totul ori în mare parte activitatea literară.

Mai multă stăruinta se poate zice că au dovedit dr. Proca (O. Carp) şi Artur Stavri, ca poeţi şi I. Gherea ca critic.

Amândouă aceste curente sunt ostile „Convorbirilor literare”, dar din puncte de vedere cu totul deosebite, „Literatorul” îşi îndreaptă atenţiunea asupra activităţii literare, fără a formula acuzaţii precise.

„Contemporanul” ataca mai ales partea politica şi sociala. Reluând o veche formula a criticului Maiorescu „forma fără fond”, redactorii îşi dezvoltară teoriile lor politice, găsind vinovata organizaţia burgheza şi aducând în sprijinul lor chiar pe unii autori de la „Convorbiri”. Astfel, Eminescu, care strigase:

Sfărâmaţi orânduiala cea cruda şi nedreapta
Ce lumea o împarte în mizeri şi bogati!

devine autorul lor favorit şi când poetul înnebuneşte, ei îşi arata durerea lor, reproduc poezii de ale lui, iar criticul Gherea întreprinde un studiu amănunţit asupra operei lui Eminescu, scoţând dintr-însa argumente în contra organizaţiei burgheze.

*

„Convorbirile literare” dacă nu mai dau criticii literare locul şi importanta din primii ani şi din deceniul ’70—80, au norocul să dea la lumina operele unor scriitori care se impun şi care caracterizează o mare parte din mişcarea literara în aceşti 20 de ani.

În poezie este Eminescu, despre care am vorbit mai înainte.

În proza sunt: Slavici, Gane şi Ion Creanga.

Ion Slavici (născut 1848) este un ardelean care a studiat în Pesta şi Viena, care s-a făcut profesor în Bucureşti ca mai mulţi compatrioţi ai săi, dar apoi s-a întors în provincia sa (în 1884), unde a avut un rol însemnat în politica românilor, ca director al „Tribunei” din Sibiu şi ca membru în comitetul conducător. Osândit la închisoare, s-a refugiat în 1890 în România şi a fost iarăşi profesor. În anii din urmă, trecând iar în Ardeal, acţiunea sa politica a fost aspru criticata de fraţii săi şi poetul Goga a scris în contra-i un articol în care spune ca nu trebuie să se mai ocupe nimeni de Slavici omul politic, ci numai de scriitor.

Acesta este şi Slavici care ne interesează pe noi aci.

El a debutat în „Convorbiri literare” cu o serie de nuvele pe care în 1881 le-a adunat în 2 volume (*Nuvele din popor*, Buc., 1881).

Ele înfăţişează o lume cu totul noua: taranimea din Ardeal, cu caracterul ei particular, cu suferinţele, cu sforţările ce face pentru a-şi îmbunătăţi situaţia. Dar nu e numai culoarea locala care le face interesante, ci talentul cu care izbuteşte să dea viaţa persoanelor şi meşteşugul cu care zugrăveşte conflictele sufleteşti şi conduce intrigile dramatice.

Moara cu noroc se considera ca una din cele mai desăvârşite

bucăţi ale lui din aceasta colecţie şi una din cele mai frumoase nuvele ale literaturii noastre.

Stilul nu-i prea viu şi câteodată limba îi este împestriţata cu ardelenisme. Are însă în schimb, un umor particular, un amestec de seriozitate şi de gluma care te face să-i urmăreşti cu plăcere chiar dezvoltările uneori prea lungi. *Budulea Taichii* şi *Popa Tanda* sunt cele mai caracteristice în această privinţă.

Slavici a mai publicat în „Convorbiri” şi diferite studii istorice (*Despre maghiari*, 1871) şi câteva piese de teatru (*Toane*, comedie, 1874; *Gaspar Graziani*, tragedie 1888) şi apoi mai multe broşuri despre chestiuni variate (*Scoalele săteşti*, 1890; *Ardealul*, 1893) precum şi cărţi de scoala singur sau în colaborare. Atunci activitatea literara propriu-zisa e părăsita şi o reia în 1900 cu *Vatra părăsita*, în care zugravirea caracterelor este mai slaba, dar se văd încă însuşirile fundamentale ale operelor lui.

Inferioara este povestirea istorica *Din bătrâni* (1902) în care faptele se petrec în timpul lui Justinian şi nu au destula claritate în desfăşurarea lor.

Nu e mai fericit nici cu romanul *Mara* (Budapesta 1906), nici cu nuvela *Spiru Calin* (1908). Totuşi, vechea reputaţie a lui Slavici îi susţine încă operele: ele se citesc cu curiozitate şi se apreciază cu bunăvoinţa, iar apariţia unei ediţii complete (Minerva, 1907) e privita cu o satisfacţie deosebita şi da ocazie criticilor să judece în întregul ei opera autorului.

Nicolae Gane (născut 1835) este orăşean din Moldova, a fost magistrat, apoi avocat şi om politic: deputat, senator, primar, ministru, preşedinte al Senatului.

A debutat în „Convorbiri literare” cu nuvela *Fluierul lui Stefan* (1867); a publicat apoi alte nuvele şi poezii. El şi-a adunat în volumul întâi poeziile (Iaşi, 1873). Ele exprima mai ales stări sufleteşti vesele, zugrăvind mulţumirea omului care iubeşte viaţa şi doreşte bine semenilor săi şi patriei.

Nuvelele le-a adunat în două volume în 1880 (Iaşi), iar a doua ediţie din 1886 (Buc.) cuprinde 3 volume.

Pe Gane îl atrage viaţa taraneasca şi viaţa boierilor vechi, care şedeau la tara şi duceau un trai patriarhal.

Aci este izvorul celor mai frumoase din nuvelele sale: *Piatra lui Osman* – *Comoara de pe Rarau* – *Duduia Balasa* – Povestirile *Câinele*

Balan – şi *în vacanţa* (1879) sunt legate cu amintiri din viaţa sa. Influenta povestirilor şi poeziilor poporane se vede în *Santa* iubita haiducului Codreanu (1875) şi *Aliuta* (1881). Interesante sunt cele două nuvele istorice *Domnita Ruxandra* şi *Petru Rareş*. *Privighetoarea Socolei* e o nuvelă cu subiect modern, fără o valoare deosebită.

După 1886, vreme de 15 ani, Gane s-a ocupat mai puţin cu literatura. De la 1901 începe a doua serie de publicaţii, dând la lumina amintiri din viaţa, discursuri, note de călătorie, însemnări critice: *Pagini raslete* (Iaşi 1901) *Zile trăite* (Iaşi, 1903) şi *Păcate mărturisite* (Iaşi, 1904). În această a doua parte a activităţii sale nu mai are nicio legătură cu „Convorbirile literare".

În 1908 fu ales membru al Academiei. Cu ocazia recepţiunii sale, s-a relevat meritele sale ca nuvelist şi ca traducător.

În această direcţie, el are o lucrare de însemnătate deosebita: *Infernul* lui Dante. N-a părăsit forma şi versul original (ca Heliade şi Cosbuc); a izbutit însă să dea, uneori în mod fericit, paginile pline de mişcare şi de grozavii ale genialului poet al Italiei. Traducerea aceasta a apărut în volum în 1906.

Ion Creanga (1837 – 1889) este cu totul deosebit de ceilalţi doi. Moldovean ca Gane, el este satean, nu orăşean; satean ca Slavici, el are o cultură restrânsa. Se mai deosebeşte de ei şi prin faptul că viaţa i-a fost cu totul modesta. El este cum zic francezii, un scriitor „qui sent le terroir", care înfăţişează lumea taraneasca cu toată sinceritatea şi cu toată naivitatea, adesea cu toată cruditate de expresii particulara mediului.

Viaţa lui Creanga e foarte bine cunoscuta, căci el însuşi a povestit-o în note autobiografice şi în *Amintirile* sale.

Fiu de satean din Humulesti (jud. Neamţ), a învăţat cu dascălul din sat, apoi la o scoala din Brosteni şi la alta din Târgul Neamţului, în fine la o scoala de „Catiheti" din Fălticeni. Când era să se facă preot, iată că se desfiinţează scoalele de preoţi jude tene şi se cere absolvirea seminarului din Socola. Iată-l deci silit să plece în oraş.

Cu greu s-a despărţit de viaţa taraneasca:

„Dragi mi-erau tata şi mama, fraţii şi surorile şi băieţii satului, tovarăşii mei de copilărie, cu care, iarna, în zilele geroase, ma desfătam pe gheata şi la sanius, iar vara în zile frumoase de sărbători, cântând şi chiuind, cutreieram dumbrăvile şi luncile umbroase, tarinele cu holdele, câmpul cu florile şi mândrele dealuri, de după care îmi

zâmbeau zorile, în zburdalnica vârsta a tinereţii! Asemenea, dragi mi-erau sezatorile, clacile, horile şi toate petrecerile din sat, la care luam parte cu cea mai mare însufleţire”.

De la 1855 până la 1859 Creanga stete în seminar; atunci luând atestatul, veni în satul natal; apoi se însura la Iaşi şi se făcu diacon la biserica Patruzeci de sfinţi şi pe rând la alte biserici.

Deşi om în vârsta, căsătorit de trei ani, Creanga, dorind să se cultive şi să găsească pentru viitor şi un mijloc de a scăpa de cariera preotească, pe care nu o prea iubea, intra în scoala normala „Vasile Lupu” din Iaşi şi terminând fu numit institutor la o scoala din capitala Moldovei.

Mai târziu, pe la 1871, permiţându-şi să umble cu pălărie în loc de potcap, fu acuzat de eretic şi silit a părăsi preoţia. Atunci ministrul Tell l-a destituit din postul de institutor, sub cuvânt că e imoral pentru un popa să lase darul.

Atunci s-a apucat de negustorie, a fost apoi profesor la o scoala particulara din Iaşi; în fine d. Maiorescu, venind la minister, l-a reintegrat ca institutor.

Împrietenindu-se cu Eminescu, a început să frecventeze întrunirile societăţii „Junimea” şi a publicat în „Convorbiri literare” diverse povestiri, anecdote şi amintiri.

Ultimele zile le-a petrecut într-o casuta dintr-o mahala înfundata a Iaşilor, unde un atac teribil de epilepsie i-a curmat firul vieţii.

De la Creanga ne-au rămas opere, publicate în două volume după moartea autorului.

În primul volum sunt publicate basmele. Culese din gura poporului de către un povestitor care însuşi crescuse în mijlocul lumii din sate, ele au un farmec deosebit, au expresiuni, construcţii şi gândiri ciudate care se întâlnesc rar aiurea. Vom cita dintre acestea *Harap-Alb*, în care aflam zugravite cu o maestrie deosebita tipurile caracteristice ale lui Ochila, Setila, Flămânzila unul care vedea „şi în măruntaiele pământului”, altul care bea „apa de la 24 de iazuri şi o gârla şi striga că se usuca de sete”, altul care mănâncă „brazdele de pe urma a 24 de pluguri şi striga ca crapa de foame”. Cunoscute sunt, de asemenea, *Soacra cu trei nurori* – *Capra cu trei iezi*. Dar se citeşte cu o plăcere deosebita basmul intitulat *Danila Prepeleac*, ce ne înfăţişează figura cunoscutului tip poporan Pacala, ale cărui întâmplări extraordinare îţi

de şteapta un interes deosebit prin amestecul curios de dibacie şi prostie.

Basmul intitulat *Harap Alb* face parte din ciclul isprăvilor eroice. Un împărat, având numai fete, scrie fratelui său, care avea băieţi, să-i trimită unul ca să-l lase moştenitor. Acesta, după câteva încercări, alege pe cel mai mic, ca fiind mai vrednic, şi-l trimite. Pornind pe drum e nevoit să-şi ia în slujba un spân, deşi i se spusese să se ferească de spâni. Spânul îi da numele de Harap Alb şi merg la împărat. Apoi Harap Alb porneşte să facă isprăvi eroice, între care să aducă şi pe fata împăratului Roşu. În acestea reuşeşte, ajutat de Ochila, Setila, Gerila, Flămânzila etc. În cele din urmă se cununa cu fata împăratului Roşu şi trăieşte fericit.

Capra cu trei iezi e un basm care are ca personaje numai animale. Asemenea basme se găsesc foarte puţin în literatura noastră. La germani şi la slavi se găsesc din contra foarte multe. O capra avea trei iezi. Plecând de acasă, veni un lup şi mânca doi. Când auzi capra, unelti o răzbunare cumplita. Chema la praznic pe lup şi-l aşeza pe un scaun de ceara deasupra unei gropi cu jaratec, astupata cu nuiele. Topindu-se scaunul, lupul cazu în foc.

La Creanga întâlnim încă o fabula în care au rol animale: *Punguta cu doi bani*.

Întâmplările lui Pacala în literatura noastră populara sunt multe şi variate. În două povestiri din colecţiunea lui Creanga întâlnim acest tip: în *Danila Prepeleac* şi în *Stan Păţitul*. Tipul lui Pacala ne apare în literatura noastră ca şi a altor popoare, sub două înfăţişări: ca răutacios, care face totul pentru necăji pe alţii şi ca prost. În acest din urmă caz el poartă numele de Pepelea. Trebuie însă să notam ca extrema simplitate şi naivitate nu e totdeauna legată de tipul lui Pepelea. Astfel în piesa lui Alecsandri *Arvinte şi Pepelea*, acesta din urmă ne apare mai mult cu trăsăturile lui Pacala decât cu ale eroului prost. Prepeleac din povestea lui Creanga este tipul prostului. Pleacă cu boii să-i vânda la târg ca să-şi ia alţii mai ieftini şi un car, şi pe drum îi schimba cu un car, care i se pare ca merge singur, fiindcă îl vedea venind la vale; apoi schimba carul pe o capra, capra pe gâsca şi gâsca pe o pungă. În cele din urmă numai dracii îl ajuta să scape din mizerie.

Între basme sunt intercalate şi două istorioare: *Moş Nichifor Cotcarul* şi *Ivan Turbinca*. În aceasta din urma regăsim tema din *Toderica*, povestirea lui Costache Negruzzi. Aci Dumnezeu

blagosloveste turbinca lui Ivan ca să intre într-însa cine o vrea Ivan şi fără voia lui să nu poată ieşi.

A doua categorie de lucrări a lui Creanga o formează anecdotele, povestiri cu dezvoltări lungi, cu o intrigă bine condusa şi cu subiecte mai adesea din istoria noastră contem porana. În *Cinci pâini* aflam o satira la adresa judecătorilor şi avocaţilor, pe care îi numeşte: „ciorogari, porecliti şi apărători”. În două din ele aflam o persoană istorica foarte interesanta. Ioan Roata, unul dintre deputaţii tarani în divanul ad-hoc. Cea intitulată: *Ioan Roata şi Unirea* este o glumă cu multă fructe satirica la adresa stratului conducător al ţării, care nu voieşte a recunoaşte drepturile taranimii.

Pe când se discutau punctele programului partidului unionist prin toate cercurile sociale din Moldova, mai mulţi boieri, membri ai partidului, cheamă pe deputaţii tarani ca să le explice programa şi în special chestiunea „Unirii”. Toţi ţăranii păreau convinşi de argumentele boierilor afară de Moş Ioan Roata.

În cele din urmă unul din boieri îl invita sa ridice singur o piatră mare ce se afla în grădină. Neputând s-o facă singur, Roata e ajutat de ceilalţi tarani. „Acum ai înţeles”, întreabă boierul. Roata răspunde: „Am înţeles aşa, ca până acum noi ţăranii am dus fiecare câte o piatră mai mare sau mai mică pe umere, însă acum suntem chemati a purta împreună tot noi, opinca, o stânca pe umerele noastre”.

Prima parte a operei lui Creanga o formează precum văzurăm, mai mult reproducerea producţiunilor poporane. Ne-am înşela însă dacă l-am socoti ca un culegator de folclor: trebuie să-l privim ca unul ce a trăit la tara, a supt oarecum sucul acestei literaturi poporane şi apoi a dat drum liber fanteziei sale. De aceea basmele şi poveştile lui, deşi înfăţişează în mod admirabil spiritul poporului de la tara, pun însă în evidenta însuşirile lui literare proprii.

Amintirile din copilărie sunt partea cea mai personală a operei lui Creanga. Acestea i-au stabilit reputaţiunea de mare prozator. În adevăr, alcătuirea meşteşugita a frazei, în care se vede totuşi tonul poporan – scoaterea la iveala a multor provin cialisme cu o putere de expresiune deosebita, vivacitatea naraţiunii şi sinceritatea cu care povesteşte cele mai intime detalii ale vieţii lui de copil, toate acestea fac din opera lui Creanga una din cele mai însemnate ale literaturii române.

În teatru, „Convorbirile literare” dau la lumina operele unui

mare scriitor: ale lui Caragiale.

Care era situaţia acestui gen poetic în aceste momente?

Încă din deceniile trecute, teatrul românesc mergea cu multă greutate. El era privit aci ca instituţie de stat, aci ca simpla sala de spectacole. Câteodată Ministerul Cultelor o îngrijea de aproape numind directori din oameni tineri stăruitori ca Const. Stăncescu (1873), ori oameni cunoscuţi prin relaţiile lor sociale ca I.A. Cantacuzino (1872), ori prin situaţia lor politica sau literara ca Al. Odobescu (1875), altădată actorii (Millo, Pascali) erau ei înşişi însărcinati cu conducerea teatrului şi se zbăteau în mijlocul situaţiei financiare destul de încurcate. Este epoca succesului mare al trupelor de opera italiana, aduse de vestitul Franchetti. Este epoca trupei de operete franţuzeşti a d-nei Keller.

Piesele sunt mai toate traduceri. Originalele sunt puţine şi fără vreo valoare deosebită. Se pot lua în seamă numai comediile lui Alecsandri şi piesele patriotice ale lui V.A. Urechea. Criticii teatrali în acel timp erau Pantazi Ghica, Alexandru Lazarescu şi C. Aricescu.

Cu venirea lui Ion Ghica la conducerea teatrului, lucrurile luară o schimbare în bine; se făcu legea de organizare după modelul Comediei franceze din Paris şi încurajat de amicul său, Alecsandri dete prima sa drama istorica în versuri *Despot Voda* (1879). După acestea apar comediile lui Caragiale. Ele găsesc un public deprins cu traducerile din franţuzeşte. Acestea fura câteodată melodrame sforaitoare, altădată piese mai serioase ca dramele lui V. Hugo, Pailleron, uneori comedii uşoare şi cu situaţii îndrăzneţe. Ca autori români scena teatrului nostru cunoaşte pe B.P. Haşdeu (*Trei crai de la răsărit*, *Răzvan şi Vidra*), V. Alecsandri (*Despot-Voda*, *Lipitorile satelor*, *Sânziana*, *Pepelea*, *Fântâna Blanduziei*, *Ovidiu*), Gr. Ventura (*Curcanii*), D. Olanescu (*Pe malul gârlei*), V.A. Urechea (*Oda la Eliza*, *Porcarul* şi *Măria Sa*, *Martial*), A. Macedonschi (*Iades*), I.C. Negruzzi (*Hatmanul Baltag*), Bengescu-Dabija (*Pygmalion*), Slavici (*Gaspar Graziani*).

Succesul cel mare îl formează însă o serie de operete în care joaca cei mai buni actori şi care se încheie cu vestita *Voievodul ţiganilor* în care Iulian are un succes nemaiauzit până atunci. Nu cunosc bine analele teatrului, dar cred că a fost prima piesa care a atins un număr aşa de mare de reprezentaţii: peste 30 într-o stagiune.

Actorii aceştia, unii mai în vârstă, ca Iulian, Mateescu, alţii mai tineri ca Niculescu, Catopol ş.a., amici personali ai lui Caragiale îi

serviră de îndemn oarecum, căci în ei vedea el pe aceia care ar putea să întrupeze personagiile lucrate de dânsul.

Astfel apăru Caragiale pe scena.

Ion L. Caragiale (1853 – 1912) e o figură deosebita în literatura noastră. Face parte dintr-o familie de actori şi de aceea a cunoscut teatrul din frageda copilărie. Nu s-au publicat amănunte asupra vieţii sale. Până la moartea lui nu se ştia ce studii făcuse; se spunea că n-a învăţat decât patru clase primare. S-a descoperit atunci ca făcuse patru clase secundare la liceul din Ploieşti. Lucrul este interesant, dar n-avea prea mare importanta, căci Caragiale rămâne tot autodidact.

Viaţa lui? O serie de contraste; aci sărac şi în lupta cu mizeria, aci îmbogăţit prin moşteniri neaşteptate şi cheltuind fără socoteala; odată sufleor al unei trupe ambulante sau mic funcţionar în arhiva unei cancelarii, altădată director general al teatrelor, urzind reforme şi căutând să dea îndrumari artei dramatice româneşti; uneori negustor de bere, alteori director de reviste literare. În anii din urma părăsi tara şi se stabili la Berlin.

Nu ştim care va fi fost prima lui publicaţie; dar cunoscut s-a făcut prin comediile sale publicate în „Convorbiri literare” şi anume: *Noaptea furtunoasa* şi *Conul Leonida* în anul XIII (1879 – 80); *O scrisoare* pierdută în anul XVIII (1884 – 85) şi *D'ale carnavalului*, reprezentata în stagiunea 1884 – 85, dar publicata mai târziu în anul XIX (1895 – 1896). Aceasta din urma a fost rău primită de public şi fluierata la prima reprezentaţie.

Comediile lui dovedesc o desăvârşita cunoştinţa a meşteşugului teatral şi o mare originalitate de intuiţie, căci figurile sale sunt înfăţişate cu însuşiri care le dau viaţa. E critica societăţii noastre orăşeneşti, o critica răutacioasa, în care partea rea şi ridico lui sunt căutate cu toată stăruinta şi puse în lumina cu toată puterea fără ca vreodată să vezi că s-a preocupat şi de purtarea buna a naturii omeneşti sau a societăţii din mijlocul căruia îşi ia tipurile. Faptul l-a observat şi Titu Maiorescu, care totuşi vedea în opera lui Caragiale o aplicare a spiritului „Junimei”. Caragiale înfăţişează însă o critica extrema, cum i-a zis dl. Ibrăileanu, în cartea despre *Spiritul critic* (1909), de care am pomenit.

Piesele sale ridiculizează pe orăşeni, pe mahalagii la care ajung numai ecouri ale civilizaţiei introduse din apus; pe oamenii politici din provincie care, de asemenea, nu se pot ridica până la înţelegerea

principiilor pe care le dezvolta în cuvântări stupide sau nelogice şi pe baza cărora se mişca în acţiunea lor politica.

Comediile sale au avut succes destul de satisfăcător, totuşi ele au rămas câtăva vreme afară de repertoriul artiştilor noştri.

După multă vreme, în stagiunea 1889 – 90, deodată Caragiale da Teatrului National o piesă noua, însă de asta data o dramă, *Năpasta*. Deşi criticat cu multă vivacitate de mare parte a presei, deşi succesul fata de public a fost îndoios, ea a fost susţinuta şi de Gherea prin articole speciale şi de „Convorbiri literare”, unde dl. D. Nădejde a publicat mai multe articole (1897) pentru apărarea autorului.

Caragiale n-a mers însă mai departe pe calea începuta, ci a părăsit teatrul, abordând nuvela.

Admirabila sa nuvela psihologica *Făclia de Paşti* ne înfăţişează o fată noua a talentului lui Caragiale. Dar nici în calea aceasta nu persista. Pe la 1895 începe a publica schiţe umoristice şi satirice, pe care le aduna în 1901 sub titlul de *Momente*.

În acestea satirizează uneori cu ironie fina, alte ori în mod sarcastic, viaţa claselor mijlocii orăşeneşti: mahalagii inculţi şi rău crescuţi, soţi lipsiţi de demnitate ai unor sotii fără ruşine, funcţionari abuzivi şi studenţi gălăgioşi, femei de naştere obscura, care, având avere, voiesc a imita traiul claselor mai înalte. Toată lumea aceasta e fără cultura sau cu o spoiala ridicola, e răutacioasa până la cruzime, e lipsită de orice sentiment, nu urmăreşte alta ţinta decât îmbogăţirea şi traiul bun chiar cu mijloace neoneste. Câteodată ne transporta şi la tara, dar numai ca să râdă de preoţi şi de funcţionarii din sate.

De taran s-ar putea zice ca nu vorbeşte deloc sau vorbeşte numai bine. Singura excepţie ar fi o notiţa din „Vatra” care a dat loc unei polemici între el şi Vlahuta.

Satira lui nu se vede a fi îndreptata nici contra claselor sociale celor mai înalte, ci mai ales contra celor mijlocii, pe care le numeşte „lume de strânsura”.

Un nou volum intitulat *Schiţe noi* (1910) cuprinde un număr de schiţe în felul celor din precedenta colecţiune şi câteva povesti cu subiecte luate din literatura poporana, din cele care călătoresc din limba în limba şi se găsesc în multe literaturi, ca *Pastrama trufanda*, *Kir Ianulea* etc. Aci toată valoarea sta în felul compunerii, în dialog, în descripţiuni. Ele sunt din acest punct de vedere dovezi de stăpânire deplină a mijloacelor acestora şi arata superioritatea lui Caragiale ca

stilist.

Printre cele din urma producţii ale lui Caragiale sunt iarăşi lucrări de un gen nou: fabule în versuri. Caragiale mai scrisese versuri; poate chiar ca eu versuri a ieşit el pe arena publicităţii. Acestea din urma apărură în revista „Convorbiri critice” (1908).

*

Pe lângă aceşti mari autori, tot la „Convorbiri” au publicat şi alţii, care, deşi nu ajung pe aceştia, nu pot fi înlăturaţi, căci prezintă destule însuşiri care să dea trainicie măcar unei părţi din opera lor.

Astfel sunt: Teodor Serbănescu, N. Volenti, I.C. Negruzzi, Veronica Micle, A. Naum, Matilda Poni, D.C. Olanescu.

Câţiva dintre aceştia au rămas legaţi de revista în care debutase. Aşa au fost: *Nicolae Volenti* (mort 1910), fost magistrat, de la care ne-au rămas două volume de poezii (1875, 1891, ed. 2-a, 1905); *Anton Naum* (născut 12835), fost profesor la Universitatea din Iaşi, azi pensionar şi membru al Academiei din 1894, care a publicat un volum de traduceri în 1875, un volum de poezii originale (*Versuri*, Iaşi, 1890) şi o poema eroi-comica *Povestea vulpii* (Buc. 1903) şi d-na *Matilda Poni* (născuta Cugler), care a început a publica poezii chiar din primii ani ai „Convorbirilor literare”, iar în 1874 a publicat un volum (*Poezii*, Iaşi, Goldner). Sunt bucăţi fără emoţiuni puternice, fără accente energice, dar expunând sentimente intime cu delicateţa aleasa. Aşa e, de exemplu, poezia următoare:

Floarea-n câmp când veştejeşte
Alta-n locui înfloreşte;
Dar în pieptul omenesc
Florile când veştejesc
Cade roua în zadar.
Alte-n loc nu mai rasar.

Neapărat nu mai notam pe *I. Negruzzi*, directorul revistei.

Teodor Serbănescu (1837 – 1901) a fost militar şi s-a retras la pensie cu gradul de colonel, a publicat poezii lirice de natura intima care au avut mare succes, mai ales prin ajutorul melodiilor ce i s-au adaptat de diferiţi compozitori, între care G. Cavadia. Lucrările lui au fost adunate în volum numai după moartea lui, prin îngrijirea domnului Tr. Djuvara (Buc. 1902).

Veronica Micle (1850 – 1889) începe să publice încă din 1870 şi colaborează întâi la „Convorbiri literare”, apoi la diferite reviste din

Bucureşti. Poeziile sale s-au adunat într-un volum (1887, Buc. Haimann), iar în 1889 a dat la lumina o broşură de versuri pentru copii.

D.C. Olanescu, asemenea, s-a depărtat de „Convorbiri” a publicat în alte reviste poezii originale şi traduceri şi apoi a înfiinţat însuşi o importantă revista literară.

Pe lângă toţi aceşti autori, „Convorbirile” au încă un mare succes; în coloanele lor Ion Ghica începe a doua serie de operelor sale şi acelea care au în adevăr valoare literara şi-l clasează printre marii noştri scriitori.

Numele lui Ghica s-a întâlnit de multe ori în istoria literaturii şi culturii noastre. Acum însă prin publicarea *Scrisorilor către Alecsandri* el ajunge la punctul culminant al activităţii sale; este deci momentul a o studia în întregul ei.

Ioan Ghica (1816 – 1897). Născut la Bucureşti, studiază mai întâi la Sfântu-Sava, luând lecţii de gramatica de la Heliade. Se duse apoi la Paris, unde urma Facultatea de ştiinţe şi la şcoala de mine.

La 1841 dobândise titlul de inginer de la şcoala de mine şi se întorcea în ţara cu gândul să fie întrebuinţat la exploatarea salinelor sau să dobândească o catedra la Sfântu-Sava. Cu gândul acesta, alcătui el un proiect pentru scoaterea sarii şi-l dete rudei sale Iancu Oteteleseanu, unul din concesionarii salinelor, dar a fost respins de coasociaţi sub cuvânt că e prea costisitor.

Fiind rău văzut la Palat din cauza ideilor sale liberale, pe care le manifesta cu orice ocaziune, tatăl sau îl sfătui să se ducă la Iaşi pentru câtva timp. Câţiva boieri i-au dat la plecare o scrisoare către Mihail Sturdza, căruia îi propuneau a se face domn în Muntenia în locul lui Alexandru Ghica, despre care se ştia că are să fie în curând scos – şi să se realizeze cu acest chip unirea. Domnul Moldovei a citit cu plăcere scrisoarea, dar i-a spus ca nu poate primi să lucreze pentru această idee, fiindcă o crede inoportuna.

După ce petrecu câtăva vreme la Iaşi, Ion Ghica era gata să plece în străinătate, când într-o zi, cunoscând pe Nicolaehi Sutu, care era alor al şcoalelor, acesta îi propuse să rămâie în Moldova şi-i oferi o catedra la Academia Mihaileana. Coleg cu Mihail Kogalniceanu, el începu lecţiuni de matematica, de geologie şi de economie politica. Societatea ieşeana arata interes acestor cursuri noi şi ne spune însuşi Ghica în scrisorile sale ca, afară de şcolari, asistau la cursurile de economie

politica şi persoane străine.

Profesorii cei noi, cu amicii lor, produceau o adevărată mişcare în spiritul public, gonind o sumă de idei ruginite. Ca şi mai bine să fie ajuns acest scop, Ghica, împreună cu Kogalniceanu şi Alecsandri fundează o „foaie ştiinţifică şi literara".

Venind în Bucureşti, el fu unul din organizatorii revoluţiunii de la 1848. În partidul national, care a produs aceasta mişcare erau două curente: unul moderat, care nu voia reforme prea radicale în fruntea căruia se aflau Heliade, Tell ş.a., altul înaintat, condus de Rosetti, I.C. Bratianu, Ion Ghica, Bălcescu ş.a.

Revoluţia proclamata de întreg partidul, deveni după fuga lui Bibescu, stăpâna pe situaţie. Guvernul provizoriu, îndata ce trecura primele momente de agitaţiune, se apuca de lucru, prepara legi, prepara chemarea unei adunări constituante şi numi reprezentanţi oficiali: la Frankfurt (dieta Germaniei) pe Ioan Maiorescu, la Paris pe Alexandru Golescu şi la Constantinopol pe Ioan Ghica.

Ghica se afla în capitala Turciei încă din mai, înainte de izbucnirea revoluţiei, trimis ca să pregătească spiritele oamenilor politici. Generalul Au pick, reprezentantul republicii franceze, l-a primit bine şi l-a încredinţat de sprijinul sau pe lângă guvernul turcesc. Prin intervenirea acestuia a scăpat de arestare, când s-a aflat ca în Bucureşti s-a răsturnat ordinea stabilita de lucruri.

În septembrie 1848, fruntaşii mişcării revoluţionare, fura exilaţi. Ghica rămase la Constantinopol, silindu-se să deştepte în lumea diplomatica simpatii pentru români.

În 1853 a publicat sub pseudonim (G. Chainoi) o broşură cu titlul *Dernière occu pation des principautés* relativa la intrarea ruşilor în Moldova şi Muntenia. Tot atunci a dat ministerului turcesc un memoriu, arătând importanta ce ar avea participarea României la războiul care se pregătea atunci contra Rusiei, război ce avea să să nu measca al Crimeei.

În 1854, i s-a propus de ambasadorul englez să se ducă guvernator (bey) în insula Samos, unde era cuibul piraţilor din arhipelag. El, după stăruintele amicului său, Re sid-Pasa, a primit sarcina pentru trei luni, dar a stat câţiva ani (1854 – 1859) reuşind prin măsuri înţelepte şi prin ajutorul unui vas francez să stârpeasca pirateria din arhipelag.

Venind în ţara, fu ministru în Moldova şi în Muntenia.

La 1866 fu dintre conducătorii mişcării care răsturna pe Voda Cuza.

De la 11 februarie a fost în mai multe rânduri ministru şi prezident de consiliu; apoi a reprezentat tara la Londra în curs de vreo nouă ani, dar din cauza bolii şi batră netii, s-a retras şi a murit apoi la mosia sa.

La 1874, Ion Ghica a fost ales membru al Academiei şi în mai multe rânduri a ocupat locul de prezident.

Operele lui Ion Ghica nu sunt numeroase, dar sunt foarte meritorii.

Convorbiri economice 1865 – 1876, sunt o încercare pe deplin izbutita de a prezenta într-o formă cât se poate de simpla diferite chestiuni de economie politica, mijloc întrebuinţat de Jules Verne şi mai târziu de Camille Flamarion pentru răspândirea cu nos ţintelor de matematica, geologie, astronomie etc., nu în forma dogmatica, ci în naraţiuni şi dialoguri animate şi pline de spirit. Pe lângă fondul ştiinţific, întâlnim aci descrieri de obiceiuri, detalii asupra situaţiunii politice din timpul în care sunt scrise, cum şi modele de stil, precum descrierea Cismigiului, portretul lui Mavrogheni domnitorul, Bucureştii acum o sută de ani ş.a.

Pentru analizarea ideilor sale, Ghica se serveşte de mai multe procedari. Uneori între buintează forma de scrisori, alteori schiţează o mică povestire în care intereca lează chestiile pe care vrea să le discute; pentru altele alege forma dialogica.

Negresit, ca cunoştinţe de economie politica teoretica, nu da nimic nou, dar el nu prezintă originalitate numai în modul cum face chestia accesibila, adică cum îşi îndeplineşte misiunea de vulgarizator, ci în detaliile despre stări de fapt din ţara noastră din epoca în care scria. Cititorul deci, nu numai că va înţelege lesne ce este creditul, ce sunt împrumuturile statului, ce este proprietatea etc., dar va vedea cum era în anume epoca starea creditului public la noi, în ce stadiu se aflau împrumuturile statului, ce probleme erau legate de chestia proprietăţii ş.a.

Prima chestie pe care o cercetează autorul este munca. După o introducere, în care cauta în toate chipurile să departeze pe tineri de la funcţionarism, arătând că sunt mai bune carierele libere şi în special industria şi comerţul – trece la studiul propriu-zis. Pentru aceasta imaginează un caz. Un părinte, om cu puţina ştiinţa de carte, dar foarte

ambiţios, care se îmbogăţise prin agricultura, doreşte să vadă pe fiul sau funcţionar şi cât de curând ministru. Pentru acest scop îl trimite în Franţa ca să se facă doctor în drept. Tânărul sta acolo 8 ani, dar învaţa literele la Sorbona şi agricultura la Grignon. Acest tânăr face cunoştinţa pe vapor cu autorul şi-i scrie apoi întâmplanle vieţii sale. Aci se vede cât s-a supărat bătrânul părinte când a aflat ca fiul sau nu e om de legi şi că vrea să stea la tara şi să se ocupe cu agricultura şi cu opere literare. Aci se văd deosebirile de concepţii între cel care crede ca numai funcţiile statului sunt ono rabile şi importante, pe când celelalte ocupaţii sunt inferioare şi între cel care socoteste ca munca este onorabila. De aci consideraţii asupra muncii intelectuale şi a celei manuale şi în legătura cu acestea chestia maşinilor, a concurentei, a asociaţiei etc.

În aceste *Convorbiri* Ghica discuta mai ales munca, creditul, împrumuturile statului, proprietatea, industria, finanţele. El îndeamnă pe români a se deda la meserii şi la comerţ, căci „o naţiune fără industrie nu poate progresa”. În dezvoltarea bogăţiei naţionale sta îmbunătăţirea stării tuturor categoriilor sociale, deci şi a ţăranilor care suferă de atâtea lipsuri. Şi în legătura cu aceasta chestie el face următorul tablou al situaţiunii poporaţiei rurale:

„Munca ostenitoare, mâncare proasta şi puţin hrănitoare, lipsa de încălţăminte, îmbrăcăminte uşoară, aşternut neodihnitor, adăpost rău, apa statuta şi înverzita în mijlocul satelor, tifosul şi lingoarea, varsatul, angina difterica şi frigurile în permanenta şi vara şi iarna, fac ca femeile să devie din ce în ce mai anemice şi mai chlorotice, copiii limfatici, slabi şi bolnăvicioşi”.

Alte începuturi de opere de vulgarizare sunt: *Omul fizic* şi *intelectual* (Buc. 1866) şi *Pământul şi omul* (Buc. 1884). Aceasta din urmă este o culegere de am cole despre filosofia naturii. Este adresata tinerimii, care va trebui să înţeleagă „mult” mirile spiritului omului care intra cu investigările sale în regiunile înalte ale ştiinţei”.

Dar ajungem la *Scrisorile* lui.

Ghica era vechi prieten cu Alecsandri. Se cunoscuse în Paris poate în anul 1835, petrecuse împreună şi se întorsese în patrie: unul, literat în Moldova, altul, om de ştiinţa, în Muntenia. Dar vechii prieteni se întâlniră din nou în Iaşi în 1840, când întocmira foaia „Propăşirea”. Despărţiţi din nou se regăsira când cele două principate se unira, politica îi apropie, fiind şi unul şi altul miniştri ai noului domnitor; tot

politica îi separa după 11 februarie 1866, căci Alecsandri nu a luat parte la mişcare contra lui Cuza. Alte împrejurări veniră mai târziu şi vechii tovarăşi îşi reluară relaţiile, ba le făcură şi mai cordiale. Ghica petrecea adesea la Mirceşti şi vorbea de fapte din trecut. Din aceste discuţiuni se născu ideea de a scrie amintirile lor şi astfel în aprilie 1880 apăru în „Con vorbiri literare” prima scrisoare din *Corespondenta între V. Alecsandri şi I. Ghica*.

Alte scrisori urmară, mai multe ale lui Ghica şi câteva ale lui Alecsandri. În 1885 ele fura întrunite în volum şi tipărite cu o prefaţa semnata de I. Ghica.

„Oaspe iubit, zice Alecsandri despre acest volum, el va veni să ia loc în familiile române spre a le povesti cu graiul sau limpede, vesel, plăcut, câteva scene de la începutul secolului nostru sau din zilele noastre şi a desfăşura o galerie originala de figuri ce poarta sigiliul caracteristic al epocii”.

Aici întâlnim o sumă de date autobiografice şi pagini ce vor servi istoricilor, care se vor ocupa cu viaţa românească în secolul trecut. Aici aflam o minunată descriere a ciumei lui Caragea, modul cum se făceau nunţile pe la începutul secolului trecut. Ni se înfăţişează, de asemenea, starea şcolilor acum 50 de ani cu acei dascăli tipicari, ignoranţi, care băteau pe şcolari cu batul sau aruncau cu papucul după ei – cum e figura dascălului Chiosea, dar făceau acestea „împinsi de un instinct bun şi generos, fără să aibă cunoştinţa de binele ce făceau ţării lor”. Viaţa lui Ghica în insula Samos se găseşte povestita în cele două scrisori despre *Căpitanul Laurent*. Câteodată tratează şi chestii teoretice ca *Libertatea*, *Egalitatea*, *Legile*.

Între aceste epistole se afla şi studiul asupra lui *Ioan Câmpineanu*, pe care l-a citit la Academie, precum şi interesante amintiri despre Grigore Alexandrescu.

Volumul se termina cu cu articol asupra lui *Bălcescu*. Acesta a fost amic bun cu autorul şi în timpul cât Ghica se afla la Constantinopol, iar Bălcescu, după 1848, prin Transilvania, au întreţinut o lungă corespondenta.

Aceasta corespondenta a dat prilej unui alt volum intitulat *Amintiri din pribegia după 1848*, scrisori către V. Alecsandri (Buc. 1889). Acest volum nu e o lucrare lite rara, ci o culegere cu o mare valoare documentara.

Aici se afla multe scrisori ale lui Bălcescu, ale lui Heliade,

Golescu, Rosetti ş.a. Atât aceste scrisori, cât şi capitolele explicative, presărate cu aduceri aminte foarte interesanté, sunt dispuse ca material numai, autorul neavând în vedere a trata o ches ţiune în întregul ei. Vom afla aci stăruintele depuse de o parte din emigraţi, ca să împace pe români cu ungurii, mergând până acolo ca să organizeze o legiune românească destinata a lupta alături de unguri – stăruinte care n-au ajuns la rezultat. Vom vedea atinse şi alte o sumă de fapte din epoca 1848 – 1852. Din nenorocire însă, vom vedea aci certurile dintre emigraţi, acuzaţiunile ce-şi aduceau unii altora, chiar ura cea mai cumplita uneori. Aceasta însă era interesanta situaţiunii lor, căci însuşi Ioan Ghica zicea ca „exilatul depărtat de patrie, despărţit de familie şi de toate afecţiunile sale din tinereţe şi din copilărie, trăit în lipsa şi privaţiuni, de abia tolerat în pământul unde a putut găsi un trist adăpost, îşi înăspreşte spiritul, îşi împietreşte inima, se crede persecutat, trădat, spionat şi devine bănuitor şi de multe ori chiar nedrept şi pizmuitor”.

*

Dintre toţi autorii cu care se mândresc „Convorbirile literare”, niciunul n-a exercitat o influenţa aşa de mare ca Eminescu. Se poate zice că a făcut scoala. Dintre elevii săi, unii, fără vreun puternic talent, au reuşit să-i imiteze numai forma, dar n-au dat opere personale; alţii însă s-au eliberat mai curând sau mai târziu de influenta modelului şi şi-au luat zbor liber. Între aceştia, cel mai însemnat este, desigur, Vlahuta.

Alexandru Vlahuta (născut 1858) e bârladean, a făcut studiile în Iaşi, a fost câtăva vreme avocat în Târgoviste şi apoi profesor în Bucureşti. Apoi s-a devotat numai literaturii, ocupând în acelaşi timp o funcţiune cu caracter literar în administraţia Casei şcoalelor.

Poeziile cu care s-a făcut cunoscut s-au publicat în „Convorbiri literare”, dar legătura lui cu „Junimea” sta numai în faptul că a avut un cult pentru Eminescu.

În 1887 a scos primul volum de poezii, care a provocat aprecieri diferite. Lăudat de admiratorii lui Eminescu, a fost criticat cu severitate şi fără dreptate de amicii lui Macedonschi. În această privinţă se poate cita un articol al profesorului Bonifaciu Florescu în revista „Pelesul” (1887).

După ce a mai publicat câteva colecţii de poezii, precum *Iubire* (1896) şi diferite ediţii, a dat în 1904 (Minerva) un volum care

cuprinde întreaga sa opera poetica. Aşezarea bucăţilor e foarte puţin nimerita. Se pare că a vrut să le dea o ordine potrivita cu o idee, dar această idee nu se poate vedea desluşit. E de preferat ordinea cronologica, fiindcă poate mai lesne să-şi dea seama cineva de evoluţia talentului unui poet. În frunte e *Cuvântul*, în care vorbeşte despre rolul poetului. E un rol social: el care are puterea de a face să bată mii de inimi la un fel, nu trebuie să se ocupe de mizeriile şi de durerile sale personale. Aceasta e o concepţie de mai târziu a lui Vlahuta şi nu se potriveşte cu colecţia întreaga a poeziilor sale, care sunt mai mult personale.

În primul rând el a cântat iubirea. Între poeziile acestea sunt unele narative sau lirice care cânta iubirea altora şi se înduioşează de suferinţele tinerilor care se iubesc şi pe care nenorocirile îi despart (*Ce dor*, *Ce te uiţi cu ochii galesi, în mănăstire*). Sunt altele care exprima propriile sale sentimente. Din acestea nu se poate reconstitui un roman de amor, ca din ale lui Eminescu; găsim numai începuturi timide, speranţe şi iluzii ale unui amor care de-abia se manifesta. Mai găsim fericirea iubirii (grupul: *În fericire*), dar nu urmările tragice ale unui amor dispreţuit sau ale unei gelozii zgu duitoare; de-abia (în *Eternul cântec*) se vede un regret pentru un amor atins şi poetul se învăluie în filosofia resemnării.

A doua grupa de poezii o formează acelea care arata ecoul pe care-l produce în sufletul poetului şi al altora credinţa în Dumnezeu., El nu e un ateu şi dacă credinţa sa trece prin momente de îndoiala (*La icoana* şi *Dormi*, *iubito*), totdeauna credinţa iese învingătoare.

Cele mai multe şi cele mai izbutite poezii sunt cele care se raportează la problema vieţii. Din ele reiese ca viaţa e trista, iar cauzele sunt de natura personala şi de natura generală.

Pricina personala este situaţia scriitorului în societate. Scriitorul, şi în special poetul, este fiinţa care adânceşte problemele vieţii, care cugeta şi suferă pentru ceilalţi oameni, dar e privit ca inferior, pentru că e sărac, şi vine din clasa de jos a societăţii. *Tu eşti poet* arata lămurit nemulţumirea împotriva celor ce privesc pe poet ca un obiect de curiozitate sau de distracţie, iar *Linişte*, dedicata amicului sau De la vrancea, vorbeşte pe larg despre inferioritatea poetului, care nu poate îndura nici

…mila rea şi dispreţuitoare

Cu care-l privesc bogaţii din desarta lor splendoare nici triumful

pretinşilor poeţi, linguşitori ai celor puternici şi scriitori „în gustul tuturor”; de aceea îl îndeamnă să fugă de splendoarea avuţiei, a renumelui şi a gloriei:

Lumea ce ai fost visat-o negăsind-o nicairea.
Cauta-ţi în tine însuţi liniştea şi fericirea.

O poezie provenita din aceleaşi preocupări este *Delendum*, care conchide însă cu un îndemn la inacţiune.

Pricina generală este eterna problema a existentei. De ce trăieşte? se întreabă el în poezia *Cugetari*, cam lunga, dar exprimând ideile cu multă plasticitate. Şi când viaţa nu-ţi mai oferă nicio atracţiune, e lesne „să-ţi arunci un glonţ în creier” (*Din prag*); dar nu te lasa natura dimprejur, viaţa însăşi, dragostea de viaţa; ar trebui să omori întâi aceasta dragoste şi apoi să te omori şi tu.

Vlahuta a publicat şi nuvele. Prima colecţie de nuvele *Din durerile lumii*, tratează aceleaşi subiecte ca şi poeziile lui de la început. A doua intitulată *Din goana vieţii* (Buc.1892), cuprinde puţine nuvele şi mai multe articole de ziar, critici sociale şi literare.

După ce a lucrat cu Haşdeu la „Revista Noua” a căutat să fie însuşi conducător şi a făcut două încercări de acest fel: în 1893, când a scos „Viaţa” şi în 1901 când a scos „Semănătorul”. Mai târziu a stat departe de gruparile literare şi a dat concursul sau numai revistei „Viaţa românească” din Iaşi.

În a doua parte a activităţii sale a produs puţine poezii, dar acum a descris frumuseţile ţării în *România pitoreasca* (1901) şi faptele mai însemnate din istoria patriei în *Din trecutul nostru* (1908). În anii din urma a consacrat un mare studiu pictorului Grigorescu (1910), pe care l-a iubit şi l-a admirat ca pe artistul desăvârşit al naturii şi ţării române.

b) 1890 – 1900

Influenta *Convorbirilor literare* nu mai est acum covârşitoare. Mulţi din vechii colaboratori se despart de ele; apar scriitori tineri care n-au nicio legătură cu aceasta revista. Dar se simte continuu necesitatea de a se grupa. Prima manifestaţie mai importanta este a lui Haşdeu, care da la lumina „Revista noua” 1888 – 1895. Acum este al doilea moment de mare glorie a lui Haşdeu”; este epoca dicţionarului.

Să spunem câteva cuvinte asupra acestei chestiuni:

Se ştie ca chiar în primii ani după apariţia dicţionarului Academiei din 1871, s-au ridicat glasuri în această instituţie care

cerura o refacere a lucrării lui Laurian şi Massim. Curentul acesta, susţinut mai ales de Odobescu şi de Alecsandri, a căpătat oarecare succes; dar Academia ezita, nu atât din pricina că nu se putea decide asupra persoanei, cât din pricina cheltuielilor ce ar fi cerut o asemenea lucrare. Atunci regele, care este protectorul instituţiei şi care s-a interesat de aproape de lucrările ei, a venit de câteva ori în sânul adunării şi a făcut comunicări cu privire la limba română.

În cea rostita la 23 martie 1884 propune Academiei publicarea unui *Etymologicum Magnum Romaniae* şi chiar arăta principiile de care ar trebui să se călăuzeasca noua lucrare. În această privinţă, regele, deşi învăţase limba românească cu etimologistul Laurian, a arătat un spirit clar cerând cu stăruinta sa nu se abuzeze de neologisme şi chiar a cerut Academiei să ia sub paza sa „aceasta limba veche".

„Menţinem, zice el, aceste frumoase expresiuni întrebuinţate de străbuni şi nu ne temem de cuvinte care au dobândit de veacuri împământenirea".

Atunci s-a oferit a suporta cheltuielile lucrării care credea că se va termina în 5 – 6 ani. În 1891 şi 1894 regele a stăruit ca lucrarea să meargă mai repede ca să aibă fericirea a vedea în timpul domniei sale sfârşita aceasta opera monumentala. Planul lui Haşdeu, fiind prea vast, nu s-a putut duce la capăt şi de aceea Academia, în 1897 a dat însărcinarea domnului Al. Philippide, dar s-a socotit ca planul lucrării d-sale e prea mare şi de aceea, în urma unor divergente de păreri între domnia sa şi majoritatea colegilor săi, dl. Philippide a părăsit lucrarea. Atunci în 1906, s-a încredinţat domnului Sextil Puşcariu, azi profesor la Universitatea din Cernauţi, misiunea de a termina lucrarea. Până azi au apărut două volume.

Haşdeu însă, primind sarcina aceasta, îşi puse în gând să facă o lucrare monu mentala şi modul cum a început, studiile savante ce a publicat, cu ocazia aceea i-au asigurat, cum am zis, o nouă epoca de glorie literară.

Situaţia aceasta a lui Haşdeu îndruma pe mai mulţi scriitori să se grupeze în juru-i pentru a forma o mişcare literara nouă. Gruparea cuprinde pe doi dintre scriitorii care îşi făcuseră o reputaţie stabilita în câmpul literelor: Delavrancea şi Vlahuta. Se alipira şi poeta Veronica Micle şi poetul Gh. Kernbach (Gheorghe din Moldova), T. Speranţa, cunoscut prin anecdotele sale.

Colabora aci şi Ion Nenitescu (1854 – 1901) şi istoricii Ion

Bianu, care publica aci mai multe articole de istorie literara şi de biografie şi G. Ionescu-Gion, care avu în acest timp o serie de succese importante prin conferinţele sale, scrise în stil bom bastic, dar critic cu oarecare talent şi prin articolele istorice. De la publicarea *Istoriei Bucureştilor* (1899) reputaţia sa începu să scada din pricina atacurilor ce i se detera de către gruparea de scriitori de istorie de la „Convorbiri literare.

Aci este momentul a vorbi cu oarecare amănunte despre Delavrancea.

Născut în 1858, Barbu Ştefănescu, mai târziu Delavrancea, a învăţat la liceul Sf. Sava (*Bursierul* cuprinde amintiri din viaţa de şcolar), apoi a studiat dreptul la facultatea din Bucureşti şi la Paris.

Întorcându-se în ţara, s-a consacrat gazetariei; mai târziu a fost avocat şi om politic: a fost deputat, primar al capitalei şi ministru de lucrări publice.

Ca orator, el a dobândit o mare notorietate. D-l Maiorescu – după ce De la vrancea s-a alipit la politica conservatoare – l-a declarat „cel mai mare orator al epocii noastre". E drept ca în acţiune sunt puţini ca el; are mare putere de a ridica masele; dar discursurile citite nu mai produc acelaşi efect.

Ca literat, debutează între anii 1880 – 84 prin nuvele care înfăţişează figuri şi scene din lumea taraneasca şi din lumea mahalalelor bucureştene (*Sultanica*, 1885).

Treptat el intra cu observaţiile şi studiile sale în alte cercuri sociale: micii funcţionari (*Iancu Moroiu*), studenţii (*Trubadurul*, 1887) şi înalţii funcţionari (*Paraziţii*, 1893).

A căutat să-şi potrivească stilul cu starea sociala a persoanelor care se înfăţişează în diferite scrieri; dar el nu s-a mărginit să dea aceasta culoare locala în dialoguri, ci a urmat acelaşi procedeu şi în descripţie şi propriile sale reflexiuni. Forme neliterare ca „distile", „fitecine" s.a. se întâlnesc la tot pasul.

Mai toate aceste nuvele sunt scrise după principiile şcolii naturaliste, urmărind o reproducere fidela, chiar atunci când bunul gust se împotriveşte.

A doua serie de nuvele ale lui Delavrancea este cu totul deosebita: sunt bucăţi alegorice în care limba poetica a poeziei este dusă la o perfecţiune neatinsa de alţi scriitori. Nu s-ar putea compara decât cu Odobescu: acesta însă e mai rece, e mai manierat, nu are

căldura lui Delavrancea.

După câţiva ani (1893 – 1903) de neactivitate literara, Delavrancea apare deodată într-un gen cu totul nou de activitate, teatrul, abordând drama istorica. Putem zice ca de la *Despot-Voda* şi *Fântâna Blanduziei* nu s-a mai produs atâta mişcare în opinia publică.

Cu aceşti scriitori întemeie Haşdeu „Revista Noua”.

În *Cuvântul* premergator el se arata mulţumit ca tinerii s-au gândit la el, ca unul ce a avut multe păcate pe care le-a ispăşit şi a făcut multe greşeli pe care a căutat să le îndrepte.

În privinţa programului, el nu făgăduieşte nimic precis, ci numai arata ceea ce „nu va fi” revista sa: „nu va fi socialista, nu va fi gongorista”.

Pe lângă scriitorii citaţi mai înainte, la „Revista Noua” mai colaborează şi câteva importante personalităţi politice şi literare ca Ion Ghica, Dim. A. Sturdza, V.A. Urechea precum şi câţiva debutanti sau tineri scriitori puţin cunoscuţi, ca Artur Stavri, P. Dulfu, Haralamb Lecca, Rădulescu-Niger, N. Tincu.

Haşdeu da loc important folclorului. Apar şi culegeri de bucăţi şi studii ştiinţifice. Dintre culegatorii care publica aci, doi sunt mai însemnaţi: Dumitru Stăncescu, de la care avem mai multe colecţii de basme şi snoave şi Petre Ispirescu, care ajunge acum la deplinatatea reputaţiei sale. Este deci necesar a spune câteva cuvinte despre dânsul.

Începuturile literare ale lui Ispirescu (1838 – 1887) au fost foarte modeste. El însuşi nu şi-a preţuit niciodată îndeajuns însemnătatea. Basmele publicate ici şi colo prin reviste, snoave şi ghicitori atraseră atenţiunea celor mai de seama oameni de litere. După ce publica în broşuri (1873 şi 1874) *Snoavele sau poveştile*, el avu cinstea ca trei din volumele sale să fie precedate de prefeţe semnate de B.P. Haşdeu (*Legende sau basme*, Buc., 1872), V. Alecsandri (*Legende sau basme*, Buc., 1872), Al. Odobescu (*Poveştile unchiaşului sfatos*, 1879).

Ispirescu a încercat să fie şi povestitor original şi a publicat povesti păgâneşti, adică basme cu subiecte din mitologia greaca şi povesti istorice din trecutul poporului român. Negresit, lipsa de cultura clasică îl împiedica să reuşească cu adevărat în primele lui încercări. Mai fericite sunt cele din urmă. Ele sunt adevărate modele de povestire „populara” şi ar trebui să fie studiate de cei care scriu pentru popor. Ispirescu, cu mai multă învăţătura, ar fi fost un admirabil

vulgarizator.

Poate pentru a arăta ca Iaşul nu şi-a pierdut prin transferarea „Convorbirilor literare” rolul sau de oraş cultural, poate pentru a răspunde mişcării lui Haşdeu, se întemeie în 1889 o societate ştiinţifică şi literara, având ca organ „Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi”. Foaia apare şi azi sub direcţia domnului Al. Xenopol. În primii trei ani revista era în adevăr „arhiva” societăţii, căci îşi propunea să publice memorii şi note arătând rezultatele cercetărilor făcute de membri, precum şi analize şi dari de seama despre diferite opere apărute în ţara şi în străinătate. Din 1893 ea se transforma, dând o parte din cuprinsul ei pentru poezii, dar păstrând vechile rubrici. S-au publicat aci multe articole de ştiinţe naturale, de drept şi de istorie. Au mai publicat articole istorice şi domnii: Al. Philippide, P. Rascanu, N. Iorga, I. Tanoviceanu, Gr. Butureanu. Articole de filologie au dat domnii Al. Philippide şi H. Tiktin. Cu pedagogia s-au ocupat domnii C. Meissner şi I. Gavanescu. Documente au publicat domnii N. Iorga şi G. Ghibănescu. D-l Iorga făcea adesea şi critica literară. Pentru literatura poetica rolul revistei a fost puţin însemnat. Aflam puţine nume din cele cunoscute până atunci. Între acestea am putut cita pe al domnului A.C. Cuza şi al lui N. Beldiceanu. Încolo sunt scriitori care debutează acum: dl. O. Densuşianu, Boniface Hétrat, Ana Conta Kernbach, G. Lazu cu traducerile sale etc.

În vremea aceasta, se publica foarte mult, iar mare parte din publicaţii sunt legate cu luptele zilnice politice sau literare. Apar şi dispar reviste, se întemeiază şi se desfac grupari literare. Amicii de ieri devin duşmanii de azi. E o vreme foarte agitata. Vom nota aci câteva din manifestările de acest fel care au avut mai mult răsunet în acest timp.

*

În contra lui Haşdeu porneşte lupta Caragiale prin revista sa „Moftul român”, care începe la 24 ianuarie 1893, având ca director pe Caragiale şi ca prim-redactor pe Anton Bacalbasa. Titlul ales de ei înfăţişează „meteahna specifica” a poporului român, precum au francezii *l’engouement*, ungurii *şovinismul*, italienii *vendetta*. Pe lângă campania regulata dusă prin articole şi prin ilustraţii contra spiritismului lui Haşdeu, contra poeziilor lui şi chiar contra dicţionarului pe care-l numesc „magnum morfologicum”, se publica aci multe din schiţele umoristice ale lui Caragiale. Aşa sunt articolele

contra profesorilor transilvăneni, cei cu „aplicaţiunea metoaghii intuikive”, articole care, deşi nu aduc nimic nou şi nu zugrăvesc o stare de lucruri reala şi interesanta, au mare succes din pricina talentului particular cu care înfăţişează Caragiale lucrurile. Verva satirica a lui Caragiale se mai îndreaptă şi în contra poeziilor simboliste pe care le da atunci la lumina Al. Macedonschi şi unii din colaboratorii „Literatorului”.

*

Criticul Gherea, în 1893, aduna în juru-i pe I. Nădejde, fostul conducător al „Contemporanului” şi pe Sofia Nădejde, pe poeţii de la aceeaşi revista, O. Carp şi Artur Stavri, pe N. Beldiceanu, colaborator la „Arhiva” din Iaşi, pe Anton Bacalbasa, cunoscut prin câteva poezii şi prin articole de ziar. Mai toţi aceştia sunt atraşi prin prietenia politica: sunt socialişti. Pe alţii însă îi atrage valoarea criticului literar: Delavrancea şi Vlahuta. Apar aci câţiva tineri ca: I.N. Roman, P. Bujor şi I. Păun. Noua publicaţie „Literatura şi ştiinţa” (1893 – 94) este importanta prin studiile critice ale domnului Gherea, care califica epoca aceea de „seceta literara şi ştiinţifică”, prin o serie de nuvele şi poezii şi prin articole ştiinţifice.

Chestiunile politice în curând despart pe colaboratori şi publicaţia încetează. Socialiştii se concentrează la revista săptămânala „Lumea Noua” (care începe în 1895). Aci atrag şi pe un tânăr poet şi admirator al lui Macedonschi, *Traian Demetrescu* (1866 – 1896), care acum sta departe de fostul sau maestru şi lucrează la diferite reviste bucureştene, ba întemeiază singur o revistă în Craiova („Revista Olteana”).

De la el avem mai multe volume de poezii (*Poezii*, 1885, *Sensitive*, 1894, *Acuarele*, 1896) şi două romane (*Cum iubim*, 1896, *Iubita*, 1895) s.a.

Al. Vlahuta se asociază cu Dr. A. Urechea şi scot la 28 noiembrie 1893 revista săptămânala „Viaţa”. Văzând certurile dintre scriitori şi atacurile lor pline de ura şi de duşmanie, directorii, nefiind înglobati în nicio mişcare din taberele literare sau politice, îşi propun să urmărească mersul culturii, al ştiinţei şi al artei şi ţinând în curent pe cititori, să le arate partea de seriozitate şi partea de ridicol din toate luptele literare şi politice.

Ca folos pentru literatura, revista aceasta a adat la lumina câteva din poeziile lui Vlahuta, a încurajat debuturile lui Şt. O. Iosif şi

ale altor tineri scriitori. Tot ea a îndemnat pe bătrânul V.A. Urechea sa scrie mici nuvele şi schiţe *Viaţa în trecut* bazate pe documente.

Genul criticei umoristice, cam vulgare, a drului Urechea, a avut succes prin noutatea lui; dar obiectivitatea de critica pe care o făgăduieşte direcţia în articolul-program n-au putut s-o menţină totdeauna. Revista a devenit un organ de lupta. Lupta aceasta s-a purtat mai ales în contra socialiştilor, contra revistei lor „Lumea Noua" şi „Munca" şi în special contra lui Anton Bacalbasa.

Acesta, după ce se departase de Caragiale de la redacţia revistei „Moftul român", redacta o revistă pe care o intitulase „Moş Teaca" pentru a da oarecare continuitate succesului ce avusese cu volumul sau prin care ridiculiza viaţa militară. Volumul cuprinde însă – precum s-a şi arătat – multe motive luate din cartea umoristului francez Leroy, care crease tipul colonelului Ramollot.

Aci, pe lângă articolele de critica satirica vulgara, persiflează uneori pe Caragiale şi ataca direct cu multă vehementa pe Haşdeu. Împotriva articolelor despre spiritism sunt îndreptate cele mai multe atacuri.

*

În 1894, I. Slavici, I.L. Caragiale şi G. Cosbuc se întovărășesc şi scot în editura librarului Sfetea o revistă bilunara „Vatra", frumos tipărita şi frumos ilustrata, însă cu reproduceri după reviste străine, mai ales germane.

Constatând cu bucurie că s-a format încet-încet în Ţara Românească un public de cititori destul de numeros care iubeşte literatura naţionala, articolul program *Vorba de acasă* accentuează o idee noua care avea să devină mai târziu un îndemn urmat de fecunde rezultate: dorinţa de a face literatura naţionala.

Deşi arta nu are nationalitate, totuşi fiecare naţiune prezintă în producţiunile sale o sinteza a dezvoltării sale particulare. Dacă aceste producţii se pot ridica la o valoare deosebită, ele se impun şi altor popoare şi acea literatura devine literatura universală. Românii n-au ajuns încă la acest punct. De aceea directorii publicaţiei declara că vor fi mulţumiţi să scrie „pentru contemporanii lor români".

Dintre conducători, Cosbuc s-a ocupat mai de aproape cu revista şi aci a publicat o bună parte din poeziile cele mai de seamă ale lui. Mai puţin a scris Slavici şi Caragiale.

În vremea aceasta, Cosbuc se impune atenţiunii publicului

cititor. E momentul deci de a-i cerceta activitatea.

George Cosbuc (născut 1866) este dintr-un sat de lângă Nasaud. Nu se cunosc multe amănunte din viaţa sa înainte de a trece în regat. A învăţat la Nasaud şi la Cluj, dar mare parte din cultura şi-a făcut-o singur.

După ce a lucrat câţiva ani la ziarele de peste munţi, îndeosebi la „Tribuna” din Sibiu, a trecut în 1890 în România. A fost câtva timp profesor şi ziarist în Bucureşti, colaborând la cele mai importante ziare şi reviste, întemeind apoi el însuşi câteva reviste („Vatra”, 1894).

Primul volum care i-a stabilit reputaţia este *Balade şi idile* (Buc. 1893), dar el avea până atunci o activitate literara de aproape 10 ani. Publicase prin reviste diferite poezii, iar în 1885 dăduse la lumina un mic volum în *Biblioteca Tribunei* din Sibiu: *Pe pământul Turcului*, după care urmă: *Blestem de mama* (1885), *Fata craiului din cetini* (1886), *Draga mamei*, balada (1866), *Fulger*, poveste în versuri (1877).

Apariţiunea volumului din 1893 s-a făcut tocmai în vremea când poezia româneasca se afla în stare de criza. Eminescu stăpânea toate spiritele şi produsese un mare număr de imitatori. Ideile pesimiste ce se desfaceau din operele lui, critica în contra organizaţiei sociale răspândită de socialişti, precum şi ideile lor cosmopolite care apelau la „muncitorii din toate ţările”, negaţiunea sau batjocorirea ideii de patrie, toate aceste lăsau o stare de adânca deprimare în suflete.

Niciun scriitor din Regat nu putea să reacţioneze împotriva acestei situaţiuni. Vlahuta o constata, se întreba dacă trebuie s-o atribuie „melancoliei secolului care moare” şi îndemna pe tineri să se inspire din alte izvoare, să adâncească viaţa poporului, să înalte pe eroii lipsiţi de slava, să facă a se naşte o lume „noua”. Cosbuc răspundea acestei necesitaţi. Lumea lui era cu adevărat nouă. Toţi marii noştri poeţi fuseseră sau oameni dintr-o clasă sociala înalta sau orăşeni mulţumiţi cu starea lor ori nemulţumiţi şi revoltaţi de nedreptatea şi de dispreţul ce sufereau de la cei bogati şi sus pusi sau filosofi care cugetaseră asupra problemelor care frământau pe oameni în toate ţările. Cosbuc e poetul satean, care şi-a început cariera, dacă am putea zice astfel, ca poet în sat, luând parte la viaţa taraneasca chiar după ce se dusese la învăţătura. Ne spune cu mare sinceritate într-un articol ca, dacă n-ar fi învăţat carte şi ar fi rămas în locul sau de naştere, el ar fi fost rapsodul satului. De aceea dl. Dobrogeanu-Gherea, în studiul critic ce a publica asupra-i (1897), l-a numit poetul

taranimii.

Deşi publicate în volum de abia în 1899, poeziile din colecţia a doua *Fire de tort* sunt compuse în cea mai mare parte cam în aceeaşi epoca cu cele precedente. De aceea putem vorbi deodată despre amândouă.

Subiectele poeziilor acestora sunt foarte variate. Cele mai multe sunt narative, sunt cu adevărat balade. Acestea se pot împarţi în patru grupari:

a) Cu subiecte erotice, cum este *Craiasa zânelor*, care arata triumful amorului pământesc fata de un ideal care ar trece de hotarele acestei lumi. Se poate alătura cu *Luceafărul* lui Eminescu, lăsând, bineînţeles, la o parte faptul ca aceasta se poate interpreta ca o poezie simbolică. În opera lui Eminescu avem o fată de împărat care e iubita de un Luceafăr, dar acesta, când e aproape să-şi piardă nemurirea, vede ca mai puternică este iubirea pământească. La Cosbuc zânele au fugit într-un palat departe de lume ca să scape de mrejele dragostei, dar un tânăr travestit ajunge la ele şi însăşi cariasa cade în ispita şi trece în lumea muritoare;

b) Cu subiecte din viaţa sufletească a taranului. Aci vedem obiceiurile taranesti şi concepţia taraneasca despre probleme sociale sau sufleteşti. Poetul spune că avea de gând să scrie un ciclu întreg de poeme de acest fel, dar în volumele de care vorbim avem numai nunta (*Nunta Zamfirei*) şi moartea (*Moartea lui Fulger*). Pentru a înalta importanta naraţiunilor, poetul ne înfăţişează nu simpli săteni, ci împaraţi: Zamfira e fata unui împărat pe care o petesc crai din toate părţile lumii. Fulger este fecior de împărat şi moare în lupta. Obiceiurile acestei lumi împăratesti sunt primitive ca şi ale simplilor tarani, dar mărite în raport cu puterea şi cu rolul împaraţilor. În acest cadru se găseşte închisa discuţia problemei vieţii şi morţii. Aflam concepţia taranului: viaţa trebuie s-o trăieşti şi s-o primeşti cum ţi se da; să nu disperam în faţa morţii, căci este dincolo o alta viaţa mai fericita. Mai departe nu trebuie să mergi:

Nu cerceta aceste legi
Căci eşti nebun când le înţelegi.

c) Cu subiecte din istoria românească, cum este *Voichiţa lui Stefan*, *Stefanita Voda* şi *Pasa Hasan*. Cea mai importantă este cea din urmă, care povesteşte un episod din lupta de la Călugăreni. Având ca izvor pe Bălcescu, ne arata cum, după înfrângerea lui Sinan,

comandantii fugeau să se pună la adăpost şi cum Mihai urma reste pe unul din ei: Hasan Pasa. Vitejia lui Mihai, spaima turcului, în a cărui imaginaţie eroul român lua proporţii uriaşe, toate acestea sunt zugravite în mod admirabil. Şi ca forma de vers şi ca imagini, poezia aceasta e una din cele mai bune a lui lui;

d) Cu subiecte exotice, ca *Regina Ostrogoţilor* şi El *Zorab*.

În aceste două volume sunt şi câteva poezii lirice: *Doina*, *Noi vrem pământ* şi *Cântec barbar*. Cele două din urmă sunt cântece de revolta, cu accente sălbatice, în care energia expresiunii este poate fără pereche în literatura noastră. Cea dintâi este o apostrofa către *Doina*, în care arata, ca şi poezia poporana, rostul acestui cântec în viaţa sufletească a neamului românesc, care vede într-însa expresia sentimentului dragostei, ca şi durerea despărţirii şi a înstrăinării, ca şi revolta în contra nedreptăţii şi a asupririi.

O parte din poeziile din aceste volume sunt descriptive. Mai numeroase sunt însă acestea în al treilea volum intitulat foarte ciudat *Ziarul unui pierde vara* (1902). Sunt pasteluri, dar deosebite de ale lui Alecsandri; în ale lui Cosbuc e mai multă mişcare, e priveliştea diferitelor aspecte ale naturii, vara, iarna, noapte, seara, dimineaţa, cu amestecul omului care trăieşte, se bucura, munceşte, suferă în mijlocul naturii. Gherea socoteste ca în descrierea frumuseţilor naturii întrece pe Alecsandri.

Cosbuc a scris, în 1899, două cărţi asupra războiului de independenţă: *Povestea unei coroane de oţel* şi *Războiul pentru neatârnare*. Studiile ce-a făcut ca să le scrie, i-au inspirat o sumă de poezii cu subiecte relative la faptele vitejeşti din aceasta epoca. După Alecsandri el este al doilea cântaret mare al acestor lupte; dar lucrarea lui e mai complexa: sunt mai multe la număr poeziile, sunt mai complicate povestirile, sunt mai variate înfăţişările faptelor. El are darul de a reînvia trecutul şi, prin aceasta, poeziile sale din acest ciclu vor forma un material bogat de cultura patriotica.

O parte din cele vechi şi câteva poezii noi a adunat în 1904 în broşura *Cântece de vitejie*.

Dar activitatea lui Cosbuc este neobosita. El a întreprins să traduca operele marilor scriitori străini, a tradus în versuri exametre (idee nu tocmai fericita) *Eneida* lui Virgiliu, apoi *Georgicele* aceluiaşi poet, a tradus din Terenţiu (*Parmeno*) şi din Schiller. Piesa acestuia *Don Carlos* s-a reprezentat pe scena teatrului National în 1910 cu mare

succes.

Pe lângă conducătorii revistei se adauga şi câţiva scriitori, care îşi mai încercase puterile, ca Vasile Păun, care publicase puţine poezii pe la 1870 şi care da acum studii literare şi poezii corecte, dar fără un puternic suflu poetic; ca Petre Dulfu, care publica aci *Povestea lui Pacala*. Aci debutează şi tânărul poet G. Murnu, traducătorul de mai târziu al Iliadei lui Omer şi profesor de arheologie. Asemenea, Traian Demetrescu publica aci mai multe poezii.

*

„Convorbirile” încearcă, în acest domeniu, transformări importante în organizarea şi mersul lor. În 1895 se retrage I. Negruzzi şi conducerea o ia un comitet compus din tineri, cei mai mulţi foşti elevi ai profesorului Titu Maiorescu. E noua generaţie care-şi propune a continua opera înaintaşilor lor.

Teohari Antonescu a debutat ca elev al lui Gr. Tocilescu prin lucrarea despre *Cultul cabirilor în Dacia* şi a publicat articole de arheologie, devenind primul titular al catedrei de arheologie la Universitatea din Iaşi.

Ion Al. Bratescu-Voinesti, fost magistrat, avocat şi deputat, începe cu poezii, dar se impune atenţiei publicului prin nuvelele sale.

Mihail Dragomirescu, azi profesor la Universitatea din Bucureşti, începe asemenea prin poezii şi continua prin critice literare, în care cauta a da o nouă formulare vechilor teorii ale lui T. Maiorescu. Mai târziu se desparte de tovarăşii săi şi devine chiar adversarul „Convorbirilor literare”, acuzând pe conducătorii lor că nu mai reprezintă tradiţia fundatorilor.

D. Evolceanu publica recesiuni asupra cărţilor ce apar, dar apoi părăseşte aceasta îndeletnicire şi devine profesor de limba latina la Universitatea din Bucureşti şi mai târziu colaborator la dicţionarul Academiei.

Ion S. Floru publica articole de istorie.

Petre P. Negulescu publica articole de filosofie şi azi este titularul catedrei ocupaté odinioară de Titu Maiorescu.

C. Rădulescu-Motru, care azi e profesor de psihologie la Universitatea din Bucureşti, părăseşte „Convorbirile” şi întemeieaza „Noua revista româna”.

I.A. Rădulescu scrie articole de critica sociala şi literara şi azi colaborează la dicţionarul Academiei.

Fr. Robin scrie studii de stilistica.

Comitetul acesta conduce revista până în 1900. În acest interval se publicara lucrări diferite de ale tinerilor conducători, precum şi de ale altor scriitori mai vârstnici. Apărură aci şi multe nume noi.

D. *Titu Maiorescu*, fără să fi scris articole anume pentru „Convorbiri literare”, a ţinut să publice întâi aci studiile şi notele introductive pentru diferite cărţi, cum au fost acelea care au servit ca prefaţa colecţiilor de discursuri parlamentare. Tot aşa a fost notiţa asupra lui *I. Popovici Bănăţeanu*. Acest tânăr bănăţean, de la care au rămas câteva poezii şi nuvele din viaţa meseriaşilor (*În lume*, Buc., 1895) promitea sa scrie lucruri de valoare, dar a fost prea curând răpit de moarte, ca şi un alt bănăţean, *Victor Vlad*, cel ce scria poezii în dialectul provinciei sale.

Dintre vechii colaboratori publica acum în „Convorbiri literare” poezii *Anton Naum* (*Povestea vulpii*), *Ascanio Olanescu*, *N. Volenti* şi *Duiliu Zamfirescu*. Pe lângă ei apar tineri ca Bratescu-Voinesti, Mihail Dragomirescu, Dim. Nanu, G. Murnu şi Haralamb Lecca, iar mai târziu G. Tutoveanu şi Al. Antemireanu.

Traducerile ocupa un loc însemnat, ca şi în primii ani ai revistei. Vom nota poeziile lui Catul (trad. de N. Basilescu) şi piese de teatru ca *Femeia îndărătnica* a lui Shakespeare (trad. H. Lecca), *Antigona* lui Sophocle (trad. de M. Dragomirescu) s.a.

Romanul este înfăţişat prin seria pe care o începe d. Duiliu Zamfirescu (*Viaţa la tara*, 1895; *Tanase Scatiu*, 1896*, în război*, 1897), iar nuvele scriu mulţi colaboratori, între care vom nota pe domnii: Duiliu Zamfirescu, pe Marin Stroescu, I. Basarabescu, Bratescu-Voinesti.

Tinerii conducători se ocupa mai ales de filosofie (P.P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru) şi de critica şi polemici literare. Recensiuni şi notiţe critice semnate de domnii D. Evolceanu, S. Mehedinţi, C. Litzica, Mih. Dragomirescu, St. Orăşeanu cercetează diferite scrieri apărute şi îşi dau părerea asupra valorii lor; iar dl. Mihail Dragomirescu întreprinde studii critice mai întinse, cum sunt cele îndreptate contra domnului Dobrogeanu-Gherea, discutând teoria criticei, opunând „criticei ştiinţifice” a acestuia „critica estetica” (*Critica ştiinţifică şi Eminescu*, 1895).

Comitetul acesta conducător fusese recomandat publicului de dl. Iacob Negruzzi (nr. de la 1 ian. 1895) cu vorbe încurajatoare.

Domnia sa, după o împreună lucrare de doi ani, declara ca „a dobândit încredinţarea ca acei tineri vor şti să ducă înainte cu succes” opera generaţiei d-sale şi a d-sale personal. Cu toate acestea, după mici schimbări, vom vedea ca în 1900 compunerea comitetului se schimba şi revista ia un caracter mai mult ştiinţific decât literar.

La 25 noiembrie 1896, Olanescu, care era acum o persoană însemnata în mişcarea noastră politica şi literara, chema pe scriitori la o publicaţie noua: „Revista pentru literatura şi arta româna”.

Dumitru C. Olanescu (1849 – 1908), după studii juridice făcute în Paris, a fost magistrat şi apoi diplomat. În 1900 ajunsese ministru plenipotenţiar. Comisar general al guvernului la Expoziţia universala din Paris (1900), el a publicat un voluminos raport despre activitatea ţării sale şi despre modul cum s-a înfăţişat ea la acel concurs internaţional.

S-a făcut cunoscut prin poeziile sale originale şi traduse, publicate în „Con vorbiri literare” sub pseudonimul Ascanio. Mai târziu a tradus diferite piese din franţuzeşte (*Ruy-Blas* a lui V. Hugo) şi a compus şi originale (*Doctorul satului*, *Pribeagul*, *Primul bal*, comedii). Curând după războiul din 1877 a scris *Pe malul gârlei*, o comedie în care vedem cum un taran scapa de la moarte pe o beizadea şi e plătit cu o grozava ingratitudine; e deci o satira adresata ruşilor după răpirea Basarabiei având ca încheiere: pe cine nu-l laşi să moară, nu te lasa să trăieşti. Mai publica nuvele, poezii, satire, piese de teatru.

Lucrarea cea mai importantă este traducerea poeziilor lui Horatiu: *Ode epode*, *Carmen saeculare* (Buc., 1891), opera premiata de Academie în 1892.

În 1893 i se deschiseseră porţile Academiei dându-i-se fotoliul lui Alecsandri. Mare admirator al acestui scriitor, pe care-l celebrase printr-o apologie în versuri la *mormântul poetului* (1893), el alege ca subiect al discursului sau de recepţie viaţa şi operele predecesorului său.

„Literatura şi arta româna”, pe care o întemeiază Olanescu cu dl. N. Patrascu, se înfăţişează cu un program cam vag: constatarea ca literatura noastră nu urmează o dezvoltare fireasca, pentru ca lipseşte o „educaţie naţionala”.

Pentru acoperirea lipsei trebuie un nou „regim intelectual” care să dezvolte patriotismul şi în vederea acestui scop îşi propune a lucra revista aceasta.

Colaboratorii cei mai stăruitori ai revistei, care a apărut până în 1904, afară de directorul D. Olanescu, care publica poezii şi studii diferite şi de secretarul redacţiei, dl. N. Patrascu, care debutase în „Convorbiri literare” şi care publica acum critici şi recenzii literare, sunt dl. G. Cosbuc, cu poezii, dl. Duiliu Zamfirescu, cu poezii şi cu un roman (*Îndreptări*, 1901 – 1902). Numeroase bucăţi a publicat şi dl. Hara lamb Lecca. Încurajat de Haşdeu, care i-a adresat o scrisoare plină de laude, a început apoi să publice o serie de volume pe care le-a numerotat: Prima, Secunda, Quarta etc. Unele sunt colecţii de poezii lirice sau narative, altele sunt piese de teatru, mai ales drame moderne ca *Jucătorii de cărţi* (1899) şi *Câinii* (1900). Sub titlul *I.N.R.I.* a publicat în 1905 o poema lirica în care se înfăţişează patimile şi moartea lui Hristos.

Au mai publicat poezii domnii: D. Nanu, Stefan Petica, Th. Serbănescu, G. Tutoveanu, D. Anghel, I. Bârseanul, Iuliu Dragomirescu, Stefan Iosif, Andreiu Naum, L. Daus, Radu Rosetti ş.a.

Nuvele au publicat domnii C.I. Nottara, H. Cosoiu, E. Grigorovita ş.a.

Anghel Demetriescu a publicat articole de critica literara; G. Dem. Teodorescu, articole de folclor; iar Ionescu-Gion articole de istorie.

Câteodată însuşi Haşdeu a dat lucrări de ale sale.

D-l N. Iorga a publicat aci note de călătorie şi articole de istorie. Este epoca în care scrierile sale încep a atrage atenţia publicului.

IV

LITERATURA CARE SE FORMEAZĂ

1900 – 1910

Primul deceniu al secolului XX-lea înseamnă desigur o fază noua în literatura noastră. Cred însă că nu a venit momentul de a se face caracterizarea generală a acestui timp, pentru ca nu putem şti mersul şi succesul curentelor ce se observa, pentru ca s-au ivit scriitori despre a căror dezvoltare nu se poate spune cu siguranţa nimic. Trebuie să notam totuşi câteva principii care s-au formulat, câteva talente noi care s-au impus precum şi o serie de fapte care vor rămâne, oricare va fi valoarea ce li se va acorda.

*

La 1 ianuarie 1900, dl. e. Rădulescu-Motru, da la lumina o publicaţie intitulată „Noua revista româna pentru politica, literatura,

ştiinţa şi arta". Ea a avut un succes destul de important la început, mai ales prin anchetele politice şi sociale ce a întreprins, dar acţiunea ei a slăbit, şi la finele anului 1901 a încetat. A reapărut în 1908, dar acum are alt caracter: e o publicaţie săptămânala în care partea politica şi de polemica curenta este cea mai importantă; apoi activitatea ei în mare parte trece peste marginile cronologice ale acestei carticele.

Noua revista a publicat articole ştiinţifice şi politice, articole de pedagogie şi de istorie; a ţinut în curent pe cititori cu publicaţiile româneşti. Direcţiunea a făcut apel la toţi scriitorii bătrâni şi tineri şi a obţinut concursul unui număr însemnat dintre ei. Domnii N. Iorga, I. Tanoviceanu şi I. Nădejde au dat articole de istorie; domnii O. Densuşianu, H. Sanielevici şi P. Hanes, articole de istorie literara; dl. cosbuc da câteva poezii şi articole de folclor. Dar poezii aflam şi de alţi mulţi poeţi ca domnii: D. Karr, Radu Rosetti, Artur Stavri, H. Lecca ş.a. Folclorul e cercetat mai ales de dl. Saineanu şi T. Speranţa.

*

O alta manifestare literara pe care trebuie s-o cotam este apariţia revistei „Semănătorul" (1901), condusa de domnii Al. Vlahuta şi G. Cosbuc. Ei observa ca „inimile tânjesc", că e nevoie de „un stindard de înseninare şi de înfrăţire intelectuala" şi că trebuie să se redeştepte „avântul de odinioară în sufletele româneşti". Ei cred că luptele literare din anii precedenţi au fost dăunătoare mişcării literare şi ca forţele s-au risipit prea mult. Ei mai cred că însăşi literatura se afla pe o cale greşita. Ei declara că simt chiar „o mustrare de cuget" pentru ca s-au înstrăinat de marea viaţa a poporului, de marile lui suferinţe şi aspiraţii". Ei văd cu durere ca în educaţia ce s-a făcut tinerimii, şi de către scoala şi de către scriitori, s-au introdus nepăsarea fata de neam şi în străinarea în simţire; ca mulţi se sfiesc de rostirea cuvintelor patrie, iubire de tara şi de popor.

De aceea ei cer „adânca evlavie pentru trecutul glorios" şi „iubire entuziasta pentru tara". Aceste sentimente ei vor să le vadă realizate, nu numai în educarea ţine rimii, dar şi în manifestările literare şi cred că au datoria să facă aşa.

În anul al doilea, fondatorii se retrag şi revista rămâne sub direcţia unui comitet. Acum se introduc câţiva colaboratori noi, între care dl. N. Iorga şi dl. Ovid Densuşianu. Programul fondatorilor se realizează: se publica poezii patriotice, nuvele cu subiecte din viaţa taraneasca.

Curând însă dl. Ovid Densuşianu se retrage, rămânând director dl. N. Iorga cu un comitet compus din domnii: Şt. O. Iosif, M. Sadoveanu şi I. Scurtu. Cu anul următor se retrage şi dl. N. Iorga, rămânând domnii Sadoveanu, Anghel şi cu dl. Iosif, iar în 1908 intra în comitet pentru partea politica, dl. Aurel Popovici, care scrie o serie de articole violente împotriva ideilor democratice şi apoi revista încetează. Retragerea domnului Ovid Densuşianu, se vede a fi provocata de felul literaturii ce se publica în „Semănătorul", căci în 1905 scoate însuşi o revistă „Viaţa noua", în care califica de „rătăciri populare" povetele ce se dau scriitorilor de a se întoarce la popor şi aduce ca exemple de „copilării şi necuviinţe" versuri publicate în revista în care scrisese în ajun.

La „Semănătorul" poezia e reprezentata în primul rând prin cei doi conducatori: G. Cosbuc, care da câteva poezii originale şi traduceri din *Odisea* şi din *Infernul* lui Dante; Al. Vlahuta care da asemenea poezii originale şi traduceri din poeta italiana Ada Negri.

Dintre poeţii cunoscuţi din publicaţii anterioare, scriu aci: Stefan O. Iosif, care în aceasta epoca îşi stabileşte reputaţiunea prin volumele: *Patriarhale* (1901), *Ro mante* din Heine (1901), *Poezii* (1902), *Din zile mari* (1905), *Credinţe* (1905); dl. Dimitrie Nanu, care debutase în 1893 în „Familia" din Oradea Mare şi care da, pe lângă poezii originale şi traduceri foarte reuşite din Racine – şi dl. Artur Stavri, care va publica în acest timp două volume de poezii (*Pe acelaşi drum* şi *Luminisuri*).

Dar multe nume noi apar în coloanele revistei de care vorbim: G. Orleanu, d-na Natalia Iosif, domnii: P. Cerna, Z. Bârsan, H. Frollo, G. Vâlsan, Corneliu Moldovan, A.A. Naum ş.a.

Dintre tinerii de peste munţi scriu aci: d-ra Ecaterina Pitis din Braşov, dl. I. Broşu, I.U. Soricu, azi profesor în Bucureşti şi G. Rotica din Bucovina.

Nuvela e reprezentata prin scrierile d-lor Vlahuta, Ion Gorun (Al. Hodos), Constanta Hodos, dr. Basarabeanu, cunoscut prin publicaţii anterioare, I.A. Basarabescu, D. Anghel, I. Agârbiceanu, Vasile Pop, M. Sadoveanu, I. Ciocârlan, C. Sandu-Aldea, Emil Gârleanu (cu psed. Emilgar), N. Dunăreanu, N.N. Beldiceanu, I. Boteni, V. Caraivan, Ion Adam.

Critica o reprezintă domnii: N. Iorga, O. Densuşianu, Ilarie Chendi, I. Scurtu şi Izabela Sadoveanu.

*

„Viaţa noua” începe (1 februarie 1905) prin a combate literatura timpului, care are ca izvor de inspiraţie viaţa poporului de la tara: „Nu e literatura aceasta; nu e literatura care să ne facă cinste”.

Pe lângă articolele de istorie literara şi recensiunile scurte asupra cărţilor apărute, se publica aci poezii de domnii: I.B. Hétrat, Al. Stamatiade, Al. Gherghel, M. Cruceanu, D. Teleor, N. Davidescu, Eugeniu Speranţa etc. Directorul revistei, dl. O. Densuşianu publica şi domnia sa (sub pseudonimul Ervin) un număr însemnat de poezii şi în diferite articole susţine principiile poeziei simboliste, versul liber ş.a.

*

D-l N. Iorga, socotind ca misiunea sa în „fericita prefacere” a literaturii româneşti este în parte împlinita prin sprijinul dat tinerilor scriitori grupaţi în jurul „Seama natorului”, scoate în 1906, „Floarea Darurilor”, o revistă destinata a da pe de o parte traduceri din marii autori străini, pe de alta pagini uitate din epoca începuturilor literare şi în special dintre 1830 – 1840.

Aceasta publicaţie tine numai doi ani fiindcă de la ianuarie 1908 se contopeşte cu foaia politica „Neamul Românesc”; iar de la 25 decembrie 1908 apare deosebit revista lunara „Neamul românesc literar”. „Cuvântul” introductiv anunţa ca nu reprezintă un „partid literar”, că va publica „pentru plăcerea şi învăţătura publicului” diferite articole având ca norma: „exprimarea sincera a sufletului românesc în forma de adevăr”.

La partea literara a acestei reviste au colaborat unii scriitori cunoscuţi din coloanele „Semănătorului” ca dl. I.U. Soricu, H. Frollo, Agârbiceanu ş.a. precum şi câţiva debutanti, ca domnii Oreste, G. Rotica, Topârceanu ş.a.

Publicaţiile acestea au pus în evidenta şi mai mult activitatea multilaterala şi neobosita a domnului Iorga.

Începând cu poezii, încă din vremea când era student, trecând la impresii de călătorie şi apoi la studii literare şi istorice, dl. N. Iorga a colaborat la toate principalele reviste din tara, până când a întreprins însuşi asemenea publicaţiuni.

Numărul cărţilor date la lumina de domnia sa este foarte mare. Aduna şi publica documente şi cronici şi în colecţia Academiei (Hurmuzachi) şi într-o colecţie proprie (tipărita sub auspiciile Ministerului de Culte), precum şi în volume separate (*Cronica lui Constantin Căpitanul*). În acelaşi timp, pe lângă broşurile felurite şi

articolele de polemica din reviste, întreprinde şi câteva serii de lucrări istorice: a) istoria patriei, fie sub forma de manuale, fie sub forma de studii speciale, ca cercetarea negoţului şi meşteşugurilor, a obiceiurilor, a costumelor etc.); b) istoria literaturii şi a culturii româneşti, tratând deosebit: literatura religioasă, literatura secolului XVIII şi trei volume din literatura sec. XIX (ajunge până la 1866); c) istoria diferitelor instituţii importante, ca armata (numai primul volum), biserica (tot asemenea); d) studii asupra istoriei universale, fie manuale, cuprinzând „istoria lumii”, fie volume dezvoltate; în care studiază istoria imperiului otoman (în limba germană), istoria imperiului bizantin (în limba engleză). La acestea se adauga o serie de volume cu descrieri de călătorie; drumuri şi oraşe, sate şi manastari şi cele care vorbesc de Basarabia, Bucovina, Ardeal.

Activitatea aceasta îi da un loc în Academie în 1910, unde citeşte ca discurs de recepţiune un studiu asupra activităţii istorice române (*Două concepţii istorice*).

*

Cosbuc, la rândul său, în 1906, da la lumina cu Ion Gorun (dl. Al. Hodos) revista „Viaţa literară”, care însă n-are viaţa lunga, fiindcă în 1907 directorii o părăsesc şi ea se preface în „Viaţa literară şi artistica” pentru a dispărea după scurta vreme. Colaboratorii sunt cam aceiaşi ca şi la celelalte reviste; mişcarea provocată de ea nu are mare putere; dar ea da ocazie de a se distinge un critic: dl. Ilarie Chendi. Polemicile sale violente, nedrepte de multe ori, sunt scrise cu verva şi denota o deosebită agerime de spirit. (Adunate în volume: *Preludii*, *Foiletoane*, *Fragmente*). Aci a publicat multe din nuvelele sale dl. Al. Cazaban, care le va reuni apoi în volumul *Chipuri şi suflete* ş.a.

*

Mai importante decât toate aceste reviste este fără îndoială, aceea care iese la Iaşi la 1 martie 1906 „Viaţa românească”.

Iată câteva rânduri din programul ei:

„Poporul român a rămas în urma civilizaţiei europene, fapt explicat prin viaţa acestui popor. Cam de o sută de ani ne-am apropiat de aceasta civilizaţie. Putem însă noi aduce nota mai particulara a neamului nostru în cultura generală a omenirii? Răspunsul e negativ, pentru ca la noi e mare depărtare între clasele de sus şi între popor, sunt ca două naţii. Clasele de sus se ating de cultura apuseana, dar n-o asimilează, cele de jos nu se ating de aceasta cultura şi sufletul

poporului rămâne străin de viaţa civilizata şi nu poate da naştere unei culturi naţionale.

Aceasta nu se va întâmpla decât atunci când taranimea va căpăta în stat valoare sociala, proporţionala cu valoarea sa numerică, economică, morala naţionala, când vom fi un popor, când toate clasele sociale vor fi ale aceluiaşi popor".

În acest scop îşi propune să lucreze revista ieşeana. Autorii programului nu-şi propun să susţină o anumită scoala literara, dar întrebuinţează numele de „poporanism" pentru a-şi caracteriza tendinţa. Acest cuvânt fusese – pe cât ştim – folosit de C. Stere în o serie de articole publicate mai de mult în „Evenimentul literar". El a dat naştere la multe critici, mai adesea nedrepte (dl. S. Puşcariu zice „îngrozitorul cuvânt de po poranism") care au avut ecou chiar în sânul Academiei, prin discursul domnului Duiliu Zamirescu.

Revista întemeiata de domnii C. Stere şi P. Bujor, profesori la Universitatea din Iaşi (mai târziu se retrage dl. Bujor şi se asociază dl. dr. I. Cantacuzino), este o publicaţie enciclopedica, în care se găsesc expuse în articole serioase chestiunile importante ce se înfăţişează la ordinea zilei; ea însă acorda o bună parte şi literaturii poetice.

Poezia nu se înfăţişează printr-un grup de scriitori, care să fie colaboratorii particulari ai revistei, ci se găsesc poeţi de toate vârstele şi din toate curentele. Vlahuta şi Cosbuc dau câteodată din operele lor. Dintre foştii colaboratori ai „Convorbirilor lite rare", aflam pe d-na Matilda Poni, dintre cei de la „Contemporanul" pe dl. Artur Stavri şi O. Carp; iar raposatul Kernbach Gh. (din Moldova) publica aci mare parte din scrierile sale. Aflam pe tovarăşii de lucru domnii Şt. O. Iosif şi D. Anghel (care detera: *Legenda funigeilor*, *Carmen saeculare* etc.). Dintre colaboratorii revistelor bucureştene publica aci domnii H. Lecca şi D.A. Nanu, precum şi umoristul G. Ranetti şi simbolistul I. Minulescu. Dintre poeţii de peste munţi, găsim pe d-na Maria Cuntan şi pe dl. O. Goga.

De asemenea, mulţi tineri găsesc aici încurajare şi îndemn, precum sunt domnii: M. Codreanu, A. Toma, Victor Eftimiu şi Oreste.

În privinţa nuvelei e o mică deosebire. Alături cu puţinele bucăţi semnate de Caragiale şi Delavrancea, aflam opere ale multora din scriitorii care publica şi în alte reviste: N. Gane, Matilda Poni, Vlahuta, D. Anghel, N.N. Beldiceanu, Sofia Nădejde, Sandu Aldea, I. Ciocârlan. Aflam asemenea scriitori de peste munţi, ca I. Agârbiceanu ş.a. Genul acesta însă are prilej să se bucure de producţia deosebit de bogata a

doi scriitori, care îşi stabilesc acum în mod definitiv reputaţia lor: I.A. Bratescu-Voinesti şi M. Sadoveanu.

I. Bratescu-Voinesti pe de o parte prin numărul restrâns de publicaţii, pe de alta prin modestia sa care l-a oprit de a aduna multă vreme în volum scrierile sale, a fost relativ târziu preţuit după dreapta sa valoare.

De abia în 1903 apare primul sau volum: *Nuvele şi schiţe*. În 1908 retipareste vechile sale lucrări împreună cu câteva noi, dând volumului titlul primei nuvele: *În lumea dreptaţii*. În 1909 a tradus comedia lui Emile Augier: *Guèrin Notarul*.

Bratescu-Voinesti are în nuvele şi nota şi lumea sa particulara. Eroii săi sunt oameni cu situaţiuni modeste, mai adesea locuitori din provincie, în ale căror suflete se zbat suferinţe adânci, dar fără izbucniri violente. Ei trăiesc într-un mediu liniştit, în care vedem cu plăcere descrise bucuriile vieţii de familie şi tradiţiile unor familii cinstite şi tihnite. Viaţa şi actele acestor eroi sunt înfăţişate cu mare talent de observaţie, analizând sufletul omenesc până în cele mai mici detalii şi sunt scrise într-un stil sobru, totdeauna îngrijit, fără să alunece în vulgarisme, dar fără a fi rece şi pedant.

Mihail Sadoveanu are curajul, curând după debutul său, să apară cu un roman: *Şoimii* (1904), care desigur e o opera de tinereţe, dar are multe însuşiri serioase. Urmează apoi o serie de volume culegeri de nuvele: *Dureri înnabusite*, 1904, *Povestiri din război*, 1905, *Crâsma lui Moş Precu*, 1905, *Povestiri de sărbători*, 1906, *Amin tirile căprarului Gheorghita*, 1906, *Mormântul unui copil*, 1906, *La noi în Viisoara*, 1907, *O istorie de demult*, 1908, *Cântecul amintirii*, 1909, *Povestiri de seara*, 1910. Pe lângă acestea, da două romane: *Vremuri de bejenie*, 1907, *Duduia Margareta*, 1908, apoi două serii de povestiri de călătorie prin ţară şi descripţiuni şi tipuri pe care le intitu lează *Oameni şi locuri* (1908).

Eroii lui Sadoveanu sunt locuitori din mici oraşele de provincie sau tarani. Stilul îi este exuberant şi cu mare putere în descripţiunea naturii.

Amândoi aceşti scriitori au dat naştere, prin operele lor, la multe discuţii şi aprecieri. S-ar putea zice ca aflam câteodată oarecare rezerve, dar în genere aprecierile sunt favorabile, unii critici au afirmat că sunt cei mai mari prozatori ai timpului nostru.

Un fapt mai interesant pentru activitatea revistei de care ne

ocupam, este ivirea a câtorva nume aproape noi: dl. Sp. Popescu, un scriitor cu dar deosebit de a înfăţişa sufletul taranului (*Moş Gheorghe la expoziţie* ş.a.) şi domnii C. Hogas, cu ale sale minunate povestiri de călătorie (*Părintele Iovinadie*, s.a.) şi D.D. Patrascanu care pe cât ştim – nu mai publicase până acum nimic. Schiţele sale cu un umor particular, în genul lui Pierre Mille, cronicarul ziarului „Le Temps", se impuseră într-un timp foarte scurt. (*Reţeta unui discurs parlamentar*, *Ce cere publicul de la un deputat* ş.a.).

Critica literara e condusa de domnii G. Ibrăileanu, acum profesor la Universitatea din Iaşi şi domnii G.B. Duica şi C. Sercaleanu (poate un pseudonim?) şi de d-na Izabela Sadoveanu, iar recenziile sunt semnate cu iniţiale, aşa că nu se cunosc totdeauna autorii.

*

În 1907 apar „Convorbirile critice" sub direcţia domnului Mihail Dragomirescu, care îşi propun a susţine pentru aprecierea scriitorilor un criteriu mai obiectiv:

„Dacă e o greşeală, scuzabila prin scop, înălţarea nemeritata a unor poeţi pentru că sunt nationalişti; apoi e greşeala şi mai mare, fiindcă nu e scuzabila prin nimic înjosirea unor scriitori pentru că sunt nationalişti. Atitudinea criticului să nu se influen teze câtuşi de puţin de conţinutul operei de arta".

Revista „Convorbiri critice" publica un mare număr de poezii, semnate de câţiva poeţi cunoscuţi, ca domnii D. Nanu, Cincinat Pavelescu (care debutează pe la 1890 în revista lui Al. Macedonschi), Gh. Orleanu, Ciru Oeconomu (din generaţia veche a polemicilor literare), Radu Rosetti, ce publicase câteva volume de poezii primite bine de unii, dar viu criticate de alţii, Corn. Moldoveanu; dar mai mult da loc la tineri, unii care mai publicaseră în alte reviste, ca domnii P. Cerna, I. Minulescu, H. Frollo, A.A. Naum, alţii care dacă nu debutează aci, dar sunt la primele lor încercări, ca domnii M. Saulescu, A. Mândru, N. Davidescu, M. Codreanu, Al. Stamatiade, Donar Munteanu, Oreste, Victor Eftimiu ş.a.

Nuvele publica dl. Emil Gârleanu, despre care se poate zice ca în aceşti ani îşi stabileşte reputaţiunea sa literară. Domnia sa şi-a adunat nuvelele într-o serie de volume: *Bătrânii* 1905, *Cea dintâi durere* 1907, *Nucul lui Odobac*, a publicat traduceri: *Neves tele artiştilor* de Alph. Daudet (1908) s.a. şi o ediţie a poeziilor lui Gr. Alexandrescu (1902). Apoi domnii: N.N. Beldiceanu, L. Rebreanu, Chiru Nanov, M. Lungeanu,

Eug. Lovinescu ş.a.

Un gen special de povestire populara scrie dl. Ion Dragoslav.

Critica o fac domnii Mihail Dragomirescu, Eug. Lovinescu, N.E. Teohari ş.a.

Se publica aci şi câteva piese de teatru, între care unele semnate de dl. A. Herz şi de Mihail Sorbul.

În genere, directorul încurajează pe colaboratorii săi prin notiţe elogioase, uneori a publicat asupra scrierilor lor şi articole mai lungi, căutând a le stabili valoarea literara în contra părerilor altora, precum pentru P. Cerna, E. Gârleanu, I. Dragoslav, Mihail Sorbul.

*

Negresit şi vechea revista „Convorbiri literare", care îşi serbează în 1907 împli nirea a 40 de ani de viaţa, fiind cea mai bătrână publicaţie periodica după „Gazeta Tran silvaniei", are şi ea un rol în mişcarea literara din acest timp, dar nu aşa de important ca altădată. În 1900 se alcătuieşte un comitet nou de redacţie, compus şi din tinerii pe care îi lăsase urmaşi Iacob Negruzzi şi din alte persoane, mai ales oameni de ştiinţă, domnii: Gr. Antipa, Dr. Babes, D. Bungeteanu, P. Missir, L. Mrazec, D. Onciul, E. Pangratti, A. Philippide, M. Saulescu, D. Voinov. În faza aceasta şi sub direcţia domnului I. Bogdan (1902 – 1906), revista are mai mult caracter ştiinţific dând mare însemnătate articolelor de geografie, zoologie, matematica şi celor de istorie.

Sub direcţia domnului S. Mehedinţi (1907) se pare ca preocupaţiunea politica a dobândit o importantă precumpanitoare.

Cu toate acestea literatura n-a fost cu totul părăsita. Dintre scriitorii ce au co la borat mai mult la „Convorbiri literare" în acest timp, şi-au asigurat o poziţie în lumea literelor mai ales domnii Duiliu Zamfirescu şi I.A. Basarabescu.

Duiliu Zamfirescu după o tăcere de câţiva ani în urma criticilor severe ce i s-au adresat când a publicat romanul sau *în faţa vieţii* (Buc., 1884), de către Gherea (*Pesi mistul de la Soleni*) şi după primirea nefavorabila ce a făcut Academia aceleaşi cărţi, a revenit la vechile-i ocupaţiuni încet-încet... Întâi a dat poezii lirice şi epice (*Alte orizonturi*, Buc., 1896, *Imnuri păgâne*, Buc., 1897, *Poezii noi*, Buc., 1899), nuvele (*Nuvele*, 1888, *Nuvele romane*); apoi a început seria de romane, în care eroii au legătura între ei ca în faimoasa colecţie a lui Zola *Les Rougon-Macquart* şi anume: *Viaţa la tara, în război* (1902)*; Tanase Scatiu* (1907)*, îndreptări* (1908).

Intrând în Academie a socotit că trebuie să abordeze critica literară. Discursul sau de recepţie, care a făcut pe dl. Maiorescu să-i spună că ar fi bine să se ocupe numai de a scrie literatura, nu de a o judeca, a făcut zgomot prin noutatea felului de tratare. Când însă a dat o poema istorica *Minta*, ea n-a produs efectul pe care-l aştepta. Mai slab desigur este ultimul roman *Anna*, *ceea ce nu se poate*.

Ioan A. Basarabescu e singurul care, scriind în genul lui Caragiale, deşi neavând nota proprie, a reuşit totuşi să scape de o imitaţie servila şi să-şi asigure un succes, care într-un moment (1909, mai 25) a fost aşa de important încât i-a asigurat alegerea de membru corespondent al Academiei (după propunerea domnului D. Zamfirescu), pe când maestrul sau nu fusese primit, ba nici izbutise să i se premieze vreo carte, deşi încercase, aceasta în 1891 (cu *Teatru*) şi 1901 (cu *Momente*).

Afară de aceştia, ca nume de scriitori găsim mai pe toţi care publica în toate revistele. Domnii G. Cosbuc, St. Iosif, D. Nanu, D. Anghel, Cerna, Vâlsan ş.a. dau poezii. Nuvele dau domnii: I. Adam, M.I. Chritescu, dl. Duiliu Zamfirescu da romanul *Lydda*, iar un fost odinioară colaborator al revistelor bucureştene în vremea polemicilor dintre 1870 – 80, raposatul Ciru Oeconomu publica romanul *Din Rucar*.

Importante sunt articolele de ştiinţa şi mai ales cele de istorie. Acum se stabileşte reputaţia şi se întemeiază forţa unei pleiade de istorici, care se ţin strânşi uniţi în multe împrejurări: domnii D. Onciul, I. Bogdan, N. Iorga care lupta contra scriitorilor mai bătrâni ca Haşdeu, Urechea, Tocilescu şi chiar contra domnului Al. Xenopol.

*

Lucru important de notat în aceste decenii este mişcare literara din ce în ce mai intensa în ţinuturile fraţilor supuşi altor stăpâniri politice. Faptul ni se pare important şi socotesc că trebuie să spunem un cuvânt asupra-i.

După ce curentul latinist din Ardeal şi-a întins influenta şi în principate, produ cerile literare au rămas, în ţinuturile de peste munţi, într-o stare de vadita inferioritate fata de cele culturale şi scriitorii moldoveni şi munteni au găsit adesea sprijin şi îndemn în gazetele şi în asociaţiile din Braşov, din Sibiu ori din Cernauţi. Cu vremea şi aceste legături s-au mai slăbit şi lupta „Convorbirilor literare” împotriva scoalei latiniste a produs oarecare răceala. În vremea aceea genurile

poetice, care şi în principate nu se aflau în stare prea înfloritoare, aveau în Ardeal reprezentanţi din ce în ce mai slabi şi în revistele ardelene găsea T. Maiorescu materialul exemplelor sale glumele. Mai târziu, în epoca pe care am numit-o a lui Eminescu, poate şi prin oarecare acti une indirecta chiar a acestuia, apropierea se face mai strânsa între fraţii de pe cele două coline ale Carpaţilor şi silintele de a modifica limba după cea din regat devin din ce în ce mai serioase şi mai încununate de succes. Revistele lor se îmbunătăţesc şi, pe lângă partea istorica şi filologica, încep a da şi producţiuni poetice de valoare. Cosbuc e primul poet al Ardealului, dar el nu e consacrat până nu trece în regat şi nu-şi publica aci scrierile, căci mişcarea literara din provincia sa nu e destul de puternica pentru a-i sublinia meritele şi a-l impune atenţiei generale. Cea mai bună revista literară de pe vremurile acelea era „Familia" lui Iosif Vulcan (Oradea Mare) şi aceea se alimenta sau cu reproduceri de scrieri ale autorilor din regat sau cu poeziile debutanţilor care nu erau lesne primite în revistele de aci.

În deceniul de care ne ocupam, lucrurile se schimba. Acum, nu numai că se înmulţesc scriitorii ardeleni, care trec în regat şi îşi stabilesc aci o situaţie literara de frunte, ca St. Iosif ş.a., dar avem chiar un poet care se impune prin mişcarea literara din provincia sa şi care, numai când reputaţia-i e stabilita începe a-şi vedea volumele tipărite şi în Bucureşti: e vorba de dl. O. Goga.

Octavian Goga debutează în revistele ardelene semnându-şi poeziile Ion Otava. În 1905 el îşi reuneşte poeziile în volum şi are mulţumirea sa se vadă încoronat de Academie (1919) în urma unui raport semnat tocmai de Titu Maiorescu. Al doilea volum (*Ne cheamă pământul*) apare în 1909.

În Ardeal apar acum mai multe reviste literare, dintre care cea mai însemnată este „Luceafărul" care începe în 1902 (Pesta) sub conducerea d-lor Goga şi Agâr biceanu şi apare încă, transferându-şi redacţia în Sibiu. Despre ea zice dl. S. Puşcariu „ca a regenerat literatura cu totul decazuta în Ardeal şi a întărit legăturile culturale cu România".

Numărul revistelor ce apar în acest interval este natural mai mare, dar pentru unele succesul a fost neînsemnat, pentru altele, traiul a fost scurt, astfel că n-au putut avea rol în mişcarea literară. Afară de cele de care am vorbit până aci este şi „Arhiva" din Iaşi, care da mare parte din coloanele sale articolelor istorice şi filologice. Vom mai nota:

„Revista idealista” care apare în Bucureşti în 1903: „Fat-Frumos” care apare în Bârlad în 1904; „Ramuri” care apare în Craiova în 1906. Acestea două din urmă sunt scrise de colaboratori ai „Semănătorului” şi au legături cu ei. G. Panu a redactat în curs de mai mulţi ani (1903 – 1910) „Săptămâna”, publicaţie mai mult politica, dar în care a dat şi critici literare şi a dat la lumina amintirile despre activitatea „Junimei”.

*

Arătând activitatea revistelor, am arătat faptele principale ale mişcării literare. Este însă o alta ramura de activitate pe care trebuie s-o notam deosebit: teatrul. Nu e vorba numai de faptul ca publicul iubitor de teatru devine din ce în ce mai numeros, dar şi producţiunile originale se înmulţesc şi valoarea lor creşte în mod simţitor. Drame istorice în versuri (*Vlaicu Voda* de Alexandru Davila), drame sociale (*Sanda* de Alex. Florescu, *Câinii* de H. Lecca) comedii felurite inaugurează aceasta era nouă. Seria pieselor domnului Delavrancea formează un moment important. Trilogia istoriei Mol dovei (*Apus de soare*, 1909, *Viforul*, 1910 şi *Luceafărul*, 1910) naşte speranţe mari fata de îndrumarea nouă a talentului acestui scriitor, dar, din nefericire el părăseşte teatrul istoric pentru cel social, dar aci producţiile sale sunt cu mult mai slabe, mai ales din punct de vedere al cerinţelor proprii ale teatrului.

Un alt fapt important în acest deceniu şi cu care trebuie să încheiem cărticica noastră, este încercarea de a se înfrăţi scriitorii, adunându-se într-o societate. Aceasta societate a reuşit să adune într-un manunchi pe un mare număr din scriitorii noştri şi, după ce au proclamat prezident de onoare pe ministrul instrucţiei, au avut cinstea să vadă pe însuşi M.S. Regina, patronând societatea şi făcând chiar sezatori în palatul regal.